

EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

2 CİLT
VOLUME ■

2 SAYI
ISSUE ■

ARALIK - DECEMBER 2019

E-ISSN:2667-4424

EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

CİLT/ VOLUME: 2
SAYI/ ISSUE: 2

E-ISSN: 2667-4424

ARALIK/ DECEMBER 2019
KARAMAN

EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

E- ISSN: 2 6 6 7 - 4 4 2 4

Cilt/Volume 2 • Sayı/Issue 2 • Aralık/December 2019

Sahibi / Owner

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Adına
Owner on Behalf of the Karamanoglu Mehmetbey University
Prof. Dr. Mehmet AKGÜL

Editör / Editor

Prof. Dr. Hüseyin MUŞMAL

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Doç. Dr. Alaattin UCA
Dr. Öğr. Üyesi Orhan OĞUZ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet KURT
Prof. Dr. Mehmet MERCAN
Prof. Dr. Mustafa AYDIN
Prof. Dr. Oya AÇIKALIN RASHEM
Prof. Dr. Turan KARATAŞ
Doç. Dr. Ahmet ÖZALP
Doç. Dr. Ayten ATAY

Doç. Dr. Emre Arda ERDENK
Doç. Dr. İdris Nebi UYSAL
Doç. Dr. Kamil Ali GIYNAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hamdi CAN
Dr. Öğr. Üyesi Ercan AŞKIN
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇAKIR
Dr. Öğr. Üyesi Selin TEKELİ

Sekretarya / Secretariat

Arş. Gör. İsmail AKKAŞ
Arş. Gör. Emre KOÇ

Yabancı Dil Danışmanı/Foreign Language Advisor

Dr. Öğr. Üyesi Yakup YAŞAR

Yayın Müdürü / Publishing Manager

Halil GEÇİT

Mizanpaj / Layout

Arş. Gör. İsmail AKKAŞ

Dergi İletişim / Journal Contact

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yunus Emre Yerleşkesi 70200
Karaman/Türkiye Telefon: +90 338 226 2141 Fax: +90 338 226 2139
E-Posta: efad@kmu.edu.tr - Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad> - <http://kmu.edu.tr/efad/tr>

EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

E- ISSN: 2 6 6 7 - 4 4 2 4

Cilt/Volume 2 • Sayı/Issue 2 • Aralık/December 2019

Yayın Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI (Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Prof. Dr. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet SARI (Atatürk Üniversitesi)	Prof. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet YİĞİT (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)	Prof. Dr. Mehmet İŞIKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Zeki ÜNAL (Bursa Teknik Üniversitesi)	Prof. Dr. Necmi UYANIK (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Alaattin AKÖZ (Selçuk Üniversitesi)	Prof. Dr. Nergis BİRAY (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali AÇIKEL (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)	Doç. Dr. Nurullah YILMAZ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN (Hacettepe Üniversitesi)	Prof. Dr. Özdemir KOÇAK (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram ÜREKLİ (Selçuk Üniversitesi)	Prof. Dr. Sinan GÖNEN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Besim ÖZCAN (Atatürk Üniversitesi)	Prof. Dr. Tahir BALCI (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilal KUŞPINAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevat BAŞARAN (Atatürk Üniversitesi)	Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞCI (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ercan OKTAY (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)	Prof. Dr. Yüksel ÇELİK (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Feridun ATA (Selçuk Üniversitesi)	Doç. Dr. Adem ÖGER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Feyza Betül KÖSE (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)	Doç. Dr. Çağatay BENVÜR (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikret KARAPINAR (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)	Doç. Dr. Erdinç YÜCEL (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Giray FİDAN (Gazi Üniversitesi)	Doç. Dr. Hasan YILMAZ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ (İstanbul Kültür Üniversitesi)	Doç. Dr. İbrahim KUNT (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hanifi VURAL (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)	Doç. Dr. Mehmet Hilmi DEMİR (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan BOYNUKARA (Trakya Üniversitesi)	Doç. Dr. Mehmet TEKOC AK (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Hikmet KORAŞ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)	Doç. Dr. Osman DOĞANAY (Aksaray Üniversitesi)
Prof. Dr. İhsan ÇAPÇIOĞLU (Ankara Üniversitesi)	Doç. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmet ÜZEN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)	Doç. Dr. Recep DURGUN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Jülide AKYÜZ ORAT (Ankara Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Hayati ÖNCEL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan DEMİRAYAK (Atatürk Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Sinan TAŞDELEN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut Hakkı AKIN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Veysel ŞAHİN (Fırat Üniversitesi)

Cilt/Volume 2 • Sayı/Issue 2 • Aralık/December 2019

Taranan İndeksler ve Veri Tabanları/ Indexes & Databases

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFAD) *Journal Factor*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *Root Society for Indexing and Impact Factor Service*, *General Impact Factor (GIF)*, *ResearchBib Academic Resource Index*, *CiteFactor Academic Scientific Journals Index*, *Türk Eğitim İndeksi (TEI)*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *SCRIBD*, *International Society for Research Activity (ISRA) Journal-Impact-Factor (JIF)*, *Index Copernicus International*, *İdeal Online*, *Scientific Indexing Services (SIS)*, *Google Scholar*, *Dergipark Akademik*, *Academia.edu*, *Infobase Index*, *OpenAIRE*, *International Institute of Organized Research (I2OR)* ve *ResarchGate* tarafından taranmaktadır.

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty (EFAD) is indexed by *Journal Factor*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *Root Society for Indexing and Impact Factor Service*, *General Impact Factor (GIF)*, *ResearchBib Academic Resource Index*, *CiteFactor Academic Scientific Journals Index*, *Türk Eğitim İndeksi (TEI)*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *SCRIBD*, *International Society for Research Activity (ISRA) Journal-Impact-Factor (JIF)*, *Index Copernicus International*, *İdeal Online*, *Scientific Indexing Services (SIS)*, *Google Scholar*, *Dergipark Akademik*, *Academia.edu*, *Infobase Index*, *OpenAIRE*, *International Institute of Organized Research (I2OR)* and *ResarchGate*.

EFAD

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY JOURNAL OF LITERATURE FACULTY

E- ISSN: 2 6 6 7 - 4 4 2 4

Cilt/Volume 2 • Sayı/Issue 2 • Aralık/December 2019

Bu Sayının Hakem Kurulu / Referees of This Issue

Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ (Dicle Üniversitesi)	Doç. Dr. Osman DOĞANAY (Aksaray Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Akın ERSOY (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Beyhan KANTER (Mardin Artuklu Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Bahadır Cahit TOSUN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet MERCAN (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Betül ÇOŞKUN ÇELİK (Bitlis Eren Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK (Atatürk Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Çağatay BENHÜR (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK (Pamukkale Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Ercan AŞKIN (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurgül KOÇ (Karabük Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Faruk TAŞKIN (Artvin Çoruh Üniversitesi)
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Ankara Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZDEMİR (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet ÖZALP (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Fatih KAHRAMAN (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Doç. Dr. Cemal ÇETİN (Selçuk Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Funda UZDU YILDIZ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Erdoğan KUL (Ankara Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Melis YEŞİLPINAR UYAR (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Erkan ALKAÇ (Mersin Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Sibel ORHANKAZI (Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. İlknur TATAR KIRILMIŞ (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Yakup AÇAR (Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. Nurullah ULUTAŞ (Bitlis Eren Üniversitesi)	

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFAD) yılda bir cilt ve iki sayı olarak (Haziran ve Aralık) yayımlanan, *çift-körleme hakemlik süreci* yürüten, dizin ve platformlarında taranan *Ulusal* akademik bir dergidir. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına ait olup Fakültemizin kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır. Yazılar yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty (EFAD) is a national academic journal that publishes a volume and two issues per year (June and December). All kinds of content responsibility of the articles published in the journal belong to the authors and do not reflect the institutional view of our faculty. Manuscripts may not be published partially or completely elsewhere without the permission of the publisher.

Cilt/Volume 2 • Sayı/Issue 2 • Aralık/December 2019

EDİTÖRDEN

Saygıdeğer Bilim İnsanları,

2018 yılında Rektörümüz Prof. Dr. Mehmet Akgül'ün himayesinde tarafımızdan kurulan ve aynı yıl 1. cilt ilk sayısı yayınlanan Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFAD)'nin 2. cilt 2. sayısını okurlarımızla buluşturmaktan büyük mutluluk duyuyoruz. Sosyal Bilimler alanında geniş bir yelpazeye sahip dergimiz, başta akademik camia olmak üzere tüm okurlarımızın ilgiyle okuyacağına inandığımız ve farklı disiplinlerden ehil kalemlerin akademik çalışmalarından oluşmaktadır.

Bu sayıda, dergimizin kıymetli okuyucularını 10 araştırma makalesi, 2 kitap tanıtımı, 1 bilimsel haber ve 1 değerlendirme yazısı ile buluşturuyoruz. Dergimiz Aralık 2019 sayısı ile birlikte, *JournalFactor*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *Root Society for Indexing and Impact Factor Service*, *General Impact Factor (GIF)*, *Research Bib Academic Resource Index*, *Cite Factor Academic Scientific Journals Index*, *Türk Eğitim İndeksi (TEI)*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *International Society for Research Activity (ISRA) Journal Impact Factor (JIF)*, *SCRIBD*, *İdeal Online*, *Scientific Indexing Services (SIS)*, *Google Scholar*, *Dergipark Akademik*, *Academia.edu*, *Infobase Index* ve *Resarch Gate* index ve platformlarında dizinlemeye girmiştir. Ayrıca *ULAKBİM (TRDİZİN)*, *SCOPUS*, *ERIH PLUS* ve *Index Copernicus International* indexlerine de başvurumuz yapılmış olup, kabul sürecimiz devam etmektedir.

Her yeni sayımızda, kuruluş ilkelerimize adım adım yaklaşmanın bize yüklediği sorumluluk bilinci ile Ulusal ve Uluslararası indexlerdeki konumumuzu ve atıf sayımızı akademik ilke ve teamüllere bağlı kalarak, bilimsel değerlerden ödün vermeden yükseltme hedefimiz sizlerin desteği ile gerçekleşecektir. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde çıkarılan dergimizin bu sayısının yayımlanmasında katkıları olan yayın ekibine, yazar ve hakemlerimize ayrı ayrı teşekkür ediyorum. 2020 yılı Haziran, sayımızda da kıymetli çalışmalarla karşınızda olmak dileğiyle...

Prof. Dr. Hüseyin MUŞMAL

Editör

Cilt/Volume 2 • Sayı/Issue 2 • Aralık/December 2019

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Semih ZEKA**..... 132
Göç Olgusuna Refik Halit Karay'ın Memleket Hikâyeleri Üzerinden Bir Bakış
(*Overview on Migration through Refik Halit Karay's Memleket Hikâyeleri*)
- Özcan OĞUR – Hüseyin ASLAN** 143
Karaman'ın Akcaalan/Philadelphia Köyü ve Tarihi
(*Karaman's Akcaalan/ Philadelphia Village and History*)
- Emre KOÇ – Hüseyin YILMAZ**..... 162
Ahlaki Oto-Kontrol Bağlamında Eğlence Meclisleri (Meclis-İ Fısk) ve Çalınan Müzik Aletlerinin
(Alet-İ Fısk) Osmanlı Mahkeme Kayıtlarına Bazı Yansımaları
(*Some Reflections of Entertainment Gatherings (Meclis-i Fısk) and Musical Instruments Played
(Alet-i Fısk) to the Ottoman Court Records in the Context of Moral Self-Control*)
- Hakan GÖNCÜ** 180
Smyrna Antik Kenti Erken Roma Dönemi Bouleuterionu Mimarisi Üzerine Bir Değerlendirme
(*An Evaluation on the Architecture of the Early Roman Bouleuterion of the Ancient City of
Smyrna*)
- Kevser ÇINAR – Cemile DOĞAN**..... 204
Türkiye, Almanya ve Finlandiya Öğretmen Yetiştirme Sistemlerinin İncelenmesi
(*An Analysis of Turkish, German and Finnish Teacher Education Systems*)
- Mürüvet HARMAN** 219
Bir Elyazmasının Minyatürlerini Okumak
(*Reading Miniatures of A Manuscript*)
- Ercan AŞKIN – Mehmet KURT** 230
Ermenek Havzası'nda (Dağlık Kilikia) Antik Dönemde Tarımsal Üretim
(*Agricultural Production in Ermenek Basin (Rough Cilicia) in Ancient Period*)

Ziyaeddin KIRBOĞA 248
Tanzimat Sonrası Toplumsal Değişim: Batılılaşma Örneği
(*Social Change after Tanzimat: The Case of Westernization*)

Mehmet Recep TAŞ 266
R. K. Narayan'ın *The English Teacher* Adlı Romanına Postkolonyal Kuram Çerçevesinden
Altmetinsel Bir Okuma
(*A Sub-Textual Reading of R. K. Narayan's The English Teacher from the Viewpoint of
Postcolonial Theory*)

Murat TURNA 276
Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde Sosyal Meselelere Yöneltilen Dikkat
(*Attention to Social Issues in Ömer Seyfettin's Stories*)

KİTAP İNCELEMELERİ / BOOK REVIEWS

Canan SARIYAR 290
Çağatay Benhür, (2018) Soğuk Savaşta Sıcak Temas: Cevdet Sunay'ın Sovyetler Birliği Ziyareti
(*12-21 Kasım 1969*)

Mevlüt Samet YILDIZ 292
Cemile Tekin (2018), Hırvatistan Devleti'nin Kuruluşu ve Türkiye ile Münasebetler

BİLİMSEL HABERLER/ SCIENTIFIC NEWS

Hüseyin MUŞMAL 295
Karaman Sempozyumu (Sosyal ve Beşeri Bilimler) 20 – 22 Haziran 2019

DEĞERLENDİRME YAZISI/ WRITING ASSESSMENT

Alaattin UCA 297
Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım'ın İstanbul'da İki Çeşmeye Su Getirtmesi

---

MAKALELER

ARTICLES

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 25 Temmuz 2019

Kabul Tarihi: 29 Ağustos 2019

Atf Künyesi: Zeka, S. (2019). “Göç Olgusuna Refik Halit Karay’ın Memleket Hikâyeleri Üzerinden Bir Bakış”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 132-142.

GÖÇ OLGUSUNA REFİK HALİT KARAY’IN MEMLEKET HİKÂYELERİ ÜZERİNDEN BİR BAKIŞ

Semih ZEKA*

Öz

Refik Halit Karay (1888-1965) roman, hikâye, anı ve mizah yazıları ile Türk edebiyatında önemli bir yere sahip yazarlarımızdan biridir. O, eserlerinde olayların şaşırtan ve zaman zaman güldüren yönlerini öne çıkarır. Onun en önemli eserlerinden biri *Memleket Hikâyeleri* başlığı altında toplanan hikâyeleridir. Sürgün gittiği Anadolu’nun birçok kesimden insanı başarılı bir şekilde yansıttığı bu kitapla Türk hikâyeciliğinin yüzünü Anadolu’ya dönmesinde etkili olur. Birçok medeniyete beşiklik yapan Anadolu, birbirinden farklı kültür ve etnik kökene sahip toplulukların göç alanı olmuştur. Refik Halit, *Memleket Hikâyeleri*’ne Anadolu’nun bu özelliğini de yansıtır. Bu çalışmada göç olgusunun Refik Halit Karay’ın gözünden *Memleket Hikâyeleri*’ne yansımaları ele alınmıştır. Bu bağlamda *Memleket Hikâyeleri*’nde göç olgusu, göçün sebepleri, göç süreci, göç edilen yere uyum, geri dönüş ve yeniden uyum başlıkları altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Refik Halit Karay, Memleket Hikâyeleri

Overview on Migration through Refik Halit Karay's Memleket Hikâyeleri (Hometown Stories)

Abstract

Refik Halit Karay (1888-1965) is one of the writers having an important place in Turkish literature with his novels, stories, memoirs and humor writings. In his works, he incorporates surprising and amusing aspects of events in his works. One of his most important works is *Memleket Hikâyeleri (Hometown Stories)* in which his stories are collected. With this book, which successfully reflects the people of many parts of Anatolia, where he was exiled, he has influenced the Turkish storytelling to focus on Anatolia. Anatolia has been the cradle of many civilizations and has been the emigration area of communities with different cultural and ethnic backgrounds. Refik Halit reflects this feature of Anatolia in *Memleket Hikâyeleri (Hometown Stories)*. In this study, the narration of migration phenomenon in *Memleket Hikâyeleri (Hometown Stories)* from Refik Halit Karay's point of view is discussed. In this context, the phenomenon of migration has been examined under the headings of the reasons of migration, migration process, and adaptation to the place of migration, return and re-adaptation.

Keywords: Migration, Refik Halit Karay, Memleket Hikâyeleri (Hometown Stories)

* Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Kayseri/Türkiye, E-Posta: zekasemih@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-2319-5229>.

Giriş

Göç, insanlık tarihinin önemli olgularından biridir. İnsanoğlunun tarih boyunca yaşadığı/yaşamak zorunda kaldığı göç, coğrafi yer değiştirmeye dayanır. Birçok millet gibi Türk milletinin tarihinde de ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel nedenlerden kaynaklanan göçler olmuştur. Orta Asya'dan dünyanın çeşitli bölgelerine göç eden Türk milletinin yerleştiği alanlardan biri de Anadolu'dur. Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan bir geçiş alanı olan Anadolu, özellikle Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde önemli göç hareketlerinin merkezi olur. 19. yüzyılla birlikte Anadolu'da, kendi içinde nüfus hareketliliği olduğu gibi hem dışarıya göç verilmiş hem de dışarıdan göç alınmıştır.

1888 yılında doğup 1965 yılında ölen Refik Halit Karay, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerini gören ve bunları eserlerine yansıtan bir yazardır. "Refik Halit görmesini bilen ve gördüğünü verebilen muharrirlerdendir" (Tanpınar, 2016, s. 123). İttihat ve Terakki anlayışına muhalefeti dolayısı ile 1913-1918 yılları arasında Anadolu'da bulunan Refik Halit, gazeteciliğinden de kaynaklanan gözlemci yeteneğinin etkisiyle Anadolu insanını bütün yönleriyle *Memleket Hikâyeleri* başlığı altında toplanan hikâyelerine yansıtır. Bu hikâyelerde yer alan Anadolu insanının bir özelliği de göç olgusu ile iç içe bir yaşam sürüyor olmasıdır. Bu çalışmada Refik Halit'in Anadolu'nun bir gerçeği olan göç olgusunu *Memleket Hikâyeleri*'ne aktarışı ele alınmıştır.

1. Göç Sebebi

"Bir şeyi uzaklaştırma anlamını taşıyan sürgün, genel anlamıyla insanları ait oldukları yerden uzaklaştırma ve başka bir yerde zorunlu yaşamaya mecbur bırakmadır. Bir başka ifadeyle söylersek bir kimsenin yerleştiği beldeden başka bir mekânda oturmaya zorlanmasıdır" (Timur, 2017, s. 27). Sürgün kavramının karşılığı, 1913-1918 yılları arasında sürgün olarak gönderildiği Sinop, Çorum, Ankara ve Bilecik'te bulunan (Enginün, 2016, s. 291) Refik Halit Karay'ın zihin dünyasında kişisel deneyimlerine dayanır. Bundan dolayıdır ki *Memleket Hikâyeleri*'nde hikâye kişilerinin göç etme sebeplerinden biri sürgün edilmeleridir. Bu sürgünlerin temelinde de gidecekleri yerde "ıslah" olmaları ümidi yatar.

"Yatık Emine" adlı hikâyede vilayet merkezinde uygunsuz davranışlarda bulunan Emine'nin devlet zoruyla Haymana Ovası'nın ortasında ulaşımın güç, insanların durgun, yaşamının konforlu olmadığı bir kasabaya gönderilme sebebi "ıslah" olmasıdır. Bu durum "İşte vilayet merkezinde bitip tükenmez uygunsuzluklara sebebiyet veren Yanık Emine- ahlakını ıslah etmek için- bu donuk beldeye gönderilmişti." (Karay, 2018, s. 10) ifadesi ile belirtilir.

"Şeftali Bahçeleri" adlı hikâyede "ıslah" olma/edilme durumunun bir başka yönü ile karşılaşılır. Hikâyede şeftali bahçeleri ile ön plana çıkan kasabaya göç edenlerin memurlar olduğu görülür. Bu memurlar çoğunlukla yöneticilerin sakıncalı görüp sürgün ettikleri kişilerdir. Hikâyenin asıl kişisi tahrirat müdürü Agâh Bey de aynı süreçten geçmiş bir kişidir. O, mülkiyeden mezun olduktan sonra Avrupa'ya kaçar, ama ileri gelen kişilerin aracılığı ile İstanbul'a döner. Dönüşünden sonra sebepsiz dört ay tutuklu kaldıktan sonra hikâyenin geçtiği Anadolu kasabasına gönderilir.

1908 yılında Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından meşrutiyet yönetimlerinin üzerinde durduğu konuların başında devlet dairelerindeki ihtiyaç fazlası memurların varlığı gelir. Bu süreçte otuz yıllık Abdülhamit döneminde birçok insanın sadece yönetime sadakatlerine dikkat edilerek memuriyete alındığı düşünülür ve bir kısım memur işten çıkarılır (Kerimoğlu, 2009, s.32). Bu durumun birey üzerindeki etkisini Refik Halit, "Cer Hocası" adlı hikâyesine yansıtır.

"Cer hocası" adlı hikâyede II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile bulunduğu memuriyetten çıkarılan Asım'ın durumu anlatılır. Onun suçu II. Abdülhamit döneminde saraya yakın olmaktır. Bunun sonucunda memuriyetten uzaklaştırılan Asım için sıkıntılı günler başlar. Aç ve yersiz kalmak endişesi onu cer hocalığı yapan hemşerileri ile birlikte hareket etmeye yönlendirir. Çünkü cer hocalığına çıkmak demek ufak kasabalara, köylere gidip orada mescitte vaaz vermeyi, imama, köylüye hizmet etmeyi gerektirse de bir

miktar para kazanmayı, bedava yiyip içmeyi ve hatta orada yerleşebilmeyi beraberinde getirir. Bunun sonucunda Asım, yaşayabilmek için Anadolu'da hiç bilmediği yerleşim yerlerine göç eder.

2. Göç Süreci

Refik Halit Karay, *Memleket Hikâyeleri* adlı kitabını oluşturan kimi hikâyelerinde göç etmenin zorlu bir süreç olduğunu altını çizer. “Cemiyete kazandırılabilir suçu bir kadının, gördüğü insafsız muameleler neticesinde hayata tutunamayış(ının)”(Ceyhan, 2015, s.348) anlatıldığı “Yatık Emine” adlı hikâyede yazar, Yatık Emine'nin gönderildiği kasabanın özelliğini anlatırken buraya yapılan göçün zorluğunu da vurgular. Çünkü bu kasabaya iki gün boyunca yokuşlardan çıkılıp yorgun bir vaziyette gelmesine karşın orada oturup dinlenecek bir kahve ya da kalınacak bir han bulunmaz. Hatta yazara göre bu kadar zorluklara katlanıp da bu kasabaya insanların neden geldiğini anlamak çok zordur. Bu yolculuk sürecinin Yatık Emine'yi zorladığı onun “Taşlar ayaklarımı daladı, bu ne cehennem bucağı yermiş...” (Karay, 2018, s. 11) sözünden de anlaşılır.

“Cer Hocası” adlı hikâyede göç sırasında karşılaşılan sıkıntılara katlanabilmenin önemini vurgulandığı görülür. Hemşerileri ile cer hocasına gitmek isteyen Asım'a bu işte tecrübeli olan hemşerisi Osman'ın ifadesinde göç etmenin zorluğunu görmek mümkündür: “Yol uzundur, sefer güçtür; hep yürüyeceksin, oralara gelince de gözünü açıp bir yer bulmaya çalışacaksın! Bak, ben karışmam, köyümü bulunca senden ayrılırım, dargınlık olmaz, açlık belası... anlaşıldı mı?” (Karay, 2018, s. 165) Osman'ın bu sözlerinde göçün pek zor bir iş olduğu, beden güç gerektirdiği gibi bireyin kendisine uygun yeri bulabilmesinde gözü açık olması gerektiği de vurgulanır. Bu mücadelede yoldaşlığın olmadığı herkesin kendinden sorumlu olduğu fark edilir.

Bir yolcunun yolculuk esnasında fenalaşması üzerine köye getirilmesi ve ölmeden önce eşeğinin Hicaz'a verilmesi vasiyeti üzerine köy muhtarının ve köylünün yaşadıklarının anlatıldığı “Boz Eşek” adlı hikâyede yanında eşeği ile yola çıkan ihtiyar kişi, yolculuğun şartlarına ayak uyduramaz ve yolda fenalaşır. Onu bulan köy çocukları vasıtası ile yardıma gelen köylüler, bu yaşlı yolcu köyün misafir odasında ağırlasa da yolcu kendisine ikram edilen sütü içtikten sonra ölür. Hikâyede önemli nokta köylerinde ölen bu yabancı kişinin cenazesi için neler yapıldığına dair bilgi verilmemesidir. “Mezarlıktan dönen köylüler” (Karay, 2018, s. 105) ifadesi ile anlaşıldığına göre bu yolcu –adı dahi verilmez- bu köyde defnedilir.

“Boz Eşek” adlı hikâyede yolculukları kolaylaştıran bir unsura yer verilir ki bu, Anadolu insanının misafirperverliğidir. Yazar, adı verilmeyen yolcunun fenalaşmış bir halde köye getirilmesi dolayısıyla ile Anadolu insanının yolculara gösterdiği misafirperverlikten söz eder. Kızılırmak'ın yol verdiği zamanlarda yollarına bu köy üzerinden devam eden yolculara köy halkının gösterdiği yakınlığı yazar, “O zaman muhtar Hüsmen köylülerden ikram kimin sırası ise ona haber gönderir, kendisi de, ocağında, yaz kış, sönmemesine çıra kütükleri alevlenen misafir odasına yolcu yerleştirirdi.” (Karay, 2018, s. 104) ifadesi ile belirtir.

3. Göç Edilen Yere Uyum

3.1. Düzene Uyum

Memleket Hikâyeleri'nde göç bağlamında tespit edilen bir nokta, göç eden insanların direnseler de zaman içinde göç edilen yerin kurulu düzenine ayak uydurmalarıdır. “Şeftali Bahçeleri” adlı hikâyede, yazar, öncelikle kasabaya gelen ve buraya uyum sağlayan memurlardan söz eder. Bu memurlar çoğunlukla bir önceki dönemin iyi gözle bakmayıp bu diyarlara sürgün ettiği insanlardır. Bununla birlikte yazar onların kasabaya uyumundan söz eder. Bunlar yükselme ümitleri olmadığından resmi işlere önem vermezler, “suya sabuna dokunan işlere” (Karay, 2018, s. 39) karışmadıkları için de yerlerinden oynamazlar. Ayrıca bu tür memurlar “Anadolu'nun Sadabatı” olan bu yerde sazlar, çengiler, içkiler, şiirler içinde bir hayat sürerler.

Yazar, kasabaya uyum sağlamış olan memurlardan sonra bu kasabaya gelen tahrirat müdürü Agâh Bey'den bahseder. Hikâyede bu kasabaya göç etmiş/ettirilmiş biri olan Agâh Bey'in öncelikle düşünce yapısı okura tanıtılır. O, bu kasabada büyük ve önemli işler başaracağına, durmadan dinlenmeden

çalışacağına, bütün memurları çalıştıracığına, tembellik illetine son vereceğine inanan bir kişidir. O, gönderildiği bu kasabada “Avrupakârî” bir yönetici olmayı ve aldığı bu memuriyeti de düşüncelerinin uygulamaya döküleceği bir alan olarak tasarlar.

Agâh Bey, kasabada bir yandan yapılacak iş olmamasına bir yandan yazmış olduğu kimi layihaların cevapsız kalmasına üzüldü; onun ilerlemeye dair nutukları ise dinleyenlerde gizlenemeyen bir bıkkınlığa sebep olur. Kasabadaki diğer memurlara benzememeye çalışan Agâh Bey, yalnızlık ve işsizlikten yıldırdığı bir gün muhasebecinin kır gezisine katılır. Bu kır gezisi şeftali bahçesinde neticelenir. Oradaki eğlencenin ertesi günü ırmağa yıkanmaya gidilir. Gündüz ırmağın kenarında akşam da mutasarrıfın evinde bir eğlence düzenlenir. Zaman içinde Agâh Bey, eğlencelerden düşünmeye ve çalışmaya zaman ayıramaz olur.

“Sürgün asli bir evinin olduğunu ve en sonunda dönüp dolaşıp oraya varacağını farz etse de, yolculuk esnasında karşılaşılan sorunlar böyle bir yolculuk planının kapsamını mütemediyen yarıp geçer. Asli bir ev ve eve dönüş varsayımlarını devam ettirme olasılığı giderek zayıflar ve sonunda kaybolur” (Chambers, 2005, s. 11). Agâh Efendi de geri dönmeden önce geldiği bu yerin fikirlerinin uygulama alanı olacağını düşünse de zaman içinde etrafındaki insanların etkisi altında kalır. Bunun sonucunda bulunduğu yerin düzenine ayak uydurur ki bu uyum onun “asli evi”ne dönme ümidinin de kaybolduğunun bir işaretidir.

“Şaka” adlı hikâyede Servet Efendi ve Nedim Bey’in buldukları yerin yerlisi tüccar Şakir Efendi ile macerası anlatılır. Servet Efendi ve Nedim Bey, hikâyenin geçtiği yere memur olarak gelirler. Her ikisi de bu yerin suyundan, havasından ve yemeğinden memnundur; lakin burada onları zorlayan durum bir kadınla iletişime geçememeleridir. Yazar özellikle Servet Efendi’nin bu konudaki sıkıntısını dile getirir. İstanbul’da “külhanbeyi âlemlerinde” bulunmuş olan Servet Efendi “inziva ve tahassür” illerinde içki içip eğlenilecek bir ev bulunmamasından yakınıdır. Kılık kıyafetine özen gösteren bir “şık” olarak Nedim Bey de buldukları yerdeki kadınların erkeklerden uzak durmasını taassup olarak nitelendirir. Bu sıkıntılara karşın Servet Efendi ve Nedim Bey, buldukları yerde düzenin tamamen dışında bir hayata yönelmezler. Rum mahallesindeki meyhanelerde eğlenirler ve deniz kenarında yürürler. Bu yönleri ile yaşadıkları yerin yaşam şeklini benimsemiş görünürler.

“Yatık Emine” adlı hikâyede göç edilen yere yerleşebilmenin yerleşik insanların düşünce yapılarından uzaklaşmamayı gerektirdiği görülür. Hikâyede yer alan kişilerden biri Rumelili arzuhalcidir. Bu adam, Yatık Emine’nin mahalle kadınları tarafından dövülmesi üzerine diğer arzuhalçiler yanaşmasalar da onun için dilekçe yazan kişidir. Bir süre sonra Yatık Emine, Mülazım Dal Sabri’den dayak yer. Karşılaştığı bu şiddeti devlet yetkililerine bildirmek için Yatık Emine yine Rumelili arzuhalciye bir dilekçe yazdırır. Bu kişi dilekçe için bir ücret almak istemez ama Yatık Emine para vermek için ısrar eder. İkinci namazından çıkan insanlar bu durumu görür. Bunun üzerine Rumelili arzuhalci Emine’yi dükkândan atar. Bu, Rumelili arzuhalcinin bir göçmen olarak Yatık Emine’ye yardım etse de içinde bulunduğu toplumu tamamen karşısına almaktan çekindiğini gösterir.

“Refik Halit içgüdülerin gücünü ve bunların altında ezen veya ezilen kişileri hikâyeye etmiştir” (Enginün, 2010, s. 413). Bu hikâyelerden biri olan “Yıldı Bir”de Yunanistan’ın Teselya ilinden Aydın’a değirmencilik yapmaya gelen Teselyalı Bekir’in geldiği yere uyumundan söz edilir. Onun uyumunu zorlaştıran unsur cinsel tatminsizliğidir. Teselyalı Bekir, Teselya’nın bir köyünde karısını bırakmış ve burada senelerdir değirmencilikle iştiğal etmekte ve değirmenine tane getiren yaşlı kadınlardan başka hiçbir kadın ile görüşmemektedir.

Teselyalı Bekir’in göç ettiği Aydın’a uyumunu zorlaştıran bir unsur, kadının toplum içinde yer alması bağlamında geldiği yer ile bulunduğu yer arasındaki farklılıktır. Teselya’da kadınların da yer aldığı eğlenceler çoktur. Ateş gecelerinde genç kızlar güzelliklerini sergilemekten çekinmez Teselya’da. Bunun yanında genç kız ve erkeklerin birlikte olmaları da yadırganmaz. Hatta papazlar kuytu yerlerden hızlı adımlarla yürürler ve elleriyle de kulaklarını kapatırlar ki birlikte olan çiftlere müdahale etmesinler.

Teselya’nın aksine Aydın’da kadın ve erkekler arasındaki eğlenceler ancak dağda “kadın oynatmak” şeklinde gerçekleşir. Bekir, değirmeninin önünden kadınlarla dağa çıkan ve dağda “kadın oynatan” insanlara katılmaz, onlara müdahale de etmez. “Bir zaman onları takip etmeyi, bir haydut gibi vuruşmayı düşün(se)”(Karay, 2018, s. 134) de böyle bir davranışın göç ettiği yerdeki konumunu tehlikeye

düşürmesinden endişelenir. Teselyalı Bekir, bu sorununu yine göç halinde olan Çingenelerden Elif isimli kadınla çözmeye çalışır. Onunla ilk karşılaşmasında yaklaşırsa da birlikte olamaz, ama bir yıl sonra yeniden bir araya gelecekleri günü sabırla bekler ve Elif ile birlikte olur.

“Bir nüfus hareketi olan göç bir kültürden başka bir kültüre yerleşmektir. Çok yönlü bir olgudur ve insanlar üzerinde biyolojik ve psikolojik tesirler bırakır.” (Balcıoğlu, 2007, s. 58) “Yıldı Bir” adlı hikâye, Teselyalı Bekir’in sabırla Elif’in gelmesini bekleyerek ve onunla gizlice birlikte olarak bu biyolojik ve psikolojik etkinin üstesinden gelebilmesinin ve yaşadığı yerin düzenine aykırı düşmemesinin de hikâyesidir.

Göç edilen yerin yaşam şekline uyumun bir yönünü kıyafetler oluşturur. “Garaz” adlı hikâyede Halil, kasabadaki dükkânı için mal almak üzere üç haftalığına İstanbul’a gider. Lakin aylar geçmesine rağmen dönmeyen Halil, en sonunda İstanbul’a yerleşir. Halil’in İstanbul’a öncelikle görünüm olarak uyum sağladığı fark edilir. Halil, kasketini atıp kadifemsi bir şapka takar başına, baldırlarından kopçalı ve büzmeli olmayan pantolonunun yanında kravatlı gömlek giymeye başlar. Ayakkabıları ise kıyafeti ile uyumlu ve pırlı pırlıdır.

Halil’in karısı ve kızı Nebile, İstanbul’a uyumda zorluk yaşarlar; ama onların bu uyum sorununu öncelikle kıyafet bağlamında aşmaya çalıştıkları görülür. Burada dikkat edilecek nokta, göç edilen yere uyumun, paranın gücü ile alınan giysiler üzerinden gerçekleştiğidir. Ayrıca bu tür bir uyum çabasının abartmayı ve ardından da gülünç olmayı netice kılmasıdır. Yazar bunu şu şekilde ifade eder: “Derken yeni dostlar peyda olmuştu. Altı ay geçmemişti ki ayaklarında mantar ökçeli iskarpinler, başlarında tüllü şapkalar, Beyoğlu kalabalığına gülünç bir ana-kız daha katılmıştı” (Karay, 2018, s. 194).

3.2. Gidilen Yerin İnsanları ile İletişim

Farklı kültürlerle ait toplulukların göçler sonucunda aynı çevreyi paylaşmak zorunda kalmaları bu topluluklar arasında mücadeleyi kaçınılmaz kılar. Bu mücadele, toplulukların birbirlerini yok etme ya da asimile etme boyutunda yaşanır (Yalçın, 2004, s. 4). *Memleket Hikâyeleri*’nde göç bağlamında öne çıkan bir unsur, göç eden ile göç gidilen yerin insanları arasındaki mücadeledir. “Cer Hocası” adlı hikâyede, memuriyetten çıkarıldığı için Anadolu’da cer hocalığı yapmayı düşünen Asım, hemşerisi Osman ile İstanbul’da bir handa konuşur. Bu konuşma sırasında Osman, yolculuğa çıkmadan önce Asım’a gittiği yerdeki insanlarla mücadelesine dair uyarıda bulunur. Buna göre gidilen yerde namaz kıldırmak, Kuran okumak, vaaz vermek ve insanların işine yaramak gerekir. Ayrıca gidilen köyün imamı ile iyi geçinilmeli hatta yeri geldiğinde “onun ayağına karpuz kabuğu” konulmalıdır. Ancak o zaman insan öleceği ana kadar rahat edeceği şartlara kavuşmuş olur.

“Refik Hâlid, *Memleket Hikâyeleri*’nde Anadolu insanını çeşitli tiplerini, âdeta keşfedip çekici tarzda ortaya koymakla öncü olmuştur” (Kabaklı, 1997, s. 710). O, bu tiplerden birine “Küskün Ömer” adlı hikâyede yer verir. Bu hikâyede Zehra ile evlenen ve Zehra’nın kazının bir döğüşü kaybetmesi üzerine âdeti üzere evinden uzaklaşan ve aylarca görünmeyen Ömer anlatılır. Yazar, onun kaybetmeyi hazmedemediğine örnek verirken bir göçmenin yerleşme mücadelesine de değinmiş olur.

Yazarın, “Evvelleri arabacılık ederdi. Lakin, bir defa, muhacir Hüsmen’in doru atları onunkileri geçmiş ve bu vaka eve dönüşte ahıra sokmadan beygirleri de, yaylıyı da pazara çıkarmaya, bir daha eline araba dizgini almamaya sebep olmuştu.” (Karay, 2018, s. 93) cümlesi Ömer’in kişiliğini belirttiği kadar Hüsmen’in geldiği yere tutunma mücadelesini de gösterir. Bu olayda Hüsmen’in bu yerleşim yerinde kalıcı olma mücadelesi görülür. Göç edilen yerin yerlisi ile bir mücadeledir bu.

Memleket Hikâyeleri’nde göç ettiği yerin yerlisi ile mücadele içinde olan bireylerin yanında onlarla mücadele etmeden geldiği yerde kalıcı olabilmek adına onlarla iyi geçinmeye çalışan kişiler de vardır ki bunların en güzel örneği “Yatık Emine” adlı hikâyenin kişisi Emine’dir. Uygunsuz davranışları üzerine Ankara’dan Haymana’nın bir kasabasına gönderilen Emine, kendisini karşısına alıp azarlayan mülazıma ses çıkarmaz.

Yatık Emine'nin kötü şöhreti insanların onun aralarında bulunmasını istememelerine sebep olur. Bundan dolayı bir süre hapisanede kalmaya mecbur olur. Bu hapisanede oranın yerlisi iki mahkûmla sorun yaşar Yatık Emine; çünkü hapisanenin bahçesindeki ağaçtaki dutları paylaşmak istemeyen iki mahkûm kadın tarafından dövülür. Bu olaydan sonra kalem odacılarından birinin evine yerleştirilir, Yatık Emine. Bu eve kadınlar – hatta kasaba civarında çadır kuran çingeneler- onu seyre gelirler. Yatık Emine maruz kaldığı bu davranışa ses çıkarmaz. Emine, mülazımın hakaretlerine, mahkûmların şiddetine tepki göstermediği gibi onu teşhirdeki bir hayvan gibi izleyen insanlara da müdahale etme gereği duymaz.

Emine kadınların kıskançlığına da katlanır. Evinde kaldığı ihtiyar odacının bir gün karısı evde yokken eve erken gelmesi ve karısının durumu komşulardan öğrenmesi üzerine Emine, bu kadının kıskançlığının hedefi olur. O, bu durum karşısında da hiç sesini çıkarmaz ve sadece elleri ile başını korumakla yetinir. Emine hastaneye yerleştirilmeye karar verilir. Buraya giderken –ki yaralıdır- Emine, jandarmanın onu ite kaka tekmeleme götürmesine katlanır. Yazar, bu noktada gittiği yerlerde hayatta kalmanın yolunu Emine'nin söylenenlere itaat etmesinde bulur. Hatta onun “Yatık” sıfatı da buradan gelir: “İşte bunun için, böyle her zora katlanıp her arzuya kapıldığından, ne yapılsa şikâyetsiz, sıkıntısız rıza gösterdiğinden dolayı Emine'ye, Yatık Emine derlerdi” (Karay, 2018, s. 17).

3. 3. Göç Edilen Yerin Olumsuz Şartlarıyla Mücadele

Memleket Hikâyeleri'ni oluşturan çoğu hikâyede göçen kişinin, gidilen yerde öncelikle olumsuz şartlara göğüs germesi gerektiği görülür. “Cer Hocası” adlı hikâyede, maarifte memurken II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi üzerine işten çıkarılan Asım'ın hikâyesi anlatılır. Asım, İstanbul'da iş bulamayacağını anlayınca hemşerisi Osman ile Anadolu'da cer hocalığına çıkar. Bu bağlamda Asım'ın bir köyde kendini kabul ettirme sürecine tanıklık edilir. Asım, bir gece yağın yağmur ardından hastalanır ve köyün imamının evinde kalır. Burada öncelikle hayatta kalmak önemlidir; çünkü ateşi kırk olmasına karşın ona verilen yer ahırla mutfak arasında, ocağında ateş olmayan, yerleri toprakla döşenmiş bir odadır. Bu odada yere bir çul atılır ve bunun üzerinde yatması istenir. Böylece Asım kalacağı köyde daha ilk geceden oranın olumsuz koşullarına katlanmak zorunda kalır.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının ardından Balkan Yarımadasının ve Osmanlı Devleti'nin nüfus yapısında önemli değişimler yaşanır. Bu dönemde 250.000 ila 300.000 arasında Müslüman katledilir, 1,5 milyonu da Osmanlı topraklarına göç eder. Berlin Antlaşması'nın ardından Pomaklar, Arnavutlar ve Boşnaklar direnseler de Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalırlar. Aynı durum Romanya'ya devredilen Dobruca'daki Müslümanlar için de geçerlidir. 1893-1902 yılları arasında 72524 kişi Bulgaristan'dan ayrılır ki bunların 70603'ü Türkiye'ye göç eder. Balkan ülkelerinden göç 1908-1909 döneminde artar ve Balkan savaşı sırasında en üst noktaya ulaşır (Karpas, 2010, s. 184-185). Refik Halit, “Yatır” adlı hikâyede Rumeli'den gelip Anadolu'da karşılaştıkları olumsuz şartlarla mücadele eden yukarıda sözü edilen Rumeli göçmelerine değinir.

“Yatır” hikâyesinde yakacak sıkıntısı çeken köylünün hali ve bu sıkıntıya son veren hamam işletmecisi İlistir Nuri'nin kurnazlığı anlatılır. Yakacak sıkıntısı yaşayan Nuri, Maslak Dede adında evliyanın türbesi etrafındaki çam ağaçlarına dokunamaz; çünkü Maslak köylüsü bu ağaçların manevi yönü olduğunu düşünür. İlistir Nuri, yalan söyleyerek köylünün hürmetini kazanmış “yarı ermiş bir köylü” (Karay, 2018, s. 116) Abdi Hoca'yı Maslak Dede'nin ruhunun bu ağaçlardan daraldığına ve ağaçların kesilmesi gerektiğine inandırır. Bunun üzerine Abdi Hoca'nın izniyle halk bu koruyu üç sene içinde çıplak bir tepeye dönüştürür.

Korunun kutsallığına ilk darbenin gelmesi ile buranın çıplak bir tepe halini alması üç yıl içinde gerçekleşir. Yazar, bu kutsallığın kalmamasını “Hatta Rumeli muhacirleri daha ileri varmışlar, bir karlı gecede türbenin yeşil parmaklığını da sökmüşlerdi” (Karay, 2018, s. 119) diyerek belirtir. Türbenin yeşil parmaklığının Rumeli muhacirlerince sökülmesinin altında onların hayatta kalma mücadelesinin izi görülür. İnsan ancak fizyolojik ihtiyaçlarının temini için kimi manevi değerlerinden ödün verir. İlistir Nuri ve ahalinin soğuktan zarar görmemek için manevi değeri olan çam korusunu yok etmesi gibi Rumeli

muhacirleri de satıp temel ihtiyaçlarını karşılamak için bu türbeden kalan yeşil parmaklığı da sökerler. Yazar bunu ifade ederken Anadolu'ya gelen muhacirlerin halini de vermiş olur.

3.4. Maharet Uyumu Kolaylaştırır

“Cer Hocası” adlı hikâyede II. Meşrutiyet ile memuriyetten uzaklaştırılan Asım'ın Anadolu'daki bir köyde kalıcı olma süreci anlatılır. Asım, köyün muhtarının teklifiyle cuma namazından sonra vaaz verir. Asım, “güzel Türkçesi, halim, tatlı ahengiyle” (Karay, 2018, s. 171) verdiği vaazlarla başta muhtar olmak üzere köylüyü etkilemeyi başarır ve muhtar Lazoğlu'nun teklifi ile ramazanı orada geçirme şansını yakalar.

Asım, ramazan ayından sonra da köylü tarafından bırakılmaz; çünkü o, köylünün mektubunu yazar, köylü başı sıkışsa onunla görüş alışverişinde bulunur, öşürcüler onunla görüşür, jandarma onu muhatap alır, okulda çocuklara elifba okutur ve en nihayetinde köyün artık evden çıkmayan imamına vekâlet eder. Bunun sonucunda köyün asıl imamlığına getirilir. Asım'ın güzel ve ahenkli Türkçesi, okuma yazma bilmesi, insanlarla iletişimde başarılı olması, imamlık yapabilecek bilgi birikimi onun hiç tanımadığı bir Anadolu köyünde yerleşme imkânı bulabilmesinde etkili olur.

“Koca Öküz” adlı hikâyede Hacı Mustafa Ağa'dan söz edilir. Bu kişi, işini bilen biri olarak tanıtılır. O, mal müdürü, vergi kâtibi, evkaf memuru gibi kişilerin gönlünü alacak hediyeler verir. Bu hediyeler içinde sucuk ve pastırmanın da olduğunu yazar ifade eder ki Hacı Mustafa Ağa sucuk ve pastırma yapmayı Kayserili muhacirlerden, peynir yapmayı da Çerkezlerden öğrenir. Yazarın bu ifadesi ile muhacir Kayserililerin ve Çerkezlerin varlığından haberdar olunur. Kayserililer ve Çerkezler maharetleriyle buldukları yerde tutunmuşlardır. Kayserililer, sucuk ve pastırma; Çerkezler peynir yapımıyla gittikleri yerde benimsenmişlerdir.

Hikâyede bulunduğu yere uyum sağlamış Buharalı Bekir Efendi'den söz edilir. Doktora muayene olan Hacı Mustafa Ağa onun verdiği ilaçları beğenmez ve “Gâvur ilacından Müslümana fayda olur mu be!” (Karay, 2018, s. 55) der. Bununla birlikte Buharalı Bekir Efendi, onun asıl beklentisinin ne olduğunu bilir. Kasabanın adı çıkmış kadınlarından Çiçek Emine'yi ikinci eş olarak alan Mustafa Ağa'nın onunla birlikte olmasını sağlayacak terkipler sunar Buharalı Bekir Efendi. O, insan psikolojisini anlaması ve bitkisel karışımlar hazırlayabilmesi sayesinde Anadolu'da yerleşmiş biridir.

3.5. Hileyle Kalıcı Olmak

“Vehbi Efendi'nin Şüphesi” adlı hikâyede göç eden kişinin bulunduğu yere uyum mücadelesinin başka bir yönü görülür. Hikâyede Rumelili dul bir kadın ve iki kızından söz edilir. Bunların komşuları ise Düyünu Umumiye İdaresinde kantar kâtibi olan Vehbi Efendi'dir. Vehbi Efendi, monoton bir hayat sürmesinin yanında bu mahallin yerlisidir. O denli yerlisidir ki memur olduktan sonra da yaşadığı yerin özelliklerinden sıyrılamamıştır.

Rumelili muhacir ailenin kızının Vehbi Efendi'nin dikkatini çekmeye çalıştığı görülür. Yazar, onun Vehbi Efendi'yi etkilemek için türlü yollara başvurduğundan söz eder. Hanife adındaki bu kız, cumbadan seslenir, cama taş atar; ama Vehbi Efendi'yi etkileyemez. Hatta Vehbi Efendi, kızın annesini uyaracak noktaya gelir.

Bir akşam Vehbi Efendi'nin annesinin de olmamasından istifade eden Hanife, açıkça Vehbi Efendi'yi yanına çağırır. Aradaki kapıyı söküp Hanife'nin yanına gelen Vehbi Efendi, olabilecekleri düşünür, pişman olur yaptığından ve evine döner. Lakin bir süre sonra cami imamı onun yolunu çevirir ve olanları anlatır. Cami imamının anlattığına göre Hanife ve Vehbi Efendi birlikte olmuşlar ve neticede Hanife üç aylık hamiledir. Kasabanın diğer memurlarının da baskısıyla en nihayetinde Vehbi Efendi ve Hanife evlenirler. Başka erkeklerle birlikte olan ve onlardan birinden hamile kalan Hanife, hem namusunu temize çıkarır hem de kasabanın yerlilerinden Vehbi Efendi ile evlenerek bu yerde kalıcı olur.

3.6. Muhacire Muhacirin Yardımı

“Yatık Emine” adlı hikâyede göç olgusunun Anadolu’nun bir kaderi olduğu hissedilir. Hikâyenin geçtiği kasabada buraya göç edenlerden biri de Yatık Emine için dilekçe yazan arzuhalcidir. Bir süre hastanede kalan Emine, Mülazım Dal Sabri’nin bozgunculuğu ile kaymakamlıkça buradan çıkarılır ve kenar mahallerden birinde bir eve yerleştirilir. Yetkililere durumunu anlatmak isteyen Emine bir dilekçe yazdırmak ister; lakin kasabanın yerlisi arzuhalçiler Emine’yi tanır ve itibarlarına leke düşürmemek için zamanlarının olmadığını bahane ederek onu başlarından savarlar.

Emine’nin istediği dilekçeyi yazan Rumelili bir göçmendir. Bu adam, Rumeli’den geldikten sonra dört yüz kuruşla rejide çalışmaya başlamış, kafasına saplanan bir ağrı dolayısı ile işinden ayrılmak zorunda kalmış ve arzuhalcilikle geçinmeye çalışan biridir. Yatık Emine’nin içinde bulunduğu kısır döngüyü gören de bu arzuhalci olur. Ona göre bu kasabanın halkında akıllıca iş aramak boşunadır. Onlar nasıl geçineceğini düşünmeden Emine’yi yanlarından uzaklaştırırlar. Aç kalan Emine de erkeklerle düşüp kalkmaya mecbur kalır.

Yatık Emine’ye bu kasabada ayakta durabilmesinde yardım eden ya da onun ile yakınlaşan bir kişi de Gürcü Server’dir. Yazar tarafından “O, çok şehirler görmüş, sergüzeştler geçirmiş, yiğit bir adamdı; bu memlekette zevksizlikten bunalmıştı; kaçıp başka bir tarafa gidecekti ama askerliği mâni oluyordu.” (Karay, 2018, s. 26) şeklinde tanıtilen Gürcü Server’in de özelliği göç eden biri olması ya da en azından göç etmiş bir ırka mensup olmasıdır. Gürcü Server, Emine’nin ihtiyacı olan eşyaları temin etmenin yanında Ermeni kuyumcuya onun için savatlı bir bilezik ısmarlar. Gürcü Server, Emine’nin ihtiyaçlarını karşılamaya, onun açlıktan ölmesine engel olmaya çalışır.

3.7. Uyumu Hızlı Sağlayan Diğerini Aşağılar

Uyum sürecini hızlı geçen birey, diğerlerini tahkir eder. Bu noktada bu uyum sürecini çabuk atlatanlar gençler olup daha yaşlı olması dolayısı ile bu uyumu geciktiren anne babalarını hor görürler. Bunun içindir ki “Garaz” adlı hikâyede, İstanbul’a gelişlerinin ikinci yılında plajda kumda yatıp güneşlenen, denizde yüzen, dans eden, işsiz güçsüz erkeklerin ilgisini çeken Nebile, anne babasını tahkir eder. Bunu yazar şu şekilde ifade eder: “(...) Nebile bir şımarmış, bir arsızlaşmıştı ki... Anasını durmadan, nefes almadan azarlıyor, babasını adam yerine koymuyor, ağzını açarken susturuyordu. Hele birlikte sokağa çıktılar mı etrafındakileri onlardan olmadığına inandırmak için muhakkak ya ileride, ya geride yürüyor, eve dönünce de ‘Beni yerin dibine geçirdiniz! Rezil ettiniz!’ diye kıyametler koparıyordu” (Karay, 2018, s. 195).

3.8. Öteki Olmak

Cevdet Kudret’in “Bu eserde, düşkün fakat acıma ve sevme duygularıyla dolu bir kadının, aşırı namuslu, aşırı dindar görünüşlü fakat acıma ve sevme duygularından yoksun insanlar arasındaki acıklı hayatı anlatılmıştır.” (Kudret, 2016, s. 461) dediği “Yatık Emine” adlı hikâyede, kasabaya gelen ve burada yaşamaya çalışan Emine’ye kasabasının tavrı insanoglunun kendisinden olmayana ve kendisine benzemeyene tavrını da sergiler. Emine, çarşıda dükkânlardan yiyecek bir şey almaya çalışsa dövüle ve sövüle kovalanır, bunun için bostanlarda, kırlarda dolaşmaya başlayan açlıktan mecalsiz kalmış Emine’ye yine de kasaba halkından bazıları sataşır. Artık Emine evlerden de yiyecek dilenir ama Emine’ye yalan söyleyip yiyecek vermeyen kasabalı onu açlığa biraz daha itekler.

Öteki olmanın insan olmamak kertesine geldiği Gürcü Server’in koğuşundan bir çavuşla bir arkadaşı bağlamında gösterilir hikâyede. Bu iki kişi bir gün Emine’nin evine gider; maksatları onunla birlikte olmaktır. Emine ise açlık ve soğuktan günler önce ölmüştür. Bu iki adamın bu ölüm karşısındaki tavırları ve yazarın iması öteki kabul edilen Emine’nin insan dahi kabul edilmediğini gösterir. Çünkü bu iki adamın karşısında açlıktan ve soğuktan ölmüş bir kadın olmasına karşın onlar onun ölümünden önce gelip onunla birlikte olamadıklarına hayıflanırlar. Yatık Emine, ölmüş vaziyette olsa da bir süreliğine de

olsa zihinlerinden “fena şeyler” geçirirler. Emine yaşarken de öldükten sonra da onların gözünde bir insan değil de bir nesnedir. Bu ise onun kasabada öteki görülmesinden kaynaklanır.

“Yatık Emine” adlı hikâyede göç edenlerden biri de Urfalı hastane memurudur. Eczacı Rum’un dükkânında kasabanın memurları bir araya gelir ve memleket meselelerini ve kasabaya dair dedikoduları konuşurlar. Söz en nihayetinde Yatık Emine’nin hastaneye yerleştirildiğine ve hastane memuru Urfalının onunla bir ilişkisinin olabileceğine gelir. Urfalı hastane memuru, Haymana Ovası’nın ortasında, Ankara’ya iki gün uzaklıkta olan bu kasabada insanlara kendini kabul ettirmiş, onların sohbetlerine dahil olmuştur. Bununla birlikte kasabadaki diğer insanların Yatık Emine üzerinden onu değerlendirirken sarf ettikleri sözler onun öteki olarak görüldüğünü gösterir: “Acaba hastane memuru Yatık Emine’ye mi tutulmuştu? Kâfir Urfalı, daha yeni de evlenmişti fakat ona bir karı beş karı yetişir mi?” (Karay, 2018, s. 18)

Osmanlı Devleti’nden toprak kaybı dolayısıyla ilk göç 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması’ndan sonra gerçekleşir. Bu göç hareketinde beş yüz bin Kırım Tatarı, Kırım dışındaki Osmanlı topraklarına göçer. Bu göçün ardından 1828-1829 ve 1860-1864 yıllarında da gerçekleşen göçler sonucunda Kafkaslardan iki milyon insan göç eder (Babuş, 2006, s. 47). Muhacirlerin geldikleri yerde kolay kolay kabul edilmemelerinin bir göstergesi, Anadolu’ya göç etmiş yukarıda sözü edilen Tatar muhacirlerin mahallesinin yeridir. Yatık Emine, kocasını kıskanan ev sahibesinin etkisiyle komşu kadınlardan dayak yer ve yaralanır; bir süre kasabanın hastanesine yerleştirilir. Ne var ki mülazım Dal Sabri, Yatık Emine’yi hastane memuru Urfalıdan kıskanır ve onun hastaneden çıkarılmasına sebep olur. Bu sefer Yatık Emine bir eve yerleştirilir. Bu ev, Tatar göçmenlere bırakılmış kasabanın ücra bir mahallesindedir. Bu durum Tatar muhacirlerin de Yatık Emine gibi öteki kabul edildiği ancak kasabanın ücra bir köşesinde kendilerine mahsus bir alanda yaşayabildiklerini gösterir.

4. Dönüş ve Yeniden Uyum

“Garaz” adlı hikâyede Refik Halit, İstanbul’a göç eden, orada belli bir ekonomik seviyeyi yakalayan ama iflas ettikten sonra yeniden kasabalarına dönen bir aileyi anlatır. Bu hikâyede göç edilen yere uyum sürecini ağırdan alan ya da hiçbir zaman uyum sağlayamayan yaşlıların geri dönmeleri durumunda döndükleri yere uyum süreçlerinin daha kolay olduğu görülür. Nebile’nin annesi, kasabaya döndükten sonra İstanbul’u daha kolay unuttur; çünkü o, aslında İstanbul’a hiç uyum sağlayamamıştır. Nebile’nin babası Halil de bu dönüş sürecini sorunsuz atlatır.

“Garaz” adlı hikâyede gençlerin geri dönüşten sonra sıkıntı yaşadıkları görülür. Nebile on altı yaşına kadar yaşadığı kasabadan İstanbul’a gider ve oranın yaşam şekline uyum sağlar. Ardından babası Halil’in iflas etmesi üzerine kasabasına döner. Döndükten sonra bu defa kasabasına uyum sağlamakta zorlanır. Bu zorluğun temelinde İstanbul’un özellikleri ile geldiği kasabanın özelliklerini kıyaslaması yatar. İstanbul’daki yaşam şekli ile geldiği kasabasındaki buldukları arasındaki tezat Nebile’nin uyum sürecini aksatan bir unsur olur.

Geri dönüş ve uyum sürecinde genç alışkanlıklarından uzaklaşmanın bir sorumlusunu aramaya başlar. Hikâyede Nebile, bu kasabada “kerpiç kesmiş süküta” ve “buz tutmuş hareketsizliğe” alışamamanın hıncını babasına öfkelenerek çıkarmaya çalışır. Nebile babası Halil’e karşı kin ve garaz duyar; çünkü onu bu kasabanın sakin yaşantısından almış İstanbul’un “debdebeli” yaşantısına sokmuş, ona alıştırmış sonra bütün bunları yeniden elinden alıp eski yaşamına döndürmüştür.

Nebile ne kadar doğup büyüdüğü kasabaya alışmakta zorlansa, babasına öfkeli olsa da kasabaya alışacak, onun yaşam düzenine ayak uyduracaktır. Bunu yazar, Nebile’nin babasına bedduasından hareketle gösterir:

“Babasının sesini işittikçe garazdan yüreği burkularak ve öğrendiği İstanbul lehçesini unutarak memleket ağzıyla söyleniyordu:

‘Sakalın teneşirde sabunlana!’ “(Karay, 2018, s. 197)

Nebile'nin bedduasında babasına onu alıştığı İstanbul yaşamından uzaklaştırıp doğup büyüdüğü kasabaya yeniden getirmesine yönelik öfkesi görülür. Bunun yanında bu bedduada geldiği kasabasının ağzıyla konuşması dolayısı ile yeniden uyumun kaçınılmaz olduğu da fark edilir.

Göç sistemi içinde sadece dışa göç yoktur; geri dönüş de bu sistemin içinde yer alır. Geri dönüşün sebepleri emeklilik, başarısızlık, muhafazakârlık ve yenilik kavramları ile açıklanır. Emeklilik kavramı kendi kendini açıklar özelliğindedir; çünkü birey emekli olur ve memleketine döner. Başarısızlık ise göç edilen yerde beklenenin bulunamamasıdır. Muhafazakârlık ise gidilen yere hiçbir şekilde uyum sağlamaya çalışmamaya ve hiçbir şey elde edemeden dönmeye karşılık gelir. Yenilik ise gidilen ülkenin değerlerini ve alışkanlıklarını benimseyip bunları geri döndükten sonra kullanmak, devam ettirmek amacıyla gerçekleşen geri göçü imler ki bu çoğunlukla hayal kırıklığı ile neticelenir (Bartram, Poros, Monforte, 2017, s. 262-263).

“Garaz” adlı hikâyede Nebile'nin babasının durumu “başarısızlık” kavramı ile açıklanabilir. Çünkü o İstanbul'a daha fazla para kazanmak amacıyla gider ve umduğunu bulamayıp iflas eder. Onun geri dönüşünde “başarısızlık” en önemli etkidir. Nebile'nin annesinin durumu ise muhafazakârlık kavramı ile açıklanabilir. Çünkü o, İstanbul'u benimseyememiş akli hep çıktığı kasabada onun yaşam şeklinde kalmıştır. Nebile'nin durumu az da olsa “yenilik” kavramı ile örtüşmektedir. Nebile doğduğu kasabaya geldikten sonra İstanbul'daki yaşam şeklini buraya uydurmaya çalışsa da en nihayetinde “hayal kırıklığı” yaşar.

Sonuç

Memleket Hikâyeleri'ne göç olgusunun dört ana başlık altında yansıdığı görülür: göçün sebepleri, göç süreci, göç edilen yere uyum ve dönüş ve yeniden uyum. *Memleket Hikâyeleri*'nde göçün altında göç eden ya da ettirilen bireyin ıslah olması isteği yatar. Bu insanlar gayriahlaki davranışlar sergilemiş bireyler yanında yönetim ile fikir ayrılığı dolayısı ile memur olarak başka bir yere gönderilen bireyler de olabilir. Bunun yanında memuriyetten uzaklaştırılan bireyin iş ve aş bulabilmek için göç ettiği görülür.

Memleket Hikâyeleri'nde göç sürecinin göç eden kişi için bedensel ve zihinsel zorluklarla dolu bir mücadele olduğu fark edilir. Bu süreçte göç edenlerin birbirlerine yardım edemeyecekleri durumlar söz konusudur. Bu süreçte herkes kendinden sorumluyken ölüp bilinmeyen bir köyde kaybolup gitmek de vardır. Bunun yanında Anadolu insanının misafirperverliği bu süreci kolaylaştırıcı bir unsurdur.

Birey açısından en önemli sorunun göç edilen yere uyum bağlamında yaşandığı görülür. Birey, öncelikle göç ettiği yerin yaşam şekline gerek davranışları gerekse kıyafetleri ile uymaya çalışır. Hikâyelerde göç edilen yerde hâlihazırda orada bulunan insanlarla dengeli bir iletişim kadar onlarla ve olumsuz yaşam şartlarıyla mücadelenin de kalıcılık yönünden etkili olduğu tespit edilir.

Hikâyelerde göç eden kişinin sahip olduğu bir vasfın onun kalıcılığını ve insanlar tarafından benimsenmesini kolaylaştırıcı bir etkisinin olduğu kimi hikâye kişilerinin ise kalıcılığı hileye başvurarak gerçekleştirdiği belirlenir. Hikâyelerde bireyin oraya daha önce göç etmiş bir diğer muhacirin yardımını gördüğü altı çizilmesi gereken bir başka noktadır. Göç edilen yere uyumu gerçekleştiren bireyin uyumu gerçekleştirmekte sorun yaşayanları hakir gördüğü bir başka durumdur. *Memleket Hikâyeleri*'nde her şeye rağmen göç ettiği yerde benimsenmeyen, ötekileştirilen ve hatta insan olarak dahi görülmeyen bireylerin varlığına tanıklık edilir.

Memleket Hikâyeleri'nde görülen bir durum da bireyin göç ettiği yerden geri döndüğünde karşılaştığı uyumun şeklidir. Böyle bir durumda gençler gittikleri yere daha çabuk ayak uydurdukları için geri geldikleri yeri yadırgarlar ve bu geri dönüşe sebep olanlara da öfke duyarlar. Ama şu da bir gerçek ki en nihayetinde bu gençler de farkına varmadan geldikleri yere yeniden alışmaktadırlar. Yaşlılar ise zaten gittikleri yere uyum sağlayamadıkları için dönmeye daha fazla istekli olurken döndükleri zaman da daha az uyum sorunu yaşarlar.

Kaynakça

- Babuş, F., (2006), *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları*, İstanbul, Ozan Yayınları.
- Balcıoğlu, İ., (2007), *Sosyal ve Psikolojik Açıdan Göç*, İstanbul, Elit Kültür Yayınları.
- Bartram, D., Poros, M. V., Monforte P., (2017), *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*, (İtir Ağabeyoğlu Tuncay, Çev.), Ankara, Hece Yayınları.
- Enginün, İ., (2010), *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, 5. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ., (2016), *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, 18. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Ceyhan, N., (2015), "Millî Edebiyat Devrinde Hikâye ve Roman (1911-1923)", M. Kayahan Özgül (ed), *Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış* (ss.333-366), 2. Baskı, 2015, Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Chambers, I., (2005), *Göç, Kültür, Kimlik*, (İsmail Türkmen , Mehmet Beşikçi, Çev.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Kabaklı, A., (1997), *Türk Edebiyatı*. 3. cilt, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Karay, R.H., (2018), *Memleket Hikâyeleri*, İstanbul, İnkılâp Yayınları.
- Karpat, K.H., (2010), *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Kerimoğlu, H.T.,(2009), "II. Meşrutiyet Döneminde Genel Haklar Savunusu Yapan Bir Gazete: Hukuk-ı Umumiye", *CTTAD*,(8), 21-38.
- Kudret, C., (2016), *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, İstanbul, Kapı Yayınları.
- Tanpınar, A.H., (2016). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 11. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Tümertekin, E., (1968), *Türkiye'de İç Göçler*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Timur, K., (2017), "Bilinmez Diyarın Garip Misafiri: Sürgün ve Bireye Etkisi", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*,(8), 26-34.
- Yalçın, C., (2004), *Göç Sosyolojisi*, Ankara, Anı Yayınları.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

(EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 26 Haziran 2019

Kabul Tarihi: 20 Kasım 2019

Atf Künyesi: Oğur, Ö., Aslan, H. (2019). “Karaman’ın Akcaalan/Philadelphia Köyü ve Tarihi”.
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2 (2), 143-161.

KARAMAN’IN AKCAALAN/PHILADELPHIA KÖYÜ VE TARİHİ

Özcan OĞUR*

Hüseyin ASLAN**

Öz

Bu çalışmanın konusu, Karaman’ın yaklaşık 70 km uzağında bulunan ve Karaman il merkezine bağlı olan Akcaalan köyü ve tarihidir. Hz. İsa zamanına kadar giden köyün tarihi eldeki kaynaklar ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özellikle antik dönemden kaldığı tahmin edilen ve bölge halkı tarafından hâlâ kullanılan bazı yer isimleri, köyün antik tarihi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Nitekim köy yakınında bulunan ve antik dönemden kaldığı tahmin edilen “kandevir” bölgesi, Rum Kayserlerinden Herkül ile Acem kumandanlarından Şehrizar’ın uzun süre devam eden savaşlarından dolayı bu isimle anılmıştır. Hz. İsa’nın havarilerinden Paul ve Barnabas’ın Konya-Karaman civarındaki bu yerleşim yerlerine sığınarak kurtuldukları bilinmektedir. Paul ve Barnabas, Konya/Sille, Karaman/Philadelphia’da kaldıkları süre içerisinde Lykaonia halkına Hristiyanlığı Grek lisaniyla anlattıkları bilinmektedir. Bölgeye verilen “Philadelphia” isminin de bu dönemden kaldığı tahmin edilmektedir. Köyün özellikle yakın tarihi açısından Karamanoğulları zamanından kalan kitabe ayrı bir önem arz etmektedir. Kitabede, Akcaalan köyünün Karaman Bey ile oğulları Mehmet ve Mahmut beylerin Balkusan köyünde bulunan türbelerinin vakfı olduğu belirtilmiştir. Osmanlılar zamanında yapılan arazi ve nüfus tahrirlerinde ise Akcaalan köyü hakkında çok daha detaylı bilgilere ulaşılmıştır. Söz konusu bu belgeler vasıtasıyla köyün zaman içinde geçirdiği demografik ve sosyo-ekonomik yapısı tahlil edilerek; XIX. yüzyılın ilk yarısında oluşturulmaya çalışılan yeni askeri düzen için Akcaalan köyünden toplanan asker sayısı ve niteliği hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karaman, Akcaalan Köyü, Philadelphia, Demografi,

Karaman's Akcaalan/ Philadelphia Village And History

Abstract

The subject of this study is Akcaalan Village, which is located 70 km far from Karaman and connected to Karaman city center. The history of the village, which dates back to the time of Jesus, was tried to be revealed in the light of the available sources. Some of the names of the places, which are presumably from ancient times and still used by the local people, provide important information about the ancient history of the village. As a matter of fact, the “kandevir” region, which is located near the village and estimated to be from the ancient period, was named because of the long-lasting battles of Hercules from the Greek Kayseris and the Commander of Acem, Şehrizar. Again, it is known that Paul and Barnabas, one of Hz. Jesus apostles, took refuge in these settlements around Konya-Karaman. It is also known that during their stay in Konya / Sille, Karaman / Philadelphia, Paul and Barnabas told the Lycian people the Christianity in Greek language. It is estimated that the name of Philadelphia given to the region has remained since this period. Especially for the recent history of the village, the inscription

* Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Tarih Bölümü, Kırıkkale/Türkiye, E-Posta: ozcanogur06@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-3022-8076>.

** Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, E-Posta: huseyinaslan042@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-7138-0643>.

from the time of Karamanogulları is of particular importance. It is stated in the inscription that Akcaalan village is the foundation of the tombs of Karaman Bey and his sons Mehmet and Mahmut Bey in Balkusan Village. More detailed information about the village of Akcaalan was obtained in the land and population disturbances made during the Ottomans. By means of these documents, the demographic and socio-economic structure of the village has been analyzed; XIX. For the new military order which was tried to be formed in the first half of the century, information has been given about the number and quality of soldiers gathered from Akcaalan village.

Keywords: Karaman, Akcaalan Village, Philadelphia, Demography

Giriş

1155 rakımlı Akcaalan köyü, Karaman'ın merkeze bağlı köylerindedir.¹ Köyün kuzeyi Göksu nehri ve Dağkonak, güney ve Güneydoğusunda Kalaba ile Bayır, doğusunda Bostanözü ve Bucakkışla, Kuzeybatısında Yukarı Kızılca ve batısında Balcılar köyü yer almaktadır. Köyün adı yöresel arazi yapılanmasından ileri gelmektedir.² Köyün sırtını dayadığı tepelerin geniş ve düz olması, arazi renginin ak topraktan oluşması ve "bağdat" adı verilen düz arazilerin yer alması köye "Akcaalan" isminin verilmesinde etkili olmuştur.³

Dünyanın farklı yerlerinde Philadelphia ismiyle kurulan birden çok yerleşim yeri bulunmaktadır. Tespit edilen bu yerleşim yerlerinden üç tanesi Türkiye sınırları içerisinde yer alırken; bir tanesi de ABD sınırları içerisinde yer almaktadır. Türkiye'de Manisa-Alaşehir, Ermenek-Gökçeseki ve Karaman-Akcaalan tarihte Philadelphia olarak geçen yerlerdir. Manisa/Alaşehir antik dönemden beri Philadelphia olarak geçmekte ve Hz. İsa'nın havârîsi Yuhanna'nın "Apocalypse" inde zikrettiği yedi kiliseden birine ev sahipliği yapmaktadır (Tavernier, 1980: 57). Philadelphia ismiyle kurulan bu şehirler aynı zamanda dinsel hoşgörünün hâkim olduğu yerler olarak bilinmektedir. Nitekim bu doğrultuda William Penn, 1682'nin sonlarında gittiği Pennsylvania'da Philadelphia isimli bir şehir kurarak farklı inanç ve ırktan olan insanların bir arada yaşayabileceği bir ortam oluşturmaya çalışmıştır(<https://www.u-s-history.com/pages/h2111>). Anadolu'da Hıristiyanlık inancının bir tezahürü olarak kurulan bu şehirlerin kuruluş tarihi Hz. İsa'nın ilk havarilerinden Paul ve Barnabas'a kadar gitmektedir. Nitekim Antiochia isyanında Hz. İsa'nın havarilerinden Paul ve Barnabas Konya-Karaman civarındaki bu yerleşim yerlerine sığınarak kurtulmuşlardır. Paul ve Barnabas Konya/Sille, Karaman/Philadelphia'da kaldıkları süre içerisinde Lykaonia halkına Hristiyanlığı Grek lisaniyla anlatmaya çalışmışlar ve zamanla bu bölgenin Hristiyanlığın merkezi haline gelmesini sağlamışlardır (Erdoğan, 2011: 278).⁴

Tarihte, Orta Anadolu ve Karaman bölgesi pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. M.Ö. 1200'lerde Trakya'dan Anadolu'ya gelen Friglerin Polatlı yakınındaki Gordion'u merkez yaparak tüm orta Anadolu'ya hâkim olmasıyla bu bölge yaklaşık 500 yıl Friglerin egemenliği altında kalmıştır. M.Ö. 1200'lerden daha eskilerde ise bu bölge Hititlerin egemenliği altında idi. Bölge sırasıyla Hitit, Frig, Kimmer, Pers, Büyük İskender'in egemenliğine girmiştir. M.Ö. 25 yılından itibaren Roma'nın Anadolu'da hâkimiyet sağladığı (Zoroğlu, 1984: 137-139) ve hâkim olduğu alanlarda "tema" olarak adlandırılan yönetim birimleri vasıtasıyla bölgeyi idare ettiği bilinmektedir. Roma'nın yıkılışından sonra bölge Bizans hâkimiyetine geçmiştir. M.S. VII. yüzyıl başlarında Anadolu'ya uzun süren Müslüman akınları yapılmış, yüzyılın ortalarında Muaviye orduları Konya, Karaman bölgesini ele geçirmişlerse de fazla duramamışlardır. Ancak VIII. yüzyılın ilk yarısında tekrar başlayan akınlar, Abbasiler döneminde de devam etmiştir. W. Ramsay, İslam akınlarından korunmak için Bizans'ın uç sınırlara ve yüksek tepeler üzerinde sağlam kaleler inşa ettiğini naklen belirtmektedir (Ramsay, 1960, s. 398). Bölge, Bizans'tan sonra 1098'de Selçuklularla Haçlıların muharebe alanına dönmüştür. Bu tarihten itibaren XIII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar bölge Ermenilerle Selçukluların mücadele alanı olmuştur (Osman Turan, 1969: 212; *Ali Sevim*, 1983: 28-31). 1221 yılında Selçuklu tahtına geçen ve bölgeyi hâkimiyetine alan Anadolu Selçuklu Sultanı Alâaddin Keykubad, Karaman-Mut-Silifke yolunu, Sertavul hanlarını ve şimdi yıkılmış olan Mut köprülerini yaptırmıştır. Sultan Alâaddin Keykubad'ın 1239'da ölmesi üzerine bölge Ermeni Krallığının hâkimiyetine geçmiş, ancak Karamanlılar bir süre sonra bölgeye hâkim olmuşlardır (Geçer, 2001: 4). 1468 yılına kadar Karamanoğulları'nın hâkimiyetinde kalan bölge, 1468 yılında Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlıların topraklarına katılmıştır. 1474 yılında ise Fatih Sultan Mehmet'in talimatıyla Karamanın İlk vakıf tahriri yapılmıştır (F. Nafiz Uzluk, 1958; M. Akif Erdoğan, 1992: 427; Şehabeddin Tekindağ, 1963: 61).

Konya'nın Osmanlılara geçmesi ve Karaman Eyaletinin oluşması ile Osmanlı Devleti tarafından muhtelif tarihlerde tımar ve vakıf tahrirleri yapılmıştır. 1476, 1483, 1500, 1518, 1524, 1584 tarihli tahrirler mevcuttur. Bu tahrirlerden bazıları yayınlanmış olup, bazıları ise araştırmacılar tarafından çalışılmıştır. Bu çalışmalarda Akcaalan köyü ile ilgili doğrudan ulaşılabilecek bilgi çok sınırlıdır. Ancak konunun ana çerçevesinin çizilmesi açısından önemlidir. (A. Aköz, 1995, s.69-70; F. Nafiz Uzluk, 1958; F. Coşkun, 1996; M. Akif Erdoğan, 1992: 427; Ayrıca Bkz., Ş. Tekindağ, 1963, V. Ertürk, 2007, s.64-68; D. Yörük, 2006: 177-202).

Arşiv araştırmasını esas alan çalışmalarda, Akcaalan köyü hakkında en fazla bilgi veren Alaaddin Aköz'ün, "XVI. Asrın İlk Yarısında Aladağ Kazası (1501-1540)" isimli makalesidir. Makalesinde TD. 40(H. 907 / 1501), TD. 63(H. 924/1518) ve TD. 415(H. 946/1540) tımar defterlerini kullanan Aköz, Akçalan köyü hakkında verdiği bilgi bir paragrafı geçmemektedir. XVI. yüzyılın ilk yarısında tutulan bu defterlerden, Akcaalan köyünde tımar sisteminin uygulandığı, reaya, sipahi, müselleman ve piyadegandan alınan vergi miktarının 4000 civarında olduğu anlaşılmaktadır. Şenol Çelik'in, ağırlıklı olarak arşiv malzemelerini kullandığı, Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı(1500-1584), isimli yayınlanmamış doktora tezinde Akcaalan köyü'nün sadece ismi geçmektedir. Doğan Koçer'in hazırladığı ve T.C. Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından yayınlanan(2007) H. 1256/ M. 1840 tarihli Aladağ Kazası Temettü'ât Defterinde Akcaalan nüfusu ile ilgili kısa bilgiler bulunmaktadır. 1860'tan sonra yayınlanmaya başlayan Konya vilayet salnamelerinde de Akcaalan nüfusu hakkında özet bilgiler bulunmaktadır. Bunun dışında Karaman İlinin tarihini konu edinen ikinci el kaynaklarda da Akcaalan'dan bahsedilmektedir. Ancak bu eserler daha çok ansiklopedik tarzda genel bilgiler veren eserlerdir (Bkz. D. Ali Gülcan, 1989; Abdullah Uysal vd., 1992).

Dolayısıyla, Akcaalan köyünün tarihi gelişimini derli-toplu bir şekilde ele alan ve arşiv malzemelerine dayanan herhangi bir çalışmaya şu ana kadar ulaşılamamıştır. Erkan Uğur'un internet ortamında yayınladığı makalesi ise, yukarıda belirtildiği üzere, yapılan çalışmaların tedvini şeklindedir. Bu çalışmamız ise Karaman ili Akcaalan köyü özelinde, köyün tarihi, Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile burayı yurt edinen Karamanoğlu Beyliği'nin buradaki faaliyetleri ve Osmanlı devletinin bölgedeki faaliyetlerini kapsamaktadır. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivinde temin edilen ve XIX. yüzyılın ilk yarısında askeri amaçla tutulan nüfus defterlerinden hareketle Akcaalan köyü nüfus yapısının tahlili amaçlanmıştır. Bunun yanında Ankara vakıflar genel müdürlüğünden temin edilen arşiv belgelerinden de faydalanılmıştır.

Karaman Aşiretinin Anadolu'ya Gelişi ve İskânı

1220 yılından itibaren devam eden Moğol İstilasını nedeniyle Horasan ve Maverâünnehir bölgesinde bulunan Türkmen boyları ülkelerini terk ederek, genellikle Anadolu'ya yerleşmişlerdi. I. Alaeddin Keykubad (1220 - 1237) 'Isauria bölgesi' olarak bilinen Karaman, Ermenek, Mut, Taşkent civarını alarak Selçuklu ülkesine dâhil etmişti. Buraya ilk vali olarak da Kamerüddin Karaman'ı atamıştı. Bölge, ele geçirildikten sonra yoğun Türkmen yerleşimine açılmış ve bir uç bölgesi haline gelmişti. Karaman aşiretinin de 1228 yılında I. Alaeddin Keykubad tarafından Ermenek (Germanicopolis) ve civarındaki Kamış adlı mevkiye yerleştirildiği anlaşılmaktadır (Öden, 2002: 1320). Karaman aşiretinin Reisi Nure Sûfi idi. 1250'den sonra öldüğü tahmin edilen Nure Sûfi, Oğuzların Avşar boyuna bağlı ve Silifke-Ermenek bölgelerinde yaşayan Karamanlıların başında bulunuyordu (Tekindağ, 1963: 43). O zamanlar yayılmakta olan Babâî tarikatına giren Nure Sûfi Türkmenler arasında kendisini tanıtmış ve etkili bir kişi olmuştur. Oğullarından Karaman, babasının nüfuzundan yararlanarak durumunu güçlendirmişti. Özellikle Moğollar karşısında 1243'te Köseadağ Savaşını yitiren Anadolu Selçuklularının zayıflaması üzerine Karaman Bey, gücünü daha da artırmıştı. Selçuklu hükümdarı IV. Kılıç Arslan, Kilikya ucuna yerleşmiş olan Karamanlıların bir olay çıkarmamaları için 1256 yılında Karaman Bey'e Kilikya ile Konya sınırları arasında Ermenek beyliğini tımar olarak vermişti. Kardeşi Bonsuz'u da Konya'ya getirterek *candarlık* görevi ile sarayında istihdam etmişti (Aköz, 2010: 55). 1256 yılına kadar resmi olarak Selçuklu hâkimiyetinde bulunan Karaman toprakları bu tarihten itibaren Karamanoğullarının egemenliği altına girmiştir. Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Mesud 1308'de Kayseri'de vefat etmesi üzerine Selçuklu saltanatı sona ermiş ve Karamanoğlu Beyi Mahmud Bey hızla harekete geçip Konya'yı ele geçirmiş ve Karamanoğullarının bağımsızlığını ilan etmiştir. 1324'de İlhanlı Devletinin Anadolu genel valisi Timurtaş'ın İlhanlılara başkaldırıp isyan etmesi üzerine, Anadolu'da bulunan beylikler, buldukları bölgelerde birer birer istiklallerini ilan etmişlerdi. Karamanlılar da Konya ve havalisine kesin olarak hakim olmuşlardır (Aköz, 2010: 60). Karamanoğulları, Selçuklu Devletinin varisi iddiasıyla her ne kadar Konya'yı ele geçirmişlerse de genellikle Karamanda ikamet edip, devlet işlerini burada yürütmüşlerdi.

Osmanlıların Hâkimiyeti Döneminde Karaman ve Akcaalan Köyü

Karamanoğlu İbrahim Bey'in 1466'da ölmesi üzerine Pir Ahmet ve kardeşleri Konya'ya, İshak Bey ise Silifke ve Taşeli'ne hâkim olarak beyliği bölüşmüşlerdi. Başlangıçta Akkoyunlu Uzun Hasan, İshak Bey'i desteklerken Osmanlılar Pir Ahmet'i destekliyorlardı. Ancak İshak Bey'in ölümü üzerine konumunu Sağlamaştıran Pir Ahmet, Fatih Sultan Mehmet'e verdiği taahhütleri tutmayarak Konya'ya saldırdı. Bunun üzerine Fatih, Konya ve Larende'yi aldı. Ancak Karamanoğulları Beyliği tamamen ortadan kaldırılamadı. Anadolu'da siyasi birliği sağlamanın ancak Karamanoğullarının ortadan kaldırılması ile mümkün olacağını gören II. Bayezid, Kasım Bey'in ölümü üzerine Karamanoğulları Beyliğine son verdi. Kayseri ve İç-il Osmanlı topraklarına katıldı. Böylece Karamanoğulları toprakları merkez Konya olmak üzere Karaman Eyaleti altında taksim edildi (Erdoğan, 1992; Oğur, 2018: 22).

Akcaalan Köyü'nün tarihi açısından ulaşılan en eski tarihli belge Hicri 702 / Miladi 1302 tarihli olup, Karaman Bey ile oğulları Mehmet ve Mahmut beylerin Balkusan köyünde bulunan türbelerinin vakıfları hakkındadır. Kendinden önceki Moğol ve Timur devletlerinden farklı olarak bir vakıf medeniyeti inşa eden Osmanlı Devleti, yukarıda da değinildiği üzere, Karamanoğulları topraklarını aldıktan sonra burada bulunan vakıfları korumuş ve verdiği beratlarla bu müesseselerin statülerinin devamını sağlamıştır. Nitekim Karamanoğlu Mahmut ve Karaman Bey ölmeden önce türbeleri için vakfettikleri köy ve mezra gelirleri Osmanlı padişahları tarafından da devam ettirilmiştir. Hicri 702 / Miladi 1302 tarihli belgede Aladağ kazasına bağlı Akcaalan (Ağcealan) köyü civarında bulunan Karacaoluk (Karaca-öyük) mezarası Balkusan Türbesinin vakfı olduğu ve toplam gelirinin 120 ğallat¹ olduğu belirtilmektedir². Ancak şunu belirtmekte fayda vardır. Miladi 1302 tarihli olan bu belgeden Osmanlı vakıf tahrirleri sayesinde haberdar olmaktadır. Aksine bu belgenin orijinali mevcut değildir. Nitekim bu orijinal belgeden yani asıl vakıfnameden bahseden vakıf defteri miladi 1555 tarihli (TK., KKA., ED, nr, 576: 11)³. Dolayısıyla bu tarihte Akcaalan'ın köy olarak mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bazı XVI. yüzyıl belgelerinde Akcaalan'ın köy değil mezra olduğu belirtilmiştir. Özellikle o dönemde Mut – Ermenek civarındaki bazı mezarların güzlek olarak kullanıldığı bilinmektedir. Akcaalan köyü de bu tarihlerde (XVI. yüzyılın ortalarında) Süleyman Paşalı köyünün güzleği idi. Köy halkı mezrada bağ zirâati yaparak, arı kovanlarını buraya yerleştirmekteydi (Çelik, 1994: 142). Nitekim Mut'un "Göksu Vadisi"nin yukarı kollarında bulunan bazı köylerde yaylak ve kışlak yaşamının arasında kalan ve "güzlek" olarak adlandırılan bu türden yaşam alışkanlıklarının yaygın olduğu anlaşılmaktadır (Köse, 2013: 55). Akcaalan köyü ile ilgili diğer bir belge 6 Safer 1056 / 24 Mart 1646 tarihli. Yörük taifesinden Alaca Himmet bin Hamza, çocuğunun kaybolduğunu belirterek meclis-i şer' de ve Konya Alaybeyi Hamza Bey'in⁴ huzurunda şikâyette bulunmuştur. Söz konusu Alaca Himmet yaptığı şikâyette Mehmet isimli oğlunun Aladağ kazasına tabi Bayır, Akcaalan ve Kızılca köylerine bazı meselelerin halli için gittiği ancak bir süre sonra kendisinden haber alınmadığını belirtmiştir. Alaca Himmet bin Hamza mahkemenin sonucunu beklemeden söz konusu köylerde oğlunu aramaya başlamıştır. Yaptığı teftiş sonucunda Bayır, Akcaalan ve Kızılca köylerinde herhangi bir ize rastlanmaması ve bu köy büyüklerinden Hüseyin Ağa'nın kaybolan çocuk hakkında kendisine herhangi bir haberin gelmediğini kat'i olarak belirtmesi üzerine, Alaca Himmet bin Hamza tekrar mahkeme-i şer'e giderek yaptığı şikâyeti geri almak istemiştir. Bunun için meclis-i şer'e verdiği ifade de çocuğunun kaybolmasında adı geçen köy halkının hiçbir etkilerinin olmadığını ve buna kesin olarak ikna olduğunu belirterek, şahitler huzurunda davanın düşmesini talep etmiştir. Şahitler; Mustafa Bey bin Mehmet Çelebi, Süleyman Bey bin Mustafa, Mûsâ Halife bin Ömer, Hüseyin Bey bin Ömer, İbrahim Bey bin Mehmet, Mustafa Bey bin Halil, Hoca Bey bin Ahmet, İbrahim Halife bin Numan'dır (KŞS, 9/159: 1).

Fatih Sultan Mehmet, 1474'te Karaman Eyaletinin ilk vakıf tahririni yaptırarak Karaman Eyaletinin sınırları içerisinde yer alan ve Selçuklu ile Karamanoğulları döneminden kalan vakıf eserleri kaza, nahiye ve köy bazında kayıt altına aldı (Uzluk, 1958: 31). Bu tahrirde, Karamanoğulları zamanında düzenlenen vakfiyeler Fatih Sultan Mehmet tarafından yenilenmiştir (Uzluk, 1958: 31). Tahrirde, "Larende Şehri ile Nahiyelerinin Vakıfları" başlığı altında Larende'de (Karaman) bulunan vakıflar teker teker belirtilerek kayıt altına alınmıştır. Tahriri yapılan bu vakıf eserlerin hemen hepsi Selçuklular ve Beylikler döneminde inşa edilmiştir (Kahraman, 2019: 8). XVI. yüzyılın başlarında Aladağ Kazasına bağlı olan 34 köyün içerisinde Akcaalan köyünün de olduğu anlaşılmaktadır (Aköz, 2010: 70). Ancak XV. yüzyılın ikinci yarısında, Fatih zamanında yapılan ilk Karaman tahririnde Akcaalan köyü geçmemektedir. Bunun nedeni muhtemelen Akcaalan köyünde herhangi bir vakıf eserinin tespit edilememiş olmasıdır. Nitekim Fatih tarafından yaptırılan bu ilk tahrir, vakıf eserleri ve vakıf mülklerini esas almıştır. Ancak

¹ Burada özellikle Hristiyanlığın ilk dönemlerinde bir birine çok yakın mesafede ve her ikisinin de "Philadelphia" ismiyle anılan iki yerleşim yerinin olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi Akcaalan köyüne çok yakın ve batı tarafına döşen bölgenin ismi iken, diğeri Ermenek'in 12 kilometre doğusunda Gökçeseki köyü hudutlarında bulunan "Philadelphia" dır. Gönümüzde her iki yerleşim yerinde de tarihi kalıntılar mevcuttur. Ancak Gökçeseki köyünde bulunan "Philadelphia" antik yerleşim alanında 2015 yılında kazı çalışmaları yapılmış ve tarihi pek çok eser ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmada Akcaalan, Balçılar ve Kızılca köy yaylalarının ortasında yer alan "Philadelphia" ele alınmıştır. W. Ramsey'in, "Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası" adlı eserinde bahsettiği Philadelphia'nın bu Philadelphia olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Ramsey, 1960, s. 406. Ayrıca, Aşkın vd., 2016-4, ss. 357-361.

² https://www.karamandan.com/Koyler-Akcaalan_Koyu-h45781.html (Erişim tarihi: 06.11.2018). Bulunduğu arazinin yapısından ismini alan Akcaalan Köyü, bazı Osmanlı tahrir defterlerinde "ağcealan" şeklinde yazıldığı tespit edilmiştir. Bk. Aköz, 1995, s.69. sayfadaki dipnot.

³ Günümüzde Karaman merkez köylerinden olan Akcaalan köyü, 1830 ila 1850 yıllarında Konya'nın Bozkır kazasına bağlı iken, bu tarihten itibaren ise Karaman'ın Aladağ nahiyesine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölge tarihinin çok eski olduğu çevresinde bulunan tarihi yapı ve kalıntılardan anlaşılmaktadır. Cumhuriyet döneminde yazılan ve Karaman'ı konu alan bir kitapta, Rum Kayserlerinden Herkül ile Acem kumandanlarından Şehrizar'ın Larende önünde senelerce devam eden savaşları sonunda Herkül'ün esir düştüğü, Larende havalisinin Şehrizar tarafından kılıçtan geçirildiği ancak kalan Yunanilerin Aladağ'ın yüksek dağlarındaki mağaralara saklandıklarını belirterek, bir süre sonra o havalide "Atina" adını verdikleri muazzam bir şehri meydana getirdikleri belirtilmektedir. Ayrıca günümüz Akcaalan ve Yağcılar karyeleri civarlarında ortaya çıkan harabelerin bu dönemden kaldığı belirtilmektedir. Bkz. Sapançalı Muallim H. Hüseyin, 1993, s.32. Nitem Bağdat kırı olarak adlandırılan bölgenin eski Akcaalanlılar tarafından "Kandevir" olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Halkın buraya kandevir demelerinin sebebi ise eski zamanlarda burada büyük bir savaşın olduğunu ve kanın sel gibi devire devire akmasından dolayı bu kelimeyle anıldığı köy yaşlıları tarafından belirtilmiştir. Bk. Mükremin Kızılca, Akcaalan ve Ada, <http://rasyonelhaber.com/makale/781/akcaalan-ve-ada> (Erişim tarihi: 17.02.2019). Ayrıca ilköğretim bölgesinde bulunan Hadim ilçesinin Aladağ bucağına bağlı Dülgerler köyünün Antik isminin "Artana" olduğu Ramsey tarafından belirtilmektedir. Bkz. Ramsay, 1960, s.425. Ayrıca bkz. Umar, 1993, s.113-114. Ancak bu bilgi kesin olmamakla birlikte, bölgede Artana isminde bir yerin varlığına da işaret etmektedir. Dolayısıyla yukarıda verilen ve tarihte 'Atina' olarak geçen yerin zamanla 'Artana' olarak telaffuz edilmeye başlandığı noktasında kuvvetli bir kanaat oluşmaktadır.

⁴ Erdoğan, 2011, s. 278; Günümüzde Hatay-Nevşehir-Karaman-Konya istikametinde yapılan yeni keşif ve kazılarla Hristiyanlığın ilk yayılış dönemlerine ait çok sayıda yerleşim yeri tespit edilmiştir. Karamanlı Rumlar hakkında yapılmış müstakil bir çalışma için bk. Anzerlioğlu, 2009.

daha sonraki belgelerde Akcaalan köyüne ait bir vakıf eser tespit edilmiştir. Merkezden yapılan berat tevcihi dolayısıyla haberdar olduğumuz bu eser Abdulfettah Cami-i şerifi'dir. Camiye yapılan berat tevcihatları miladi 1900 yıllarının başlarına aittir. Ancak tevcih kayıtlarından bu caminin inşa tarihinin çok daha eski olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde halen faal olan caminin kitabesi de mevcuttur. Ancak kitabenin üzeri sıva ile kapatıldığından okunamamıştır.

Cami ile ilgili VGMA(Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi)'de tespit ettiğimiz belgelerde Abdulfettah Cami-i Şerifine yapılan berat tevcihleri bulunmaktadır. Söz konusu Caminin, Hicri 1327 / Miladi 1909 tarihli belgede, Konya sancağı dâhilinde bulunan Larende/Karamanın Aladağ nahiyesine tabi Akcaalan köyünde bulunduğu belirtilmektedir. Mehmed bin Mehmed, caminin hatiplik cihetine mutasarrıftır. Ancak Mehmed'in bir süre sonra ölmesi üzerine, hatiplik ciheti oğluna geçmiştir. Ancak yaşı küçük olduğundan ve kendi başına bu görevi eda edecek olgunluğa erişinceye kadar yerine bu işe ehil Mehmet bin Hacı Durmuş'un vekâleten atandığı anlaşılmaktadır. Mehmet bin Hacı Durmuş'a yevmiye olarak caminin İncealan köyünde bulunan vakfından yarım akçe verilmiştir. Burada özellikle söz konusu cami hatipliğinin babadan oğula geçtiği şeklinde bir durum söz konusudur. Bunun en önemli nedeni Osmanlı dini ve hayri müesseselerinin genellikle vakıf olması ve vakıf yapan kişinin bu durumu vakıf şartlarında belirtmesidir.⁷ Yani kişi kurduğu vakfın mütevelliliği ya da hatipliği gibi bir takım görevleri kendi neslinden kişilere(neslin bade nesil) verilmesini vakıf şartları arasında sayabiliyordu. Nitekim padişah bile, bazı istisnalar dışında, vakıf şartlarının hilafına bir icraata girişemezdi. Ancak vakıf şartlarında belirtilmiş dahi olsa babasının yerine geçecek oğulunun bu göreve layık olması yani görevi icra edecek gerekli nitelikleri taşıması gerekiyordu. Yapılan imtihanla kişinin bu göreve layık olup olmadığı anlaşılmaktaydı. 25 Zilkade 1330/ 5 Kasım 1912 senesinde sagir Mehmet'in büyüdüğü ve söz konusu hizmeti eda edecek yaşa geldiği ve imtihanla bu göreve layık olduğu belirtilerek, mahkeme teftiş heyetinin ilamı üzere Abdulfettah Cami hatipliğine, Padişah beratı ile atanmıştır (VGMA, 2180: 131-290).

Muharrem 1132 /Kasım 1719 tarihli Akcaalan köyünü konu alan ve şahinlerin avlanmasının yasaklanması hakkında mahkemeye intikal eden dava kaydında, Akcaalan köyünün Aladağ kazasına bağlı olduğu ve köy sipahisinin es-Seyyit Hüseyin Ağa olduğu belirtilmektedir⁵. Hüseyin Ağa, tımarlı sipahi olması hasebiyle köyde merkezi otoritenin de temsilcisi durumundadır. Nitekim mahkemeye şikâyetle bulunurken de Akcaalan köyünün kendi tımarı olduğunu belirtmiştir⁶. Es-Seyyid Hüseyin Ağa, XVI. yüzyılın başlarında Akcaalan köyü hudutları içerisinde yer alan Gökbelen ve İncirli Kaya bölgesinde bulunan kayalıklarda şahin yuvalarının olduğunu, komşu köy ve kazalardan gelen kişilerin bu şahinleri avlamaya çalıştıkları ancak Akcaalan ahalisinin buna izin vermediği ve bunun üzerine sorun yaşandığını belirtmiştir. Söz konusu köy ve kazalardan gelen kişilerin men' ü def edilmeleri için padişah fermanının kendisine verilmesi için arzda bulunmuştur. Sorunun devamı noktasında mahkemeye intikal eden herhangi yeni bir belgeye ulaşılamamıştır. Ancak muhtemelen sorunun es-Seyyit Hüseyin Ağa'nın arzı doğrultusunda çözüldüğü tahmin edilmektedir. Muharrem 1132 /Kasım 1719(BAO, İE. ŞKRT.00006.00572.001.001). Buraya belgedeki verilere göre köyle ilgili yorum yapılması gerekir.

Akcaalan Köyü'nün Demografik Yapısı

Merkeziyetçi imparatorlukların hâkim olduğu sanayi öncesi ziraatçı-şehirli toplumlar bir çeşit nüfus ve arazi tahrirlerine öteden beri özen göstermişlerdir. Bu usul Osmanlı öncesi İslam Devletlerinde kullanıldığı gibi Osmanlıların çağdaşı olan bazı devletlerce de uygulanmıştır. Osmanlıların ne zaman tahrir yapmaya başladıkları kesin olarak bilinmemekle beraber 1431 tarihli en eski mevcut defterden ve diğer bazı kaynaklardan bu uygulamanın ve bürokraside 'defter tutmanın' XIV. yüzyılda mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan tahrirlerin hükümet açısından başlıca önemi, başlangıçta bir bölgenin fethini müteakip daha sonra da fasılalarla oranın insan ve gelir kaynaklarının bir envanterini o zamanın şartları ölçüsünde ve gerçeğe uygun bir şekilde temin etmektir (Öz, 1991: 430). Ancak Osmanlı devletinde nüfusu ile ilgili ilk ayrıntılı kayıtlar XIX. yüzyılın ilk yarısında tutulmaya başlanmıştır.⁵ Burada özellikle bir yerin nüfusunun askeri amaçla nasıl kayıt altına alındığı ve değerlendirildiği üzerinde durulacaktır.

⁵ "Vakıf" kelimesi Arapça'da durdurmak, ahkoymak anlamına gelmektedir. İstılahı manası ise, VIII. Asır ortalarından XIX. Asır sonlarına kadarki devrede, İslam ülkelerinin içtimai ve iktisadi hayatında ehemmiyetli bir rol oynayan dini-içtimai bir müessesenin adıdır. Vakıfları iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Kendisinden bizzat yararlanan vakıflara 'müessesat-i hayriye' denmektedir. Bunlara cami, mescid, çeşme, kütüphane, hastane ve imarethaneler şeklinde sıralanabilir. Söz konusu bu vakıfların sürekli ve düzenli bir şekilde işlemlerini sağlayan bina, arazi, nakit para gibi gelir kaynaklarının teşkil ettiği vakıflara ise Osmanlıda 'asl-i vakf' denmiştir. Bkz. Yediyıldız, 1993, 153-172.

⁶ Söz konusu tarihte Akcaalan Köyünde 239 dönüm bağ, 36 dönüm alâ tarla(geliri iyi olan tarla), 85 dönüm ednâ tarla(geliri iyi olmayan tarla), 90 dönüm evsât tarla(geliri orta derecede olan tarla), 1 bargir (beygir), 37 ganem (koyun), 84 inek, 804 keçi, 136 merkep, 102 öküz, 5 tosun ve 23 zenbûr (arı) kovani mevcuttu. Köyün toplam emlak kıymeti 16.550 kuruş, hayvân toplam kıymeti 23.918 kuruş, temettü'âtı 12.594 kuruş, genel toplamı 53.062 kuruş, hâne başı ortalama gelir 804 kuruş, devlete ödedikleri vergi 10.670 kuruş idi. Ayrıntılı bilgi için Bk. Uğur ERKAN, <http://ugur-erkan.com/karamanansiklopedisi/akcaalan-agcaalan/> (Erişim Tarihi:17.04.2018).

Askeri amaçla yapılan 1833, 1838 ve 1840 tarihli sayımlarda İmparatorluğun erkek nüfusunun tespiti esas alınmıştır. Dolayısıyla sadece erkek nüfus kaydedilmiştir. Söz konusu sayımlarda Akcaalan'da gayrimüslim nüfusa rastlanılmamıştır.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Akcaalan köyünün demografik yapısının ortaya konulması amacıyla; Hicri 1249/Miladi 1833, Hicri 1254/Miladi 1838 ve Hicri 1256/Miladi 1840 tarihli nüfus defterleri esas alınmıştır. Bu defterler Başbakanlık Osmanlı Arşivinde nüfus defterleri kısmında(NFS.d) bulunmaktadır. Ayrıca bu defterlerin birer kopyası Konya Koyunoğlu müzesinin dijital arşivinde de mevcuttur. Bu defterler, sırasıyla Hicri 1249 / Miladi 1833 tarihli olanı NFS.d. kodlu olup 3369 sıra numarası ile BOA'da kayıtlıdır. 28X78 ebadında olan defter, 126 varaktan oluşmaktadır. Defterin 1, 40-41 ve 126. sayfaları numaralı, ancak boş sayfalardan oluşmaktadır. Hicri 1254 / Miladi 1838 NFS.d. kodlu olup 3370 sıra numarası ile kayıtlıdır. 29X79 ebadında olan defter, 118 varaktan oluşmaktadır. Defterin numaralı ancak boş olan tek sayfası 1 numaralı sayfadır. Hicri 1256 / Miladi 1840 tarihli nüfus defterleri ise, NFS.d. kodlu olup 3371 sıra numarası ile kayıtlıdır. 20X49 ebadında olan defter, 259 varaktan oluşmaktadır. Defterin 1, 3, 253 ve 259. Sayfaları numaralı, ancak boş sayfalardan oluşmaktadır. Temin edilen defterlerden Hicri 1249/ Miladi 1833 tarihli olanı 95-97, Hicri 1254 / Miladi 1838 tarihli olanı 89-93, Hicri 1256 / Miladi 1840 tarihli olanı 58-68 sayfaları arasında yer almaktadır. Köy nüfusunun kaydedildiği ilk sayfada köyün adı, nüfus sayımının yapıldığı yıl ve kaç haneden oluştuğu belirtilmiştir. Hane numarasına göre tutulan kayıtlarda, ilk hane bir numaradan başlayarak son hanenin kaydedildiği numaraya kadar devam etmektedir. Hicri 1254 / Miladi 1838 tarihli sayımda hane numarası belirtilmemiştir. Hicri 1249 / Miladi 1833 ve Hicri 1256 / Miladi 1840 tarihli sayımlarda hane numarası belirtilmiş, ancak hane sıra numarası ve hane sayısı doğru verilmemiştir. Örneğin Hicri 1249 / Miladi 1833 tarihli Akcaalan kayıtların tutulduğu defterin ilk sayfasında "hanehâ" olarak belirtilen hane sayısı 76'dır. Ancak hane sıra numarasından köyün tespit edilen hane sayısı 74'tür. Aynı şekilde Hicri 1256 / Miladi 1840 tarihli Akcaalan kayıtların tutulduğu diğer defterde "haneha" olarak belirtilen hane sayısı 76'dır. Ancak hane sıra numarasından köyün hane sayısı 71 olarak çıkmaktadır. Köyün nüfusu defterlerin başında "Karye-i Akcaalan Mevcut Nüfus 184" olarak verilmiştir. Ancak aynı yıl yapılan temettuat kaydında nüfus 178, hane ise 66 olarak verilmiştir. Defterlerde hane numarası verilmeyen ancak hane reisi olan haneler de birer hane sayılmış ve belgede verilen hane sayılarına bağlı kalınmıştır.⁶

İstatistikle genellikle hane bazında tutulduğu için değerlendirmeler de hane bazında yapılmıştır. Ancak bazı durumlarda hane reisi belirtilmesine rağmen hane numarasının belirtilmediği anlaşılmaktadır. Bu durum köyün hane ve nüfus sayısında birtakım belirsizliklere neden olmaktadır. Hane numarası olmayan ancak hane reisine yakınlığı "reis" olarak işaretlenen kişiler ayrı bir hanede değerlendirilmiştir. Örneğin 5 numaralı hane Ali'nin adına kaydedilmiş ve hane reisi olduğu belirtilmiştir. Bir alta kaydedilen Ahmet'in Ali'nin oğlu olduğu belirtilmiştir. Ancak Ali ve Ahmet'in altında kayıtlı olan Mehmet'in hane numarası belirtilmemiştir. Ancak Mehmet'in hane reisine yakınlığı "reis" olarak işaretlenmiştir. Ayrıca defterlerde bazı hanelere numara verilmediği anlaşılmaktadır. Örneğin 4 numaralı haneden sonra direkt 6 numaralı hane verilmiştir. Kesin olmamakla birlikte bu tarz durumların oluşması kâtibin hatasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Hicri 1254 / Miladi 1838 tarihli Akcaalan nüfus defterinin defter hane numarası olmadığından yukarıdaki değerlendirmeye alınmadı ancak, 197 nüfuslu olan köyde hane reisi olarak işaretlenen kişiler bazında bir değerlendirme yapıldığı zaman, reis olarak belirtilen kişi sayısının 82 olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, söz konusu tarihte, köyün 82 haneden oluştuğu söylenebilir. 197 nüfuslu köyün 13 nüfusu Mansure ve Redif askeri birliklerinde zaten görevliler. Kişilerin isimleri, eşkâlleri, yaşları, hane numaraları ve baba adları aşağıda tabloda verilmiştir.

1838 sayımının diğer farklı bir özelliği ise köyde 6 numaralı hanede kayıtlı olan 59 yaşındaki Ali bin el-Hac Ali'nin muhtar olarak kaydedilmiş olmasıdır. Bu durum 1829'da II. Mahmud döneminde başlayan ve halkın refah ve güvenini sağlamak amacı ile devlet yönetiminde öngörülen düzenlemelerin artık köylere kadar ulaştığını göstermektedir.⁷

1833 Tarihli Nüfus Sayımına Göre Akcaalan'ın Demografik Yapısı

Akcaalan Köyü'nün nüfusu Hicri 1249 / Miladi 1833 tarihli nüfus defterinin 95-96. sayfaları arasında kayıtlıdır. Hane bazında kayıt altına alınan köyün toplam nüfusu kayıtların sonunda "yekûn hane" ve toplam nüfus şeklinde belirtilmiştir. Söz konusu tarihte köyün toplam erkek nüfusu 193'tür. Yekûn hane sayısı ise 74'tür. Dolayısıyla XIX. yüzyılın başlarında köyün orta büyüklükte bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır.

1826'da Sultan II. Mahmut tarafından kaldırılan Yeniçeri ordusunun yerine kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna asker temin etmek amacıyla yapılan bu sayımda sadece erkek nüfus sayılmıştır⁷. Bundan

⁷ Nitekim muhtarlık uygulaması ilk defa 1829'da İstanbul'da başlamış 1833'te imparatorluk sathına yayılarak, özellikle kırsal alanda hâkim olan Ayanlık sisteminin de kaldırılmasını sağlamıştır. Böylece ayanın görevi kendiliğinden son bulmuş ve işsiz kalan bu görevliler Redif askeri teşkilatta görev almışlardır.

dolayı kaydedilen kişiler genellikle “matlûba muvâfık ve matlûba gayr-i muvâfık” yani askerlik hizmetine uygun ya da askerlik hizmetine uygun olmayan şekilde kaydedilmiştir (Gül, 2009, s. 165). Sayımda köy nüfusu 193 kişi olarak belirtilmiş ancak nüfusun bundan daha kalabalık olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim nüfus araştırmalarında gerçek nüfusun saptanması için tahmini nüfus denilen ve söz konusu yerleşim birimlerinde tespit edilen hane sayılarından yola çıkılarak nüfus tahminlerinde bulunmaktadır. Bu tür tahminlerde genellikle (x2-x4,17 ve x5) katsayıları kullanılarak en az, orta ve en fazla nüfus tahmininde bulunmaktadır (Barkan, 1953, s. 21) Hicri 1249 / Miladi 1833 tarihli nüfus sayımında Akcaalan köyünün tahmini nüfusu aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 1. Akcaalan Köyü'nün 1833'te Gerçek Nüfusu, Hane Sayısı ve Tahmini Nüfusu

Gerçek Nüfus¹⁰	193		
Hane Sayısı¹¹	74		
Tahmini Nüfus¹²	X2	X4,17	X5
	386	308	370

Burada x2 metodu, her hanede bir erkek yani hane reisi ile eşinin bulunduğu düşüncesinden hareketle kullanılmaktadır. Buna göre 1833'te Akcaalan nüfusu $2 \times 193 = 386$ kişidir. Bunun dışında hane sayısının x4,17 ve x5 katsayıları ile çarpılması sonucu ulaşılan sayı bir yerin tahmini nüfusunu vermektedir. Buna göre 1833'te Akcaalan nüfusu $4,17 \times 193 = 308$ veya $5 \times 74 = 370$ 'tir. X2 ile x5 hesaplama yönteminin birbirine yakın sonuçlar vermesi; bu iki hesaplama yönteminin gerçeğe en yakın değerler verdiği sonucuna ulaşılabilir. Dolayısıyla XIX. yüzyılın ilk yarısında Akcaalan köyünün tahmini nüfusunun 380 civarında olduğu anlaşılmaktadır.

Burada X4,17 katsayısı Nejat Göyünç'ün Anadolu'nun muhtelif köy, nahiye, kaza ve sancakların demografik yapılarıyla ilgili belgelerde geçen hane ve nüfus arasındaki oranın saptanmasıyla ulaştığı bir değerdir (Göyünç, 1979, s.335-345). X5 katsayısı ise Ömer Lütfü Barkan'ın hane karşılığı olarak tahrir çalışmalarında çok sık kullandığı ve birçok araştırmacı tarafından benimsenen değerdir. Akcaalan köyünün XIX. yüzyılın ilk yarısına ait toplam nüfusunun tespitinde bu üç yöntemden faydalanılmıştır.

Bu saptamalar ışığında 1833 yılında Akcaalan köyüne ait veriler değerlendirildiğinde, köyün tahmini nüfusunun en az 308, ortalama nüfusu 370, en fazla nüfusunun ise 386 kişi olduğu anlaşılmaktadır. Hane bazında yapılan kayıta her hanenin bir hane reisi bulunmaktadır. Hane reisi genellikle babadır. Ancak bazen kardeşin de hane reisi olarak kaydedildiği görülmektedir. Kardeşin hane reisi olduğu durumlarda, hane reisine aynı yakınlık derecesinde bulunan kişiler "diğeri" (yani diğer kardeş) denilerek kısaltma yapılmıştır. Ayrıca yaşına bakılmaksızın yetim olan çocukların yaş bakımından en büyüğü hane reisi olarak kaydedilmiştir. Ancak bu durumun her yerde aynı olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1833 tarihli defterde Akcaalan köyünde hane reisi olarak kaydedilen Ahmet, Ömer, Ömer-2, Osman, İsmail, Mustafa, Mehmet ve Hasan'ın aile reisine yakınlıkları “diğer” olarak kaydedilmiştir. Ancak Ahmet, Ömer ve Ömer-2'nin 1 yaşında oldukları belirtilmiştir. Dolayısıyla bu kişilerin hanenin en büyükleri oldukları kesin değildir.

Tablo 2. 1833'te Akcaalan'da Askerlik Çağına Uygun Olan Kişilerin Listesi

S.n.	Hane Nu	Kişinin Adı	Baba Adı	Aile Reisine Yakınlık	Eşkâli	Mesleği	Yaşı
1	3	Molla Hasan	Mehmet	Reis	Müzellef Sakallı		29
2		Hasan		Diğeri			29
3		İbrahim		Karındaşı			31
4		Ali		Karındaşı	Ter Bıyıklı		25
5		Ali		Oğlu	Kara Bıyıklı		31
6	18	Yusuf	Çiğir Mustafa	Reis	Kara Bıyıklı		35
7		Mustafa		Karındaşı			29
8	25	Mehmet	Civelek Ali	Reis	Kara Bıyıklı		35
9		Abdurrahman		Üvey Oğlu	Ter Bıyıklı	Askerde	22
10	38	Ali	Mavi Mehmet	Reis	Kara Bıyıklı		31
11		Hüseyin		Karındaşı			25

bkz. Çadırcı, 1987, s.1238.

12		Molla Durmuş		Emmisi Oğlu	Kara Sakallı		32
13		Ebubekir		Karındaşı	Kara Bıyıklı		25
14		Abdurrahman		Oğlu	Ter Bıyıklı	Askerde	25
15		Şeyh Nebi		Oğlu			31
16		İbrahim		Oğlu	Orta Boylu Ter Bıyıklı		21
17		Halil		Oğlu	Ter Bıyıklı	Tekaüd Askerden	25
18		Mustafa		Oğlu	Kara Bıyıklı		39
19		Müzellef Molla Hüseyin		Oğlu			28
20	54	Ali	Mustafa	Reis	Kara Bıyıklı		35
21		Molla Hüseyin		Oğlu	Müzellef Sakallı		31
22	61	Nebi	Beşer Mehmet	Reis	Kara Bıyıklı		35
23		Ali		Oğlu	Kara Sakallı		31
24	66	Mehmet	Göçerli İsmail	Reis	Ter Bıyıklı		23
25	72	Hasan	...Ali	Reis	Ter Bıyıklı		25

Askeri gerekliliklerle yapılan bu sayımda 15-40 yaş arası sağlıklı kişilerin askerliğe elverişli olarak kaydedildiği bilinmektedir (Özcan, 1991: 457). Söz konusu sayımda Akcaalan köyünde 20-40 yaş aralığında olan kişi sayısı 26'dır. Bu kişilerden 8 tanesi hane reisi, hane reislerinden 4 tanesi; Molla Hasan, Mehmet, Mehmet-2 ve Hasan'ın evin tek ferdi oldukları anlaşılmaktadır. Diğer 4 kişiden birisi iki, diğerleri üçer kişilik ailelere mensupturlar. Hane reisi olmayan bireylerin sayısı ise 18'dir. Bunlardan 10'nunun aile reisine yakınlığı, "oğlu" olarak kaydedilirken; 5'inin aile reisine yakınlığı "karındaşı", 1'i "emmisi oğlu", 1'i "diğer" ve 1'i de "üvey oğlu" olarak kaydedilmiştir.

Tabloda dikkati çeken özelliklerden bir tanesi de kişilerin genellikle bir lakabının olduğudur. Bu lakapların verilmesinde genellikle kişilerin meslekleri ve fiziksel özellikleri etkili olmuştur. Nitekim Molla Hasan, Müzellef Molla Hüseyin, Şeyh Nebi, Mavi Mehmet gibi isim nitelermeleri bu durumu akla getirmektedir. Kişiler eşkal olarak "kara sakal" ya da "ter bıyıklı", "kara bıyıklı", orta ya da uzun boylu şeklinde tanıtılmıştır. Özellikle her hanenin hane numarası belirtilmiştir. Kişilerin o anki durumları da "askerde", "tekaüd", "cünün" şeklinde belirtilmiştir.

Köyün genel yaş gruplarına bakıldığında genç yaş grubu en az, çocuk yaş grubunun en fazla olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu yaş gurupları aşağıda sayısal olarak verilmiştir. Bu yaş guruplamasında 20-40 yaşlarında olanlar genç, 1-19 yaşında olanlar çocuk (Karpas, 2010: 64; Devellioğlu, 2003: 1166)¹³, 40-55 orta, 55+ olanlar yaşlı olarak kabul edilmiştir. Genç yaş grubunun belirlenmesinde askerliğe elverişli olarak kabul edilen yaş grubu esas alınmıştır.

1833 Akcaalan sayımında askerlik için uygun olan kişi sayısı 26'dır. 20 ila 40 yaş aralığından seçilen bu kişiler, köyün toplam nüfusunun %15,4'nü oluşturmaktadır. Bu kişilerden 8'i hane reisi, 18 kişi ise oğul, karındaşı, üvey oğul ve diğeri şeklinde belirtilen kişilerden oluşmaktadır. Hane reisi statüsünde olan 8 kişinin yaş ortalamaları 31'dir. Bu kişilerin meslekleri belirtilmemiştir. Hane reisine yakınlıkları oğul, karındaşı, üvey oğul ve diğeri şeklinde belirtilen 18 kişinin yaş ortalaması ise 28'dir. Bunlardan 2 kişinin mesleği "askerde" denilmekle yetinilmiş, 16 kişinin ise mesleği belirtilmemiştir.

Babanın olmaması durumunda, reşit olmasa dahi, erkek çocuklar hane reis'i olarak gösterilmiştir. Nitekim Akcaalan nüfus defterinde 1 yaşında olup hane reis'i olarak gösterilen kişi sayısı 17'dir. Bunlardan 3'ünün hane reisine yakınlıkları "diğer" olarak belirtilmiştir. Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı üzere bu 3 kişinin yetim olma ihtimalleri de vardır. 14 kişiden 13'ünün aile reisine yakınlıkları "oğlu" şeklinde belirtilmiştir. Kalan kişinin yakınlık derecesi ise "karındaşı" şeklinde belirtilmiştir.

Tablo 3. 1833 Yılı Hane Bazında Kaydedilen Akcaalan Nüfusu ve Yaş Ortalamaları

	1 Kişilik	2 Kişilik	3 Kişilik	4 Kişilik	5 Kişilik	6 Kişilik	Toplam Hane Sayısı
Hane Sayısı	17	19	21	12	3	2	74

Hane Yaş Ortalaması	36	30,2	27,2	23,9	16,8	15,1	-
Köy Nüfusunun Yaş Ortalaması							26,2

Yukarı grafikte görüldüğü üzere, söz konusu tarihte köyün demografik yapısının daha anlaşılır olması için hane bazında kişi sayısı ile birlikte bunların yaş ortalamaları da verilmiştir. Böylece 1833 yılında köyün nüfus potansiyelinin ortaya konulması amaçlanmıştır. 193 kişi ve 74 hane üzerinden hesaplanan bu istatistikten köy nüfusunun, ortalama olarak, genç bir nüfus yapısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim köyün genel yaş ortalaması 34'tür. Hane başına düşen kişi sayısı arttıkça nüfus yaş ortalaması da düşmüştür. Bir kişilik hanede yaş ortalaması 36 iken, 6 kişilik hanelerde bu ortalama 15'e kadar düşmektedir. Özellikle tablo 5'teki veriler ile birlikte değerlendirildiğinde, çocukluk ve delikanlılık dönemi olarak nitelendirilen 1-19 yaş grubunun çok daha kalabalık olduğu anlaşılmaktadır.

A. 1838 Tarihli Nüfus Sayımına Göre Akcaalan'ın Demografik Yapısı

Akcaalan köyünün nüfusu Hicri 1254 / Miladi 1838 tarihli nüfus defterinin 89-93. sayfaları arasında kayıtlıdır. Hane bazında kayıt altına alınan köyün toplam nüfusu, kayıtların sonunda "yekûn hane" ve toplam nüfus şeklinde belirtilmiştir. Söz konusu tarihte köyün toplam nüfusu 197'dir. Yekûn hane sayısı ise 76'dır.

Tablo 4. Akcaalan Köyü'nün 1838'te Gerçek Nüfusu, Hane Sayısı ve Tahmini Nüfusu

Gerçek Nüfus⁸	197		
Hane Sayısı⁹	76		
Tahmini Nüfus¹⁰	X2	X4,17	X5
	394	316	380

Tabloda 4'te, Akcaalan'da bulunan erkek nüfus kadar kadın nüfusunun olduğu düşüncesinden hareketle $2*197=394$, hane sayısının ise $4,17*76=316$ ve $5*76=380$ katsayıları ile çarpılması sonucu köyün tahmini nüfusu elde edilmiştir. x2 ile x5 hesaplama yönteminin birbirine yakın sonuçlar vermesi; bu iki hesaplama yönteminin gerçeğe en yakın değerler verdiği sonucuna ulaşılabilir. Dolayısıyla XIX. yüzyılın ilk yarısında Akcaalan köyünün tahmini/yaklaşık nüfusunun 390 civarında olduğu söylenebilir.

Tablo 5. 1838'de Akcaalanda Askerlik Çağına Uygun Olan Kişilerin Listesi

S.n.	Hane Nu	Adı	Baba Adı	Hane Reisine Yakınlığı	Eşkâli ¹¹	Mesleği	Yaşı
1	3	Hasan	Mehmet	Reis	Müzellef Sakallı Orta Boylu		31
2		Hüseyin		Oğlu	Orta Boylu Ter Bıyıklı	Redif	28
3		Hüseyin		Karındaşı	Ter Bıyıklı	Redif	25
4	8	Durmuş	Veli	Reis	Orta Boylu Kara Sakallı	Çiftçi	26
5	9	Ali	Abdülkerim	Reis	Orta Boylu Kumral Bıyıklı		39
6	10	Mehmet	Ebübekir	Reis	Kumral Sakallı Orta Boylu		35
7		İbrahim		Karındaşı	Orta Boylu Kara Sakallı		35
8		Ali		Oğlu	Ter Bıyıklı Orta Boylu	Redif	30

⁸ Gerçek Nüfus; Nüfus Sayım Defterlerinde verilen toplam nüfustur.

⁹ Hane sayısı; nüfus defterinde Akcaalan köyüne ait yekûn sayıları verilen hane sayısıdır.

¹⁰ Tahmini Nüfus; Gerçek nüfusun yukarıda açıklanan yöntemle göre hesaplanmasıdır.

¹¹ Nüfus kayıtlarında "şabb-ı emred" ve "ter bıyıklı" olarak geçen yaş gurupları bulunmaktadır. Şabb-ı emred yaş grubu çocuk yaş gurubu içinde değerlendirilirken; ter bıyıklı olarak geçen gurup ise genç yaş gurubu içinde değerlendirilmiştir. "Şabb-ı emred" ve dönemin nüfus sayımlarında kullanılan terminoloji hakkında bkz. Karpat, 2010, 64.

9		Osman		Diğeri			25
10		Hüseyin		Oğlu	Orta Boylu Ter Bıyıklı		31
11		Abdurrahman		Oğlu	Orta Boylu Ter Bıyıklı		25
12		Ali		Diğeri	Orta Boylu Ter Bıyıklı		21
13		Nasuh		Oğlu	Şabb-ı Emred		22
14		Ali		Oğlu	Orta Boylu Kara Bıyıklı		35
15		Mustafa	Mustafa	Karındaşı	Orta Boylu Kara Bıyıklı		29
16		Mehmet		Diğer		Mansure	25
17	26	Osman	Ömer	Reis	Orta Boylu Ter Bıyıklı	Redif	25
18		Abdullah		Oğlu	Şabb-ı Emred		21
19	29	Mehmet	Ali	Reis	Orta Boylu Kumral Sakallı		31
20	32	Mehmet	Hasan	Reis	Orta Boylu Kara Sakallı		39
21		Abdurrahman		Ügey Oğlu	Ter Bıyıklı		35
22		Bekir		Karındaşı	Kara Bıyıklı	Mansure	31
23		Abdurrahman		Oğlu	Orta Boylu Ter Bıyıklı	Mansure	25
24	52	Mustafa	Ali	Reis	Orta Boylu Kır Sakallı		35
25		Nebi		Oğlu	Orta Boylu Kara Sakallı		31
26		İbrahim		Oğlu	Orta Boylu Ter Bıyıklı		35
27		Halil		Oğlu	Ter Bıyıklı		25
28	56	Ali	Mustafa	Reis	Orta Boylu Kara Bıyıklı		39
29		Hüseyin		Oğlu	Orta Boylu Kara Bıyıklı	Redif	25
30	58	Mehmet	Hasan	Reis	Orta Boylu Kara Bıyıklı	Redif	28
31	63	Mehmet	Mehmet	Reis	Orta Boylu Kumral Bıyıklı		35
32		Hasan	Mehmet	Karındaşı	Orta Boylu Ter Bıyıklı		21
33	65	Nebi	Beşir Nebi	Reis	Orta Boylu Kara Bıyıklı		35
34		Mahmud	Beşir Nebi	Karındaşı	Şabb-ı Emred		21
35	69	Mehmet	İsmail	Reis	Orta Boylu Ter Bıyıklı	Mansure	25
36		Mehmet		Oğlu	Orta Boylu Ter Bıyıklı		31
37		Mehmet	Mehmet	Karındaşı	Orta Boylu Ter Bıyıklı	Mansure	31
38	75	Hasan	Ali	Reis	Orta Boylu Ter Bıyıklı	Mansure	21
39		Ali		Oğlu	Kara Sakallı Orta Boylu		31
40	80	Mehmet	Çoban Osman	Reis	Orta Boylu Ter Bıyıklı	Redif	35
41	81	Mehmet	Abdülazim	Reis	Orta Boylu Ter Bıyıklı		25
42	82	Mehmet	Durmuş Mustafa	Reis	Orta Boylu Kara Sakallı		35

Tabloda 1838 sayımında askerlik çağı için uygun olduğu anlaşılan kişi sayısı 42'dir. 15 ila 40 yaş arasındaki guruptan seçilen bu kişiler, köyün toplam nüfusunun %21,3'ü oluşturmaktadır. Bu kişilerden 17'si hane reisi, 25 kişi ise oğul, karındaşı, üvey oğul ve diğeri şeklinde belirtilen kişilerden oluşmaktadır. Hane reisi statüsünde olan 17 kişinin yaş ortalamaları 31'dir. Mesleki açıdan bu kişilerden 2'si mansure ve 3'ü redif toplamda 5 kişi hâlihazırda yeni askeri düzende görevlidir. Bir kişi ise çiftçi olarak belirtilmiştir. Kalan 11 kişinin mesleği ise belirtilmemiştir. Hane reisine yakınlıkları oğul, karındaşı, üvey oğul ve diğeri şeklinde belirtilen 25 kişinin yaş ortalaması ise 25'tir. 4 mansure ve 4 redif olmak üzere 8 kişi hâlihazırda askeriyede görevlidir. 26 yaşında olan bir kişinin mesleği ise çiftçi olarak belirtilmiştir. 16 kişinin mesleği ise belirtilmemiştir. Toplamda 7 redif, 6 mansure ve biri çiftçi olmak üzere 14 kişinin mesleği belirtilmiştir. 28 kişinin ise mesleği belirtilmemiştir.

Tablo 6. 1838'de Akcaalan'da Mansure ve Redif Birliklerinde Görevli Kişiler

Hane Numarası	Adı	Baba Adı	Hane Reis'ine Yakınlığı	Eşkâli	Görevi	Yaşı
	Mehmet		Diğer		Mansure	25
	Bekir		Karındaşı	Kara Bıyıklı	Mansure	31
70	Mehmet	İsmail	Reis	Orta Boylu Ter Bıyıklı	Mansure	25
	Mehmet	Mehmet	Karındaşı	Orta Boylu Ter Bıyıklı	Mansure	31
76	Hasan	Ali	Reis	Orta Boylu Ter Bıyıklı	Mansure	21
	Hüseyin		Oğlu	Orta Boylu Ter Bıyıklı	Redif	28
	Hüseyin		Karındaşı	Ter Bıyıklı	Redif	25
	Ali		Oğlu	Ter Bıyıklı Orta Boylu	Redif	30
27	Osman	Ömer	Reis	Orta Boylu Ter Bıyıklı	Redif	25
	Hüseyin		Oğlu	Orta Boylu Kara Bıyıklı	Redif	25
59	Mehmet	Hasan	Reis	Orta Boylu Kara Bıyıklı	Redif	28
73	Mustafa	Mustafa	Reis	Orta Boylu Kır Sakallı	Redif	49
81	Mehmet	Çoban Osman	Reis	Orta Boylu Ter Bıyıklı	Redif	35

Ayrıca 1838 sayımında, 1833 sayımında olduğu gibi kişilerin tanıtımında ilmi, lakapları ve fiziki özellikleri dikkate alınmıştır. Nitekim Molla Hasan, Müzellef Molla Hüseyin, Şeyh Nebi, Mavi Mehmet gibi isim nitelermelerinin yanısıra; eşkâl olarak ta “kara sakal” ya da “ter bıyıklı”, “kara bıyıklı”, “orta” ya da “uzun boylu” şeklinde belirtilmiştir.

Tablo 7. 1838 Yılı Hane Bazında Kaydedilen Akcaalan Nüfusu ve Yaş Ortalamaları

	1 Kişilik	2 Kişilik	3 Kişilik	4 Kişilik	5 Kişilik	6 Kişilik	Toplam
Hane Sayısı	27	21	18	12	2	2	82
Hane Yaş Ortalaması	37,4	30,6	29	22,2	16,6	21,7	-
Köy Nüfusunun Ortalama Yaşı							27,2

Grafiğin daha iyi anlaşılabilmesi için özellikle şunun bilinmesinde fayda vardır. Tek kişilik olarak gösterilen hanelerin belki hepsinde kadın nüfus da vardır. Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar kadın nüfus sayılmadığından böyle bir durum ortaya çıkmıştır. Erkek nüfusunun sayımında yaş sınırlamasının gözetilmediği anlaşılmaktadır. Bir yaşından seksen yaşına kadar bütün erkek nüfus kayıt altına alınmıştır. Askerlik çağında olup, durumu elverişli olanların isimlerinin yanına “mim” işareti konulmuştur. Bu şekilde ‘mimlenen kişiler’ gerek görüldüğü takdirde askerliğe çağrılmak üzere belirlenmiştir. Bazı istisnalar dışında hane kişi sayısı ile hane yaş ortalaması arasında ters bir orantı vardır. Genellikle hane nüfusu arttıkça hane yaş ortalaması düşmüştür. Nitekim bir kişilik hane sayısı 27, hane yaş ortalaması 37,4; iki kişilik hane sayısı 21, hane yaş ortalaması 30,6; üç kişilik hane sayısı 18, hane yaş ortalaması 29; 6 kişilik hane sayısı 2, hane yaş ortalaması 21,7 olarak çıkmıştır. Bir kişilik hane sayısı hem kalabalık hem de daha genç bir kitleyi barındırmaktadır.

Önceki sayımla kıyaslandığında, aradan geçen beş yıllık bir zaman zarfında köyün hane sayısında bir artışın olduğu görülmektedir. Nüfus artışına bağlı olarak köyün 1833'teki yaş ortalaması ile 1838'deki yaş ortalamaları arasında değişiklik olmuştur. Nitekim bir kişilik, yani modern manada, çekirdek aile diyebileceğimiz hane sayısı da 17'den 27'ye çıkmıştır. Ancak 0-19 yaş grubundaki nüfus sayısında bir azalma olmuştur. 20-40 yaş grubunda ise nüfus artışının olduğu anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak köyün genel yaş ortalamasında da yaklaşık bir puanlık bir artış olmuştur.

B. 1840 Tarihli Nüfus Sayımına Göre Akcaalan'ın Demografik Yapısı

Akcaalan köyünün nüfusu Hicri 1256 / Miladi 1840 tarihli nüfus defterinin 58-69. sayfaları arasında kayıtlıdır. Hane bazında kayıt altına alınan köyün toplam nüfusu, kayıtların sonunda “yekûn hane” ve toplam nüfus şeklinde belirtilmiştir. Söz konusu tarihte köyün toplam nüfusu 184'dir. Yekûn hane sayısı ise 76 olarak belirtilmiştir.

Tablo 8. Akcaalan Köyü'nün 1840'ta Gerçek Nüfusu, Hane Sayısı ve Tahmini Nüfusu

Gerçek Nüfus	184		
Hane Sayısı	76		
Tahmini Nüfus	X2	X4,17	X5
	368	316	380

Tahmini nüfus hesaplama yöntemlerinden x2 metodu ile bir yerde bulunan erkek nüfusu kadar kadın nüfusunun da bulunduğu varsayımından hareket edilmektedir. 1840 tarihli Akcaalan köyünde tespit edilen gerçek nüfus 184'tür. Tahmini nüfus ise; $184 \times 2 = 368$ 'kişidir. Hane bazında yapılan tahmini nüfus hesaplamaları; $4,17 \times 76 = 316$ ve $5 \times 76 = 380$ olarak çıkması, özellikle x2 ile x5 yönteminde birbirine daha yakın sonuçların elde edilmesi, bu iki yöntemin daha güvenilir olma olasılığını artırmaktadır. Dolayısıyla bu durum 1840 nüfus sayımında köyün yaklaşık nüfusunun 370 civarında olduğu anlaşılmaktadır.

Her üç nüfus defterindeki veriler kıyaslandığında yaklaşık on yıllık süre içerisinde Akcaalan köyü nüfusunda önemli bir değişikliğinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 9. 1840'ta Akcaalan'da Askerlik Çağına Uygun Olan Kişilerin Listesi

S.n.	Hane Nu	Adı	Baba Adı	Hane Reisine Yakınlığı	Eşkâli	Mesleği	Yaşı
1	6	Mehmet	Ali Kethüda	Reis	Orta Boylu Ter Bıyıklı		30
2		Hüseyin		Diğeri	Ter Bıyıklı		27
3		Molla Durmuş		Yeğeni	Orta Boylu Kara Sakallı		30
4	8	Abdülkerim	Kerim	Reis	Orta Boylu Kumral Sakallı		35
5		Hasan		Karındaşı	Kumral Sakallı	Mecnun	29
6		İbrahim		Karındaşı	Orta Boylu Kır Sakallı		35
7		Ali	Mehmet	Oğlu			32
8		Osman		Diğeri	Orta Boylu Kara Bıyıklı		23
9	13	Hüseyin	Hacı Mehmed	Oğlu	Ter Bıyıklı		23
10		Hüseyin	Hacı Mehmed	Oğlu			23
11		Ali		Karındaşı	Orta Boylu Ter Bıyıklı		31
12	16	Deli İsmail	Nasuh	Reis	Orta Boylu Ter Bıyıklı		22
13	18	Hacı Oğlu	Hasan	Reis	Orta Boylu Ter Bıyıklı	Mecnün	20
14	19	Çanak Mehmet Oğlu Ali	Mehmed	Reis	Kumral Sakallı		37
15		Çaka Oğlu	Yusuf	Oğlu	Orta Boylu Kara Bıyıklı		40
16		Mehmed		Karındaşı	Kara Bıyıklı		31
17		Ali		Karındaşı	Kara Bıyıklı		26
18	21	Ömer Mehmed	Ömer	Reis	Ter Bıyıklı		20
19		Abdullah	Durmuş	Oğlu	Orta Boylu Ter Bıyıklı		22
20	23	Civelek Ali	Mehmed	Reis	Orta Boylu Kara Sakallı Bıyıklı		33
21		Hasan	Mehmed	Oğlu			22
22		Musa	İsmail	Oğlu	Orta Boylu Ter Bıyıklı		20
23		Ükayir	Hüseyin	Oğlu			23

24		Mehmet	Ali	Oğlu		25
25		Abdurrahman		Oğlu		27
26		Mustafa		Diğeri	Ter Bıyıklı	21
27	41	Mustafa	Ali	Reis	Orta Boylu Ter Bıyıklı	20
28		Nebi		Oğlu	Orta Boylu Kara Sakallı	35
29		İbrahim	Hasan	Oğlu	Orta Boylu	25
30	45	Hüseyin	Mustafa	Reis	Orta Boylu Ter Bıyıklı	30
31		Hüseyin		Oğlu	Orta Boylu Kara Bıyıklı	25
32		Ali		Diğeri	Ter Bıyıklı	21
33	47	Selam Hasan	Mehmet	Reis	Orta Boylu	28
34	50	Leblebici Mehmed	Mehmed	Reis	Orta Boylu Kumral Sakallı	37
35		Hasan	Mehmed	Karındaşı	Orta Boylu Ter Bıyıklı	31
36		Mehmed	Mehmed	Karındaşı	Ter Bıyık	20
37	51	Nebi	Beşir	Reis	Orta Boylu Kumral Sakallı	40
38		Mahmud		Karındaşı	Orta Boylu Ter Bıyıklı	22
39		Mehmed	Mustafa	Reis	Orta Boylu Ter Bıyıklı	22
40		Mehmed		Karındaşı	Orta Boylu Ter Bıyıklı	33
41		Ali	İbrahim	Reis		33
42		Hasan			Orta Boylu Ter Bıyıklı	25
43		Mehmed	Memiş	Oğlu	Orta Boylu Ter Bıyıklı	20
44		Azim	Mehmed		Orta Boylu Ter Bıyıklı	25
45	61	Durmuş Mustafa	Mehmet	Reis	Orta Boylu Kara Sakallı	35
46		Çoban Osman	Mehmet		Ter Bıyıklı	30
47	66	Mehmet		Karındaşı	Orta Boylu	35
48	67	Tatar Oğlu Durmuş				20
49	70	Göçerlü İsmail	Mehmed		Ter Bıyıklı	22

Yukarıdaki sayımlarda olduğu gibi 1840 sayımında da erkek nüfusun tespiti amaçlanmıştır. Söz konusu tarihte askerlik çağında olduğu tespit edilen kişi sayısı 49'dur. 2 kişi mecnun olduğundan 47 kişinin askerliğe elverişli olduğu anlaşılmaktadır. Kişiler genellikle fiziksel özellikleri ile tanıtılmıştır. 1838 sayımında 12 kişinin askeriyenin bazı birimlerinde vazifeli oldukları belirtilirken bu sayımda askeriyede vazifeli tek kişi belirtilmediği gibi meslekleri de belirtilmemiştir. Askerlik çağına elverişli kişi sayısı 1833'te 26, 1838'de 42 iken 1840'ta 47 kişiye yükselmiştir. Bu sürekli artışın dışardan bir göçten ziyade askerlik çağına gelen genç nüfusla alakalı olduğu düşünülmektedir. Defterin 39. sıra numarasındaki Mehmet ile 41. sıra numarasındaki Ali'nin hane reisi olarak belirtilmelerine rağmen hane numaraları belirtilmemiştir.

Tablo 10. 1840 Sayımında Hane Bazında Kaydedilen Akcaalan Nüfusu ve Yaş Ortalamaları

	1 Kişilik Hane	2 Kişilik Hane	3 Kişilik Hane	4 Kişilik Hane	5 Kişilik Hane	6 Kişilik Hane	7 Kişilik Hane	Toplam Hane Sayısı
	25	21	14	11	3	1	1	76
Hane Yaş Ortalaması	40,1	30,8	27,1	21,7	20,1	16,8	24	-
Köy Nüfusunun Ortalama Yaşı								25,8

Tablo incelendiğinde, söz konusu tarihlerde 1, 2, 3 ve 4 kişilik hane sayıları en kalabalık gurubu oluşturmaktadır. 2, 3 ve 4 kişilik hane sayısının çok olması anlamlı gözükürken, tek kişilik hane sayısının en yüksek grubu oluşturması pek anlamlı gözükmemektedir. Ancak söz konusu sayımlarda kadın nüfusunun dikkate alınmadığı

düşünüldüğünde mesele daha anlaşılır olmaktadır. Nitekim 2, 3 ve 4 kişilik hanelerde muhtemelen çocuklar bulunmaktaydı. Ancak tek kişilik hanelerde çocuk olmadığından ve evin reisi olarak sadece erkek sayıldığından kadın hesaba katılmamıştır. Bundan dolayı sadece erkek ve kadının(karı-koca) bulunduğu haneler tek kişilik olarak kaydedilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasının nedeni, XIX. Yüzyılın ilk yarısında yapılan nüfus sayımlarının askeri amaçlı olması ve sadece erkek nüfusunun sayılmasıdır.

Sonuç

Karaman'ın merkez köylerinden olan Akcaalan'ın tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Ancak eldeki kaynaklardan köyün bulunduğu bölgenin antik dönemlerden günümüze kadar yerleşim yeri olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim köyün yakınında bulunan antik kalıntılar ve yerel halk dilinde halen kullanılan bazı kelimeler bunu teyit etmektedir. Günümüzde Akcaalan köyünün yakınında bulunan ve “Bağdat Kırı” olarak adlandırılan ormanlık bölge, eski Akcaalanlılar tarafından “Kandevir” olarak adlandırılmaktadır. Rum Kayserilerinden Herkül ile Acem kumandanlarından Şehrizar'ın bölgede uzun süre devam eden savaşları sonucunda insan kanının sel gibi devire devire akmasından dolayı bölge bu isimle anıldığı bilinmektedir. Ayrıca Akcaalan yakınında bulunan Dülgerler köyünün Antik isminin Atina olduğu ve zamanla ‘Artana’ olarak telaffuz edilmeye başlandığı Ramsey tarafından tespit edilmiştir.

Selçuklular döneminde I. Alaeddin Keykubat (1220 - 1237) ‘Isauria bölgesi’ olarak bilinen Karaman, Ermenek, Mut, Taşkent civarını alarak Selçuklu ülkesine dâhil edene kadar, bölge Selçuklular ile Rupenyenler arasında mücadele alanı olmuştur. Ancak I. Alaeddin Keykubat dönemi ile birlikte Akcaalan köyünde Selçuklu Türk hâkimiyeti başlamıştır. Selçuklulardan sonra bölgeye Karamanoğulları hakim olmuştur. Osmanlıların bölgedeki kesin hâkimiyeti ise ancak Fatih Sultan Mehmet zamanında Karaman'ın alınması ile sağlanmıştır.

Osmanlı devletinin XIX. yüzyılın ilk yarısında Karaman'da yaptığı nüfus tahrirleri, şehrin sosyo-ekonomik yapısının ortaya konulmasında büyük önem taşımaktadır. Nitekim bu çalışmada kullanılan ve Başbakanlık Osmanlı Arşivinden temin edilen Hicri 1249- Miladi 1833 /Hicri 1254 - Miladi 1838 /Hicri 1256 - Miladi 1840 tarihli olup, Akcaalan köyünün nüfus yapısı hakkında önemli veriler sunmaktadır. Hicri 1249/Miladi 1833 tarihli defter 95-97, Hicri 1254/Miladi 1838 tarihli defter 89-93, Hicri 1256/Miladi 1840 tarihli defter 58-68. sayfaları Akcaalan köyü hakkındadır. Köy nüfusunun kaydedildiği ilk sayfada köyün adı, nüfus sayımının yapıldığı yıl ve kaç haneden oluştuğu belirtilmiştir. Hane numarasına göre tutulan kayıtlarda, ilk hane bir numaradan başlayarak son hanenin kaydedildiği numaraya kadar devam etmektedir.

Söz konusu defterlerde Akcaalan köyünün askerliğe elverişli olan erkek nüfusu tespit edilerek defterlere kaydedilmiştir. Dolayısıyla kadın nüfus bu sayımlara dâhil edilmemiştir. Hane bazında yapılan bu tahrirlerde hane reisi ve erkek çocuklar sayılmıştır. Bunun temel nedeni askerliğe elverişli olan erkek nüfusunun tespit edilmesidir. Söz konusu tarihlerde Akcaalan köyünün toplam erkek nüfusu 190 kişi civarındadır. Ancak hane başına yapılan hesaplamada köyün tahmini nüfusunun 400 kişi civarında olduğu anlaşılmaktadır. Hane reisi olarak genellikle orta ve yaşlı erkekler gösterilmiştir. Ancak babanın askerlik ya da ticari nedenlerle köy dışında olması durumunda, babanın küçük erkek çocukları aile reisi olarak gösterilmiştir. Kişi kayıtları oluşturulurken genellikle fiziksel özellikleri (Ter bıyıklı, uzun ya da orta boylu, kara sakallı vb.), meslekleri (Leblebici, çakıcı, çoban, molla vb.) soyları (Tatar) yada geldikleri yer ismiyle (göçerli) gibi adlarla kaydedilmişlerdir. Hane başına kalabalık bir nüfusa sahip olamayan köyün ortalama bir nüfus yapısına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

BAO, NFS.d.,3369.

BAO, NFS.d.,3370.

BAO, NFS.d.,3371.

VGMA, 2180/131-290.

BAO, İE. ŞKRT.00006.00572.001.001.

KŞS, 9/159-1

TK. KKA. Evkâf Defteri, nr. 576/11.

B. Kitap ve Makaleler

Aköz, Alaaddin(1995) “XVI. Asrın İlk Yarısında Aladağ Kazası (1501-1540)”, Osmanlı Araştırmaları, İstanbul,

Sayı: XVI, s.69.

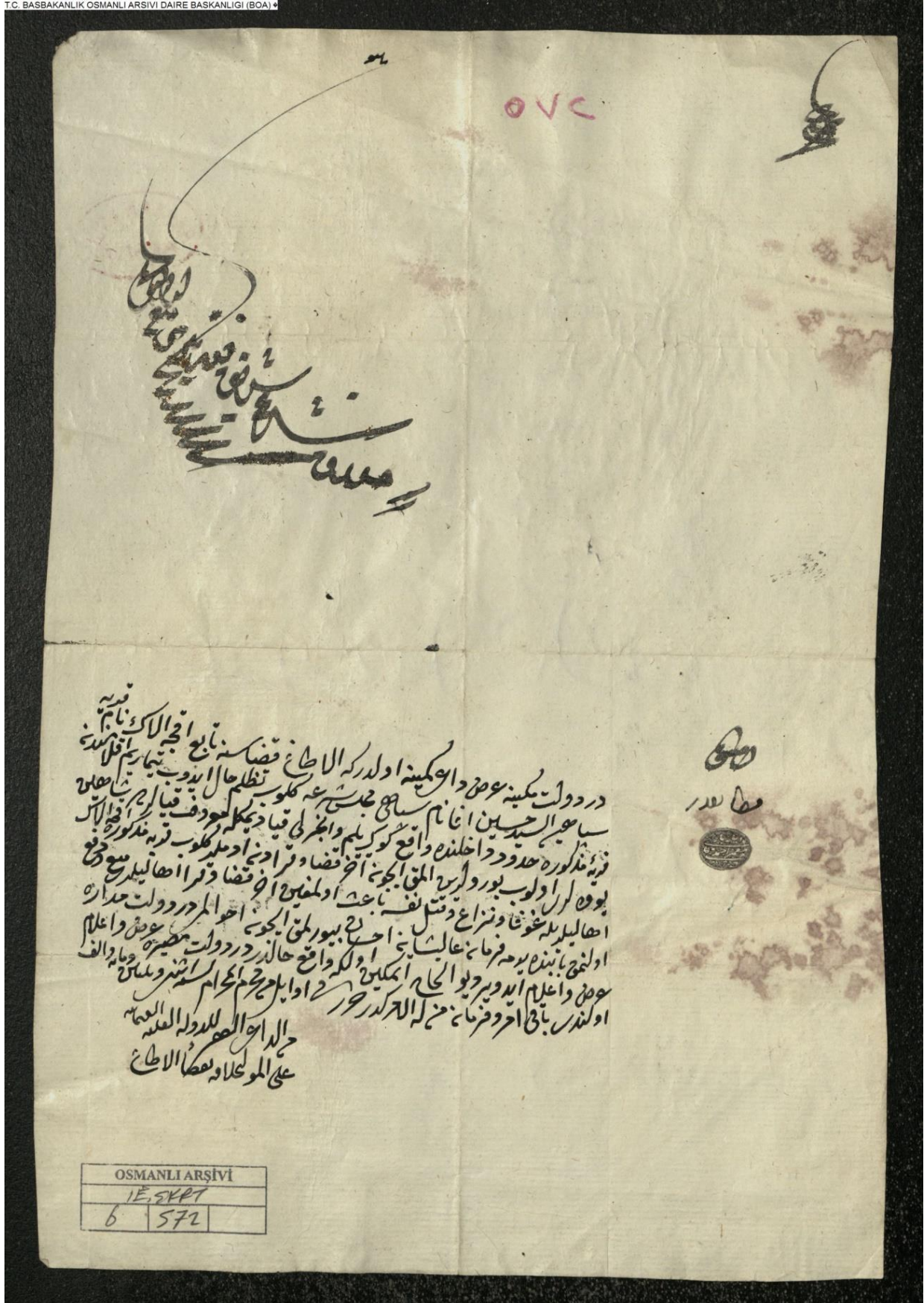
- Ali Gülcan, Durmuş (1989). Karaman Mahalle, Kasaba ve Köyleri Tarihçesi, Karaman.
- Anzerlioğlu, Yonca (2009). Karamanlı Ortodoks Türkler, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Aşkın, Ercan vd.(2016). “Philadelphia (Ermenek/Gökçeseki) Kazısı 2015”, Anadolu Akdeniz Arkeoloji Haberleri, Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Dergisi, Sayı: 4, s.357-361.
- Barkan, Ömer Lütfi(1953). “Tarihi Demografi' Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası, X, s.21.
- Boyacıoğlu, Ramazan(1999). “Karamanoğullarının Kökenleri”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 3, Sivas, s.151-156.
- Coşkun, Fahri (1996). 888 / 1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çadircı, Musa (1987). “Tanzimat'ın İlanı Sırasında Türkiye'de Yönetim(1826-1839)”, Belleten, Cilt LI, Sayı: 201, Aralık, s.1238.
- Çelik, Şenol (1994). Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı(1500-1584), Marmara Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Çiftçi, Cefer (2011). “Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetler”, OTAM, Sayı: 27, Bahar, s.27-57.
- Devellioğlu, Ferit (2003). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara.
- Doğan, Aylın (2012). 19. Yüzyılda Tekke Sancağı Antalya Merkez Kazası'nın Sosya-Ekonomik Yapısı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Ertürk, Volkan (2007). XVI. Yüzyılda Akşehir Sancağı (Tahrir Defterlerine Göre), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniv. Sos. Bilm. Enst. Ankara
- Ekan, Uğur (2018). <http://ugur-erkan.com/karamanansiklopedisi/akcaalan-agcealan/>(Erişim Tarihi:17.04.2018).
- Erdoğan, Mehmed Akif(1992). “Karaman Vilayetinin İdari Taksimatı”, The Journal Of Ottoman Studies, XII, İstanbul, s.425-430.
- Geçer, Ahmet (2001). Konya Vilayeti İçel Sancağı Mut Kazası-Karyeleri Temettuat Defterleri, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi, Niğde
- Gez Dünyayı Gör Konya'yı, Hazırlayan: Ahsen Erdoğan(2011), YKY., İstanbul.
- Göyünç, Nejat (1979). "Hâne Deyimi Hakkında", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı: 32, s.331.
- Gül, Abdulkadir (2009). “XIX. yüzyılın İlk Yarısında Erzincan ve Köylerinin Demografik ve İskân Yapısı (1835 Tarihli Nüfus Defterine Göre)”, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 11, s.165.
- Sapancalı H. Hüseyin(1993). Karaman Ahval-i İctimaiyye Coğrafiyye ve Tarihiyyesi (1338-1341), Yayınlayan: İbrahim Güler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- İnalçık, Halil(2003). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kahraman, Atıf(1999). “Osmanlı Devletinde Spor”, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 5, s.648.
- Kahraman, Seyit Ali(2009) Karaman Vilayeti Vakıfları, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri.
- Karal, Enver Ziya (1995). Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.
- Karpat, Kemal H.(2010). Osmanlı Nüfusu 1830-1914, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Köse, Ensar(2013). Ayanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Küçükdağ, Yusuf(1989). Lale Devri'nde Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Metiner, Mustafa(2015). 1846 yılı Nüfus Sayımlarına Göre Bor Kazası, Selçuk Üniversitesi, SOSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Tekindağ, Şehabeddin(1963). “Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar”, Tarih Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 17, s.60-68
- Oğur, Özcan(2018). Karaman Eyaleti Konya Merkez Kazası Hurufat Defterlerine Göre Konya ve Civarının İdari ve Sosyal Durumu (1690-1839), SÜSBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927(1996). Haz. Cem Behar, Cilt: II, Tarih İstatistikler Dizisi, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Öden, Zerrin Günal “Karamanoğulları Beyliği”, Türkler, Cilt: 6, s.1320.
- Öz, Mehmet(1991). “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, VD, XXII, Ankara: 429-438.
- Özcan, Abdülkadir(1991). “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye”, *DİA*, III, İstanbul: 457-458.

- Özön, Mustafa Niha.(1988). Küçük Osmanlıca-Türkçe Sözlük, İnkılap Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul.
- Ramsey, W. M. (1960). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, Çev. Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Sevim, Ali (1983). Genel Çizgileriyle Selçuklu Ermeni İlişkileri, TTK. Yayınları, Ankara.
- Tekindağ, Şehabettin(1963) “Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar”, İ.Ü. Tarih Dergisi, Cilt: 3 Sayı: 17-18: 43.
- Tavernier, Jean Babtiste(1980). Tavernier Seyahatnamesi, Çev. Ertuğrul Gültekin, Tercüman Yayınları, İstanbul.
- Turan, Osman (1969). Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, İkinci Baskı, İstanbul
- Tuş, Muhittin (2000). Sosyal ve Ekonomik Açından Konya (1756-1856), KTO. Yayınları, Konya.
- Umar, Bilge (1993). Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Uzluk,Feridun Nafiz(1958). Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi, Vakıflar Genel MüdürlüğüYayı, Ankara.
- Uysal, Abdullah-Musa Demirci-Necati Alodalı(1992). Dünü, Bugünüyle Karaman Kültür-Tarih-Coğrafya, Konya
- Ünal, Mehmet Ali (1999). “Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 6, s.116.
- Ülkümen, Osman (2011). Karaman ve Çevresi Türkmenleri, Karaman.
- Yedi yıldız, Bahaeddin(1993). “Vakıf”, İA, XIII, MEB, İstanbul: 153-172.
- Yıldız, Suat (2010) (H.984). 1576-1577 Tarihli Tımar Ruznamçe Defterine Göre Karaman Eyaleti, SÜSBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Yörük, Doğan (2006). "Karaman Eyaletinde Osmanlı Tımar Düzeninin Tesisi." , AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, XXV/40, Ankara: 177-202.
- Zoroğlu, Levent (1984). “Konya Adının Kaynağı Hakkında Dokümanlar”, Konya, Der. Feyzi Halıcı, Ankara.
- <https://www.u-s-history.com/pages/h2111.html> (Erişim Tarihi 15.02.2019)

EKLER

Ek 1

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

İE.ŞKRT.00006.00572.001

131

صحنه اوله
۸۷

فردی بختی اقله لایق بکفره مانده فضا سگ الاطع اجماعه سنه بیخ افرایه خریزه کاشنه بیخ ترغیفه خطابه جبهه
 زهرنی محبیه محبیه و فایده معلومند که در هر صد انفس ازی عدته کس اقتدر ایچینه قدره لایق اقله اقله اقله
 محبیه هله در مسه زید صلاحه بالبابه اوی خریزه اجماعه اوزره قوفای مصلایک صفر ادعای محبیه سنه اوله اوز
 کلمه و اولاده اوله اوزینه لایق اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله
 دقتیه اقله اوزره بیخ بیخ اقله خطابه جبهه قوفای مصلایک سنه اوله اوزینه اقله خطابه معلومند اقله
 محبیه و اوله مصلایک محبیه اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله
 کلمه اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله
 محبیه اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله
 صفر مصلایک اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله
 مصلایک اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله اقله

۵۷۴	۶۰۹۶	۶۶۷۰
۵۷۴	۶۰۹۶	۶۶۷۰
۵۷۴	۶۰۹۶	۶۶۷۰
۵۷۴	۶۰۹۶	۶۶۷۰

صحنه اوله
۸۸

صحنه اوله
۸۹

صحنه اوله
۹۰

صحنه اوله
۹۱

صحنه اوله
۹۲

صحنه اوله
۹۳

صحنه اوله
۹۴

صحنه اوله
۹۵

صحنه اوله
۹۶

صحنه اوله
۹۷

صحنه اوله
۹۸

صحنه اوله
۹۹

صحنه اوله
۱۰۰

143

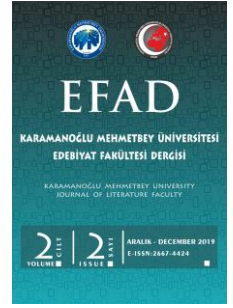
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

(EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 01 Eylül 2019

Kabul Tarihi: 10 Kasım 2019

Atıf Künyesi: Koç, E., Yılmaz, H. (2019). “Ahlaki Oto-Kontrol Bağlamında Eğlence Meclisleri (Meclis-i Fısk) ve Çalınan Müzik Aletlerinin (Alet-i Fısk) Osmanlı Mahkeme Kayıtlarına Bazı Yansımaları”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 162-179.

AHLAKİ OTO-KONTROL BAĞLAMINDA EĞLENCE MECLİSLERİ (Meclis-i Fısk) VE ÇALINAN MÜZİK ALETLERİNİN (Alet-i Fısk) OSMANLI MAHKEME KAYITLARINA BAZI YANSIMALARI

Emre KOÇ*

Hüseyin YILMAZ**

Öz

Çalışmada Osmanlı mahallesinde meydana gelip, şer’iyye sicillerine kaydedilen ve içerisinde bazı müzik aleti adlarına rastlanan vakalar üzerinde durulmuştur. Adı geçen kaynaklardan istifade ile tarihsel süreçte toplumlar için daima önemli olan müzik veya müzik aletleri gibi -biraz farklı- bir konuya farklı bir yönüyle değinmek asli amaç olmuştur. Bu yapılırken Osmanlı coğrafyasında yer almış olan şehirlerin şer’iyye sicilleri üzerine yapılmış olan transkripsiyon, makale, kitap ve özellikle de bilimsel tez gibi yaklaşık 500 civarında çalışma taranmıştır. Tarama sonucunda içerisinde müzik ve müzik aleti olan 17 adet farklı kayda rastlanmıştır. Burada tambur, çevkür (çöğür), def, zil, zurna ve tabıl (tabl-davul) gibi müzik aletlerinin kayıtlara geçirildiği tespit edilmiştir. Mahalle veya köy halkı ile bazı devlet görevlileri, bu aletleri çalarak sakinleri rahatsız eden şahısları mahkemeye şikâyet etmişlerdir. Bu meclislerin ev, tekke, okul bahçesi, köy meydanı veya bazen adları da kaydedilen farklı alanlarda yapıldığı görülmüştür. Sicillerde adı geçen meclisler için “meclis-i fısk” ve çalınan müzik aletleri için de “alet-i fısk” tabirlerinin kullanıldığı açıkça görülmüştür. Şahısların meclislerde müzik aleti yanında içki içerek, duhan (tütün-duman) ederek ve kendilerine na-mahrem olan kadınlarla bir araya gelerek eğlendikleri belirlenmiştir. Neticede Osmanlı mahallesindeki sosyal hayat ve ahlaki oto-kontrolün farklı bir yönünü daha spesifik olarak ele alarak, alt başlıklar üzerinden yapılan veya yapılacak çalışmalara bir katkı sunmuş olmak ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı mahallesi, şer’iyye sicili, sosyal hayat, eğlence meclisi, müzik aleti.

Some Reflections of Entertainment Gatherings (Meclis-i Fısk) and Musical Instruments Played (Alet-i Fısk) to the Ottoman Court Records In the Context of Moral Self-Control

Abstract

In this study, cases that occurred in the Ottoman neighborhood, recorded in the “şer’iyye” registries and some names of musical instruments are discussed. The main aim of the study is to draw attention to –slightly different- the topic such as the music and musical instruments which have always been significant for the societies throughout history by referring some of the mentioned sources. While doing this, nearly 500 studies on transcription, articles, books and especially scientific dissertations on the registers of the cities in Ottoman geography have been searched. As a result of the search, 17 different records with music and musical instruments have been found out. It has been confirmed that musical instruments such as tambour, Turkish String instrument, tambourine, cymbal, shrill pipe and tabıl (tabl-drum) were recorded. The inhabitants of the Neighborhood or village

* Arş. Gör. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü / Yakınçağ Anabilim Dalı, Karaman/Türkiye, E-posta: emrekoc@kmu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6562-2391>.

** Arş. Gör. Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü / Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı, E-posta: arya36zh@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5409-440X>.

and some government officials complained to the court about the people who disturbed the residents by playing these instruments. It was seen that these entertainment gatherings would take place at home, dervish lodge, schoolyard, village square or sometimes in some other different areas. It has been clearly seen that the term “meclis-i fisk” is used for the gatherings mentioned in the registries and “alet-i fisk” is used for the instruments played. It has been detected that alongside playing musical instruments, the people would have fun by drinking alcohol, smoking and meeting with the women who were unrelated to them. As a result, it is hoped to make a contribution to the relevant studies done or to be done by discussing a different aspect of a social life and moral self-control in the Ottoman neighborhood.

Keywords: Ottoman neighborhood, şer’iyye record, social life, entertainment gathering, musical instruments.

Giriş

Çalışmada asli kaynak olarak, Osmanlı mahkemesi tutanakları olan şer’iyye sicilleri temel alınarak meydana getirilmiş olan makale, kitap, tez veya transkripsiyon çalışmalarından istifade edilmiş, kaynaklarda bu hususa dair bilgi verilen metinler tahlil edilmiştir. Kaynak seçiminde böyle bir yol takip edilmesinin ilk sebebi, yayımlanmayan şer’iyye sicilleri üzerine eğilimin son derece yüksek mesai gerektirmesidir. Yine, malum olduğu üzere bahsi geçen çalışmalar -daha çok- kendilerinden istifade edilerek yeni ve farklı yaklaşımlar oluşturulabilmesi amacıyla meydana getirilmektedir. Bu sebepten var olan yazın ile yetinilmiş ve verilen emeğe âcizane atıfta bulunulmuştur. Nitekim ulaşılabilen çalışmaların da sayısı yaklaşık 500 olup, tarama çalışması 5-6 aylık bir süreç neticesinde tamamlanabilmiştir.

Çalışmada mahkemede şikâyete konu olan müzik aletlerinin hangi isimlerle kaydedildiği, aletlerin kendi adları dışında hangi isim, kavram veya sıfatlarla ifade edildiği, kayıtlarda şahısların müzik aletleri çalmalarının davacılar tarafından mahkemeye ne şekilde sunulduğu, davacıların dava ettikleri şahıslara bakış açısının nasıl olduğu gibi sorulara cevap aranmıştır.

Burada davalar başlıklarına göre tasnif edilerek müzik aletlerinin hangi ad ve sıfatlarla kaydedildiği, bazen kayıt aynen verildikten sonra, cümle ya da paragraf sonunda “daha sade açıklamalarla” ifade edilmiştir. Vaka yazımının sonunda ise her dava için “çıkarımlar”da bulunulmuştur. Tasnifte her konunun kendine münhasır başlığı altında incelenmesinin bir sebebi konunun okuyucu tarafından daha net anlaşılması, ikinci ve asıl sebebi ise alakalı konuların incelenen sicillerdeki dağılımının sabit ve net bir kronolojik veya mekânsal tasnife imkân verecek derecede yeterli olmamasıdır. Farklı dönemlere, mekânlara ve zaman dilimlerine odaklanan yeni çalışmaların yapılması konunun daha iyi anlaşılmasının yanında bölgesel / mekânsal tasnif ve karşılaştırmaya da imkân verecektir. Konunun yeni araştırmalarla daha farklı boyutlara getirilip getirilemeyeceği bir merak mevzusudur. Genel anlamda amaç, mevcut kaynaklarla konuya bir girizgâh açmak, konuya dikkat çekmek ve daha sonra yapılacak olan çalışmalara kolaylık sağlamaktır.

Araştırmanın bir diğer sorusu, müzik aletlerinin dâhil olduğu davaların hangi mevzular üzerine vuku bulmuş olduklarıdır. Mahalleli kendi mahallelerinde içki âlemleri düzenleyen, bazı müzik aletleri çalarak eğlenen, fuhuşa, kavgaya ve hırsızlık gibi suçlara karışanlara gerekli cezanın verilmesini istemişlerdir. Mahallelinin müzik aletlerine ve bu aletleri çalmak suretiyle içki âlemleri düzenlenmesine son derece olumsuz bir bakış açısıyla yaklaştıkları görülmüştür.

Özellikle XVI. yüzyıldan sonra tutulan şer’iyye sicilleri Osmanlı mahalle sakinlerinin çoğu zaman mahalle asayişini ortak bir kanaatle temin ettiklerine işaret etmektedir. Mahalleye taşınmak isteyen şahıstan bir kefilinin olması istenebilmiştir. Mahallede yaşamaya devam etmek ise mahallede kabul gören toplumsal-ahlaki kurallara uymakla mümkün olabilmıştır. Mahalleli bu noktada kuralları ihlal ederek, mahalle yaşam ve huzurunu tehdit eden şahısları ve onların davranışlarını hedef almış, hukukun da kendilerine verdiği yetki ile durumu mahkemeye taşımıştır. Çalışmada mahallelinin huzurunu tehdit etmeleri sebebiyle içki-eğlence meclisleri kurmak ve bu meclislerde müzik aletleri çalmak hususları üzerinde durulmuştur. Görülmüştür ki diğer ahlak dışı davranışlar ve madde kullanımı ile birlikte müzik aletleri çalarak mahalleliyi rahatsız etmek de mahkemeye yansımış ve bu müzik aletlerinin adları da kayda geçirilmiştir. Burada XVII. yüzyıldan son dönemlere kadar farklı tarihlere ve farklı bölgelere ait olup tez, kitap veya makale şeklinde çalışılarak günümüz harfleri ile tamamlanmış birçok çalışma taranmış ve bunlar içinden tespit edilen örneklerin her biri kendi başlığı altında verilmiştir.

Aşağıda görüleceği üzere, konuyla alakalı, şer'iyeye sicillerinden istifade ederek yapılmış çalışmalarını tahlil eden geniş çaplı bir literatür anlatımına gidilmemiştir. Sadece konunun daha iyi anlaşılması adına, Osmanlı mahallesi, sakinlerin mahallede meydana gelen ahlak dışı olaylara ne şekilde yaklaştıkları ve bunlara karşı hangi faaliyetlere giriştikleri kısaca ifade edilmiştir. Vakaların hukuki boyutunu anlatmak ise çalışma sınırlarının aşılmasını gerektireceğinden, alakalı vakaların dayandığı bazı kanunlara atıfla yetinilmiştir. Yine de belli bazı eserler dipnotlarda ve kaynakçada tavsiye edilmiştir.

Doğrudan müzik aletleri ile yapılan eğlence meclislerini konu alan bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu gibi hususların mahkemeye taşınmasını sağlayan ahlaki oto-kontrol ile alakalı çalışmalara ise bazı örnekler verilebilmektedir. Bu hususta, İ. Ethem Çakır'ın, XVI. yüzyılda Ayntab'da toplumsal kontrolde "mahalle halkı"nın rolüne değindiği makalesi (2012), Cemal Çetin'in, kapıya katran sürme vakalarını incelediği makalesi (2014a), yine Çetin'in mahalleden ihraç kararlarına değindiği makalesi (2014b), Tahsin Özcan'ın, sosyal kontrol ile birlikte kefalet ilişkilerini incelediği makalesi (2005), Nurcan Abacı'nın sosyal kontrolün araçlarına ve işleyişine dair makalesi (2005) ve Hayri Erten'in yine Konya sicillerinden hareketle sosyal kontrol üzerinde durduğu makalesi (2012) zikredilebilmektedir.

Adı geçen çalışmalarda Osmanlı mahallesi sakinlerinin ahlak dışı davranışlara karşı getirdikleri tepki, bir sosyal kontrol sistemi olarak ele alınmış, bu hususta sakinlerin üstlendikleri rol, birbirlerine kefaletleri ve dava sonucu olarak ihraç misali kararlar üzerinde durulmuştur. Yaptığımız çalışma ile bahsi geçen çalışmalarda genel çerçevede üzerinde durulan kontrol sistemi belirli bir konu üzerinden daha yakın şekilde incelenmeye çalışılacaktır. Böylece, bu ahlaki oto-kontrol sistemi üzerine yapılan çalışmalara, daha spesifik bir katkı sağlanması düşünülmektedir. Bununla da bu sistemi anlamlandırmak adına yapılacak özel çalışmalar için bir örnek sunulmak istenmektedir.

Osmanlı Mahaltesinde Ahlaki Oto-kontrol

Osmanlı şehri, Osmanlı belgelerinde kısaca "bazar durur, Cuma kılınur" yerler olarak tanımlanmaktadır (Karagöz, 1999: 105). Şehirlerdeki toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde ve biçimlendirilmesinde önemli yeri olan mahalle oluşumu sözlükte ise, "bir yere inmek, konmak, yerleşmek" anlamına gelen "hall" (halel ve hulûl) kökünden türetilmiş bir mekân ismi olarak açıklanmaktadır. Bu anlamı ile kavram, devamlı veya geçici olarak ikamet etmek için kurulan küçük yerleşim birimlerini ifade etmektedir (Ergenç, 1984: 69-70; Bayartan, 2005: 95; Küçükaşçı, 2007: 532-538). Mahalle kelimesi küçük bir takım değişikliklerle diğer İslâm ülkelerinde de aynı anlamda kullanılmış, İslâm ve Osmanlı şehirleri mahalle şeklinde bölünmelerin bütünlük sağlaması ile oluşan yerleşim birimleri olmuştur (Osmanlı şehri ve mahallesi için ayrıca bkz. (Barkan, 1962-1963; Kuban, 1968; Tankut, 1975; Ergenç, 1976; Ergenç, 1988; Doğru, 1995; Çadırcı, 1997; Armağan, 1999; Baykara, 1999; Canbakal, 1999; Cansever, 1999; Ceras, 1999; Acun, 2002; Reyhan, 2002; Akyüz, 2003; Faroqhi, 2004; Tuna 2011; Tekeli, 2011; Şahin-Işık, 2011; Ergenç, 2012; Bahar, 1998)

Osmanlı mahallesi kavramının, genellikle birbirini tanıyan, birbirlerinin davranışlarından sorumlu olan ve sosyal bir dayanışma örneği sergileyerek yaşamlarına devam eden insanların ikamet ettiği şehir kesimi olarak tanımlanabileceği görülmektedir. Duruma, toplumu yüksek seviyelerde etkileyen "dinî uygulama ve faaliyetler" açısından bakılacak olursa, mahalle, aynı camide ya da aynı mescitte ibadetlerini yerine getiren "cemaatin" aileleriyle beraber meskûn bulunduğu şehrin herhangi bir kesimi olarak ifade edilebilmektedir (Ergenç, 1980: 105-107; Shaw, 1982: 159-162; Ergenç, 1984: 72-73). Özellikle akşam ve yatsı namazlarının mahallenin bütün erkeklerinin katılımıyla kılındığı bilinmektedir. Belgelerde mahalle efradının genel bir isimlendirme olarak "cemaat" şeklinde adlandırılmasında da, bu insanların devamlı aynı cami veya mescitte ibadet etmelerinin önemi büyüktür. Bu nedenle de "imam" mahallenin temsilcisi durumundadır. Nitekim örneğin nüfus defterlerinde, mahallelerin "der-cemâ'at-i mescîd-i 'Âlî Ağa" (NFS. d. 03452: 263) gibi şekillerde kaydedildiği ve temettuat defterlerinde tahririn sonunda imamın mührünün vurulu olduğu görülebilmektedir (ML. VRD. TMT. d. 10486: 54). Bireyin camiye sürekli gelmesinin de, mahallelinin bireyin güvenilir olup olmadığına kanaat etmesinde önemli bir ölçüt olduğu anlaşılabilmektedir (Ergenç, 1984: 73).

Gerek kanunların itici gücüyle, gerek küçük bir yerleşimde iç içe yaşamının duygusal ağırlığı ile huzuru sağlamak adına zorunlu olan davranışlar neticesinde Osmanlı'da en küçük idarî birim olan mahalle veya köy sakinleri arasında ortak sorumluluk düşüncesi olduğu gözlenmektedir. Bu cümleden olarak güvenlik ve huzurun temini için toplumun bireyleri birbirlerine karşılıklı olarak “kefil” olmuş veya tutulmuşlardır. Burada genel ifadeyle, mahalle sakinlerinin kabul ettiği değerlere herkesin uyması arzu edilmiştir. Aykırı durumlar ya da sapmalar yine toplumun kendi geliştirmiş olduğu mekanizmalarla engellenmeye çalışılmıştır. Bu durumu, devlet tarafından her zaman desteklenen ve mahalle kurumu aracılığıyla mahalleliye yüklenen bir vazife ve oto-kontrol sistemi olarak değerlendirmek mümkündür (Saydam, 1997: 4; Abacı, 2001: 201; Çakır, 2002: 33). Bu sistem ile toplum içerisinde yaşayan insanların birbirlerinin faaliyet ve yaşayışları ile daha fazla ilgilenmesi ve bireyler arası iletişimin sürekliliği sağlanmıştır. Nitekim Osmanlı devlet ve toplum kültüründe, birey için mahalleli, ailesinden sonra gelen ilk önemli topluluk olmuştur (Özbilgen, 2003: 386-457). Toplumda bireyler yaşadıkları mahalleye göre tanımlanmıştır. Ayrıca mahalle merkez tarafından malî bir birim olarak vasıflandırılmış ve orada yaşayan kişiler toplu olarak belli meblağlardan sorumlu tutulmuştur. Bu da kişilerin birbirlerini karşılıklı olarak denetlemesini pekiştiren bir unsur olmuştur (Barkan, 1997: 13-19).

Huzuru Temin Yetkisinin Kökenleri

Şehrin mahallesinde, köyde veya kervansaraylarda faili meçhul bir cinayet işlendiği zaman bölgenin yakın efradı suçluyu bulur ve suçlu özel olarak yapılan yargılama sonucunda çeşitli uygulamalar ile cezalandırılırdı. Klasik ahlak kitaplarında eski devirlerden itibaren gözlenebilen farklı bir söylem dikkat çekmiştir. Buna göre, kişiler devlete karşı değil, herkes birbirine, yani çevresindeki kişilere karşı sorumlu ve kefil tutulmuştur. Bu yöndeki ve benzeri şekillerdeki çeşitli yaptırımlar ve adetler toplumun birbirini denetlemesini ve toplumdaki suç oranlarının düşmesini beraberinde getirmiştir (Bayındır, 2002: 80; Bkz. Akman, 2002: 789-794).

Çalışmaya konu olan vakalar özelinden bakıldığında mahalle veya köy ahalisi, kanunların onlara verdiği yetki çerçevesinde, ahlâk dışı davranışlarda bulunan veya kanunlara karşı çıkanları, mahkemeye şikâyet ederek yaşadıkları yerden dışlama ya da çıkarma talebi hakkına sahiptirler (Çetin, 2014b: 50). Nitekim I. Selim Kanunnamesi'nde “Fasl-ı der beyân-ı ahvâl-i töhmetyân” başlığı altında, hakkında şikâyet bulunan bir şahsın mahalle veya köy ahalisi tarafından oturduğu yerden çıkarılabileceği belirtilmiştir (Tok, 2005: 159). Yine Kanunî Süleyman Kanunnamesi'nde, bir kişinin oturduğu mahallenin ya da köyün ahalisi, bu kişinin “yaramaz” olduğundan bahseder ve gerçekten de ahali arasında “adı kötüye çıkarsa”, bu durumda olan şahsın mahalle ve köyünden sürgün edileceği ifade edilmiştir (Çakır, 2002: 44).

II. Selim ve IV. Mehmed devri kanunnamelerinde de bu karara bazı değişiklikler ile rastlanmaktadır. Buna göre “*dahi bir kimesne için hırsuz ve kahpedir deyü mahallesi ya da karyesi cemâ'ati şikâyet idüüb red ve tard murâd itseler, fi'l-vâki' ol kimesnenin beyne'n-nâs töhmeti ma'rûf olsa mahallesinden ya da karyesinden red idüüb süreler eğer varduğı yerde dahî kabûl itmezlerse şehirden süreler...*” şeklinde açık olarak kural dışı hareket edenlerin uzaklaştırılacağı ifade edilmiştir. Devamında, “*amma birkaç gün tevakkuf edeler belki ol kimesne tevbe ve istiğfâr ve islâh-ı nefis ede - etmezse süreler*” denilmiş ve kötü hâlden dönenler için yerleşebilme ve affedilme hakkının bulunduğu beyan edilmiştir. (Çetin, 2014b: 50-51; hukuki boyut için bkz. Abacı, 1999; Acun, 2001; Braude, 1982; Ergene, 2003; Faroqi, 1987; Jennings, 1999, Demir, 1984; Erturhan, 2001; Akgündüz, 1991-1993)

Mahallenin çoğunlukla bir mescid ya da cami etrafında teşekkül etmiş olmasından, hem bu yerleşimsel özellikten hem de duygusal ve kanunsal olarak imamın “bilirkişi” önderliği hissedilip arzulandığı için imamlar doğal olarak mahallenin idarecisi konumunda bulunmuşlardır. Bundan ötürü mahallede herhangi bir olay meydana geldiğinde durumun soruşturulması, mahallenin temsilcisi olan imam nezdinde gerçekleştirilmekteydi (Taşkömür, 1995: 44; Ergenç, 2006: 170).

İçki ve çalgı meclisleri ile mahalleliyi rahatsız etmenin yanında, hırsızlık yapmak, sözlü taciz ve hakarete bulunmak, kadınların erkekleri evlerine almaları ya da erkeklerin kadınların evine girip çıkmaları gibi faaliyetler toplumun değerlerine aykırı davranışlar olduğu için sorumluların cezalandırılması bizzat

mahalle ahalisi tarafından talep edilmiştir. Mahalleli kendi değer yargılarına aykırı olan bu gibi eylemlerin yaygınlaşabileceği, yerleşimde huzur ve güveni bozabileceği endişesiyle şahıslardan bu davranışlarına son vermelerini ve son çare olarak mahkemeye başvurarak ahlak kuralları çerçevesinde gereken muamelenin yapılmasını talep etmişlerdir (Çakır, 2002: 34). Mesela Gaziantep'te Sengitavil Mahallesi'nden Mustafa Çavuş, komşusu Hüseyin Beşe ve babası Mehmet Beşe'yi evlerine "fahişe" getirmemeleri için ikaz etmiştir. Bir diğer uyarı biçimi ise mahallede genel ahlâka aykırı davranışta bulunan bazı kimselerin kapılarına "katran sürülmesidir". Böyle bir uygulama ile şahsın evi katranın rengi ile de alakalı olarak "kara leke" ile lekelenmiş ve suçlama da mahalledeki diğer insanlara duyurulmuş oluyordu (Ergenç, 1984: 74; Çakır, 2002: 34; Kıvrım, 2009: 240; Çetin, 2014a: 133-156).

Bu çalışmada ise bu kötü davranışlar arasında pek de göze çarpmayan ama ilgiyle karşılanabilecek bir durum olarak, çeşitli müzik aletleri ile meclisler kurmanın mahkeme kayıtlarına ne şekilde yansımış olduğu incelenecektir. Yine mahallelinin müzik aleti çalmak da dâhil ahlak dışı davranışta bulunanları mahkemeye ne şekilde şikâyet ettikleri ifade edilecektir.

Bu husus için XVII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar farklı tarih ve bölgelere ait olan şer'iyye sicillerinden istifade edilmiştir. Toplumun, içerisinde müziğin ve müzik aletlerinin de yer aldığı meclisler ile rahatsız edilmelerinden kaynaklı mevzuların devletin son dönemlerine kadar rastlanır durumlardan oldukları görülmektedir. Nitekim H. 24 Rebiü'l-Ahir sene 1325 / R. 24 Mayıs Sene 1323 / M. 6 Haziran 1907 tarihli bir arşiv belgesinde örnek bir vaka ile karşılaşılacaktır. Buna göre Galata'da Sultân Bâyezid Camisi'nin bitişiğinde bulunan Hüseyin'in kahvehanesiyle Perûkâr Kiryako'nun dükkânlarında "çalgi ve behimiyyât icrâ" edilegelmekte ve cami cemaati bundan fazlaca rahatsızlık duymaktadırlar. Bu durum devlete ihbar edilmiş ve "hâlin devâmı gayr-i câiz bulunmuş" olduğundan bu vaziyetin önüne geçilmesi ve bundan sonra da buna meydan verilmemesi hususunda lazım gelenlere "tebligât-ı mukteziyye ifa buyrulması" hususunda padişahın müsaadesine başvurulmuştur (BOA. ZB. 26-42).

Eğlence Meclislerinin Yapısı, Müzik Aletleri ve Mahkemeye İntikal

Osmanlı mahkemesine intikal edip şer'iyye sicilleri vasıtasıyla günümüze kadar gelmiş olan ve müzik aletlerinin dâhil edilmiş olduğu vakalar incelenmiştir. Sonrasında olay örgüsünün okuyucu tarafından daha kolay anlaşılmasını temin için vakalar konu içeriklerine göre başlıklara ayrılmıştır. Sicillere ne şekilde yansdığı okuyucu tarafından görülmesi için anlatım tırnak içinde aynen verilmiş, anlatılmak istenen husus metin içerisinde, cümle veya paragraf sonunda günümüze daha uygun ve açık bir dille ifade edilmiştir. Başlığın son kısmında ise vaka kaydında yer alıp konuyla alakalı olan hususlar "çıkarımlar" başlığı altında irdelenmiştir.

1- Müzik Aleti Çalmak ve İçki İçmek

"Evlerinde Toplanarak "Âlet-i Fıskdan Tanbur ve Çevkür ve Tabla (Tabl)" Çalıp Şurb-ı Hamr Edenlerin Mahalleden İhracı"

H. (Hicri) 19 Cemâziye'l-Ahir 1128 / M. (Miladi) 10 Haziran 1716 tarihli bir kayıta Konya'nın Karakayış Mahallesi'nin bazı sakinlerinin, İbrahim ve Mehmed ibn Süleyman hakkında şikâyette buldukları görülmektedir. Mahalleli "*İbrahim ve Mehmed kendi hallerinde olmayup vâlideleri ve kız karındaşları gâyibân-ı 'ani'l-meclis Fâtıma ve Râziye kendülere mu'ayyen ve zahîr olup dâ'imâ nâ-mahrem olanlar ile kendi menzillerinde cem' olup âlet-i fıskdan tanbur ve çevkür ve tabla (tabl) çalup şurb-ı hamr iderler*" iken daha önce evlerine gidilmişti şeklinde izahat vermişlerdir. Mahalleli devamla, İbrahim ve Mehmed'in ise kaçmış olduklarını, valideleri Fatıma ve kız kardeşleri Raziye mahkemeye getirilerek "tazir" olduklarını söylemişlerdir. Özetlenecek olursa İbrahim, Mehmed ve Raziye adlı kardeşler ile anneleri Fatıma'nın kendilerine na-mahrem olan şahıslar ile evlerinde toplanarak "âlet-i fıskdan tanbur ve çevkür ve tabl" çalarak içki içmeleri şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine daha önce mahalleli ile mahkeme görevlileri bu şahısların evlerine gitmişler, kadınlar yakalanırken iki erkek kardeş kaçmıştır.

Davanın devamında şikâyetçiler, “*hâlâ mezbûrân İbrahim ve Mehmed mütenebbih olmayup vâlideleri ve kız karındaşları mezbûretân Fâtıma ve Râziye mu‘ayyen olup yine minvâl-i muharrer üzere kendi menzillerinde nâ-mahrem ile şurb-ı hamr ve tabl çalup âlet-i fiskla cem‘ olmalarıyla ahâli-i mahalle kendülerden mutazarrırlardır*” şeklinde konuşmuşlardır. Buradan anlaşılan adı geçen kardeşler ve anneleri hâlâ kendi hallerinde durmayıp evlerinde na-mahrem şahıslar ile içki içmeye, alet-i fisk ile (tambur, çevkür, tabl) âlem yapmaya devam ettikleri ve mahallelinin bu durumdan muzdarip olduğudur.

Şikâyetçiler, mahkemeden tekrar bu durumla ilgilenilmesini rica etmiş ve şahısların bu hallerinden dolayı mahalleden ihraç olunmalarını istemişlerdir. Bunun üzerine mahkeme adı geçen maznunların ifadelerini istemiş, bu kardeşler ve anneleri ise iddiaları reddetmiştir. Bunun üzerine “*udûl-i ricâl-i ahrâr-ı müslimînden*”, yani adil Müslümanlardan el-Hâc Ahmed bin Molla Mustafâ ve ‘Abdurrahman bin Mustafâ adlı şahısların şahadetlerine başvurulmuştur. Bu şahıslar da İbrahim, Mehmed, Raziye ve Fatıma adlı sanıkların “*kendi menzillerinde nâ-mahrem ile şurb-ı hamr ve tanbur çalup âlet-i fiskla*” toplandıklarını ikrar edince sanıkların mahalleden ihraçlarına karar verilmiştir (Sak, 2006: 130-131).

• **Çıkarımlar:** Bu davada mahalleli kardeşler, kız kardeş ve anneden oluşan bir aileyi kendilerine nâ-mahrem olanlar ile kendi evlerinde toplanıp daima tanbur, çevkür ve tabla çalarak içki içmek suçlarından mahkemeye şikâyet etmişlerdir. Şikâyetçiler bu hallerden zarar gördüklerini, daha önce de fiillerin işlendiği eve gidip anne ve kız kardeşin tazirle cezalandırıldıklarını fakat onların ise tembihleri dikkate almadıklarını bu sebepten onları tekrar şikâyet ettiklerini söylemişlerdir. Mahkeme suçlananlara tekrar söz hakkı tanımış, bu şahıslar suçlamaları reddedince dürüst şahitlere başvurulmuş ve şahitlik sonucunda suçlar sabitlenerek ihraç kararı çıkmıştır.

Konumuz açısından son derece dikkat çekici olan husus ise şahısların çalmakla suçlandıkları “*tanbur, çevkür ve tabla’dan*” önce “*âlet-i fiskdan*” tabirinin kullanılmasıdır. Daha açık bir ifadeyle adı geçen müzik aletleri yasak ve günah aletler olarak ifade edilmiştir

2. Evi Meyhane Gibi Kullanmak

“Şâribü’l-Hamr Etmek, Âlet-i Fisk Çalmak ve Meyhanecilik”

Meyhaneci olmak (yahut evi meyhaneye çevirmek) ve müzik aletleri çalmak da şikâyet ve ihraca konu olmuştur. H. 15 Zi’l-ka’de 1135 / M. 17 Ağustos 1723 tarihli kayıta Konya’nın Çıralımesicid Mahallesi’nde sakin bazı şahıslar, Karaman valisi Mehmed Paşa’nın bu husus ile ilgilenmesi için mübaşir tayin ettiği başçavuş ağa nezaretinde yine mahalle sakinlerinden Eci veledi Hacedor hakkında şikâyette bulunmuşlardır.

Buna göre şikâyetçiler “... mezbûr Eci zimmî kendi hâlinde olmayub meyhâneci olmağla menziline erâzil-i nâsdan ba‘zı fasık kimesneler gelüb tanbur ve âlet-i fisk çalunub...” demekle Eci’nin içki ve musîkî âlemi icra etmesinden rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir. Devamında “... mesfûrun lisanından evlâd ve ‘iyâli ve mahallemiz ahâlisi müte‘ezziler olub bir vechle hoşnûd ve râzılar değilleriz mahalle-i mazbûreden ihrâcına şer‘ân tenbîh olunmak matlubumuzdur...” demekle kendisini mahallede istemediklerini beyan etmişlerdir (Sak ve diğerleri, 2015: 54).

• **Çıkarımlar:** Zimmî Eci kendi halinde olmamak, rezil ve günahkâr bazı şahısları evine getirerek tanbur ve alet-i fisk çalmak suçlarından mahkemeye şikâyet edilmiştir. Buradan anlaşılan o ki meyhanecilik yapmak, müzik aletlerini (alet-i fisk) âlem yapmak için kullanmak mahalle ahalisi tarafından şikâyete konu edilmiş ve ihraç suçları arasında zikredilmiştir.

3. Namaz ve Cemaati Terk ile Gece Gündüz Müzik Aleti Çalmak

“Tarîkü’s Salât Ve’l-cemâ’at Olub Gece-Gündüz Tambur ve Âlet-i Fisk ile Meşgul Olmak”

H. 10 Rebiü’l-Evvel 1136 / M. 8 Kasım 1723 tarihine ait kayıta Konya’nın Aynedâr Mahallesi sakinlerinden bazı şahıslar yine mahalle ahalisinden Ahmed bin ‘Abdulgaffar Efendi hakkında şikâyette bulunmuşlardır. Mahalleli adı geçen Ahmed için “... kendü hâlinde olmayub dâ’imâ şâribü’l- hamr ve

tarikü's salât ve'l-cemâ'at olub gice ve gündüz tanbur ve âlet-i fıskla ve bunun emsâli fi'l ile meşgul olmağla kendiden bir vechle hoşnûd ve râzı değilleriz... ” şeklinde ifade vermiş ve mahalleden ihraç edilmesini istemişlerdir (Sak ve diğerleri, 2015: 247).

• **Çıkarımlar:** Ahmed bin ‘Abdulgaffar Efendi Aynedâr Mahallesi sakinleri tarafından, daima içki içmek, namazı ve cemaati terk etmek, gece-gündüz müzik aleti çalmakla suçlanmıştır. Mahallelinin, “*gice ve gündüz tanbur ve âlet-i fıskla ve bunun emsâli fi'l ile meşgul olmağla...*” şeklindeki şikâyeti müzik aletleri ile verilen rahatsızlığın boyutlarını ortaya koymakta ve mahallelinin kendisine uyguladığı takibata dair fikir vermektedir.

4. Köy İçinde Müzik Aleti ile Âlem Yapmak

“Alenen Meclis-i Fısk İdüb Zil ve Zurna ve Tanbur ile Şürb-i Hamr Etmek”

H. 21 Rebiü'l-Evvel 1039 / M. 8 Kasım 1629 tarihine ait kayıta Manisa’da meydana konumuzla alakalı bir vakaya rastlanmıştır. Buna göre Belen Nahiyesi naibi olan Veli Efendi ibn-i İlyas Dede mahkemeye gelerek, nahiyeye bağlı olan Yenice Köyü’ne gittiğinde gördüğü durumu şikâyet etmiştir. Veli Efendi Yenice’ye geldiğinde Burunörencik adlı köyden Bulgar Çoban, Bekdaş, Aydın, Bayram, Yörük Hüseyin ve bazı diğer eşkıyanın “*alenen zil ve zurna ve tanbûr ile karye-i Yenice’nin içinde meclis-i fısk*” eylediklerine şahit olduğunu yönünde şikâyetini iletmiştir.

Veli Efendi devamla, köye girmek istediğinde adı geçenlerden bazı eşkıyanın harp aletiyle kendisini katletmek için üzerine vardıklarını ve kaçarak canını zor kurtardığını ifade etmiştir. Veli Efendi durumun köylülere sorulmasını talep edince köyden bazı ahalinin ifadesine başvurulmuştur. Ahmed Halife ve bazı ahali de adı geçen eşkıyanın “*karye-i mezbûrenin içinde ‘alenen meclis-i fısk idüb zil ve zurna ve tanbur ile şürb-i hamr*” ettikleri yönünde ifade vermişlerdir ve vaziyet bu şekilde zapta geçilmiştir (Karaslan, 2007: 92).

• **Çıkarımlar:** Belen Nahiyesi naibi olan Veli Efendi Yenice Köyü’nde alenen bir günah meclisini tertip edildiğine şahit olmuştur. Zil, zurna ve tanbur çalınarak içki içilen bu eğlencenin konumuz açısından en kayda değer yönü ise kendisinin doğrudan “meclis-i fısk” olarak tanımlanmış olmasıdır. Adı geçen meclisin düğün yahut kutlama şeklinde bir tertip olma ihtimali vardır.

5. Eşkıyalık Yapıp İçki İçenlerin Tambur ve Çevkür Çalanların Taziri

“Şurb-ı Hamr İdüb Tanbur ve Çevkür Çalup Âlet-i Fıskla Me'lûf Erâzil ve Eşkıyâlık”

Konya’nın Şeyh’âlimân Mahallesi sakinlerinden Molla İbrahim bin Mola Mustafa, el-Hâc Mehmed bin İbrahim, el-Hâc Hasan (bin) el-Hâc Ahmed, Hüseyin bin Mehmed ve diğer bazı ahali, aynı mahalle sakinlerinden es-Seyyid Mustafa bin İsmail ve Mehmed bin Nasuh’u şikâyet etmişlerdir. Şikâyete göre es-Seyyid Mustafa ve Mehmed Civar Mahallesi sakinlerinden Mısırlı Mustafa ve Zincirlikuyu Mahallesi’nden Ahmed bin Abdî ve Sarihasan Mahallesi’nden es-Seyyid Mehmed bin es-Seyyid Şaban adındaki şahıslar ile “*üç gün mukaddem ‘işâ vaktinde mahalle-i mezbûre Şeyh’âlimân’da vâki ‘mektebin kenifi havlusuna bir ‘avratı erkek kıyâfetine koyup getürmeleriyle*” denilerek ilk şikâyet konusu belirtilmiştir. Buradan anlaşılan o ki adı geçen şahıslar bir erkeği kadın kıyafetiyle uygunsuz şekilde Şeyh’aliman Mahallesi’ndeki mektebin bahçesine getirmişlerdir.

İkinci husus es-Seyyid Mustafa ve Mehmed’in “*kendi hâllerinde olmayup dâ’ima şurb-ı hamr idüb tanbur ve çevkür çalup âlet-i fıskla me'lûf erâzil ve eşkıyâlık ‘âdet-i müstemere...*” olmasının ifade edilmesiyle mevzu bahis olmuştur. Yani mahalleli es-Seyyid Mustafa ve Mehmed’in yarar insanlar olmayıp devamlı içki içip tambur ve çevkür çalup her zaman bu günah aletleriyle meşgul olmalarından şikâyet etmiş, rezilliğin ve eşkıyalığın bunların her zaman yaptıkları işlerden olduğunu ifade etmişlerdir. Bu şekilde mahallelinin “*her biri mezbûrân es-Seyyid Mustafâ ve Mehmed’in ‘alâ tariki’ş-şehâde sû-i hâllerini haber virmeleriyle*” es-Seyyid Mustafâ ve Mehmed’e tazir cezası verilmiştir (Sak ve diğerleri, 2015: 401-402 / H. 1135-1136 / M. 1723-1724).

• **Çıkarımlar:** Bazı şahıslar akşam (‘işâ) vaktinde mahalledeki mektebin gizli (kenifi) havlusuna bir kadını erkek kıyafetleriyle getirmişlerdir. Sonrasında rezillik ve eşkıyalık adetleri olan şahıslar içki içmişler, tambur ve çevkür çalmışlardır. Aslında alakalı vaka konusu insan olan sosyal, kültürel ve psikolojik araştırmalar için güzel bir misaldir. Vaka, farklı bir açıdan, Osmanlı toplumundaki insan faktörü ile bu insanların eğlence anlayışları, eğlenmek için ne gibi yol ve araçlara ihtiyaç duydukları üzerine yorum imkânı sağlamaktadır.

6. Tekkede İçki ve Müzik Âlemi Yapmak

“Çevgîr Çalub Şurb-i Hamr İdüb Fısk Üzere Olmak”

H. 21 Şevvâl 1083 / M. 9 Şubat 1673 Konya’da Subaşı olan Mustafa Ağa Çingân taifesinden Sefer bin Derviş, Memiş bin Ali ve Mevlûd bin Hüseyin adındaki şahısları mahkemeye hazır ederek haklarında şikâyetle bulunmuştur. Buna göre adı geçenler için “*sükûn-ı miskinlere meşrûta olan Sırçalı Tekyesi’nde sakin olmamağla mukaddemâ nâ’ibü’ş-şer’i’ş-şerîf olan ‘Îsâ Efendi mezbûr Sefer ve Memiş ve Mevlûd’e tenbîh eylemiş iken mütenebbih olmayub...*” sözleriyle şikâyetle bulunulmuştur. Daha açık ifade edilecek olursa daha öncesinde Naib İsa Efendi, kötü hallerinden dolayı Sefer, Memiş ve Mevlûd’ü ikaz etmiş fakat bu uyarılar işe yaramamıştır.

Bu şahıslar için “*yine Sırçalı Tekyesi’nde sakin olup çevgîr çalub şurb-i hamr idüb*” fısk *üzereledir*” denilmekle aynı kötü hallerine devam ettikleri ifade edilmiştir. Yani şahıslar çevkür çalıp içki içmeyi sürdürmektedirler. Kendilerinden sorulunca Sefer, Memiş ve Mevlûd adı geçen tekkede “*sâkin oldukların ikrâr itmeğın mâ-vaka ‘a bi’t-taleb ketb olundu*” denilmekte kayıt sona ermektedir (Tutar, 2018: 298).

• **Çıkarımlar:** Sırçalı Tekkesi’nde sakin olan bazı şahıslar çevkür çalarak içki âlemi yapmaktadırlar. Adı geçen faaliyetleri yine “fısk üzre” olmak şeklinde ifade edilmiştir. Burada yine ahlak dışı fiilin bir tekkede yapıldığının şikâyet edilmesi dikkate değerdir.

7. Zimmî ve Müslümanların Müzik Aletleriyle Evde Âlem Yapması

“Evine Müslüman Avratları Alıp “Kapuyu Ardından Perkidüp Çevkür ve Tanbur” çalan Zimmî’nin İhracı”

H. 11 Zi’l-ka’de 1083 / M. 28 Şubat 1673 tarihinde Konya’nın İmaret Mahallesi sakinlerinden el-Hâc Nûrullah bin Mesîh ve Lutfullah bin Mustafâ mahkemeye gelerek yine aynı mahalle sakinlerinden Toros veled-i Sergiz adındaki zimmî hakkında şikâyetle bulunmuşlardır. Bu şikâyetle, Toros’un her daim mahalledeki evine Müslümân kadınları (‘avratları) getirdiği, sonra “*kapuyu ardından perkidüp çevkür ve tanbur çalar*” olduğu ifade edilmiştir. Bundan sonra, Toros için “*kendi hâlinde ol deyu birkaç kere tenbîh eyledik mütenebbih olmadı*” demekle artık meselede mahkeme müdahalesine ihtiyaç olduğunu ifade etmişlerdir (Tutar, 2018: 325).

• **Çıkarımlar:** Zimmî Toros evine Müslüman kadınları getirmek, sonrasında kapıyı arkadan kitleyerek veya arkasına engeller koyarak tanbur çalmak suçlarıyla şikâyet edilmiştir. Alakalı kayıta sosyal açıdan dikkat çeken husus Müslüman kadınlar ve erkeklerin bir araya gelerek eğlence meclisi kurmalarıdır. Ayrıca ahlak dışı faaliyetlerde sakinlerin uyguladıkları “tembih mekanizması”na da değinilmiştir.

8. Kendisine Haram Olan ile Müzik Âlemi Yapmak

“Na-mahrem ile Def ve Tambur Çalanların Tembihi”

Konumuzla alakalı olarak Antep’te de benzeri bir durumun yaşandığı anlaşılmıştır. Antep’in Şhreküstü Mahallesi’nden Molla Kasım, komşusu Mustafa Bey Cuma günü gece yarısı diğer arkadaşlarıyla *şurb-i hamr* edip namahrem ile *def ve tambur çalıp* fısk halinde iken eziyetlerine tahammül edemeyip damına çıkararak sözlü olarak uyarmıştır (Kıvrım, 2009: 240 / H. 8 Zi’l-hicce 1086 / 23 Şubat 1676).

• **Çıkarımlar:** Yine alakalı kayıтта Molla Kasım komşusunu, “fısk halinde” iken, yani arkadaşlarıyla birlikte def ve tambur çalarak içki içerler iken, çıkardıkları rahatsız edici seslerin de etkisiyle sözlü olarak uyarılmıştır. Görüldüğü üzere def ve tambur çalmak içki içmekle aynı şekilde “fısk hali” olarak kavramlaştırılmıştır.

9. Ses Yapıp Mahalleliyi Rahatsız Etmek

“Fısk u Fücur ve Şürb-i Hamr Edib Hay Huylar ile Cami Cemaatini Rahatsız Edenlerin Davası”

H. 1027 Evâsıt-ı Saferi’l-Hayr / M. 7-16 Şubat 1618 tarihli kayıтта İstanbul’un Hâce Hâtun Mahallesi sakinlerinden Ahmed Efendi El-İmâm ile diğer bazı mahalle sakinleri ve Kara Hasan Mahallesi sakinlerinden Süleyman Halife bin Yusuf El-İmâm ve diğer bazı mahalle sakinleri mahkemeye başvurmuşlardır. Sakinler, oturdukları yerlerin kadimden beri Müslüman mahallesi olduğunu, bu civarlarda meyhanelerin bulunmadığını fakat durumun şimdi farklılaştığını ifade etmişlerdir. Buna göre Nasrânilerden (Hristiyanlardan) Kalfa, Kömürcü ve Yayla adındaki şahıslar, oturuyor oldukları evlerini meyhaneye çevirmişlerdir. Ayrıca “*erbâb-ı şer-şürşeb-rûz cem’iyyetle fısk u fücur ve şürb-i hamr edib hay huylarından mescid-i mezbûrda kemâ-yenbağî edâ-i salâta imkân olmayıb nice fesâda mü’eddî olduğundan*” demekle mahalleliye ne şekilde rahatsızlık verdikleri ifade edilmiştir.

Bunlardan başka mahalleli adı geçen zimmîler için “*tarik-i âmmdan fıçı ile hamr geçirmekleri ile râhiya-i kabîhasından Müslimîn müte’ezzi olmağın*” diyerek bu şahısların merkezi yoldan fıçılarla içki geçirdiklerini ve bu fıçılardan gelen kokulardan rahatsız olduklarını ifade etmişlerdir. Bunun sonucunda “zimmîlerin meyhaneleri ref” olunub ve zikrolunan tarik-i âmmdan fıçı ile hamr geçirmemeleri için kıbel-i şer’den tenbih” olunmuştur (İKS. N.3. 2010: 92).

• **Çıkarımlar:** İstanbul’daki Hâce Hâtun Mahallesi sakinleri, çok eskiden beri Müslüman mahallesi olan ve meyhane bulunmayan bu mahallede adı geçen üç Hristiyan şahsın oturdukları evlerini meyhaneye çevirdiklerinden şikâyet etmişlerdir. Bu şahıslar gece-gündüz meclis kurmakta ve yakındaki mescitte ibadet eden Müslümanları rahatsız etmektedirler. Ayrıca civardaki ana yoldan içki ile geçmekte ve içkinin kokusu Müslümanlara “eziyet” etmektedir. Burada yine Müslim ve Gayrimüslim şahısların ortak yerleşim alanındaki ilişkilerine dair farklı bir resim sunulmaktadır.

10. Müzik Aleti ile Geçmek, İçki İçmek ve Fesat Üzere Olmak

a) “Çeng ü Çegâne ile Geçen Yahudiler”

Bir Hasköy mahkemesi kaydında ise çorbacıbaşına ve Hasköy subaşısına çalgı çalarak geçen Yahudiler hakkında emirde bulunulmuştur. Bu durum “*çeng ü çegâne ile Yahudiler Hasköy’e geçtiklerinde çengleri ve çegâneleri ve kendileri dahi tutup huzurumuza getiresiz*” şeklinde kesin bir dille buyrulmuştur (İKS. C.5. 2011: 278 / H. 1020-1053 / M. 1612-1643).

b) “Çeng ü Çigâne ile Şürb-i Hamr ve Fesâd Üzere Olmak”

Yine Hasköy mahkemesine ait bir kayıтта, evlerinde çalgı ve içki eşliğinde eğlence düzenleyenlerin men edilmesine dair bir buyruldu ile karşılaşılmaktadır. Buna göre Hasköy’de bazı Müslüman, zimmî ve Yahudi eşkiya, evlerinde “*çeng ü çigâne ile şürb-i hamr ve fesâd üzre olmalarıyla*” denilmekle, Müslüman, Hristiyan ve Yahudi bazı şahısların çalgı eşliğinde içki içtikleri ifade edilmiştir.

Sonrasında “*mahallât imâmları ve cemâ’at ma’rifetiyle şer’le bu makuleler tenbîh ve men’ olunub memnu’ olmayanlar ahz ve huzûr-ı sa’âdete ihzârları...*” denilmekle, hakkında şikâyet edilenlerin mahalle imamları ve sakinleri tarafından tedib edilmeleri, mütenebbih olmayanların ise devlet katına getirilmeleri emredilmiştir (İKS. N.10. 2011: 173 / H. 1085 / M. 1674-1679).

• **Çıkarımlar:** İlk kayıтта çorbacıbaşına ve Hasköy subaşısına çalgı çalarak geçen Yahudilerin Hasköy’den geçmeleri durumunda yakalanarak devlet katına getirilmeleri emredilmiştir. Görüleceği üzere devlet, alenen çalgı ile dolaşılmasını yasaklamıştır.

Diğer kayıтта Müslüman, Hristiyan ve Yahudi bazı şahısların evlerinde müzik aleti çalarak içki içmek suretiyle “fesâd üze” oldukları belirtilmiştir. Bu şahısların mahallelerin imamları ve cemaatleri tarafından uyarılıp engellenmeleri, buna kulak asmayanların ise devlete havale edilmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Görüldüğü üzere devlet tembih ve men yetkisini sakinlere tekrar hatırlatmakta ve vermektedir. Alakalı kayıтта farklı dinlere mensup şahıslardan bahsedilmiş, uygulanacak tedbirler hususunda aynı cümleye dâhil edilmişlerdir.

11. Düğünde Kadın Oynatmak

“Düğün Cemiyetine “İki Çalgıcı Karı” Getirenlere Beş Beşlik Ceza Verilmesi”

H. 28 Teşrîn-i Evvel 1291 / M. 9 Kasım 1875 tarihli bir Tarsus şer’iyye sicili kaydında düğünlerine çalgıcı kadınlar getiren şahıslara ceza verildiği görülmektedir. Kayda göre Hacıbozan’dan Bekir ve Adana’dan Abdullah ve Hacı adlı şahıslar düğün cemiyetine “iki çalgıcı karı” getirmişler ve kendilerine Ceza Kanunnamesi uyarınca her birine “beş beşlik” ceza yazılmıştır (Şen, 2011: 83).

• **Çıkarımlar:** Burada düğüne çalgıcı kadınların getirilmesi toplum ve devlet ahlakına aykırı bulunmuş ve alakalı şahıslara para cezası uygulanmıştır.

12. Zil ile Oynayıp Günah Meclisinde Bulunmak

“Kendi Hâllerinde Olmayup Fısk ve Fücür Cem’iyetlerinde Bulunup Zil ile Oynamak”

H. 17 Şa’bân 1143 / M. 25 Şubat 1731 tarihli kayıтта Konya’nın Aksinle Mahallesi ahalisinden Mehmed Ağa ibn Osman Ağa, es-Seyyid Mehmed Ağa ibn Ali, Mustafa Ağa ibn Ali Ağa ve diğer bazı sükkân, mahkemede Ömer ve İbrahim ibn Mehmed adlı kardeşleri şikâyet etmişlerdir. Buna göre adı geçen iki kardeş, Ömer ve İbrahim “kendi hâllerinde olmayup fısk ve fücür cem’iyetlerinde bulunup zil ile oynayup be-her cem’iyetde fesâd ve şekâvete bâ’isler”dir (Sak, 2012: 213).

• **Çıkarımlar:** Buradan anlaşılan Ömer ve İbrahim içki ve âlem yani günah ve kötü hâl meclislerinde bulunmaları ve zil çalgıları eşliğinde oynamaları ile mahallelinin husumetini kazanmışlardır. Bu sebepten adı geçen kardeşlerden “râzı ve hoşnud” olmadıklarını ifade eden ahali, Ömer ve İbrahim’in mahallelerinden ihraç edilmesini talep etmişler ve mahkeme de ihraç kararına varmıştır.

13. Ramazan Ayında Duman (Tütün) İçerek Müzik Aleti Çalmak

“Ramazân-ı Şerîfde Nâ-Mahrem ile Bir Odada Cem Şurb-ı Duhân ve Tanbur Çalup Fısk Etmek”

H. 9 Ramazân 1126 / M. 18 Eylül 1714 tarihine ait kayıтта yine müzik aletleri ile fısk etmeleri sebebiyle haklarında şikâyet edilen şahıslara rastlanmaktadır. Buna göre Karaman valisi Hasan Paşa’nın bu mevzuya mübaşir olarak vazifelendirdiği Hüseyin Bey ibn Hasan, Konya’nın Kerim Dede Mahallesi sakinlerinden Fâtıma bint-i Bayram adlı kadın ile Mehmed bin Muharrem ve Mahmud bin Pir Veli adındaki erkekleri mahkemeye getirmiştir. Mübaşir Hüseyin Bey ibn Hasan, mahkemede, “Ramazân-ı şerîfde nehâren ba’de’l-’asr mezbûre Fâtıma kendiyenâ-mahrem olan merkûmân Mehmed ve Mahmûd ile mahalle-i mezbûrede bir odada cem” olmaktadır diyerek şahısları şikâyet etmiştir.

Sonrasında “taraf-ı şer’den ta’yîn buyurulan Çukadâr Hüseyin ibn ‘Abdullah ile menzil-i mezbûra varup merkûme Fâtıma’yı kendiyenâ-mahrem olan merkûmân Mehmed ve Mahmûd ile fi’l-i şeni’ kasdıyla bir odada cem’ olup şurb-ı duhân ve tanbur çalup fısk üzere iken” yakalamıştır (Sak ve diğerleri, 2008:143-144).

• **Çıkarımlar:** Görevlendirilen Hüseyin ibn Abdullah adı geçen şahısları kötü niyetle bir araya geldikleri evde tütün (vb.) içerken ve tambur çalarak günaha girmekte iken görmüştür. Bundan sonra maznunlar mahkemeye götürülmüşler, suçlarını itiraf etmişler ve kendilerine mahkeme tarafından tazir cezası verilmiştir. Burada toplumun manevi değerlerinden olan Ramazan ayına verdiği öneme ve yine bu ayda yapılan eğlence (cem’) meclislerinde “cem” olmalarına karşı tavırlarına dikkat çekmek gerekir.

14. Duman (Tütün) ve Müzik Âlemi Yapmak

Şurb-ı Duhân ve Tambur Çalarak Eğlenenlerin Taziri

H. 20 Muharrem 1127 / M. 26 Ocak 1715 tarihli kayıta yine bir evde toplanarak günah üzere olan şahıslar hakkında bilgiler yer almaktadır. Buna göre Konya’da serdâr olan Hızır Çavuş ibn Abdi Beg, Ulurmak Mahallesi sâkinelerinden Ayşe bint-i Mehmed, Musa Beşe, Muslî Beşe, kardeşi Musa Beşe, Mehmed Beşe ibn Çepni ve Süleyman Beşe adındaki şahısları mahkemeye getirerek haklarındaki şikâyeti beyan etmiştir.

Serdarın bu şahıslara attığı suçlar, kaydın gecesi saat üçte Musa Beşe’nin evinde toplanarak “şurb-ı duhân ve tanbur çalup” fısk üzere olmak yani günah kabul edilen fiilleri gerçekleştirmektir. Serdar evi basmaya mahalle ahalisi ile gitmiş ve adı geçen Ayşe hatunu “mekşûfetü’l-vech olduğu hâlde” bulmuşlardır. Bu şahıslar mahkemeye getirilmiş ve suçlarını “her birleri ikrâr ve i’tirâf” etmişlerdir. Bunun üzerine mahkeme bu şahısların tazirine karar kılmıştır (Sak ve diğerleri, 2008: 386-387).

• **Çıkarımlar:** Serdar olan Hızır Çavuş ibn Abdi Beg, haklarında şikâyet bulunan bir grup erkeği ve bir kadını mahalle ahalisi ile birlikte basmıştır. Bu şahıslar Murad Beşe adlı şahsın evinde toplanmakta, duhan (duman-tütün) içerek ve tambur çalarak fısk etmektedirler. Görüleceği üzere yine bir ev meclis mekânı olarak kullanılmış ve bir devlet görevlisi ile ahali birlikte hareket ederek ahlak dışı duruma müdahale etmişlerdir.

15. Tambur Çalınan Mecliste Cinayet

“Şurb-i Hamr Edilip Tambur Çalınan Meclis’te Cinayet”

Tarihi H. 14 Zi’l-ka’de 1071 / M. 11 Temmuz 1661 olan bir kayıta ise içki meclisi kurarak tambur çalmak cinayet davasına yansımıştır. Buna göre Rodoscuk’un El-Hac İsa Mahallesi’nden Emine hatun, Gorik veled-i Gazel adındaki Ermeni şahıs hakkında şikâyette bulunmuştur. Buna göre bir hafta önce Gorik ile Emine hatunun eşi Ahmed, Küçükmenge adlı yerde içki içmiş ve Gorik de tambur çalmıştır. Ahmed’in bu meclisten sonra ortadan kaybolduğu belirtilmiştir.

Fatma hatun Ahmed’in katledildiğinden ve bunu da Gorik’in yaptığından şüphe ederek mahkemeye başvurmuştur. Bunun üzerine mesele Gorik’ten sorulunca kendisi “merkum Ahmed ile şurb-i hamr idüb ben tambur çalup oturup ba’dehû ben meclis-i mezburdan kalkup menzilime geldüm Ahmed Beşe’nin katli malumum değildir” diyerek içki içip tambur çaldığını fakat Ahmed’in katline dair malumatı olmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine vaka zapta geçilmiştir (Bostancı, 2010: 126).

• **Çıkarımlar:** Bir cinayet davasında müzik aletlerinden tamburun adı geçmiş, şahıslar tambur ve içki ile birlikte Küçükmenge adlı yerde meclis kurmuşlarken Ahmed’in öldürülmüş olma ihtimali şikâyete konu olmuştur. Ayrıca vaziyet kayda “dahl-i meclis” olarak yansımıştır.

16. Müzik Aleti Çalmak ve İçki İçmek Suçundan Beraat

Tambur ve Çevkür Çalıp İçki İçmekle Suçlananların Temize Çıkması

Tarihi H. 7 Cemâziye’l-Ahir 1136 / M. 3 Mart 1724’e tekabül eden bir kayıta Konya’da Bağrı Mahallesi sakinlerinden Hüseyin bin Ahmed adlı şahıs, Karaman valisi Mehmed Paşa’nın bu meseleye mübaşir olarak görevlendirdiği Hasan Bey müzaheretiyile mahkemeye getirilmiştir.

Hasan Bey mahkemede konuşarak adı geçen Ahmed ve mahkemede bulunmayan kardeşi Mehmed’in, adı geçen mahallede bulunan evlerinde “tanbur ve çevkür çalup şurb-ı hamr” ettikleri, yani tambur ve çevkür (çevkür-çöğür) çalarak içki âlemi yaptıkları yönünde şikâyette bulunmuştur. Hüseyin suçlamaları reddetmiş ve Hasan Bey bu şahısların hallerinin mahalleliden sorulmasını talep etmiştir. Bunun üzerine mahalle ahalisinden El-Hâc Mehmed Halife ibn El-Hac Abdullah, Molla Mehmed bin Molla Mustafâ, Hasan bin Receb, Ahmed bin Mehmed, ‘Osmân bin Mehmed, Mustafâ bin Hüseyin, ‘Alî bin ‘Alî,

Sâlih bin Mehmed, Mustafâ bin Mehmed'den ve adları yazılmayan diğer bazı mahalleliden Hüseyin ve kardeşinin ahvalleri sorulmuştur.

Bundan sonra “*li-ecli'l-ihbâr meclis-i şer'a hâzırân olup eserü'l-istihbâr her biri merkûmân Hüseyin ve Mehmed kendi hâllerinde olup bu âna gelince mezbûrların bu misillü bir fi'l-i kabîhalarına muttali' olmadık eyü âdemlerdir deyu mezbûrân Hüseyin ve Mehmed'in hüsn-i hâllerini*” haber verince Hüseyin ve kardeşi Mehmed'in suçsuz olduklarına kanat edilmiştir (Sak ve diğerleri, 2015: 401).

Çıkarımlar: Hüseyin bin Ahmed, Karaman valisi Mehmed Paşa'nın mübaşir olarak görevlendirdiği Hasan Bey aracılığıyla mahkemeye getirilmiştir. Hüseyin ve kardeşi Mehmed evlerinde tambur ve çevkür çalarak içki içmekle suçlanmaktadır. Hüseyin suçlamaları kabul etmeyince Hasan Bey mahalleliden sorulmalarını istemiştir. Şahitler “*eyü âdemlerdir*” diyerek Hüseyin ve Mehmed'in kendi hallerinde olduklarını ve o güne kadar iki kardeşin herhangi bir kabahatine şahit olmadıklarını beyan etmiş ve suçlamayı ortadan kaldırmışlardır. Görüldüğü üzere yine devlet görevlileri ile mahallelinin ortak faaliyeti ile bir sorun çözülmüş ve istisnai olarak şahıslar temize çıkarılmıştır.

Tablo 1: Vakaların Tarihleri, Konuları, Müzik Aletleri ve Şehir / Mahalle / Mekân

No	Tarih	Konu	Müzik Aleti / Alakalı Faaliyet	İl / Mahalle
1	H. 1020-1053 / M. 1612-1643	Çeng ü Çegâne ile Geçen Yahudiler	<i>Çeng ü çegâne</i>	Hasköy
2	H. 1027 Evâsıt-ı Saferi'l-Hayr / M. 7-16 Şubat 1618	Ses Yapıp Mahalleliyi Rahatsız Etmek	<i>Hay-huy (çevreyi rahatsız edecek derecede ses çıkarmak)</i>	İstanbul / Hâce Hâtun Mahallesi
3	H. 21 Rebiü'l-Evvel 1039 / M. 8 Kasım 1629	Köy İçinde Müzik Aleti ile Âlem Yapmak	<i>Zil ve zurna ve tanbûr</i>	Manisa Yenice köyüne
4	Tarihi H. 14 Zi'l-ka'de 1071 / M. 11 Temmuz 1661	Tambur Çalman Mecliste Cinayet	<i>Tambur</i>	Rodocuk / El-Hac İsa Mahallesi
5	H. 21 Şevvâl 1083 / M. 9 Şubat 1673	Tekkede İçki ve Müzik Âlemi Yapmak	<i>Çevgîr</i>	Konya / Sırçalı Tekkesi
6	H. 11 Zi'l-ka'de 1083 / M. 28 Şubat 1673	Zimmî ve Müslümanların Müzik Aletleriyle Evde Âlem Yapması	<i>Çevkür ve tanbur</i>	Konya İmaret Mahallesi
7	H. 1085 / M. 1674-1679	Müzik Aleti ile İçki İçmek ve Fesad Üzere Olmak	<i>Çeng ü çigâne</i>	Hasköy
8	H. 8 Zî'l-hicce 1086 / 23 Şubat 1676	Kendisine Haram Olan ile Müzik Âlemi Yapmak	<i>Def ve tambur</i>	Antep / Şehreküstü Mahallesi
9	9 Ramazân 1126 / M. 18 Eylül 1714	Ramazân Ayında Duman (Tütün) İçerek Müzik Aleti Çalmak	<i>Tanbur</i>	Konya / Kerim Dede Mahallesi
10	H. 20 Muharrem 1127 / M. 26 Ocak 1715	Duman (Tütün) ve Müzik Âlemi Yapmak	<i>Tanbur</i>	Konya
11	H. (Hicri) 19 Cemâziye'l-Ahir 1128 / M. (Miladi) 10 Haziran 1716	Müzik Aleti Çalmak ve İçki İçmek	<i>Tanbur ve çevkür ve tabla (tabl)</i>	Konya / Karakayış Mahallesi
12	H. 15 Zi'l-ka'de 1135 / M. 17 Ağustos 1723	Evi Meyhane Gibi Kullanmak	<i>Tanbur ve âlet-i fisk</i>	Konya / Çıralımsıcık
13	10 Rebiü'l-Evvel 1136 / M. 8 Kasım 1723	Namaz ve Cemaati Terk ile Gece Gündüz Müzik Aleti Çalmak	<i>Tanbur ve âlet-i fisk</i>	Konya / Aynedâr Mahallesi

14	Tarihi H. 7 Cemâziye’l-Ahir 1136 / M. 3 Mart 1724’e	Müzik Aleti Çalmak ve İçki İçmek Suçundan Beraat	<i>Tambur ve çevkür</i>	Konya / Bağrı Mahallesi
15	H. 1135-1136 / M. 1723-1724	Eşkryalık Yapıp İçki İçenlerin Tambur ve Çevkür Çalanların Taziri	<i>Tanbur ve çevkür ve âlet-i fisk</i>	Konya’nın Şeyh’âlimân Mahallesi
16	H. 17 Şa’bân 1143 / M. 25 Şubat 1731	Zil ile Oynayıp Günah Meclisinde Bulunmak	<i>Zil ile oynamak</i>	Konya / Aksinle Mahallesi
17	H. 28 Teşrîn-i Evvel 1291 / M. 9 Kasım 1875	Düğüne Çalgıcı Kadınlar Getirmek	<i>Düğünde çalgıcı kadın bulundurmak</i>	Tarsus
	Toplam		17	

Davalara ve Şikâyetlere Konu Olan Müzik Aletleri

Tabl (Tabl): Kaynaklarda davul kelimesinin eski söyleniş biçimi olarak geçen “Tabl” veya “Tabıl” teriminin Asur uygarlığında kullanılan “tabbalu” adlı davul benzeri vurmali bir çalgıdan gelmiş olabileceği ifade edilmektedir (Say, 2005: 425).

Hunlardan bu yana devam eden Hanlık sarayında “nöbet (nevbet) vurma” veya “tuğ vurma” geleneği İslâmiyet’in benimsenmesinden sonra da uygulanmaya devam etmiştir. Tabılhane nöbetlerinde “kök” veya “küğ” denilen, belirli usullerle beslenmiş, çalgısal eserlere yer verilirdi. Her gün ayrı bir kök seslendirilerek bir yılda 366 kök dinletilmiş olurdu. Bu durum kuşkusuz Türk askeri müzik dağarının tarihsel gelişimi içinde Karahanlılar dönemine gelindiğinde ne denli artıp zenginleşmiş olduğunun göstergesiydi (Uçan, 2000: 35).

Zurna: Mehter teşkilatında kullanılan nefesli bir çalgıdır. Mehter müziğinin çalgısı olan zurna Asya Türklerinin en eski çalgılarından biri olarak kabul görmüştür. Osmanlı mehter takımlarında iki çeşit zurna görülmektedir. Bunlardan birincisi Osmanlı ve Kırım mehterlerinde çalınan “kaba zurna” adı ile anılan türüdür. Bu tür, daha kalın sesli ve daha büyüktür. Diğer türü olan “cura-zurna” ise ince sesli olanıdır. Cura-zurna, davul ve nakkare eşliği ile çalınan bir sazdır (Yaldır, 2009: 28).

Zil: Daire şeklinde bakırdan yapılmış vurmali bir çalgıdır. Kalınlığı birkaç milimetre olan zilin orta kısmına gidildikçe bombeleşme görülür. Bu bombe kısmın ortasında ise iki zili birbirine bağlamak için ip geçirmeye yarayan bir delik mevcuttur. Mehterin önemli çalgılarından birisidir. Eski Türklerde “çeng” şeklinde ifade edilir. Savaşın bitimini duyuran ya da savaş esnasında teşvik amacı ile çalınan özel düzümlü “ceng-i harb” kavramının bugünkü karşılığı, savaş zilidir. Bu açıdan bakıldığında zil çalgısının savaşlarda önemli bir yeri olduğu görülebilmektedir (Sanal, 1964: 90; Pirgon, 2014: 12).

Tambur: Tambur uzun saplı ve telli bir çalgı olup, organoloji bilimince uzun saplı lavta türünün bir örneği olarak kabul edilmektedir. Tambur Osmanlı devrinde XVII. yüzyıldan itibaren gittikçe ön plana çıkmış ve bu süreçle birlikte en fazla rağbet edilen çalgılardan biri durumuna gelmiştir. Nitekim XVIII. yüzyıldan itibaren tamburda önemli biçim değişiklikleri meydana geldiği ve bu suretle aynı kökenden geldiği diğer tamburlardan büyük oranda ayrılarak “Türk tamburu” adında yalnızca Türkiye’de kullanılan bir çalgı aleti haline geldiği ifade edilmektedir. Genel çerçeveden bakıldığında gövdenin armudî biçimden uzaklaşarak yarım küreye yakın bir şekle varması, tel sayısının artması ve göğsün incelenmesi bu dönemde çalgıda meydana gelen değişikliklerdendir. (Karakaya, 2010: 553-554).

Çevkür (Çögür): Çögür telli-mızraplı, tekneli-gögüslü ve kollu-perdeli bir çalgıdır. Divan-ü Lügat-it-Türk’te “yüksek ses, gürültü” anlamında geçen çağ çuğ, çağı, çoğı, çuğı kelimeleriyle ilgili bir ses taklidi kelime olduğu düşünülebilir. Ayrıca İç Asya’nın kuzeyi ve doğusundaki Türk kültür çevrelerinde kaval, düdük, boru gibi nefesli sazlar için Teleütler’de çogur, çogor, şogor; Altay Türkleri’nde çokur, çookur, şogor; Tuva Türkleri’nde şoor; Kuzey Türkleri’nde şoor, şogor, çurana; Kırgızlar’da çoor, çoorkuray, çoyorno şekillerinde kullanılan kelimeleri de zikretmek gerekir. Araştırmacı Mahmut Ragıp Gazimihal ise ismin kopuzdan geldiğini (kopuz - kobuz - kovur - kövür - çögür) ileri sürmektedir (Sanal, 1993: 377).

Çöğürle ilgili ilk tanımlara yer verenlerden birisi Evliya Çelebi'dir. Evliya Çelebi'nin tarifinde çöğür, "beş kılı, tahta göğüslü ve yirmi altı perdeli büyük bir saz" olarak ifade bulmuştur. Evliya Çelebi, Seyahatname'de bu müzik aletinin mucidinin Germiyanogulları'ndan Yakub-i Germiyanî olduğunu ifade etmektedir. M. Ragıp Gazimihal, Sadık Uzunoğlu, Fahrettin Kırzioğlu da bu kanaati paylaşmaktadırlar (Sanal, 1993: 377).

XVII. yüzyıla ait tasvirlerde çöğür, diğer mızraplı aletlerden boy ve şekil itibarıyla farklı bulunmaktadır. Bu tasvirlerde çöğürün uzunca bir sapa ve oldukça büyük-dairevi bir gövdeye sahip olduğu görülmektedir. XVIII. yüzyıla ait bazı bilgilerden çöğürün tambur, tambura ve bağlamadan daha büyük olduğu kanaatine varılabilmektedir. Diğer taraftan Evliya Çelebi'deki kıl ifadesinin at kılı olmayıp tel manasında kullanıldığını kabul etmek gerekir. XVI-XIX. yüzyıllar arasında Osmanlı ülkesindeki çöğür tipleri incelendiğinde sonuç olarak değirmi yüzlü, yarım karpuz tekneli ve uzun kollu bir saz ortaya çıkmaktadır (Sanal, 1993: 377).

Def: Çok eski devirlerden beri tanınan ve genelde ritim için kullanılan bir çalgıdır. Kelimenin aslı Sümerce "dap" olup Akkadca aracılığıyla Arapça'ya ve diğer Sâmî dillere geçmiştir. Evlilik ve sünnet merasimleri sırasında def çalarak eğlenmek Araplar'ın eski âdetlerindedir ve bu gelenek İslâmî dönemde de sürdürülmüştür (Bozkurt, 1994: 83-85).

Sonuçlar

Çalışmada şer'iyye sicillerinde müzik, içki ve gürültülü eğlence meclisleri konulu kayıtlar ele alınarak Osmanlı mahallesinden insan manzaraları sunulmuş ve sosyal yaşama dair vakalar işlenmiştir. Osmanlı mahallesindeki oto-kontrol üzerine yapılan çalışmaların seyrini daha spesifik ve sosyal bir konu vasıtasıyla daha dar alana çekerek konunun anlaşılmasına hizmet edilmek istenmiştir.

Kayıtlardan 3 tanesi XVII. yüzyılın ilk yarısına, 5 tanesi ikinci yarısına, 8 tanesi XVIII. yüzyılın ilk yarısına ve 1 tanesi de XIX. yüzyılın ikinci yarısına aittir. En azından tetkik edilen kayıtlar özelinde vakaların XVIII. yüzyılın ilk yarısında yoğunlaştığını göstermektedir.

Vakalardan 10 tanesi Konya'nın çeşitli mahallelerinde, 2 tanesi Hasköy'de (İstanbul), 1 tanesi İstanbul / Hâce Hâton Mahallesi'nde, 1 tanesi Manisa'nın Yenice Köyü'nde, 1 tanesi Rodoscuk'ta (Tekfurdağı / Tekirdağ), 1 tanesi Antep'in Şhreküstü Mahallesi'nde ve 1 tanesi de Tarsus'ta cereyan etmiştir.

İlk bulgulardan birisi şikâyetin büyük oranda mahalleli, bazen de bir mübaşir veya görevli tarafından beyan edilmesidir. Kayıtlarda mahkemeye gelen sakinlerin adları verilmiştir. Mahalleden birçok şahıs gelmiş ve adları da kayda geçilmiştir. Adlar verildikten sonra şikâyetin kim hakkında ve hangi konuda olduğu ifade edilmiştir.

Şikâyetçilerin hedefe aldıkları bir husus suçlanan şahısların na-mahremlerle kendi evlerinde bir araya gelmeleri, içki içmeleri ve müzik aleti çalmalarıdır. Yani evin bir toplantı ve eğlence mekânı olarak kullanılmasından rahatsızlık duyulmuştur. Nitekim Eci adlı zımmînin meyhaneci olduğu, evine bazı rezil şahıslar gelenler olduğu, bu evde "tanbur ve alet-i fisk" çalınmakta olduğu şiddetle tenkit edilmiş ve bu şahsın ihracı mahkemeden talep edilmiştir.

Bir diğer suçlu Toros'un ise her daim mahalledeki evine Müslüman kadınları ('avratları) getirmekte ve "kapuyu ardından perkidiüp çevkür ve tanbur çalar" olduğu ifade edilmiştir. Şikâyetçiler Toros'un kapısının kitli olduğunu söylemekle dolaylı olarak kendisinin faaliyetlerini takip ettiklerini beyan etmektedirler. Zira kendisini uyardıklarını söylemektedirler.

Sakinler, şahsı içki içip müzik aleti çalmasından başka namazı ve cemaati terk etmekle de suçlanmışlardır. Bu şahıs gece ve gündüz "âlet-i fiskla ve bunun emsâli fi'l ile meşgul"dür. Buradan çıkarılacak sonuç namazı terk etmenin, içki içmenin ve müzik aleti çalmanın birbirleriyle aynı davranışlar cümlesinden olarak "günah olarak" ifade edilmiştir.

Diğer bir çıkarım ise köy ve mahalle gibi yerleşimlerde insanların rahatça görebileceği alanlarda eğlence, içki ve müzik meclisleri tertip edildiği ve bunun şiddetle tenkit edildiğidir. Yenice köyü içinde “*alenen zil ve zurna ve tanbûr ile... meclis-i fisk*” tertibine şahit olan şahit Belen Nahiyesi naibi olan Veli Efendi ibn-i İlyas Dede mahkemeye gelerek şikâyet etmiştir. Düğün cemiyetine çalgıcı kadın getirmenin şikâyet konusu olması da ayrıca dikkate şayandır.

Mektep ve tekke gibi mekânlarda eğlence, içki veya müzik meclislerinin yapılması da şikâyetlere konu olmuştur. Mesela Şeyh ‘âlimân mahallesindeki “*mektebin kenifi havlusuna bir ‘avratı erkek kıyâfetine koyup getürmeleriyle*” denilerek ilk şikâyet konusu belirtilmiştir. Yine Sırçalı adlı tekkede bazı sakinler “*çevgîr çalub şurb-i hamr idüb fisk üzere*” Buradan anlaşılan o ki mektep ve tekkede yapılan bazı eğlenceler şikâyete konu olmuş ve bunların yapıldığı mekânlar belirtilmiştir.

Bundan sonra, Toros için “*kendi hâlinde ol deyu birkaç kere tenbîh eyledik mütenebbih olmadı*” Konumuzla alakalı olarak Antep’te de benzeri bir durumun yaşandığı anlaşılmıştır. Antep’in Şehreküstü Mahallesinden Molla Kasım, komşusu Mustafa Bey Cuma günü gece yarısı diğer arkadaşlarıyla *şurb-i hamr* edip namahrem ile *def ve tambur çalıp* fisk halinde iken eziyetlerine tahammül edemeyip damına çıkarak sözlü olarak uyarmıştır (Kıvrım, 2009: 240).

Müslümanlar ibadetlerini rahatça yapmak istediklerinden buna özellikle cami mekânı anlamında engel çıkarılmasını ve huzurlarının bozulmasını da şikâyet etmişlerdir. Nasrânilerden Kalfa, Kömürcü ve Yayla adındaki şahıslar, “*hay huylarından mescid-i mezbûrda kemâ-yenbagî edâ-i salâta imkân olmayıb*” demişlerdir. Varılan sonuca göre adı geçen şahısların eğlencelerinden çıkan ses mahallenin dış mekânını ve ibadet alanını tehdit etmekte ve Müslümanlar kendilerinde şikâyet etme hakkını görmüşlerdir.

Zımmîler için “*tarik-i âmmdan fıçı ile hamr geçirmekleri ile râhiya-i kabîhasından Müslimîn müte’ezzi olmağın*” diyerek bu şahısların merkezi yoldan fıçılarla içki geçirdiklerini ve bu fıçılardan gelen kokulardan rahatsız olduklarını ifade etmişlerdir. Dikkat çeken husus zımmîlerin genel yoldan içkiyle geçebilmeleridir. Bazen ise ahlak dışı faaliyetlerde bulunana şahıslar eşkıya olarak sıfatlandırılmış ve “Müslüman, zımmî ve Yahudi eşkıya” demekle din ayırımına gidilmemiştir.

Bazen “*udûl-i ricâl-i ahrâr-ı müslimînden*” şahitlerin ifadeleri ile suçlanan şahısların beraat ettikleri de kayda geçirilmiştir. Buna göre şahitler “*kendi hâllerinde olup bu âna gelince mezbûrların bu misillü bir fi’l-i kabîhalarına muttali’ olmadık eyü âdemlerdir*” gibi ifadelerle şahısları temize çıkarabilmektedirler.

Suçlanan şahısların mahalleli tarafından kötü fiillerinden dönmeleri için uyarıldıkları veya “şer’le” tembih edildikleri kayıtlıdır. Sonrasında “*mahallât imâmı ve cemâ’at ma’rifetiyle şer’le bu makuleler tenbîh ve men’ olunub memnu’ olmayanlar...*” denilmekle, hakkında şikâyet edilenlerin mahalle imamları ve sakinleri tarafından tembih edildikleri haber verilmiştir. Bu hususun başlı başına üzerinde durulması gereken bir uygulama olması muhtemeldir.

Tambur, çevkir-çevkür (çöğür), tabıl (tabl), def, zil, zurna, gibi bazı müzik aletlerinin adları şikâyetlere konu olmuştur. Ahalinin ifade ve şikâyetleri ışığında, bu aletler “*âlet-i fiskdan tanbur ve çevkür ve tabla (tabl) çalup*” gibi tanımlamalarla doğrudan, kullanılması durumunda şahsa günah kazandıran aletler olarak vasıflandırılmıştır. İçki ve müzik aletleri de dâhil alet-i fisk ile yapılan bu eğlence âlemlerine ise “meclis-i fisk” yani günah meclisi adı verilmiştir. Bu durum bir belgede “*alenen zil ve zurna ve tanbûr ile karye-i Yenice’nin içinde meclis-i fisk*” etmek şeklinde açıkça ifade edildiği üzere günah meclisi olarak vasıflandırılmaktadır. Burada ifade edilmek istenen, şahısların dinin emir ve yükümlülüklerini çiğnemekte olduklarıdır. Elbette bu değerlendirmelerin hukuki boyutunu anlamak başlıca farklı bir çalışmayı gerektirmektedir.

Mahkeme genel olarak mahallelinin talebini dikkate alarak uygulanabilecek en pratik cezayı icra edip suçluların mahalleden uzaklaştırılmasına karar vermiştir. Tambur, çevkir-çevkür (çöğür), tabıl (tabl), def, zil, zurna gibi bazı müzik aletlerinin adları şikâyetlere konu olmuştur. Sakinlerin ifade ve şikâyetleri ışığında, bu aletler “*âlet-i fiskdan tanbur ve çevkür ve tabla (tabl) çalup*” gibi tanımlamalarla doğrudan, kullanılması durumunda şahsa günah kazandıran aletler olarak vasıflandırılmıştır.

Kaynakça

BOA. ZB. 26-42.

- Abacı, N., (1999), *Osmanlı Hukukunun Uygulanmasına Yönelik Bir İdari-Sosyal Tarih Araştırması: Bursa Örneği (1650-1700)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Abacı, N., (2005), “Osmanlı Kentlerinde Sosyal Kontrol: Araçlar ve İşleyiş”, *Uygurlardan Osmanlıya Şinasi Tekin'in Anısına*, İstanbul.
- Acun, F., (2002), “A Portrait of the Ottoman Cities”, *The Muslim World*, , C. XCII, S. 3-4, s. 255-286.
- Acun, Fatma, (2001), “Osmanlı Döneminde Anadolu Şehirlerinin Gelişmesinde Devletin Rolü: Karahisar Örneği”, *Bellekten*, C. LXV, sy. 242, s. 161-192.
- Akgündüz, A., (1991-1993), *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, III-VII, , İstanbul 1991-1993.
- Akyüz, J., (2003), *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde XVIII. Yüzyılda Ankara (Şer'îye Sicillerinin Sayısal ve Muhteva Analizi Denemesi)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Armağan, M., (1999), “Osmanlı Şehrine Kavramsal Bir Yaklaşım”, *Osmanlı: Toplum*, C. V, S. 536-544.
- Aydoğan Demir, “Kanunî Sultan Süleyman'ın terk-i salât edenlerle ilgili fermanı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II, İzmir 1984, s.48.
- Bahar, C., (1998), “Kasap İlyas Mahallesi İstanbul'un Bir Mahallesinin Sosyal ve Demografik Portresi: 1546-1885”, *İstanbul Araştırmaları*, 4, İstanbul s. 16.
- Barkan, Ö. L., (1962-1963), “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Bakımından Osmanlı İmparatorluğu'nda İmarat Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XXIII, S. 1-2, s. 239-296.
- Baykara, T., (1999), “Osmanlı Devleti Şehirli Bir Devlet midir?”, *Osmanlı: Toplum*, C. V, Ankara.
- Bostancı, N.,(2010), *1596 Numaralı Rodosluk (Tekfurdağı) Şer'îye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi.
- Bozkurt, N., (1994), “Def”, *DİA*, C. 9, s. 83-85.
- Braude, B., (1982), “Foundation Myths of the Millet System”, *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, B. Lewis ve B. Braude (ed.), New York ve Londra, C. II, S. 69-88.
- Canbakal, H., (1999), “Ayntab at the End of the Seventeenth Century: A Study of Notables and Urban Politics”, Doktora Tezi, Harvard University.
- Cansever, T., (1999), “Osmanlı Şehri”, *Osmanlı: Toplum*, Ankara, C. V, s. 509-527.
- Ceras, Maurice M., (1999), *Osmanlı Kenti*, (Çev. Aslı Ataöv), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Çadırcı, M., (1997), *Tanzîmât Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara.
- Çakır, İ. E., “XVI. Yüzyılda Ayntab'da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü”, *Bilig*, 63, 2012, s. 31-54.
- Çetin, C., (2014a), “Anadolu'da Kapıya Katran Sürme Vak'aları: Konya Şer'îye Sicilleri Işığında Hukukî, Kültürel ve Toplumsal Boyutları (1645-1750)”, *Turkish Studies*, Volume 9/1 Winter 2014, p. 133-156, Ankara, s. 133-156.
- Çetin, C., (2014b), “Osmanlı Toplumunda Mahalleden İhraç Kararları ve Tatbiki: Konya Örneği (1645-1750)”, *History Studies*, Volume 6 Issue 6, December, s. 43-70.
- Çınar, H., (2000), *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Demir, A., (1984), “Kanunî Sultan Süleyman'ın terk-i salât edenlerle ilgili fermanı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II, İzmir, s. 46-53.
- Doğru, H., (1995), *XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Ergenç, Ö., (1976), “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler”, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, 11-15 Ekim Ankara (II. Cilt) s. 1265-1274.
- Ergenç, Ö., (1988), “Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler”, *Bellekten*, C. LII, S. 203, s. 667-683.
- Ergenç, Ö., (2012), *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, İstanbul.

- Ergene, B., (2003), *Local Court Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652-1744)*, Leiden: Brill.
- Erten, H., (2012) “Neighborhood Consciousness as a Social Control Mechanism According to the Ottoman Judicial Records in the 17th and 18th centuries (The Case of Konya), *Bilig*, 62, s.119-138.
- Erturhan, S., (2001) “Kişisel Boyutlu Suçların Gizlenmesinin İslâm Ceza Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V / 2, Sivas, s. 259-291.
- Faroqhi, S., (2003), *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, çev. G. Çağalı-Güven ve Ö. Türesay, İstanbul.
- Faroqhi, Suraiya, (1987), *Men of Modest Substance: House owners and House Property in Seventeenth century Ankara and Kayseri*, Cambridge.
- İKS. (İstanbul Kadı Sicilleri), (2010), *İstanbul Mahkemesi, 3 Numaralı Sicil, (H. 1027 / M. 1618)*, Editör: Çoşkun Yılmaz, Hazırlayanlar: Yılmaz Karaca, Rasim Erol, Salih Kahrıman, Fuat Recep, Sabri Atay, Hüseyin Kılıç, Kontrol Eden: Fikret Sarıcaoğlu, İstanbul.
- İKS. (İstanbul Kadı Sicilleri), (2010). *Üsküdar Mahkemesi, 51 Numaralı Sicil, (H. 987-988 / M. 1579-1580)*, Editör: Çoşkun Yılmaz, Hazırlayan: Rıfat Günelan, Kontrol Eden: Feridun Emecen, İstanbul.
- İKS. (İstanbul Kadı Sicilleri), (2011), *Eyüb Mahkemesi, 49 Numaralı Sicil, (H. 1054 / M. 1644)*, Editör: Çoşkun Yılmaz, Hazırlayan: Ayşe Seyyide Adıgüzel, Kontrol Eden: Tahsin Özcan, İstanbul.
- İKS. (İstanbul Kadı Sicilleri), (2011), *Hasköy Mahkemesi, 10 Numaralı Sicil, (H. 1085 / M. 1674-1679)*, Editör: Çoşkun Yılmaz, Hazırlayanlar: Tahsin Özcan, Kontrol Eden: Feridun Emecen, İstanbul.
- İKS. (İstanbul Kadı Sicilleri), (2011), *Hasköy Mahkemesi, 5 Numaralı Sicil, (H. 1020-1053 / M. 1612-1643)*, Editör: Çoşkun Yılmaz, Hazırlayanlar: Baki Çakır, Zeynep Trabzonlu, Halil Kazan, Ayşe Seyyide Adıgüzel, Kontrol Eden: Tahsin Özcan, İstanbul.
- Jennings, R., (1999), *Studies on Ottoman Social History in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Women, Zimmis and Shari'a Courts in Kayseri, Cyprus and Trabzon*, İstanbul.
- Karakaya, F., (2010), “Tambur”, *DİA*, C. 39, 2010, s. 553-554.
- Karasaran, A., (2007), *1039-1040 (1629-1630) Yıllarına Ait 61 Numaralı Manisa Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi.
- Kıvrım, İ., (2009), “Osmanlı Mahallesinde Gündelik Hayat (17. Yüzyılda Gaziantep Örneği)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 8 (1), Gaziantep, s. 231-255.
- Kuban, D., (1968), “Anadolu-Türk Şehri, Tarihî Gelişmesi Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 7, s. 53-74.
- Küçük, F., (2013), *14 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1080-1081/1669-1670) Değerlendirme ve Transkripsiyon*, Konya.
- Özcan, T., (2001), “Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi”, *Marife*, 1, Konya, s. 129-151.
- Pirgon, Y., (2014), “Osmanlı Dönemi Mehteran-ı Tabl-ı Alem Teşkilatına Genel Bir Bakış”, *Akademik Bakış*, Uluslararası Hakemli E- Dergi, S. 42, Mart-Nisan.
- Reyhan, C., (2002), *XIII. Yüzyılda Bir Kuzey-Batı Anadolu Kenti: Bursa Örneği Şehir Toplumunun Sosyal-Ekonomik ve Kültürel Analizi*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı.
- Sak, İ. - İ. Solak, (2015), *Konya Kadı Sicili (1135-1136 / 1723-1724) Defter 49*, Konya.
- Sak, İ., (2006), *47 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili, (1128-1129/1716-1717)*, Transkripsiyon ve Dizin, Konya.
- Sak, İ., (2012), *52 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1143-1144 / 1730-1731)*, Transkripsiyon ve Dizin, Konya.
- Sak, İ., ve C. Çetin, (2008), *45 Numaralı, Konya Şer'iyeye Sicili, (1126 - 1127 / 1714 - 1715)*, (Transkripsiyon ve Dizin), Konya.
- Sanal, H. (1964), *Mehter Musikisi, Bestekâr Mehterler-Mehter Havaları*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Say, A. (2005), *Müzik Ansiklopedisi*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara.
- Şahin M. - Esra I., (2011), “Osmanlıdan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, Kütahya, s. 221-230.
- Şen, H., (2011), *310 No'lu Şer'iyeye Sicil Defteri'ne Göre Tarsus Mahkemesi'nde Görülen Davalar, (H. 1283-1290 / M. 1866-1873)*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde.

- Tankut, G., (1975), “Urban Transformation In The Eighteenth Century Ottoman City”, *METU, Journal of the Faculty of Architecture*, V. 1, N. 2, Fall, s. 247-262.
- Tekeli, İ., (2011), *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm Yazıları*, İstanbul.
- Tutar, A.Y., (2018), *16 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (1083-1083 / 1672-1673), Değerlendirme ve Transkripsiyon*, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Uçan, A. (2000) *Geçmişten Günümüze, Günümüzden Geleceğe Türk Müzik Kültürü Müzik Ansiklopedisi*, Ankara.
- Yaldır, A. A., (2009), *Askeri Müzik Topluluğu Mehter, Geleneksel Kıyafet ve Müzik Enstrümanlarının Plastik Açısından Seramik Sanat Objelerine Dönüşümü*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

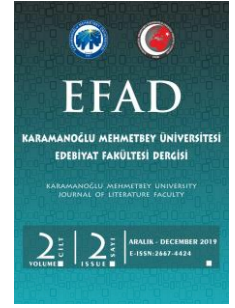
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

(EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 19 Ağustos 2019

Kabul Tarihi: 4 Aralık 2019

Atıf Künyesi: Göncü, H. (2019). “Smyrna Antik Kenti Erken Roma Dönemi Bouleuterionu Mimarisi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 180-203.

SMYRNA ANTİK KENTİ ERKEN ROMA DÖNEMİ BOULEUTERİONU MİMARİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hakan GÖNCÜ*

Öz

Erken Roma Dönemi Bouleuterionu Smyrna Agorası'nın kuzeybatı köşesinde konumlanmaktadır. Yapı aynı alanda daha önce tespit edilmiş olan Hellenistik ve Geç Roma Dönemi Bouleuterionlar'ı haricinde ayrı bir bina olarak 2016 yılında keşfedilmiştir. Bu dönem Bouleuterionu'nun Smyrna Antik Kenti yapılaşma faaliyetleri içerisinde MÖ 1. yüzyılın sonlarına doğru Roma imparatoru Augustus ya da Tiberius Döneminde inşasının tamamlandığı ön görülmektedir. Aslen Smyrna Kent Meclisi'nin yerel toplantıları için tahsis edilen yapının Antik kaynaklardan bu işlevi dışında hitabet çalışmaları gibi farklı amaçlarla da kullanıldığını öğrenmekteyiz. Aynı kaynaklardan yapının MS 177/178 yılında gerçekleşen bir depremden dolayı zarar büyük oranda gördüğü anlaşılmaktadır. Olasılıkla onarılamaz bir şekilde harap olan yapı, bu olayla birlikte işlevini de kaybetmiştir.

Yapıya dair ilk araştırma ve tespit çalışmalarının ardından 2018 yılında büyük oranda kazıları da tamamlanarak tüm yapı bölümleri gün ışığına çıkarılmıştır. Güney cephesinde giriş için tasarlanmış bir portikonun varlığına dair kalıntılar da tespit edilen yapı bu bölümü hariç 36,25 x 22,5 m ölçülerinde bir alanı kaplamaktadır. Düz bir arazide planlanan Bouleuterion, podyum benzeri bir şekilde düzenlenmiş olan teras duvarları üzerinde yükselmektedir. Klasik Yunan tiyatrolarını andırır bir formda inşa edilmiş olan cavea bölümü moloz taş duvarlarla desteklenen yapay dolgu bir alt yapıya sahiptir. Yapının arkeolojik belgeleme anlamında iyi korunmuş durumda olan bölümü ise orkestrasıdır. Yarım daireden biraz fazla genişlikte 6,88 m çap genişliğine sahip bu bölümde farklı renk ve damar dokularına sahip mermer plakalarla opus sectile teknikte bir döşeme yer almaktadır. Bu makalede arkeoloji dünyasının son yıllardaki keşiflerinden olan Smyrna Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'nun; güncel tespitler ışığında mimarisi, yapı bölümleri ve kullanım özelliklerine dair inceleme ve değerlendirmelere yer verilerek bilim dünyasına tanıtılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bouleuterion, Cavea, Opus Sectile, Kent Meclisi

An Evaluation on the Architecture of the Early Roman Bouleuterion of the Ancient City of Smyrna

Abstract

Early Roman Bouleuterion is located on the northwest corner of the “State Agora of Smyrna”. The City Council, a different phase building in the same spot apart from the Hellenistic and Late Roman council buildings, has been found during the excavation season of 2016. It is thought that the council house has been built during the reign of Augustus or Tiberius towards the end of the first century BCE. It is understood that the building, used to house the council meetings of the city, was also used for other activities such as practicing declaiming, similar to its original purpose. From ancient sources it is understood that the

* Arş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kaynaklar Yerleşkesi, Tınaztepe Buca/İzmir/Türkiye, E-Posta: hakan.goncugmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8140-2869>.

Bu makale “Smyrna Bouleuterionu” başlıklı Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Arkeoloji Anabilim Dalında 2019 yılında tamamlanan yayınlanmamış doktora tez çalışmamdan derlenmiştir.

building was damaged in a big earthquake in AD 177/178. The building was probably beyond repair and so it was disused after this date.

The building has been fully excavated during 2018 excavation seasons after its initial identification and research. Traces of a portico has been identified in front of the building; the building covers an area of 36,25 m to 22,5 m excluding this portico. The bouleuterion has a half circle (hoof shaped) cavea reminding classical Greek theatres inside a rectangular façade and is built on a raised terrace with walls. The substructure for the cavea was built on a flat land with artificial filling without a slope. The well preserved part of the bouleuterion that is the orchestra. The orchestra is slightly bigger than a half circle and has a diameter of 6,88 m. The orchestra has an opus sectile decoration made of marble plaques in different colour and texture. This article aims to present this building, a recent discovery, to the scientific world with the study and evaluation of its architecture, building parts and usage properties.

Keywords: Bouleuterion, Cavea, Opus Sectile, City Council

Antik Kaynaklarda Smyrna Bouleuterionu ve Kazılar:

Smyrna Bouleuterionu hakkında antik kaynaklarda oldukça sınırlı sayıda bilgi yer almaktadır. Bunlardan şüphesiz en önemlisi ve en erkeni imparator Hadrianus Dönemine¹ denk gelmektedir. İS 124-138 aralığına tarihlenen bir yazıtta o dönem Smyrna’da yer alan çeşitli kamusal alan ve binaların yeniden inşasına katkı sağlayacakların isimleri listelenmektedir. Söz konusu yazıtın 11. ve 12. satırında *Luicius Vestunus* isimli bir vatandaş Bouleuterion’un yanında (bitişğinde) yer alan bazilikanın taban döşemelerinin yenilenmesinin ve bronz bir kapının temini² konusunda ödeme sözü vermektedir.

*Λούκος Βήστεινος / τὴν βασιλικὴν στρώσειν *

τὴν / πρὸς τῷ βουλευτηρίῳ καὶ χαλκῶς τὰς θύρας ποιήσειν ”³.

Bouleuterion ile ilgili ikinci yazılı kaynak ise MS 2. yüzyılda uzun yıllarını Smyrna’da geçirmiş ünlü hatip *Aelius Aristides*⁴’in söylevleridir. Hatip yazınlarında söylev pratiği yapmak için saat dörtte gideceği Bouleuterion’un nasıldan dinleyicilerle hınca hınç dolu olacağını anlatırken, bütün sofistlerin konuşmalarını duymak zorunda olan Bouleuterion muhafızlarından birinin yüzündeki umursamazlığına duyduğu hayranlığı aktarmaktadır.⁵

Hatip 18. söylevinde ise MS 177/178 depremi sonrası kentin zarar gören kamusal yapılarını sıralarken Bouleuterionu da saymaktadır;

“Her şeye dayanmış ben, şimdi hangi toprağa şiiir okuyacağım? Nerede benim Bouleuterion’um? Nerede delikanlıların ve yaşlıların bir araya gelişleri, o bağırsıkları?”⁶

Smyrna Bouleuterionu araştırma tarihçesi ise kentin agorasında yürütülen ilk dönem kazılarına uzanmaktadır. Bu kazılarında ele geçen ve bazilikalardan Bouleuterion’un “yanında/bitişğinde olanı” niteleyen yazıttan yola çıkarak Agora Roma Bazilikası civarında bir Bouleuterion olduğu düşüncesi bu dönemde oluşmaya başlamıştır. Ancak gerek yazıtın 177/178 depremi öncesine ait olması gerekse mevcut Bazilika’nın duvarlarında devşirme olarak kullanılmış oturma sıraları bulunması, yazıtta geçen Bouleuterion’un Bazilika’nın öncülü ile komşu olduğunu ve olasılıkla da 177/178 depremi sonrasında bouleuterionun yıkılması nedeniyle kalıntılarının bu yapıda kullanıldığını düşündürmüştür.⁷

Bouleuterion’a ilişkin arkeolojik anlamda ilk tespitler ise 2007 yılından sonraki süreçte⁸ gerçekleşmiştir. Bu tarihle birlikte Agora’nın batısındaki 19. yüzyıldan Cumhuriyet Dönemine kadar yapılaşmaların olduğu alan da kamulaştırmalar⁹ ile kazı arazisine dahil edilmiştir. Bu alanda 2008 yılında gerçekleştirilen kazılarda gün ışığına çıkarılan çeşitli kalıntılar bu noktada bir bouleuterionun olduğunu

¹ Smyrna’nın 2. kez “*Neokoros*” olma şerefini edindiği bu dönemin mimari faaliyetleri için Bkz. Gülbay, 2015, ss.50-52.

² Petzl, 1987, s. 191-194, diğer çeviriler için Bkz: König, 2013, s 255.

³ Yazıtın Grekçe orijinali ve Almanca tam çevirisi için Bkz. Petzl,1987, ss-191-197, Türkçe çevirisi için Bkz. Ayaçlar, 2006, ss.119-121.

⁴ Aristides, 1986, I-XVI.

⁵ McDonald,1943, s. 152.

⁶ Yakut, 2015, s.495.

⁷ Nauman, Kantar,1950, s.74.

⁸ 2007 yılından itibaren Smyrna Antik Kenti Kazıları Doç. Dr. Akın Ersoy Başkanlığı’nda Kültür Bakanlığı ve Dokuz Eylül Üniversitesi adına devam ettirilmektedir.

⁹ Agora ve civarının sit alanı sınırlarının değişimi ve 18-20. yüzyıl yapılaşmaları için Bkz. Altınörs-Çtrak, Aksu, Demirden, Hekimoğlu, 2017, ss. 23-44.

ortaya koymuştur¹⁰. Söz konusu kazılarında bouleuterion kalıntıları özellikle 19 – 20. yüzyıllar arasındaki yapılaşmalar nedeniyle sınırlı bir şekilde de gözlemlenebilmiştir¹¹. Kazılarda çeşitli geç dönem (Osmanlı - Cumhuriyet) yapı kalıntılarıyla birlikte yapının cavea ait yapısına ait bazı tonoz kalıntıları ilk kez gün ışığına çıkarılmıştır¹² Ayrıca bu kazılarda Bouleuterion'un orkestra ve pulpitum döşemelerine dair de ilk tespitler gerçekleştirilmiştir.

2009 yılında devam bouleuterion kazılarında Osmanlı Dönemi yapılaşmalarının neden olduğu yoğun tahribata rağmen elde edilen yeni tespitlerle yapının planı önemli ölçüde anlaşılmıştır. Bu dönem kazılarında cavea alt yapısının dairesel duvarlar ve birbirlerinin simetriği olan 11 adet tonoz örtülü mekân üzerinde yükseldiği anlaşılmıştır.¹³

Bouleuterion kazılarında 2010 yılına gelindiğinde ise cavea üst yapı düzeninin büyük oranda anlaşılmasını sağlayan verilere ulaşılmıştır. Bu dönem kazılarında bütün tahribata rağmen cavea üzerinde bir adet in situ oturma basamağı bulunmuştur. Ayrıca söz konusu kalıntının doğusunda üst oturma sıralarına çıkan merdiven basamaklarına ait izler ve başka bir oturma basamağına ait olduğu anlaşılan blokaj kalıntıları da tespit edilmiştir. Bütün bu tespitlerle birlikte yapının inşa özelliklerinden de yola çıkarak bu bouleuterionun MS 177/178 depremi sonrasında inşa edildiği anlaşılarak yapı Geç Roma Dönemine tarihlenmiştir¹⁴.

Geç Roma Dönemi Bouleuterionu¹⁵ kazılarının 2014'te tamamlanmasının ardından 2015 yılından itibaren özellikle bu yapının kuzey bölümünde yer alan ancak bu yapıyla tam olarak bir bağlantı göstermeyen kalıntıların araştırılması ve incelenmesine başlanmıştır. Hava fotoğrafları ve mimari çizim çalışmaları ile bu kalıntılar Geç Roma Dönemi Bouleuterion'undan bağımsız bir şekilde değerlendirilmiş ve 2016 yılına uzanan süreçte mevcut yapının kuzeyinde daha erken bir döneme tarihlenebilecek theatral planlı bir yapının daha konumlanıyor olabileceğini ortaya koymuştur. Bu kalıntılar dışında Geç Roma Bouleuterionu'nun inşasında kullanılan bazı devşirme mermer yapı elemanı parçalarının plastik özellikleri dikkat çekmektedir. Bunlar içerisinde ise yapının tonoz duvarı kalıntılarında ele geçen aslan pençesi¹⁶ şeklinde oturma basamağı köşe kabartmaları ön plana çıkmaktadır. Bu buluntular geç yapının olası bir erken evresinin ya da öncülü bir yapının var olabileceğini düşündürülen diğer faktörler olmuştur. Çünkü Geç Roma Bouleuterionu'nun hem in situ oturma basamağında hem de kazılarda tam ve tama yakın bir şekilde ele geçen diğer oturma basamaklarının bu bölümleri yarı işlenmiş durumda ve oldukça stilize bir görüntüye sahiptir (Fig.1).

Yukarıda sayılan tespitlerden yola çıkarak 2016 yılı kazı sezonunda Geç Roma Dönemi Bouleuterionu'nun kuzey bölümünde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir¹⁷. Bu çalışmaların başlangıcında diğer bir toplanma mekânı varsayımını doğrulayan orkestra mermer zemin döşemeleri gün ışığına çıkarılmıştır. Yapının bu bölümüne ait kalıntıların tespiti ile yüzeyde görülebilen diğer mimari kalıntılar da anlam kazanmaya başlamıştır. Bu sayede yapının cavea planı ve oturma basamaklarının yönelimi tespit edilebilmiştir. 2017¹⁸ yılı kazılarında ise çoğunlukla cavea bölümüne ait kalıntıların gün ışığına çıkarılmasına dönük çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Alanda yer alan kil taşı blokların büyük bölümünün, yapının oturma basamaklarının alt yapısına ait in situ kalıntılar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu blokların kuzey kesitinde ise yine cavea alt yapısında taşıyıcı rol üstlendiği anlaşılan moloz taşlardan oluşan kireç harçlı duvar kalıntıları olduğu gözlemlenmiştir. Belirli aralıklarla inşa edildikleri anlaşılan bu duvarların erken yapının orkestra bölümünden Bouleuterion parselini çevreleyen teras duvarlarına doğru ışınsal bir şekilde uzandıkları tespit edilmiştir. Söz konusu bu alt yapı öğelerinin ve arasında yer alan dolgu toprağın

¹⁰ Ersoy, 2010, s. 412.

¹¹ Ersoy, 2010, s. 412.

¹² Ersoy 2010, s. 416.

¹³ Ersoy, Yolaçan, Şakar, 2011, s. 134-135.

¹⁴ Ersoy, Çelik, Yılmaz, 2012, s. 181.

¹⁵ Smyrna Geç Roma Dönemi Bouleuterionu için Bkz. Göncü, 2019, ss. 144-205

¹⁶ Klasik ve güncel kaynaklarda gerek Bouleuterion gerekse tiyatro ve odeon tarzı toplanma yapılarında sıklıkla kullanılan bu pençe uygulamaları için ortak bir tanımlama bulunmamaktadır. Söz konusu bu kaynaklarda pençeler için "aslan, kartal, griphon, panter vs. pençesi" kullanımı yer almaktadır. Makale çalışmasında bu uygulamalardan bahsedilirken aslan pençesi kabartması tercih edilmiştir. Hellenistik ve Roma Döneminde bu yaratıklara ait plastik eserler göz önüne alındığında anatomik olarak aslan pençesine daha yakın oldukları görülmektedir. Ayrıca benzer örneklerde genellikle aslan pençesi tabirinin daha sık kullanıldığı görülmektedir. Bkz. Bingöl, 1998, s.82.

¹⁷ 2016 yılı Bouleuterion kazıları için bkz. Ersoy, Alatepeli, 2018, ss. 427-429.

¹⁸ 2017 yılı Bouleuterion kazıları için bkz. Ersoy, Gürler, Göncü, 2019, ss. 64-65.

kazı çalışmaları ise çoğunlukla 2018 yılı kazı sezonu içerisinde tamamlanmıştır. Böylelikle daha önce bilinen Smyrna Hellenistik ve Geç Roma Dönemi Bouleuterion binalarının yanında alandaki üçüncü bir meclis yapısı olarak Erken Roma Dönemi Bouleuterionu da yerini almıştır (Fig.2).

Yapı Bölümleri ve Tanımlama:

Cavea

Erken Roma Dönemi Bouleuterionu yamaç bulunmayan düz bir arazide planlanmıştır. Bu nedenle cavea bölümü için teras duvarları üzerinde yükselen yapay bir dolgu oluşturulmuştur (Fig.3). Teras duvarları yapının kuzeyinde bulunan Agora Kuzey Cadde'den yaklaşık 2 m yükselmektedir. Bu duvarlar sayesinde +13,91 m seviyesinde olan Agora avlusuyla Bouleuterion parseli arasındaki arazinin eğiminden kaynaklı seviye farkı yaklaşık olarak 90 cm'ye kadar düşürülmüştür. Bu noktadan sonra ise yapının dairesel cavea bölümü için orkestra dairesinden ışınsal bir şekilde teras duvarlarına doğru genişleyen moloz taş duvarlar ve dolgu topraktan oluşan bir alt yapı oluşturulmuştur (Fig.4). Oldukça sık aralıklarla inşa edilmiş bu duvarların aynı zamanda cavea eğimine uygun bir şekilde basamaklanarak yükseldiği anlaşılmaktadır. İnşasında kireç harcı kullanıldığı görülen bu duvarlar "opus incertum"¹⁹ tekniktirler. Duvarların her biri ortalama 45-50 cm kalınlığa sahiptir, ancak bu duvarlardan merdiven hatlarına denk gelenlerin daha geniş inşa edildikleri görülmektedir. Cavea bölümünü iki eşit parçaya ayıran merdiven hattı ile örtüşen moloz taş alt yapı duvarı 1,60 m'den 2,20 m'ye uzanan bir genişliğe sahiptir. Merdiven hatlarına denk gelen diğer moloz taş duvarlar ise ortalama 70-80 cm genişliğe sahiptirler (Fig 5). Alt yapı duvarlarının yapı malzemesini ise irili ufaklı andezit ve bazalt cinsi volkanik taşlar oluşturmaktadır. Çeşitli aralıklarla alanın tamamında gözlemlenebilen bu kalıntılar günümüzde kazı seviyesi olan +12,75 m seviyesinde yaklaşık 2,90m yüksekliğe kadar korunabilmiştir. Yapının en kuzeyinde ise bu dikey duvarların 1,70 m genişliğe sahip dairesel bir çevre duvarıyla sonlandığını görülmektedir (Fig.6).

Cavea alt yapısında adeta bir yapı ögesi gibi değerlendirilebilecek diğer unsur ise ışınsal duvar hatlarının her birinin arasında yer alan oldukça sıkı dolgu topraktır (Fig.7). İçerisinde mermer ve kireç taşı yongaları barındıran bu dolgu oldukça kumlu bir dokuya sahiptir. Söz konusu dolgunun duvarlar arasında bilinçli bir şekilde oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Dolgu toprak içerisinde çoğunlukla MÖ 3. yüzyıldan MÖ 1. yüzyıla kadar uzanan bir aralığa tarihlenebilecek bir seramik yoğunluğu gözlemlenmiştir. Bu kalıntıların yanında yine aynı yüzyıllara tarihlenebilecek pişmiş toprak terra kotta figürin baş ve gövde parçaları ile tezgâh ağırlıkları da diğer dikkat çeken buluntular arasındadır (Fig.8). Olasılıkla bir akarsu vasıtasıyla deniz kenarına taşınmış olan bu malzemeler, yakınlardaki bir alandan cavea dolgusu için buraya getirilen kumlu toprakla birlikte taşınmış olmalıdır. Bu tespitin yanında kazılarda ele geçen seramik malzemelerin birçoğunun yuvarlanma dolayısıyla oldukça aşınmış yüzeylere sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca kazılarda deniz minaresi ve istiridyeye kabuğu gibi kalıntılarında yoğun bir şekilde ele geçmiş olması dolgu toprağın deniz kıyısından alındığı varsayımını doğrulamaktadır (Fig.9).

Bütün bu alt yapı düzeninin üzerinde ise sırasıyla önce kil taşı ardından da kireç taşı bloklardan oluşan bir blokajın yer aldığı görülmektedir. Moloz taş duvarlar üzerinde yan yana sıralanan kil taşı blokların her biri ortalama 34 cm yüksekliğe sahiptir. +15,25 m seviyesinden itibaren gözlemlenen bu kalıntılardan, oturma basamaklarına ait yalnızca ilk dört sıra kısmen korunmuş durumdadır. Söz konusu alt yapı malzemesinin üzerine ise her biri yaklaşık 20 cm yüksekliğe sahip kireç taşı bloklar yer almaktadır. Ortalama 78 cm derinliğe sahip olan bu blokların birbirlerine "Kırlangıç Kuyruğu"²⁰ tarzda kentlerle bağlanmış oldukları anlaşılmaktadır. Bütün bu blokajın üzerinde yer alması gereken mermer oturma basamaklarına ait ise herhangi bir kalıntı günümüzde ulaşmamıştır. Ancak mevcut blokaj kalıntılarında her bir oturma sırası arasında yaklaşık 36 cm yüksekliğinde bir kot farkı olduğu anlaşılabilmektedir. Bu verilere göre orkestra dairesinden yaklaşık 58°'lik bir açıyla yükseldiği anlaşılan oturma sıralarının yaklaşık 14 adet olabileceği tahmin edilmektedir (Fig.13/14).

¹⁹ Opus incertum duvar tekniği için Bkz. Vitruvius., 1998, (II/VIII) s. 37.

²⁰ Kırlangıç kuyruğu kenet tipi ve diğer Antik Çağ kenet tipleri için Bkz. Bingöl, 2004 s.233-237.

Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'nun cavea alt yapısına ait bu kalıntılarının 177/178 depremi sonrasında inşa edilen Geç Roma Dönemi Bouleuterionu'nun kuzeyinde işlevsiz bir şekilde uzun süre korunduğu anlaşılmaktadır. Ancak alanda sivil yapılaşmaların başladığı Osmanlı Döneminde ise bu kalıntıların küçük bir taş ocağı gibi kullanılarak tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Özellikle moloz taşlar duvarların aynı alanda inşa edilen Osmanlı Dönemi yapılarında ve bu yapılara ait kuyu ve fosseptik çukuru gibi alt yapı öğelerinin inşasında yoğun bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu kullanımlar içerisinde en dikkat çekici olanı ise Osmanlı Dönemi sonlarına doğru teras duvarının kuzeydoğu köşesine inşa edilen çeşme ve sarnıç²¹ yapısıdır. Söz konusu yapının duvarlarını oluşturan taş öğelerin neredeyse tamamının Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'nun cavea alt yapısına ait olduğu tespit edilebilmektedir.

Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemi mimarisi gözden geçirildiğinde cavea alt yapısı için yapay dolgu inşasının erken dönemlerden itibaren başka bouleuterion örneklerinde de uygulandığı görülmektedir. Bu anlamda en erken örneklerden biri Priene Ekklesiasterionu'dur. Yapının caveasının kuzeyinde yer alan oturma basamakları kayalık yüzeye oyularak oturtulmuş bir alt yapı üzerine yükselmektedir ancak caveanın doğu ve batı kanatları ise moloz ve çakıl taşlardan oluşan yapay bir dolguyla desteklenmiştir²². Bu örnek dışında Smyrna Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'nun dairesel cavea düzenine benzer ve tamamen yapay dolgu cavea alt yapısına sahip Batı Anadolu bouleuterion yapıları ise Miletos, Troia/Illion, Teos, Stratonikeia, Aizanoi ve Antiocheia ad Cragum bouleuterionlarıdır.

Yukarıdaki yapılar içerisinde yapay dolgu bir cavea alt yapısına sahip en erken örnek MÖ 175-163 arasına tarihlenen Miletos Bouleuterionu'dur. Agora ve liman arasında yer alan düzlükte inşa edilmiş olan yapının cavea alt yapısı kahverengi gözenekli kireç taşı malzemeden oluşmaktadır²³. Diğer bir örnek ise Geç Hellenistik/Erken Roma Dönemi'ne tarihlenen Troia/Illion Bouleuterionu'dur. MÖ 1. yüzyıl sonlarında Augustus Döneminde çeşitli tadilatlar gördüğü bilinen yapının²⁴ yarım daire formlu caveası düz bir arazide yapay dolgu üzerinde yükselmektedir²⁵. Bir diğer örnek de MS 1. yüzyıl içerisinde bugünkü görünümüne kavuştuğu düşünülen Teos Bouleuterionu'dur²⁶. Yapının dairesel caveası yine düz bir alanda yükselmektedir, ancak iyi korunmuş durumda olan oturma sıralarının alt yapısı hakkında henüz kesin bilgiler yayınlanmamış olsa da²⁷, mevcut kalıntılar ve Hellenistik Dönem içerisine tarihlenen ilk inşa evresi göz önüne alındığında büyük olasılıkla yapay dolgu uygulanarak inşa edilmiş olmalıdır. Dolgu cavea uygulamasına sahip diğer bir meclis binası da Stratonikeia Bouleuterionu'dur. MS 1. yüzyıl başlarında planlandığı anlaşılan yapı 7 basamaklı bir krepidoma üzerinde yükselmektedir. Yapının cavea alt yapısı yüzeyleri tıraşlanmış irili ufaklı şist benzeri taşların istiflenmesi ile oluşturulmuş bir dolgudan ibarettir²⁸. Yapının mermer oturma sıralarının arada başka bir malzeme bulunmaksızın bu dolgunun üzerine yerleştirildiği görülmektedir. MS 1. yüzyıla tarihlenen Aizanoi Bouleuterionu cavea bölümü de düz bir alanda oluşturulmuş yapay dolgu bir alt yapı üzerinde yükselmektedir. Yapının mermer oturma basamakları moloz taşlar ve kaba harç bir blokaj üzerine yerleştirilmiştir²⁹. Yapay cavea alt yapısına sahip son örnek ise Antiocheia ad Cragum Bouleuterionu'dur. Yapının cavea alt yapısının Erken Smyrna Bouleuterionu ile oldukça benzer şekilde planlanmış ışnsal duvarlar üzerinde yükseldiği görülmektedir. 2014 yılında keşfedilen bu yapının in situ olarak görülen cavea ilk sırasının mermer oturma basamaklarına sahip olduğu geriye kalan üst basamakların ise söz konusu ışnsal duvarlar üzerinde yükselen ahşap malzemeden tasarlandığı düşünülmektedir.³⁰

Smyrna Bouleuterionu'nun dikkat çeken bir diğer karakteristik özelliği ise analemma duvarının Yunan tiyatrolarında olduğu gibi kenarlardan orkestraya açılı bir şekilde uzanıyor olmasıdır (Fig.14). Yunan tiyatro yapılarını Roma Dönemi tiyatrolarından ayıran en temel özelliklerden bir olan bu anlayış³¹ Hellenistik Dönemden itibaren gerek dörtgen gerekse dairesel planlı cavea düzenine sahip birçok

²¹ Söz konusu yapı için Bkz. Ürer, Alatepeli, 2017, ss. 267-288.

²² McDonald, s. 88.

²³ Knackfuss, s. 35

²⁴ Balty, 1991, s.457.

²⁵ Rose, 2014, s. 218.

²⁶ Kadioğlu, 2015, s. 12.

²⁷ Çalışkan, 2015, s.129.

²⁸ Söğüt, 2019, s. 60-63.

²⁹ Taşkiran, 2018, ss.437-443

³⁰ Hoff, & Townsend, ve Diğerleri, (2016) s.3.

³¹ Yunan ve Roma tiyatroları cavea mimarisi arasındaki temel farklılıklar için Bkz. Vitruvius., V/VI ve VII.

bouleuterionda da görülmektedir. Hellenistik-Erken Roma Dönemi içerisinde inşa edilen Teos, Stratonikeia, Iasos, Patara³² bouleuterionlarında da görülen bu özellik Roma mimarisinin Anadolu coğrafyasında artan etkilerinin bir sonucu olarak MS 2. yüzyılın ikinci yarısından itibaren inşa edilen meclis ve odeon yapılarında ise görülmemektedir.

Analemma duvarının bugün görülebilen temel seviyesindeki kalıntıları ortalama 85-90 cm genişliğine sahiptir (Fig.15). Söz konusu bu duvara ait blokların yatay yönde kırlangıç kuyruğu tarzda kenetlerle birbirlerine bağlanarak statik anlamda kuvvetlendirildikleri görülmektedir. Söz konusu bu hattın üzerinde ise bugün bir bölümü in situ olarak uzanan yekpare bir mermer bloğu yer almaktadır. Yapının doğu kanadında oldukça iyi koruna gelmiş bu kalıntıların eni 35 cm olup, analemma doğu kanadında yaklaşık 6,5 m boyunca takip edilebilmektedir. Zeminden 31 cm'ye kadar yükselen bu blokların koridora bakan cepheleri ise süpürgelik olarak işlenmiştir ve kesintisiz bir profil halinde uzandığı anlaşılmaktadır (Fig.16). Bu seviyeden sonra söz konusu kalıntıların üzerinde ise günümüzde in situ bir kalıntı bulunmamaktadır.

Cavea bölümü bir bütün olarak ele alındığında ise inşasında Vitruvius'un Yunan Tiyatroları başlığında³³ sıraladığı geleneksel plan prensiplerine önemli ölçüde uyulduğu anlaşılmaktadır. Vitruvius'un tanımlamalarının Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'na uygulanması ile yapının merkezi konumunda orkestranın yer aldığı anlaşılmaktadır (Fig.17). Yine bu tanımlamalardan yola çıkarak orkestranın çevresini kuşatan bir tam dairenin içerisine onunla kesişen iki adet kare konumlandırılabilir. Bu sayede öncelikli olarak oturma sıralarının düzeni ve caveayı eşit dilimde kerkideslere bölecek olan merdiven sıralarının konumu belirlenebilmektedir. Ayrıca bu plan şeması ile hem parodosların yöneliminin belirlenmiş hem de caveanın yarım daireden biraz fazla olmasını sağlayan analemma duvarının açılı formu (toynak formu) elde edilebilmiştir.

Orkestra:

Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'nun orkestrasına ait kalıntılar ilk kez 2016 yılı kazılarında gün ışığına çıkarılmıştır. Geç Roma Bouleuterionu orkestrası ile aynı yönelime sahip ve yaklaşık 7 m kuzeyinde konumlandığı tespit edilen döşeme kalıntıları +13,91 m seviyesinden itibaren gözlemlenmektedir. Yaklaşık 6,88 m çapa sahip bu bölüm yarım daireden biraz fazla genişliğe sahiptir (Fig.18). Orkestranın kuzey-güney yönde derinliği ise 4,05 m'dir.

Orkestranın kısmen korunmuş zemin döşemelerinde farklı geometrik şekillerde kesilmiş mermer plakalarla³⁴ sade bir opus sectile³⁵ desen oluşturulduğu görülmektedir. Döşemelerde kullanılan mermerler cinsi tercihlerinde açık ve koyu renk tonlarında kontrast yaratacak şekilde bir uygulamanın olduğu anlaşılmaktadır (Fig.19). Yaklaşık 1/5'i günümüze ulaşabilmiş in situ döşeme kalıntıları özellikle yapının batı bölümünde daha iyi korunmuşluğa sahiptir. Bu alanda zemin rekonstrüksiyonunu tamamlamaya yardımcı olacak in situ döşemeler dışında harç kalıntıları üzerinde de oldukça iyi korunmuş mermer plaka izleri de mevcuttur.

Bu verilere göre orkestra döşemeleri merkez ve kenar paneller olmak üzere iki kategoride değerlendirilebilmektedir. Ortada yer alan kare panelin toplamda 9 adet motiften oluştuğu anlaşılmaktadır. Panelin merkezinde 1,24 m çapa sahip daire şeklinde bir mermer plaka konumlandığı harç kalıntıları üzerindeki in situ izlerden anlaşılmaktadır. Söz konusu merkez motifin etrafında ise köşelerde neredeyse onun yarıçapı kadar genişlikte olan her biri 64'er cm çapında 4 adet daire motif yer almaktadır. Daire motifler arasında kalan alanlarda ise dikdörtgen şekle sahip toplam 4 adet motif kullanılmıştır (Fig.18).

Merkez panel 3,30 x 3,30 metre genişliğe bir alanı kaplamaktadır. Harç kalıntıları üzerinde korunmuş plaka izlerinden panel etrafının 9,5 cm kalınlığa sahip bir mermer bantla tamamlandığı anlaşılmaktadır. Bu noktadan sonra merkez panelin doğu ve batısında orkestra döşemeleri iki ayrı hat

³² Patara Bouleuterionu mimarisi için Bkz. Korkut, Grosche, 2007.

³³ Vitruvius, V, VII.

³⁴ Antik Dönemde mermer plakaların kesilmesi ve hazırlanışı ile ilgili bkz. Bingöl, 2004, s.103-130.

³⁵ Farklı ve özel boyutlarda kesilmiş mermer parçalarının kullanıldığı döşeme şeklini ifade eden Opus Sectile terimi ve diğer tanımlar için Bkz. Dunbabin, 2006, s.254.

halindedir. Her biri 83 cm genişliğe sahip dikey uzanan bu döşemelere ait herhangi bir in situ kalıntı günümüze ulaşmamıştır. Aynı şekilde merkez panelin kuzeyinde kalan dairesel bölüm ait de in situ bir döşeme kalıntısı yer almamaktadır. Ancak bu noktalarda korunan harç izleri bütün bu döşeme alanının en azından plan ve yerleşimini tamamlamaya imkân sağlayabilecek yeterliliktedir.

Orkestra döşemeleri güneyde in situ olarak gözlemlenebilen 5,5 cm kalınlığında ve 5 cm yüksekliğinde bir süpürgelik hattıyla son bulmaktadır (Fig.20). Yine bu alandaki veriler artık bu noktadan sonra orkestradan yüksek bir pulpıtum olması gerektiğini göstermektedir. Ancak temel seviyesinde ve alt yapıya ait az sayıdaki kalıntı haricinde yapının bu bölümüne dair başka bir mimari bir kalındı alanda gözlemlenmemektedir. Orkestra ile cavea arasında ise yaklaşık 15 cm genişliğinde ve orkestradan 6 cm derinliğe kadar alçalan bir hat uzanmaktadır. Söz konusu bu hat içerisinde ise olasılıkla 50 cm'ye kadar yükseldiği tahmin edilen cavea parapetleri konumlanmaktaydılar. Ayrıca yine bu bölümde orkestra ile kesişen kil taşı bloklar üzerinde 20 cm derinliğinde ve 50 cm genişliğinde girintiler olduğu tespit edilmiştir. Bu girintilerin caveaya çıkan merdiven basamakları için oluşturulduğu anlaşılmaktadır (Fig.21).

Bouleuterionlar'ın orkestra döşemelerinde özellikle Erken Roma Döneminden itibaren mermer kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir.³⁶ Birçoğu erkene tarihlenebilecek Patara³⁷, Metropolis³⁸, Aizanoi³⁹, Ephesos⁴⁰, Teos, Stratonikeia, Antiocheia ad Cragum⁴¹, ve Sagalassos'taki⁴² bouleuterionların orkestra zeminleri mermerle kaplanmıştır. Bu yapılarda farklı cins ve renk damar dokularına sahip mermer plakaların herhangi bir desen/motif oluşturmaksızın ve sadece zemin kaplama yöntemi olarak kullanıldığı görülmektedir.

MÖ 1. yüzyıldan itibaren ise mermer zemin döşemelerinde genellikle geometrik motiflerden oluşan opus sectile döşemeler yaygınlaşmaya başlamıştır. MS 1. yüzyıldan itibaren ise daha küçük parçalarla ve üçgen, altıgen gibi farklı şekillerde kesilmiş mermer plakaların bir araya getirilmesiyle daha süslü ve zengin bir motif çeşitliliği ortaya çıkmaya başlamıştır. Anadolu'da Antik Dönem meclis yapıları içerisinde ise Nysa⁴³, Iasos⁴⁴, Troia/İllion⁴⁵, Parion⁴⁶, Kibyra⁴⁷ ile Smyrna Erken ve Geç Roma Bouleuterionu⁴⁸ orkestraları opus sectile döşemeye sahiptirler. Smyrna Erken Roma Bouleuterionu orkestra döşemelerinde dikkat çeken unsurlardan ilki yapının merkezinde oldukça simetrik bir şekilde planlanmış kare motif alanlarıdır. Motif alanının simetrisi ve dokuz bölümden oluşan geometrik planı dikkate alındığında erken yapının orkestrası yukarıda sayılan yapılar içerisinde en fazla Parion Odeion/Bouleuterionu⁴⁹ orkestrasına benzemektedir. MS 2. yüzyılda inşa edildiği düşünülen yapının orkestrasında farklı türdeki mermerlerin bir arada kullanıldığı daire ve dörtgenlerden oluşan geometrik bir döşeme planı yer almaktadır. Yine bu orkestranın merkez paneli de tıpkı Smyrna Bouleuterionu'nda da olduğu gibi 9 adet opus sectile motiften oluşmaktadır. İki döşeme arasındaki bir diğer benzer nokta ise her iki kare motif alanının da merkezinde ve köşelerinde daire plakalar kullanılmışken, orta bölümlerde dörtgen motiflerin tercih edilmiş olmasıdır. Parion Odeion/Bouleuterionu orkestra döşemelerinin Smyrna Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'ndan ayıran en temel farklılığı ise oldukça geç bir özellik gibi gözüken kare şeklinde çevrelenmiş daire motiflerinin köşelerinde yer alan küçük üçgen plakalardır.

Smyrna Bouleuterionu orkestra döşemelerinde dikkat çeken diğer unsur ise motiflerin etrafında kullanılan bordo mermer bantlardır. Söz konusu bu mermer plakalar dikdörtgen veya daire şeklinde motiflerin etrafını çerçevelemekte kullanılmış olup ayrıca panelleri birbirlerinden ayırırken de ince bir hat halinde uygulanmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi kamu yapıları zemin uygulamalarında sıklıkla karşılaşılan bu özelliğin bouleuterion orkestraları içerisinde henüz yalnızca Erken Smyrna

³⁶ Bouleuterion yapıları orkestra döşemeleri için bkz. Kadioğlu, M., 1999, 175-188.

³⁷ Korkut, Grosche, 2007. s.46-47.

³⁸ Öz, 2006, s.290

³⁹ Taşkiran, 2018, s.438

⁴⁰ Bier, 2011, s.40

⁴¹ Hoff, & Townsend, ve Diğerleri, (2016) s.3. (fig 3)

⁴² SagalassosBouleuterionu için Bkz. Talloen, Beaujean, Poblome, 2016, ss 119-128.

⁴³ Kadioğlu, 1999, s. 178 (abb 2-3)

⁴⁴ Kadioğlu, 1999, s. 183 (abb 2-3)

⁴⁵ Rose, 2014, s. 218.

⁴⁶ Başaran, Kasapoğlu, 2014, s. 205 (Resim 14)

⁴⁷ Kibyra Bouleuterionu ile ilgili Bkz. Özüdoğru, Dökü, 2013, s.51-52.

⁴⁸ Salman, Göncü, 2012 s.126-129.

⁴⁹ Parion Odeion/Bouleuterionu için Bkz. Başaran, Kasapoğlu, 2014, s. 193-208.

Bouleuterionu'nda görüldüğünü bu karşılaştırmalar çerçevesinde söylemek mümkün olmaktadır. Diğer kamusal yapı örnekleri içerisinde ise en benzer olanı Roma'da yer alan Forum ya da Pax Tapınağı⁵⁰ olarak tanımlı yapıda⁵¹ yer almaktadır. Bu yapı zemininde de karelere ayrılmış motif alanlarının içerisinde daire şeklinde plakalar yer almakta olup etrafları bordo renkte mermer bantlarla kuşatılmıştır. Bu örnek dışında benzer zemin uygulamalardan ilki Roma'da bulunan Pantheon'dur⁵². MÖ 27'de İmparator Augustus Dönemi'nde inşasına başlanılan yapının Hadrianus Döneminde önemli ölçüde yenilediği bilinmektedir.⁵³ Pantheon zeminindeki kare ve dairelerden oluşan geometrik motif alanları plan olarak Smyrna örneğine oldukça benzemektedir. Söz konusu döşemelerde yalnızca kare plakaların bordo bant ile çevrelendiği görülmektedir. Diğer bir örnek ise yine Roma'da yer alan Traianus Forumu⁵⁴ exedra bölümüdür. Buradaki zemin döşemeleri de kare ve dairelerden oluşan geometrik bir motif planına sahiptir. Anadolu'da ise Hellenistik Metropolis Tiyatrosu'nun⁵⁵ Roma Döneminde yenilenen orkestra bölümü merkezinde kare bant ile kuşatılmış daire motifi yer almaktadır. Son olarak MS 1. yüzyıl sonlarına tarihlenen Iasos Bouleuterionu'nun⁵⁶ skene tabanında opus sectile motif alanları dikey şekilde uzanan bordo mermer bantlar ile birbirlerinden ayrılmışlardır.

Smyrna Bouleuterionu orkestra döşemelerinde yukarıda ele alınan uygulamalarla birlikte ön plana çıkan diğer bir özellik ise mermer cinsi tercihlerinde görülmektedir. Bu anlamda yapının orkestra bölümünde üç farklı ocaktan gelen mermer kullanıldığı anlaşılmaktadır (Fig18/19). Bunlardan ilki çoğunlukla merkez panel motif alanlarında ve orkestra çevresini kuşatan dış hatta kullanılan kırmızımsı mor damarlara sahip "Pavonazetto"⁵⁷ cinsi mermerlerdir. Roma'da Geç Cumhuriyet Döneminden itibaren tanınan⁵⁸ bu cins mermerin İmparatorluk Dönemi boyunca da zemin döşemelerinde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Orkestra döşemelerinde tercih edilen ikinci mermer cinsi ise "Ege Bordo" ya da "Rosso Laguna"⁵⁹ adıyla tanınan mermerdir. Muğla'nın Milas ilçesi yakınlarındaki ocaklardan ele geçen bordo renkli bu cins mermerler panel alanlarının ayırımında ve motiflerin çerçevelenmesinde kullanılmıştır. Orkestra döşemelerinde kullanılan son mermer türü ise Teos Antik Kenti yakınlarında yer alan Karagöl ve Kesikkaya olmak üzere beş farklı ocaktan elde edilen "Africano" mermerilerdir⁶⁰. Orkestra'nın bu cins mermerden oluşan kenar panelleri oldukça iyi korunmuş bir vaziyette günümüze ulaşmıştır. Roma başkenti Africano mermerini MÖ 1. yüzyıldan itibaren tanınmaya ve kullanmaya başlamıştır. Africano mermerinin çoğunlukla İmparator Augustus Dönemi'nden Antoninler Dönemine kadar ki süreçte Roma Başkentinde yer alan büyük boyutlu kamusal yapılarda kullanıldığı görülmektedir.⁶¹ Africano mermerinin Smyrna haricinde, Teos Bouleuterionu'nun orkestra döşemelerinde de kullanıldığı tespit edilmiştir.⁶² Roma ise zemin döşemesi anlamında Augustus Forumu'nda⁶³ kullanıldığı görülmektedir. MS 2. yüzyıl içerisinde gittikçe kalitesi düşmeye başlayan ve rezervi oldukça azaldığı bilinen ocağın kullanımı imparator Marcus Aurelius Döneminde sonlandırılmıştır⁶⁴.

Orkestra bölümünün dikkat çeken diğer bir ayrıntısı da alt yapısının oluşturulma biçimindedir. Orkestra'nın altındaki taşıyıcı duvarların araları kanal benzeri bir şekilde boş bırakılmıştır. Bütün alanın kazısı yapılmaksızın tam olarak işlevinin anlaşılması güç gözükse de kuzey – güney yönde uzanan duvarlar arasındaki açıklık güneyde yer alan Pulpitum altında da uzanan kanal benzeri bir boşluğa bağlanmaktadır. Bu tespitin benzeri 1980'li yıllarda Ephesos Bouleuterionu'nun orkestrasının döşemelerinin kaldırılarak

⁵⁰ Latince orijinal adı "Templum Pacis".

⁵¹ Vespasianus Döneminde inşa edildiği bilinen yapı İS 192 yılında geçirdiği bir yangının ardından Septimius Severus Döneminde (İS 193-211) büyük ölçüde yenilenmiştir.

⁵² Pantheon Tapınağı için Bkz. McDonald, 1976.

⁵³ Rocca, 2015 ve MacDonald, a.g.e.

⁵⁴ Traianus forumu için Bkz. Packer, 2001.

⁵⁵ Meriç, 2004, s.81-98.

⁵⁶ Iasos Bouleuterionu için Bkz. Baldoni, Franco, Manara, Belli, Berti, 2004, ss. 77-80.

⁵⁷ Pavonazetto mermeri bir Roma İmparatorluk ocağı olan Afyon yakınlarında İncehisar/Synnada'dan elde elmektedir.

⁵⁸ Bruno, 1998, s. 8.

⁵⁹ Ege Bordo ve benzeri diğer mermer cinsleri (Rosso Antico, Rosso Alicante ve Rosso Diana) için bkz. Bruno, 1998, s. 6

⁶⁰ Adak, Kadioğlu, 2017, s. 1-33.

⁶¹ Adak, Kadioğlu, 2017, s. 1.

⁶² Adak, Kadioğlu, 2017, s. 1-44.

⁶³ Bruno, 1998, s. 8.

⁶⁴ Adak, Kadioğlu, 2017, s. 1.

kazılmasıyla yapılmıştır. Alzinger'in tespitine göre orkestranın altında uzanan paralel duvarlar arasındaki boşluklar bu yapının erken dönemine ait su tahliye kanalları olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.⁶⁵ Smyrna Bouleuterionu pulpitem temel duvarlarının köşelerinde dikey pişmiş toprak künklerin bulunuyor olması bu kanalların Ephesos örneğine benzer şekilde drenaj ile alakalı olabileceğini göstermektedir. Pulpitem'da drenaj amaçlı dikey künk kullanımının benzer örneği ise Parion Tiyatrosu'nda bulunmaktadır.⁶⁶

2016 yılında zeminde yer alan mermer plakalar ve harç izlerinin korunabilmesi amacıyla zemin yüzeyinde konservasyon çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasında orkestra zemininin orta bölümünün olasılıkla Osmanlı Dönemi yapılaşmaları nedeniyle oldukça tahrip edildiği görülmüştür. Söz konusu çalışmalar aynı zamanda zeminin alt yapısının da gözlemlenmesine olanak sağlamıştır. Alanda yapılan tespitlere göre alt yapıyı belli aralıklarla, kuzey - güney yönde ve birbirlerine paralel olarak uzanan kireç harçlı moloz taş duvarlardan oluşturmaktadır. Bu duvarların üzerinde ise yaklaşık 6-7 cm kalınlığında şist taşı bloklar kapak şeklinde yerleştirilmiştir. En üstte ise bugün Horasan Harcı⁶⁷ olarak tanımladığımız kıvama yakın kırmızımsı renkte içerisinde yoğun tuğla tozu ve seramik parçaları barındıran 5 cm kalınlığında bir harç tabakası bulunmaktadır (Fig.22).

Duvarlar ve Cephe Özellikleri

Erken Roma Bouleuterionu'nun cepheleri ele alınırken yapının Agora ve öncülü Hellenistik Bouleuterion ile birlikte değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Tespitlere göre Smyrna Bouleuterion yapılaşmaları Hellenistik Dönemden itibaren Agora ile bağlantılı ve uyumlu olacak şekilde planlanmıştır. Erken Roma Bouleuterionu'nun kuzeyinde ve batısında yapıya paralel uzanan Batı Cadde (Bouleuterion Caddesi) ve Agora Kuzey Cadde yer almaktadır. Yapının batısında ve kuzeyinde ise hangi yapılarla komşuluk ilişkisi içerisinde olduğu henüz bilinmemektedir. Bouleuterion'un doğusunda ise genel anlamda Agora'nın kuzeybatı köşesi yer almakla birlikte, günümüzde Roma Bazilikası olarak tanımladığımız yapı konumlanmaktadır. Yapının son cephesi olan güneyde ise mevcut izlerden yola çıkarak ilk değerlendirmelerde Erken Roma Bouleuterionu ile ilişkili bir portiko ya da mermer avlulu bir giriş yapısı olduğu anlaşılmaktadır. Temel seviyesindeki izlerden en az 36,20 x 9,10 m ölçülerinde bir alana yerleştiği öngörülebilir bu avlulu yapının görünümü ve işleviyle ilgili yeterli veriye ulaşmak bugün için mümkün olmamaktadır.

İn situ olarak korunmuş olan cephe elemanları ele alındığında ise yapının dış duvarına ait kalıntıların neredeyse tamamı Erken Bouleuterion'un üzerinde konumlandırıldığı teras duvarına aittir. Euthyteria seviyesinin de altında korunmuş terasa ait bu duvarlar ortalama 170-180 cm kalınlığa sahiptirler. Söz konusu duvarların caddelere bakan cephelerinde kesintisiz bir şekilde devam eden eşit aralıkta yüksekliklere sahip isodomik örgü⁶⁸ biçiminin uygulandığı görülmektedir. Teras duvarlarının inşasında ise Agora'nın Erken Roma Dönemine tarihlenen diğer yapılarında da olduğu gibi kireç taşı bloklar kullanılmıştır. Ayrıca duvarların temele yakın bölümlerde erken yapılardan devşirilmiş az sayıda andezit bloğun da kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu duvarların içinde dolgu malzemesi olarak tıpkı cavea altyapısında da olduğu gibi kil taşı bloklar kullanılmıştır.

Bouleuterion'un inşa özellikleri Agora kalıntıları ile karşılaştırıldığı zaman yapının inşasının tek başına gerçekleşen bir yapı faaliyeti olmadığını söylemek mümkündür. Olasılıkla yapının inşasıyla aynı süreçte Hellenistik Bouleuterion'un oturma basamaklarının söküm işlemlerinin sonuna gelmiş ya da bu işlemler aynı anda devam ediyor olmalıdır. Ayrıca bu faaliyetlere paralel Agora Kuzey Stoa'nın genişletilmesi ve bu yapıya 3. ve 4. galerilerin de eklenerek stoanın bir bazilika olarak düzenlenmesi aynı süreç içerisinde olmuştur.⁶⁹

Bu faaliyetlerle birlikte Bazilika ile komşu bir yapı olarak yükselen Erken Roma Bouleuterionu doğu cephesinin tamamını da bu yapı ile paylaşmaktadır. Günümüzde bu cepheye dair gözlemlenen

⁶⁵ Bier., s. 37 ve 47.

⁶⁶ Başaran, Ertuğ, 2018, s.48

⁶⁷ Horasan Harcı ile ilgili tanım ve özellikleri ile ilgili Bkz. Böke, s.90-95.

⁶⁸ Antik Çağda görülen duvar tipleri ve örgü sistemleri için Bkz. Çördük, 2006, 37-41.

⁶⁹ Roma Bazilikası yapı evreleri için Bkz. Yolaçan 2011.

kalıntılar çoğunlukla 1,80 m kalınlığa sahip teras duvarı hattına aittir. Bunun yanında bu duvarın dış cephesinin güney bölümünde 2,40 m uzunluğundaki kesiti ölçülebilen in situ bir mermer kapı eşiği olduğu görülmektedir (Fig.23). Söz konusu eşik taşının üzeri Geç Roma Bouleuterionu inşası sırasında bu yapının duvar bloklarıyla kapatılmıştır. Bu kalıntı ve doğusunda Bazilikaya doğru uzanan kemerler üzerindeki kapama bloklarının yönelimi Bouleuterion'a Bazilika güney galeriden açılan bir geçiş olduğuna işaret etmektedir (Fig.24). Geç Roma Bouleuterionu'nun inşası ile iptal edilen bu girişe ait eşik taşı yaklaşık 40 cm genişliğe sahiptir ve üzerinde kapı kasasının orta sövesine ait kare bir yuva yer almaktadır. 18 x 18 cm ölçülerindeki bu detayın konumu kapının yönelim olarak Bazilika'dan Bouleuterion'a doğru açılıyor olduğunu göstermektedir. Anlaşılan bu giriş Kuzey Stoa'nın 4 galerili bir formda yeniden düzenlendiği dönemde, bu yapıdan Agora ile Bouleuterion'un Hellenistik Dönemden gelen bağlantısını yeniden sağlanmış olmalıdır. Söz konusu bu bağlantıyı sağlayabilmek adına olasılıkla yine aynı dönemde Kuzey Stoa ile Bouleuterion parseli arasında kalan yaklaşık 4,50 m genişliğindeki Agora Hellenistik Batı Cadde'nin üzerine de kemerler inşa edilerek kapatılmıştır. Bu sayede Kuzey Stoa'nın batı yönde de genişletilmiştir.

Yapının batı cephesi ise güneyde yer alan Faustina Caddesi⁷⁰ ile Agora Kuzey Cadde'yi birbirine bağlayan Bouleuterion Batı Caddeye bakmaktadır. Cepheye dair günümüzde gözlemlenebilen in situ kalıntılar, çoğunlukla yine Bouleuterion'un üzerinde konumlandığı teras duvarına aittir. Bu duvar kalıntıları yapının diğer cephelerinde de olduğu gibi ortalama 1,80 m genişliğinde ve isodomik tarzda örgü sistemine sahiptirler. Cephe hattını oluşturan kireç taşı duvar örgüsü iç dolgusunu ise yine kil taşı bloklar oluşturmaktadır (Fig.25).

Cephede teras duvarının yaklaşık 32 cm yüksekliğinde, yatay bir hatlı şeklinde tasarlanmış bloklarla sonlandığı görülebilmektedir. Yapının diğer cephelerinde de kesintisiz bir şekilde aynı seviyede uzandığı anlaşılan bu hatıldan sonra cephe örgüsünde kullanılan malzeme cinsinin değiştiği anlaşılmaktadır. Bu noktadan itibaren cephe duvarlarında yapı taşı olarak tuf taşı (Foça Taşı) bloklar tercih edilmiştir. Bunun yanında teras duvarlarında uygulanan kil taşı dolgu malzemesi kullanımına ise üst seviyelerde de devam edildiği görülmektedir. Cephenin üst seviyelerine ait tuf taşı bloklardan bir bölümü ise Bouleuterion Caddesi üzerine devrilmiş şekilde 2014-2015 yıllarında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında⁷¹ gün ışığına çıkarılmıştır. Bu blokların bir bölümünün geç yapılaşmalarda kullanıldığı caddenin batısında yer alan kesitteki kalıntılardan da anlaşılmaktadır. Söz konusu kazılarında bir adet de Bouleuterion üst yapısına ait olabilecek 40 x 67 cm ölçülerinde ve cephesinde mimari süsleme bulunan bir blok ele geçmiştir. Bloğun üst bölümü "geisipodes" olarak düzenlenmiş olup alt kısmında ise bir "bukephalion ile girland" kabartması olduğu görülmektedir (Fig.26). Söz konusu cephe elemanının restitüsyonu tamamlandığında yapının üst kat saçaklıklarında konumlanan bir frizin olabileceği önerilebilmektedir. Söz konusu bu kalıntı aynı zamanda üst cephede kullanılan diğer yapı taşları gibi tuf/Foça Taşı malzemedendir.

Batı cephede çatı ve taban suyunun iletimi ile ilgili olabilecek çeşitli kalıntılarda gözlemlenmektedir. Bunlardan en dikkat çeken cephenin güney bölümünde gözlemlenen dikey oluktur. Cephe duvarına yekpare bir şekilde açıldığı görülen kalıntının derinliği 25 cm genişliği ise 27 cm civarındadır. Yapının önünde yer alması muhtemel ön avlunun hattına denk gelen bu oluk, olasılıkla bu yapının çatısında veya üstünün bir bölümünün açık olması durumunda ise zeminde birikebilecek yağmur suyunun Bouleuterion Batı Cadde kenarındaki drenaj kanalına iletmekte kullanılmış olmalıdır (Fig.27).

Yapının güney cephesine ilişkin ise alanda sınırlı sayıda kalıntı yer almaktadır. Ancak yapının ön cephesini oluşturması nedeniyle güney cephenin çözümlenmesi önem arz etmektedir. Günümüzde kazı alanının karelej sisteminde N1.31 plan karesi ile M1.31 plankaresi hattında bu cepheye ait kalıntılar nispeten iyi bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Temel seviyesinde korunabilmiş olan bu kalıntılar Geç Roma Bouleuterionu'nun tonoz duvarları altında kalarak günümüze ulaşabilmiştir. Cephenin üst bölümün Geç Roma Dönemi Bouleuterionu'nun inşası sırasında bu yapıya yer ve malzeme sağlamak amacıyla tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Duvara ait mermer kalıntılar yaklaşık 90 cm kalınlığında bir hat halinde uzanmaktadır. Cephenin doğu bölümünde Bouleuterion'a giriş olarak değerlendirilen kapılardan bir tanesi

⁷⁰ Smyrna Agorası ile bağlantılı antik cadde ve sokaklar için Bkz. Ersoy, 2015, s. 19.

⁷¹ Bouleuterion Batı Cadde kazıları için Bkz. Ersoy, Yolaçan, Göncü, Alatepeli, 2016, s. 303.

net bir şekilde tespit edilebilmektedir (Fig.28). Eşik taşı olarak kullanıldığı anlaşılan mermer bloğun hemen kuzeyinde girişe ait ahşap kapı kasasının söve yuvaları andezit bloklar üzerinde tespit edilebilmektedir. Her biri yaklaşık 16 x 13 cm genişliğinde olan bu yuvaların arasındaki mesafe yaklaşık 1,75 m olup bu da kapı açıklığının enine ölçüsünü vermektedir (Fig.29). Eşik taşının her iki yanında birbirlerine paralel bir şekilde yer alan mermer blokların yüzeylerinde “anathyrosis” izleri görülmektedir (Fig.29). Yüzeylerinde zıvana delikleri de yer alan bu blokların üzerinde olasılıkla girişi vurgulayacak plaster sütun ya da söve bloklarının olduğunu göstermektedir.

Hattın doğu köşesine mermer duvar bloklarının üzerinde yoğun şekilde yürünmesinden kaynaklı aşınmalar olduğu görülmektedir. Bu cephenin önünde yer alan avluya ait zemin döşemeleriyle de karşılıklı olan bu izler olasılıkla parodosun en dar köşesine açılan diğer bir kapıya aittir. Söz konusu bu girişten sonra parodos süpürgeliklerine ait mermer silme hattının ise aşağıya doğru yaklaşık 15 cm derinliğinde basamak benzeri bir girinti yaptığı görülmektedir. Bütün bu veriler birlikte değerlendirildiğinde güney duvarın doğu köşesinde yer alan bu giriş aynı zamanda cavea üst oturma basamaklarına giden olası bir vomitoriuma açıldığı düşünülmektedir (Fig.30).

Yapının kuzey cephesi ise doğu batı aksta yaklaşık 36,25 m uzunluğa sahiptir. Bugün ayakta olan kalıntıların çoğu batı cephede de olduğu gibi teras duvarına aittir. İso-domik teknikte oluşturulmuş duvarın korunmuş yüksekliği Agora Kuzey Cadde seviyesinden yaklaşık 3,28 m’dir ve her bir taş sırası ortalama 50 cm yüksekliğe sahiptir. Cephede kullanılan yapı malzemesi çoğunlukla kireç taşıdır ancak batı cepheden farklı olarak az sayıda da olsa eski Hellenistik yapılardan devşirilen andezit blokların da kullanıldığı görülmektedir (Fig.31). Cepheye ait bir kısım kalıntı ise hattın orta bölümünde cadde üzerine devrilmiş bir vaziyette görülmektedir. Bu kalıntılar teras duvarının üzerinde yine batı cephede de olduğu gibi daha hafif bir malzeme olan tuf taşının kullanıldığını göstermektedir.

Yukarıdaki tespitle birlikte Erken Roma Bouleuterionu’nun ön cephesi hariç üst cephe duvarlarında genel olarak tuf taşının tercih edildiği gerek yıkılmış durumda olan kalıntılardan gerekse batı cephede in situ olarak yer alan bloklardan anlaşılmaktadır. Üst yapı cephelerinde kullanılan malzeme cinsi bilgisine paralel Bouleuterion civarında konumlanan diğer antik yapılarda da bu binaya ait olabilecek benzer malzemeden devşirme olarak kullanılmış bloklar tespit edilebilmektedir. Bu yapılar içerisinde en dikkat çekici olanı İS 3. yüzyıl sonrasında bodrum katında önemli değişiklikler tespit edilen Batı Portiko’dur.⁷² Bu dönemde yapının bodrum kat galerilerinin büyük bir bölümü sarnıç olarak yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu sarnıçları Erken Roma Bouleuterionu için ilginç kılan nokta ise sonradan eklenmiş duvarlarının Bouleuterion parseline yakın dış cephelerinde görülen parapet benzeri tuf taşı devşirme kapama blokları ve kalkan kabartmalı cephe elemanlarıdır (Fig.32). Kuzey-güney yönde uzanan bodrum kat galerilerini enine bölen duvarlarda in situ olarak 13 adet tespit edilebilen bu devşirme yapı elemanlarından 7 adetinin yüzeyi “Makedon Kalkanı”⁷³ olarak tabir edilen formda kabartmalara sahiptir (Fig.33). Blokların üst bölümlerinde ise ilk kullanımlarıyla alakalı kenet yuvaları gözlemlenmektedir. Bloklar birbirlerine bağlayan bu kenetler Erken Roma Bouleuterionu’nun analemma temellerinde ve cavea alt yapısına ait kireç taşı bloklarda uygulananlarla oldukça benzerlik göstermekte olup yine kırlangıç kuyruğu tarzındadırlar. Söz konusu bu yapı elemanlarının gerek buldukları konumun bouleuteriona yakınlığı gerekse yapı taşı cinsi itibarıyla Erken Roma Dönemi Bouleuterionu’ndan devşirilmiş oldukları ön görülebilmektedir.

Antik mimaride kalkan kabartmaları özellikle adalet ve temsille alakalı başta Bouleuterionlar olmak üzere Hellenistik Dönemden itibaren birçok kamusal yapıda kullanılmıştır⁷⁴. Kalkanlar Bouleuterionların kent yararına kullanılmış olduğu koruma ve himaye yetkisini sembolik olarak açıkça ortaya koymuş olduğunun göstergesidir⁷⁵. Antik yazarlardan “Pausanias” Elis Bouleuterionu’nun cephesinde çepeçevre kalkanların asılı olduğuna dair bilgi vermiştir⁷⁶. Onun aktardıklarına göre bu kalkanlar savaşmak için değil sergilemek amacıyla yapının duvarlarına asılmıştır. Hellenistik Priene⁷⁷, Latmos Herakleiası⁷⁸ bouleuterionlarının giriş

⁷² Bkz. Ersoy ve Alatepeli, 2016 s.40-41.

⁷³ Makedon Kalkanı tanımı için Bkz. Markle, 1999.

⁷⁴ Markle, 1999, s. 238.

⁷⁵ Tuchelt, s. 112.

⁷⁶ Gneisz, 1990, s. 196.

⁷⁷ Krischen, 1946, Tafel. 28

⁷⁸ Wulzinger.1941, ss.23-32.

cephelerinde tympanonda görülen bu özellik, Miletos⁷⁹ ve MS 1. yüzyıla tarihlenen Stratonikeia Bouleuterionu'nda⁸⁰ ise ikinci kat intercolumnium boşluklarında yer almaktadır. Smyrna'da ise 177/178 depremi sonunda işlevini kaybeden yapıya ait olabilecek toplamda 8 adet kalkan kabartmalı mimari yapı elemanı tespit edilebilmektedir. Geç Antik Çağ'da devşirilerek Batı Portiko sarnıçlarında kullanılmış olarak günümüze ulaşmış olan bu yapı elemanları Smyrna Bouleuterionu'nda da Miletos ve Stratonikeia örneklerinde olduğu gibi ikinci kat cephesinde ve olasılıkla plaster olan sütunların intercolumnium aralarında kullanılmış olmalarıdır.

İşlev ve Kullanım:

Çeşitli yazıtlar ve antik kaynaklar Smyrna Erken Roma Bouleuterionu'nun kullanım evreleri ve yapının işlevine dair bazı bilgiler barındırmaktadır. Yukarıda bahsedilen Aelius Aristeides'in söylevleri ve 177/178 depremi sonrası yeni bir Bouleuterion inşa edilmiş olmasından dolayı bu tarih kalıntıları için *terminus post quem* olmaktadır. Bunun dışında imparator Hadrianus Dönemine tarihlenen ve iki Bazilika'dan Bouleuteriona bitişik olana dair yazıtta ifade edilen Bouleuterion yine Erken Roma Bouleuterion'u olmalıdır. Bu yazıt aynı zamanda Geç Bouleuterion için *terminus ante quem*'dir. Yapının işlevine dair ise Kent Meclisi'nin politik toplantılarının yapılmasının dışında, yine Aristeides'in aktarımlarından yapının doğal fonksiyonuna çok ta ters olmayan bir biçimde hitabet provalarında da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu tarz kullanımın diğer bir örneğine sadece Elis Bouleuterionun'dan bilinmektedir. Pausanias Elis Bouleuterionu'nu yazılı eserlerin ve doğaçlama konuşmaların sergilendiği bir mekân olarak tanımlamaktadır⁸¹.

Küçük Buluntular:

Yapının tarihlendirilmesinde küçük buluntuların rolü oldukça sınırlıdır. Yapının kullanımının son bulmasının ardından bouleuterion parselinin büyük kısmında yeni yapılaşmalar devam edilmiştir. Büyük bölümü 177/178 depreminin ardından Geç Roma Bouleuterionu'na yer sağlamak için tahrip edilen yapının bazı bölümleri ise Osmanlı Dönemindeki yapılaşmalar sırasında kullanılmıştır. Bu nedenle Erken Roma Bouleuterionu'nun herhangi bir bölümünde takip edilebilir bir statigrafi korunmamıştır. Yapının kazılarında steril bir şekilde ele geçen pişmiş toprak buluntular ise cavea alt yapısı için bilinçli bir şekilde başka bir yerden taşınarak oluşturulduğuna değindiğimiz temel duvarları arasındaki dolgu topraktan ele geçmiştir.

Söz konusu bu dolgu içerisinde çoğunlukla ele geçen seramikler Hellenistik Dönemden Erken Roma Dönemine kadar uzanan geniş bir zaman aralığına tarihlenebilmektedir. Dolgu toprağın kazısında ele geçen seramik buluntuların çoğunluğu Hellenistik Döneme tarihlenen kaplara ait parçalardan oluşmaktadır. Söz konusu buluntular bu dönemin tipik formları olan siyah firnisli balık tabakları, kalıp yapımı kaseler(megara), kantharos ve skyphos gibi daha çok günlük hayatta kullanılan formlara ait parçalardır. Buluntular içerisinde az sayıda sikkede yer almaktadır. Kazılarda MÖ 3-1. yüzyıl aralığına tarihlenen 4 adet sikke ele geçmiş olup bu buluntular dönemsel olarak da seramik kalıntılar ile örtüşmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme:

Erken Roma Dönemi Smyrna Bouleuterionu'na ilişkin yapılan tespitler ve değerlendirmeler yapının MS 1. yüzyıl sonlarında Augustus Döneminden Tiberius Dönemine uzanan süreç içerisinde inşasının tamamlandığını göstermektedir. Bu tarihten sonra Smyrna Boulesi'nin toplantılarını gerçekleştirilmesi için kullanıldığı anlaşılan yapının antik kaynaklardan aynı zamanda Hitabet provalarında da kullanıldığını öğrenmekteyiz. Smyrna Antik kentinin kalbi konumunda bulunan "Devlet Agorası'nın" kuzeybatı köşesine bitişik yapının MS 177/178 depreminde olasılıkla cavea bölümünün onarılamaz bir şekilde zarar

⁷⁹ Knackfuss, Tafel V.

⁸⁰ Söğüt, 2019 s. 61.

⁸¹ Pausanias, 1923, Elis II, XXIII. 7 s. 147.

görmesinden dolayı kullanımının sonlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bu yıkımdan sonra Geç Roma Bouleuterionu için küçük bir taş ocağına dönüşen yapının mermer ve kireç taşı mimari elemanlarının geç yapının tonoz duvarlarında ve kireç yakmada kullanıldığı tespit edilebilmektedir. Günümüze ulaşan kalıntılardan yapının cavea bölümünün yaklaşık 31 m çap genişliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca her bir oturma sırasının ortalama 35-36 cm yüksekliğinde olduğu ve plan üzerinde 74 cm derinliğinde bir alan işgal ettikleri anlaşılmaktadır. Böylelikle toplam cavea derinliği 10,84 metre olarak ölçülen yapının 14 oturma sırasına sahip olduğu tahmin edilmektedir.

Yarım daireden biraz fazla genişlikte olan caveanın orkestra dairesinden başlayarak ışınal bir şekilde genişleyen 5 adet merdiven aralığı vasıtası ile hemen hemen birbirine eşit genişlikte toplam 4 kerkidese bölündüğü tespit edilebilmektedir. Ayrıca kazı buluntularından yola çıkarak mermer oturma sıralarının merdiven basamakları ile kesişen cephelerinde oldukça kaliteli bir şekilde işlenmiş aslan ayağı kabartması bulunduğu anlaşılmaktadır. Bouleuterion'un cavea çapı ve orkestra çapından yola çıkarak her bir oturma sırasının çevresi belirlenebilmektedir. Bu hesaplardan yola çıkarak kişi başı ortalama 50 cm genişliğinde bir oturma alanı ayrıldığında yapının yaklaşık 700 kişilik, eğer bu değer 60 cm olarak kabul edildiğinde ise yaklaşık 580 kişilik bir kapasiteye sahip olabileceği ön görülebilmektedir.

Yapının cephe görünümüne dair ise elde oldukça sınırlı sayıda veri bulunmaktadır. Mevcut kalıntıların çoğu yapının üzerinde konumlandığı teras duvarlarına aittir. Az sayıda andezit taşı bloğunda kullanıldığı görülen bu duvarlar çoğunlukla kesme kireç taşı bloklardan oluşmaktadır. Teras duvarlarının üzerinde ise cephelerde tuf/Foça taşı blokların kullanıldığı görülmektedir. Mevcut cephe duvarlarından Bouleuterion'un önünde yer alan giriş giriş yapısına sadece doğu cepheden Bazilikaya açılan bir kapıyla erişim sağlanabilmekteydi. Ardından yapıya giriş için bu ön avluya açılan güney cephede en az dört adet kapının bulunduğu ön görülmektedir.

Bütün bu veriler ışığında Smyrna Erken Roma Dönemi Bouleuterionu; başta cavea bölümünün inşa ediliş biçimi ve kullanılan malzeme cinsleri, ardından da Yunan Tiyatroları gibi açılı bir şekilde uzanan analemma duvarı yönelimi itibarıyla Batı Anadolu'da en yakın örnekler olarak Teos ve Stratonikeia bouleuterionları ile benzer özellikler göstermektedir. Yapının aynı zamanda bu örneklerde de olduğu gibi önünde mermer döşemeli bir giriş avlusuna sahip olduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca bu giriş yapısı Smyrna Bouleuterionu'nun Troia/Illion Bouleuterionu⁸² ile de paylaştığı bir özellik olup MS 2. yüzyıldan sonra inşa edilen Bouleuterion yapılarında görülmemektedir.

Kaynakça

- Adak, M., Kadioğlu, M., (2017). M., “Die Steinbrüche von Teos und “Marmor Luculleum”, *Philia, International Journal of Ancient Mediterranean Studies*, Vol 3, 1-44.
- Altınörs-Çırak, A., Aksu, E., Demirden, H., E., Hekimoğlu, D., (2017), “İzmir’de Cumhuriyet Öncesinden Günümüze Kentsel Arkeolojik Varlıkların Tespit ve Tescilinin Tarihsel Öyküsü”, B. Yolaçan ve Diğerleri (Ed.), *Smyrna /İzmir Kazı ve Araştırmaları II*, (ss. 23-44), İzmir, Ege Yayınları.
- Aristeides, P. A., (1986), “The complete Works: Volume I. Orationes I-XVI, with an appendix containing the Fragments and Inscriptions”, (C. A. Behr, Çev.), Leiden, E. J. Brill.
- Aytaçlar, P., Ö., (2006), *Yazıtlar ve Antik Kaynaklar Işığında Batı Anadolu’da Entelektüeller*, İstanbul, Ege Yayınları.
- Baldoni, D., Franco, C., Manara, M., Belli, P., Berti, B., (2004) *Karia’da Bir Liman Kenti İasos*, İstanbul, Homer Kitapevi.
- Balty, J., Ch., (1991), *Cvria Ordinis, Recherches d’architecture et d’urbanisme antiques sur les curies provinciales du monde romain*. Académie Royale de Belgique, Mémoires de la classe des beaux arts 4, 2. Bruxelles, Palais des Académies.
- Başaran, C., Kasapoğlu, H., (2014), “Parion Odeionu 2010-2013, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 40. Kuruluş Yılı Armağanı”, H. Kasapoğlu ve M. A. Yılmaz (Ed), Ankara, 193-208.

⁸² Dörpfeld, 1902, s. 230 (Fig 93)

- Başaran, C., Ertuğ, H. E., (2018), *The Architecture of Parion's Theater*, Pozitif Matbaa.
- Bier, L., (2011), *The Bouleuterion at Ephesos, Forschungen in Ephesos IX/5*, Brandt. B. (Ed), Wien, Quatember, U. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften,
- Bingöl, O., (1998), *Menderes Magnesiası - Aydın Germencik Ortaklar Tekinköy*, Ankara, Dönmez Ofset.
- Bingöl, O., (2004), *Arkeolojik Mimari'de Taş*, Homer Kitapevi, İstanbul.
- Böke, H., Akkurt, S., İpekoğlu, B., (2004), "Tarihi Yapılarda Kullanılan Horasan Harcı ve Sıvaların Özellikleri", *Yapı Dergisi*, Sayı 69, s.90-95
- Bruno, M., (1998), *Il Marmo e il Colore Guida Fotografia (Guida Fotografica i Marmi Della Collezione Podesti)*, Rome, L'Erma di Bretschneider.
- Çalışkan, M., (2015), A Study on Reusing Bouleuterion of Teos, "Yüksek Lisans Tezi" Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çördük, A., (2006) Yunan ve Roma Yapı Teknikleri, "Yüksek Lisans Tezi", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı.
- Dunbabin, K. M. D., (2006), *Mosaics of the Greek and Roman World*, Cambridge University Press.
- Dörpfeld, W., (1902), *Troja und Illion – Ergebnisse der Ausgrabungen in den Vorhistorischen und Historischen Schichten von Ilion 1870-1894*, Beck and Barth.
- Ersoy, A., (2010), "2008 Yılı Smyrna Antik Kenti Kazısı", 31. Kazı Sonuçları Toplantısı, II. Cilt, Ankara, 2010.
- Ersoy, A., Yolaçan, B., Şakar, G., (2011), "2009 Yılı Smyrna Antik Kenti Kazısı", 32 Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara.
- Ersoy, A., Çelik, G., Yılmaz, S., (2012), "2010 Yılı Smyrna Antik Kenti Kazısı Raporu", 33 Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara.
- Ersoy, A., (2015), *Büyük İskender Sonrasında Antik Smyrna*, İzmir, Birleşik Matbaacılık.
- Ersoy, A., Yolaçan, B., Göncü, H., (2016), "Antik Smyrna/İzmir 2014-2015", 38. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara.
- Ersoy, A., Alatepeli, S., (2018), "Antik Smyrna/İzmir 2016", 39. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Bursa.
- Ersoy, A., Gürler, B., Göncü, H., (2019), "Antik Smyrna/İzmir 2017", 40. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, Ankara.
- Gneisz, D., (1990), *Das Antike Rathaus, Das griechische Bouleuterion un die frühromische Curia*, "PhD", diss. Univesitat Wien, Wien 1990
- Gülbay, O., (2015), *Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi İmar Faaliyetleri*, İstanbul, Türkiye Alim Kitapları.
- Göncü, H., (2019), *Smyrna Bouleuterionu*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, "Doktora Tezi", İzmir.
- Hoff, M., & Townsend, R., ve Diğerleri, (2016), "Antiochia ad Cragum Arkeolojik Araştırma Projesi: 2015 Sezonu", *Anmed Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, Sayı 14, 1-8.
- Kadioğlu, M., (1999), "Der Opus Sectile-Boden aus dem Gerontikon Bouleuterion von Nysa ad Meandrum", *Asia Minor Studien*, Band 34, 175-188.
- Kadioğlu, M., Özbil, C., (2015), "Yeni Araştırmalar Işığında Teos", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü*, Sayı 40, 4-15.
- Knackfuss, H., (1908), *Das Rathaus von Milet, Königliche Museen*, Berlin, Druck und Verlag von Georg Reimer.
- Krischen. F., (1941), "Hellenistische Rathäuser, Antike Rathäuser, Studien zur Bauforschung", *Antike Rathäuser*, Berlin, Heft 4, Verlag Gebr Mann.
- Korkut, T., Grosche, G., (2007), *Das Bouleuterion von Patara Versammlungsgebäude des Lzkäschen Bundes*, İstanbul, Ege Yayınları.
- Markle, M. M., (1999), "A Shield Monument from Veria and The Chronology of Macedonian Shield Types", *Hesperia*, 68.2.
- McDonald, W. A., (1943), *The Political Meeting Places of The Greeks*, Baltimore, the Johns Hopkins Press.

- McDonald, W. L., (1976), *The Pantheon Desing, Meaning, and Progeny*, London, Harvard University press, Cambridge Massachusetts.
- Nauman, R., Kantar, S., (1950), *Die Agora von Smyrna*, W. de Gruyter (Ed), Kleinasien und Byzanz, Istanbul Forschungen, Bd 17, Berlin.
- Meriç, R., (2004), *Metropolis City of the Mother Goddess.*, A. Hatay, (Ed.), İstanbul, Mas Matbaacılık.
- Öz, A. K., (2006), Antik Dönem Meclis Binalarının Metropolis Örneğinde Araştırılması, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü “Doktora Tezi”, İzmir.
- Özüdoğru, Ş., Dökü, F. E., (2013) “Kibyra 2012 Yılı Kazıları”, *Anmed*, Ayrıbasım, 51-52.
- Packer. J. E., (2001), *The Forum of Trajan in Rome, a Study of the Monuments in Brief*, London, University of California Press.
- Pausanias., (1933) Description of Greece Books VI-VIII, (W. H. S. Jones, Çev), London, William Heinemann LTD
- Petzl, G., (1987), *Die Inschriften von Smyrna*, Teil II, I, Bonn, Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Rocca, E. La., (2015), *Agrippas Pantheon and it's Origin, The Pantheon: From Antiquity to the Present*, Marder, T.A., Jones, M. W.,(Ed) , New York, Cambridge University Press.
- Rose, C. B., (2014), *The Archaeology of Greek and Roman Troy*, New York, Cambridge University Press.
- Salman, B., Göncü, H., (2012) “Smyrna Bouleuterion’u Opus Sectile Döşemesi”, *Arkeoloji ve Sanat*, Sayı 140, 126-129.
- Söğüt, B., (2019), *Stratonikeia (Eskihisar) ve Kutsal Alanları*, İstanbul, Ege Yayınları.
- Talloon, P., Beaujean, B., Pobleme, J., (2016), “Sagalassos Bouleuterion-Bazilika 2015 yılı Kontrol Kazıları”, *Anmed Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, Sayı 14, 119-128
- Taşkıran. M., (2018), Aizanoi Bouleuterionu/Odeionu Ön Değerlendirmesi, *Kütahya Müzesi 2017 Yılı*, Sayı 5, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 433-461.
- Tuchelt, K., (1975), “Bouleuterion und Ara Augusti – Bemerkungen zur Rathausanlage von Milet”, *Istanbul Mitteilungen*, Band 25, 91-140
- Ürer, H., Alatepeli, S., (2017), Smyrna (İzmir) Agorası’nda Türk Dönemine Ait Su Yapıları, B. Yolaçan ve Diğerleri (Ed.), *Smyrna /İzmir Kazı ve Araştırmaları II*, (ss. 267-288), İzmir, Ege Yayınları.
- Vitruvius., (1990) *Mimarlık Üzerine on Kitap*, (S. Güven Çev.), İstanbul, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, Maya Matbaacılık.
- Wulzinger, V. K., (1946),” Das Rathaus von Herakleia am Latmos,” *Antike Rathäuser*, Berlin, Verlag Gebr Mann.
- Yakut, A., (2015), “Smyrna’yı M.S. 177 Yılı Depreminden Kurtaran Aelius Aristeides’in 18.19.20. Söylevleri”, *TAD*, C34 S.58, 459-506
- Yolacan, B., (3-5 Mart 2011), *The Agora Basilica Smyrna*, Soma 2011, University of Catania’da Sunulan Bildiri.

Figürler:

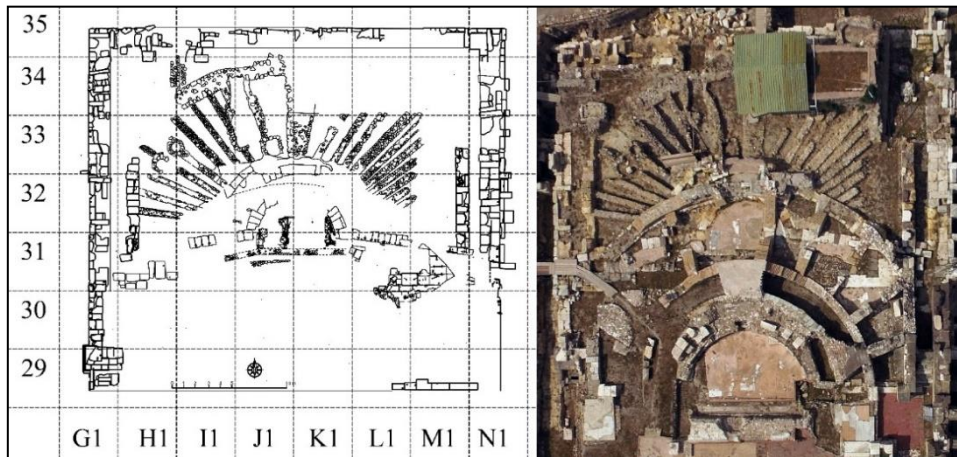
Fig.1: Smyrna Geç Roma Bouleuterionu'na ait in-situ oturma basamağı (ortada) ile Erken Roma Bouleuterionu'na ait bazı aslan pençesi kabartmalarının karşılaştırılması.

Fig.2: Hava fotoğrafı üzerinden Smyrna Agorası kuzeybatı bölümü ve bouleuterionların konumları.

Fig.3: Erken Roma Bouleuterionu'nun kuzeydoğu cepheden görünümü ve teras duvarlarının sınırları.

Fig.4: Erken Roma Bouleuterionu rölöve çizimi ve alanın havadan görünümü.

Fig.5: Cavea alt yapısına ait ışınsal duvarların kuzeybatı cepheden görünümü.

Fig.6: Cavea dairesel çevre duvarı kalıntılarının konumladığı I1.34 plankaresine ait hava fotoğrafı.

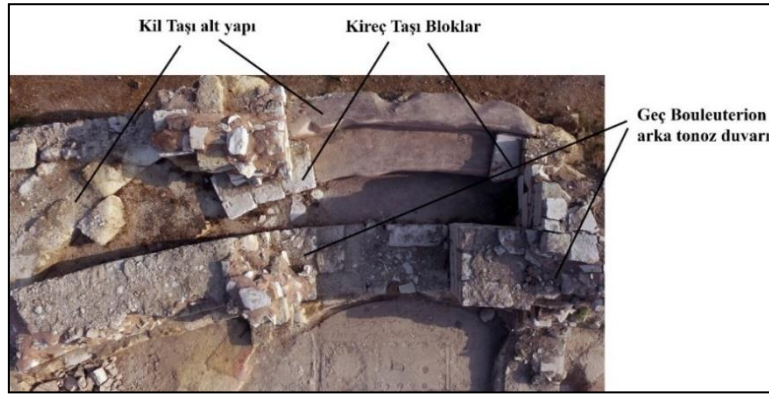
Fig.7: Kil taşı bloklar ve altında konumlanan dolgu toprağın kesit görünümü.

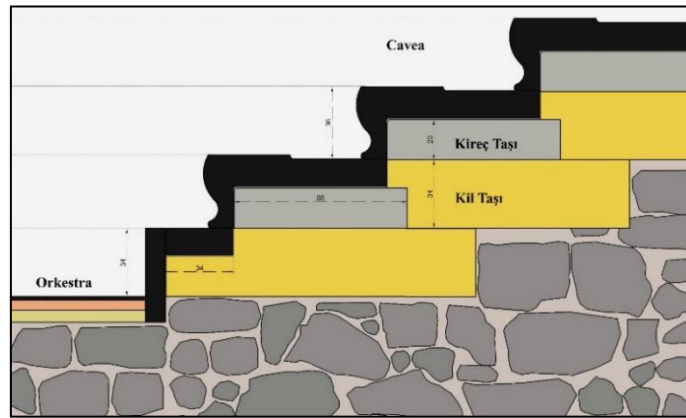
Fig.8: Erken Roma Bouleuterionu dolgusu K1/J1.34 plankarelerinden ele geçen bazı pişmiş toprak buluntular.

Fig.9: Dolgu topraktan ele geçmiş bazı aşınmış yüzeyli seramik kap parçaları.

Fig.10: İn situ cavea alt yapısı kireç taşı blokların konumu, J1.32-K1.32/33 plankareleri.

Fig.11: Cavea basamakları ve alt yapılarına dair kesit restitüsyonu.

Fig.12: Basamak şeklinde yükselen Cavea'ya ait kil taşı alt yapı blokları.

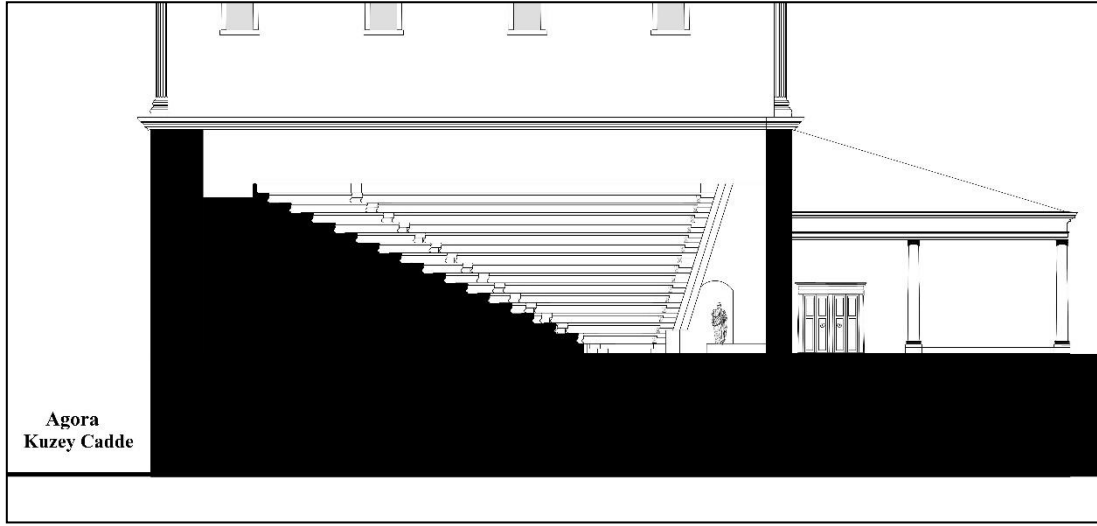

Fig.13: Cavea'nın restitüsyonu ve batı yönden kesiti.

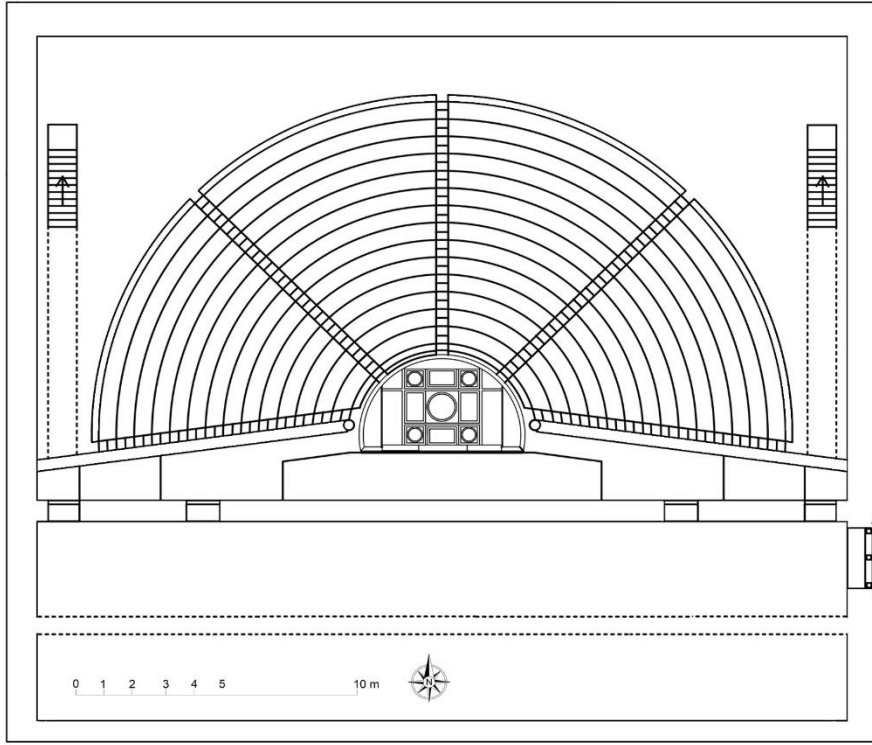

Fig.14: Erken Roma Bouleuterionu cavea planı restitüsyon çizimi.

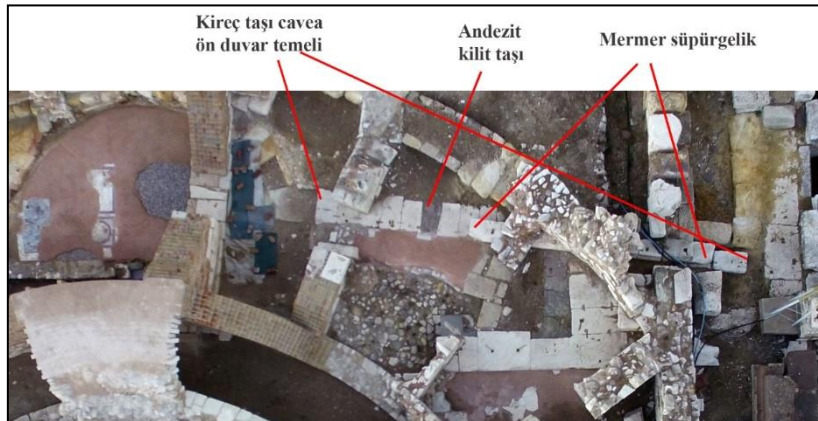
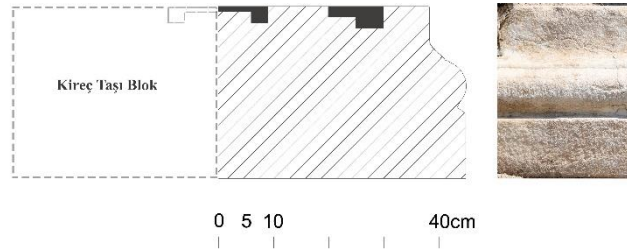
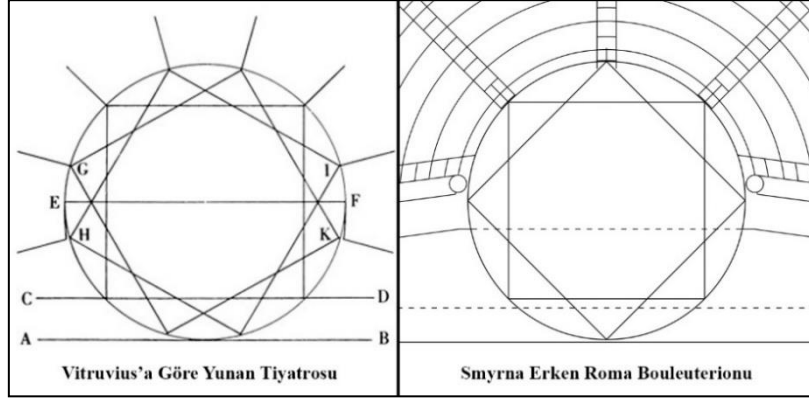

Fig.15: Analemma (cavea ön duvar) duvarı mermer süpürgelik bloğunun konumu, M1.31 plankaresi.

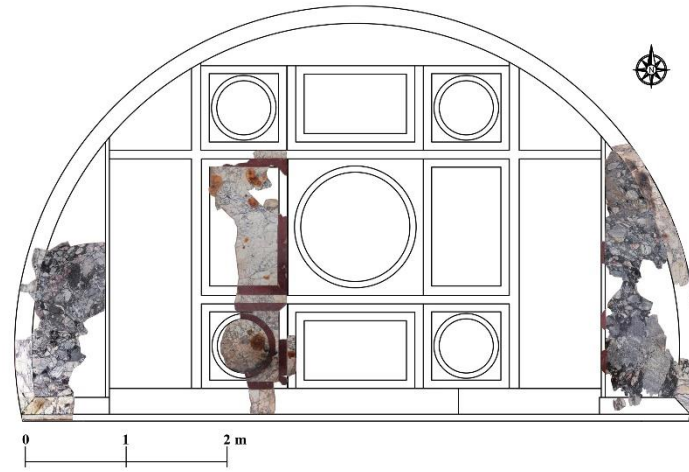

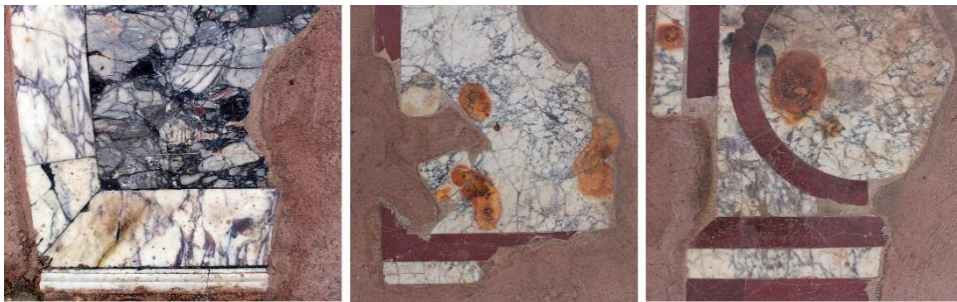
Fig.16: Analemma duvarı temel seviyesi üstünde konumlanan kalıntıların kesit çizimi.

Fig.17: Vitruvius'un aktarımlarından yola çıkarak hazırlanmış çizim ile tanımlamaların Smyrna Erken Roma Bouleuterionu'na uygulamasına ait plan çiziminin karşılaştırılması.

Fig.18: Erken Roma Bouleuterionu restitüsyonu çizimi ve in situ kalıntıların aplikasyonu.

Fig.19: Orkestra döşemelerinin iyi korunmuş bazı bölümlerine ait detay fotoğrafları.

Fig.20: Orkestra zemininin güneybatı köşesi ve süpürgelik kalıntıları.

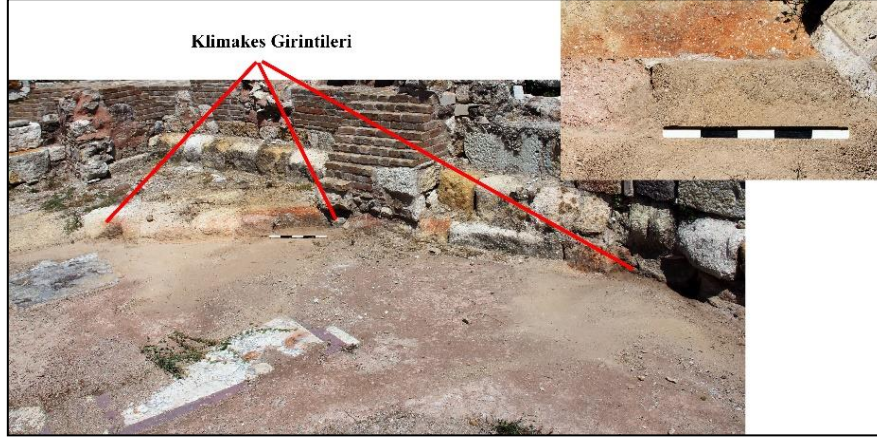

Fig.21: Orkestra batı bölümünde konumlanan caveaya açılan klimakes girintileri (sağ üstte ortada yer alan girintinin üstten fotoğrafı)

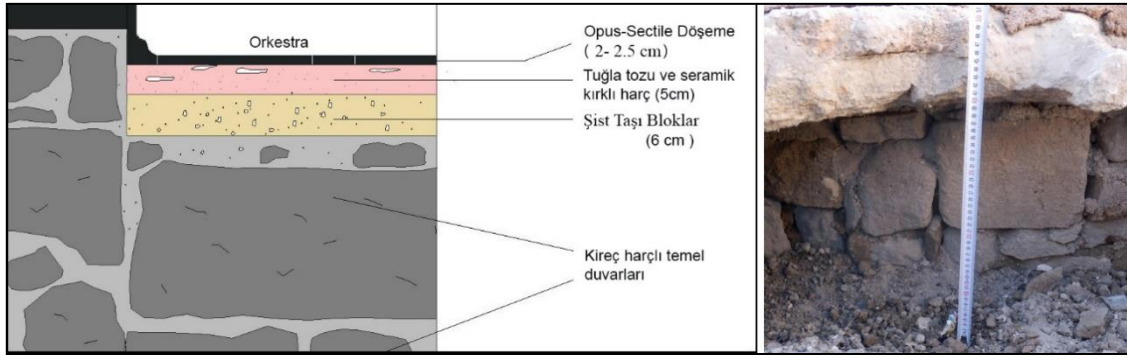
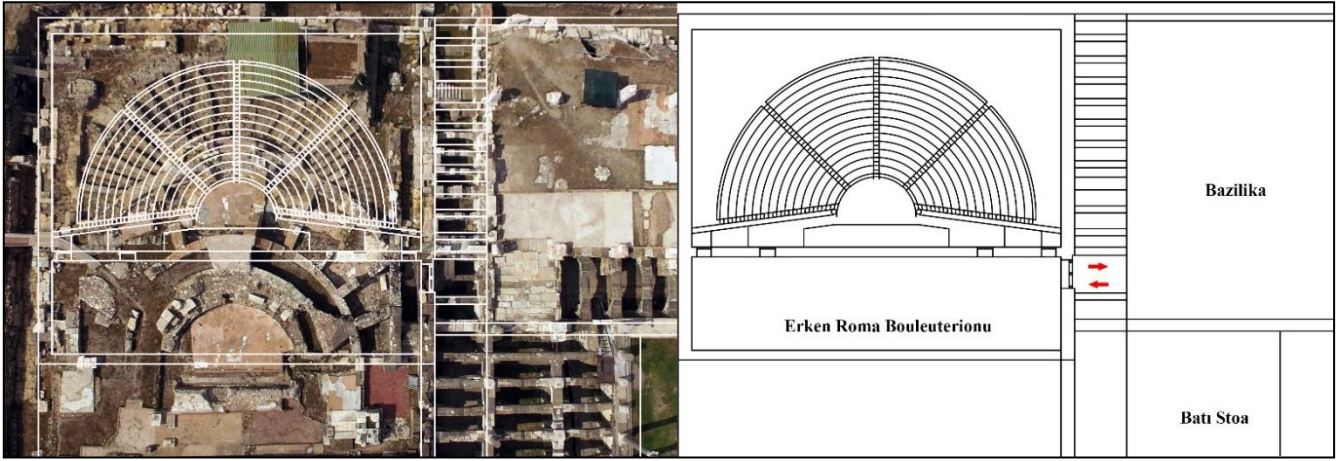

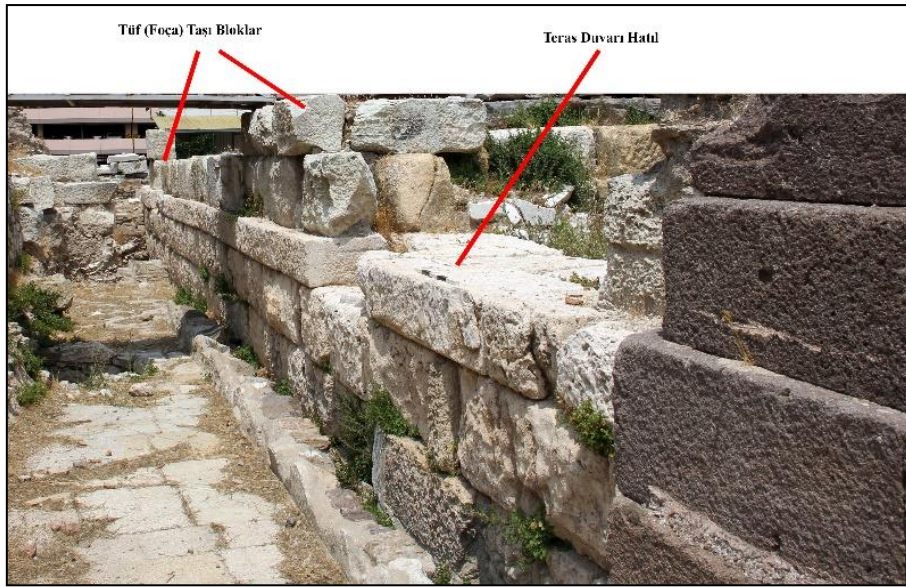
Fig.22: Erken Roma Dönemi Bouleuterionu Orkestra zemini altyapısını gösteren kesit çizimi.

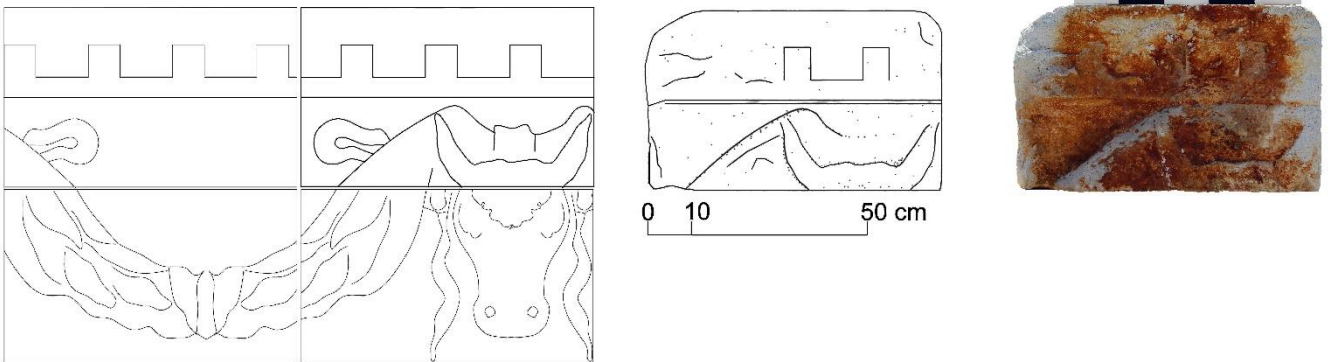
Fig.23: Kapı eşiğinin üstten görünümü.

Fig.24: Erken Roma Bouleuterionu ve Bazilikaya açılan kapının konumu.

Fig.25: Batı caddeden teras duvarının görünümü.

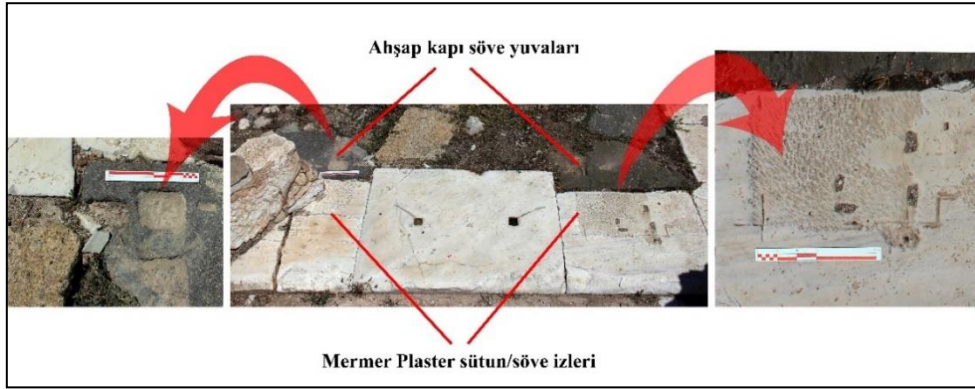
Fig.26: Bukephalion ve griland kabartmalı firiz bloğun cephe görünümü ve cephe ve restitüsyon çizimleri.

Fig.27: Batı Cephe drenaj oluşunun konumu ve cepheden ve üstten görünümü.

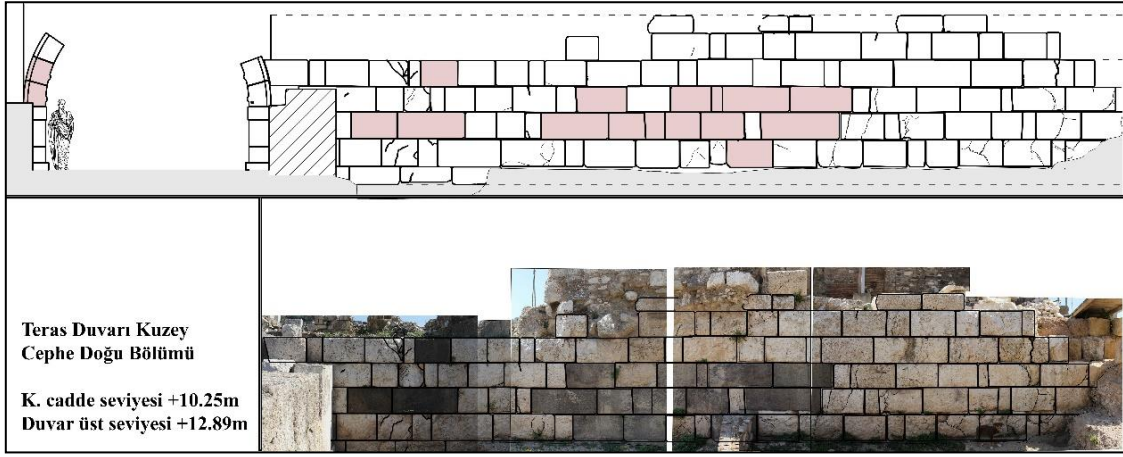
Fig.28: Güney cephenin doğu bölümünde gözlemlenen mermer duvar kalıntıları.

Fig.29: Mermer kapı eşiği ve ilişkili kalıntılar.

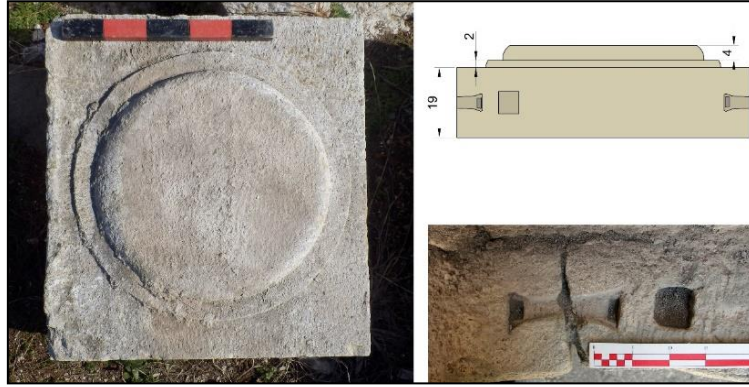
Fig.30: Yapının güneydoğu köşesinde konumlanan girişe dair kalıntılar.

Fig.31: Teras duvarı kuzey cephesinin iyi korunmuş doğu bölümü ve cephe çizimi.

Fig.32: Batı Portiko batı galeride konumlanan sarnıcın kuzey cephesi.

Fig.33: Agora avlusunda yer alan bir Makedon Kalkanı kabartmalı yapı elemanı ve in situ bloklar üzerinde görülen kenet detayları.

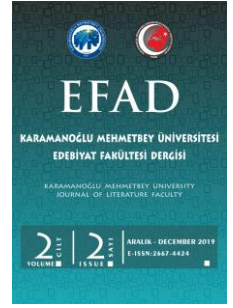
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

(EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 15 Ekim 2019

Kabul Tarihi: 02 Aralık 2019

Atıf Künyesi: Çınar, K., Doğan, C. (2019). “Türkiye, Almanya ve Finlandiya Öğretmen Yetiştirme Sistemlerinin İncelenmesi”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 204-218.

TÜRKİYE, ALMANYA VE FİNLANDIYA ÖĞRETMEN YETİŞTİRME SİSTEMLERİNİN İNCELENMESİ

Kevser ÇINAR*

Cemile DOĞAN**

Öz

Toplumların sürdürülebilirliği, eğitim öğretimin ana ögesi öğretmenlerin yetiştirilmesine verilen önemle doğru orantılıdır. Türkiye’de 2012 yılında yürürlüğe giren 4+4+4 zorunlu eğitim, her alanda olduğu gibi öğretmen yetiştirme programlarında da bir takım değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Dikey yaklaşım modelini temel alan bu karşılaştırmalı çalışmanın amacı, öğretmen eğitimi konusunda başarılı ülkeler arasında ilk sıralarda yer alan Finlandiya ve Almanya’nın öğretmen yetiştirme programlarını inceleyerek Türkiye’de var olan öğretmen yetiştirme programlarının yeni eğitim sistemiyle uyumluluğunun sağlanması yolunda kaynak oluşturmaktır. Ülkelerin sosyo-demografik özellikleri de göz önünde bulundurularak Türkiye ile birlikte yukarıda adı geçen Almanya ve Finlandiya’nın öğretmen yetiştirme programları, içerdiği dersler, bu derslerin yapısı, öğretmen yeterlilikleri ve bu değişkenlerin 4+4+4 eğitim sistemine göz önünde bulundurularak karşılaştırılması doküman analizi yöntemi kullanılarak ele alınmış ve elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre ilköğretim kurumları Almanya ve Türkiye’de dört yıl, Finlandiya’da ise altı yıl eğitim vermektedirler. Almanya’da ortaöğretim iki kademe üzerine yapılandırılmıştır. Birinci kademenin ilk iki yılında öğrencilerin yoğun biçimde ilgi ve yetenekleri belirlenmeye çalışılmakta ve elde edilen sonuçlara göre diğer kademelere geçişler sağlanmaktadır. Finlandiya’da ise ortaöğretim, genel ve mesleki teknik ortaöğretim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hem genel, hem de mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları da birbirini izleyen ve öğrenim süresi üçer yıl olan iki kademe halinde eğitim vermektedir. Türkiye’de ise son yapılan değişikliklere göre dört yıllık ilkokulları bitiren öğrencilerden isteyenler 4 yıllık ortaokullara devam edebilirler. Lise ve dengi okullarda da ülkeler arasında benzerlik ve farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu çalışmada, ilk ve orta öğretimin yanı sıra öğretmen yetiştiren lisans eğitimi üzerine de bilgi verilmiş ve analiz sonuçlarına dayanarak öğretmenlerin kendilerini yenilemelerini teşvik eden unsurların artırılmasına yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Eğitim programları, Öğretmen eğitimi, Karşılaştırmalı eğitim

An Analysis of Turkish, German and Finnish Teacher Training Systems

Abstract

The sustainability of societies is directly proportionate to the emphasis given to teacher training. The Turkish 4+4+4 education system, which was put into practice in 2012, has brought along several changes into teacher training programs as well as other elements in the system. Having adopted a vertical model, the aims of this comparative study are to analyze teacher-training programs in Finland and Germany that rank high among other countries in Europe and provide a basis for necessary

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Turizm Fakültesi, Konya/Türkiye, E-Posta: arikankevs@yaho.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-5412-715X>.

** Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi İngiliz Dili Eğitimi Bölümü, Konya/Türkiye, E-Posta: azazilla@yaho.com, cemiledogan370@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-5246-6692>.

changes to comply with the new system. Taking Turkey, Finland and Germany's socio-demographic features into consideration, their teacher training programs, the practice courses, the structure of the courses and teaching credentials are analyzed through document analysis. The findings of the study were subjected to descriptive analysis. According to the findings, primary education lasts four years in Germany and Turkey whereas it lasts 6 years in Finland. The secondary education system is based on two categories in Germany. During the initial two years of the first category, students are under close examination regarding their skills and interests. In Finland, secondary education is divided into two parts as general academic and vocational technical schools, which is preceded by a three-year period of education in two categories in both types of schools. In Turkey, along with the latest changes, the 4-year primary school-graduates start their 4-year-secondary education. As well as primary and secondary school education, there are similarities and differences concerning high school education among three countries. In the current study, further information is provided regarding following stages of education. According to the results of the analysis, further recommendations have been provided regarding updating teacher training programs and encouraging the teachers to renovate themselves.

Keywords: Education programs, Teacher education, Comparative education

Giriş

Eğitim, toplumların geleceğini belirleyen unsurlardan biri olan nitelikli insan gücü yetiştirmek amacını taşır. Teknolojideki gelişmelerle hızlı değişimleri beraberinde getiren 21. Yüzyıl, öğretmen eğitimi alanında da etkilerini göstermiştir. Öğretmene kazandırılması amaçlanan nitelikler de temel gerekliliklere ek olarak farklılaşmaya başlamıştır. Bu da üniversitelerde öğretmen yetiştirme programlarının önemini ortaya koymaktadır. Dünyada öğretmen yetiştirme programları farklı ülkelerde birbirinden farklı kapsam ve yapıdadır. Öğretmenlerin yetiştirilmesi konusunda fakülterlere kabul şartları, eğitimin niteliği, aldıkları eğitimin ölçme ve değerlendirilmesi her ülkenin sistemine özgü bir yapıya sahiptir.

Öğretmen eğitimi, eğitim sistemlerinin en önemli konularından birisidir. Öğretmen okullarının kuruluş tarihi olan 1848 yılı ülkemizdeki öğretmen yetiştirme sürecinin başlangıcıdır (Börekçi, 2009). Bir milat olarak kabul edilen bu tarih ve sonrasındaki süreçte öğretmen eğitimi sürekli güncellenmeye çalışılmıştır. Doğal olarak, öğretmenin mesleki gelişimi içinde bulunduğu döneme göre değişik sosyal ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır (Gün & Baskan, 2013). Günümüzde özellikle teknoloji alanındaki hızlı gelişmeler, var olan eğitim teorilerinin yorumlanmasına ve onların uygulanmasına da etki etmekte ve öğretmen eğitimi programlarının bu değişiklikleri göz önünde bulundurmalarını gerektirmektedir (Çelikten, Şanal & Yeni, 2005; Dogan, 2016; 2018, Balbay, Pamuk, Temir, & Doğan, 2018).

Bilim ve teknolojiye büyük ve hızlı değişimin yaşandığı, küreselleşmenin söz konusu olduğu dünyada, bütün toplumlar köklü bir biçimde değişmekte; bilgi ve teknoloji toplumu olma yolunda ülkeler arasında devameden rekabet, giderek artan bir ivme kazanmaktadır (Delibaş, 2008). Dünyada eğitim düzeyi bir ülkenin gelişmişliğinde belirleyici bir faktör olduğu için ülkeler eğitim sistemlerini en çağdaş hale getirme çabasıdadırlar. Eğitim sistemlerinin üzerine bina edildiği öğretmenler ve onların mesleki gelişimi en önemli gündem konularındandır. Öğrencilerin hedeflenen düzeye gelmeleri, bağımsız fikirlere sahip kendilerine ve ülkelere faydalı bireyler olmaları eğitimde niteliğin iyileştirilmesi ve öğretmen yeterliliğinin odak noktasıdır (Özen, 2006). Toplumun ilerleyebilmesi ve ülkenin refah seviyesinin artması, okullarda verilen eğitimin kalitesiyle doğrudan ilgilidir. Bu da eğitimi verecek kişiler olarak öğretmenlerin niteliklerinin artırılmasını gerektirmektedir. Öğretim niteliği ve öğretmen niteliği arasındaki ilişkinin toplumu önemli derecede etkilediği kabuledilmiş bir gerçektir.

Türkiye'de 4+4+4, 12 yıllık zorunlu eğitime geçişle birlikte sadece eğitim sistemi değil, bu sistemin sürdürülebilmesi için gerekli bütün etkenlerin düzenlenmesi gündeme gelmiştir. Bu etkenlerden en önemlisi sistemin uygulayıcıları olan öğretmenler ve dolayısıyla öğretmen yetiştirme programlarıdır. 2003, 2006, 2009, 2012, 2015 PISA sonuçlarından yola çıkarak Almanya ve Finlandiya son 10 yılda aldığı önlemler ve uygulamaya koyduğu yeniliklerle, öğretmen yetiştirme programlarında Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ortalamasının üzerine çıkmayı başarmıştır. Bu çalışmada, OECD raporları ve PISA başarıları temel alınarak ülkeler seçilmiş ve teorik ve uygulama bazında öğretmen yetiştirme politikaları hakkında bilgi edinilmiştir. Çalışmanın temel amacı Türkiye, Finlandiya ve Almanya'da öğretmen yetiştirme sistemlerini incelemek ve benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır. Çalışmada öncelikle Türkiye, Almanya ve Finlandiya'daki eğitim sistemlerinin temel özelliklerinin genel yapısı

incelenmiştir. Daha sonra bu üç ülkedeki öğretmen yetiştirme sistemleri ayrıntılı bir biçimde analiz edilmiştir.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, sundukları eğitimin kalitesi ile doğru orantılıdır. Kaliteli eğitim için de nitelikli öğretmenlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, öğretmen yetiştirme model ve programlarını iyileştirmenin Avrupa Birliği ülkelerinde önemle üzerinde durulan bir konu olduğu görülmektedir. Çalışmada, Türkiye'nin de içinde bulunduğu OECD ülkelerinden PISA sınav sonuçlarında başarı sıralamasında üst basamaklarda yer alan Almanya ve Finlandiya'nın eğitim sistemlerinin incelenerek, işleyiş açısından benzerlik ve farklılıklarını belirlenmesi ve bu sonuçlara göre Türkiye'de hali hazırda uygulanan 4+4+4 eğitim sisteminin ne durumda olduğunu ortaya koymak hedeflenmiştir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sınıflanmasında ekonomik kriterlerden kesin bir ölçüt olmamakla birlikte, genellikle kişi başına düşen milli gelir göz önünde bulundurulmaktadır. Ayrıca, sanayileşme ve sosyal gelişme düzeyleri de farklı bir ölçüt olarak ele alınmaktadır. International Monetary Fund (IMF)'nin Ekim 2018'da yayınladığı raporuna göre Türkiye, gelişmekte olan ülkeler kategorisinde bulunmaktadır. Bu çalışmada yer alan ülkelerin seçilmesinde, ekonomik ve sosyal açıdan en gelişmiş ülkeler olarak bilinen Finlandiya ve Almanya ile gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye tercih edilmiştir. Ülkemizdeki öğretmen yetiştirme sistemine farklı bir bakış açısı katacağı düşünülerek ve başarı ölçütü göz önünde bulundurularak seçilen ülkeler ve Türkiye arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması amaçlanmıştır.

Bu nedenle çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına cevaplar aranmıştır:

1. Almanya, Finlandiya ve Türkiye'de Eğitim Sistemleri ne durumdadır?
2. Almanya, Finlandiya ve Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Sistemleri nasıldır?
3. Almanya, Finlandiya ve Türkiye'deki Öğretmen Yetiştirme Sistemleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

Araştırma Yöntemi

Bu araştırma, bir karşılaştırmalı eğitim araştırmasıdır. Karşılaştırmalı araştırmalarda farklı yaklaşımlar izlenebilir. Bu çalışmada ortaya koyma, tanımlama, açıklama, analiz etme ve önerilerde bulunma gibi çeşitli teknikler kullanılmakla beraber; kısmen dikey yaklaşım, çoğunlukla da yatay yaklaşım kullanılmıştır. Ülkelerin genel eğitim sistemlerini anlamak amacıyla Türkiye, Almanya ve Finlandiya'da Eğitim Fakültelerinde öğretmen yetiştirme programları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırılırken yatay yaklaşım yöntemi izlenmiştir. Araştırmada, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerden Almanya ve Finlandiya'da uygulanmakta olan öğretmen yetiştirme programları incelenerek Türkiye'deki öğretmen yetiştirme programlarıyla karşılaştırılması yapılmıştır. Araştırma, elde edilen kaynaklar ve yazılı dokümanlara dayandırılmıştır.

Bu çalışmada verilerin toplanmasında doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Veri toplarken Türkiye, Almanya ve Finlandiya'nın eğitim sistemleri ve bu ülkelerde öğretmen eğitimi ile ilgili kitap, tez, makale, dergi, seminer raporları ve kalkınma planları gibi bilimsel kaynaklar taranmıştır. Karşılaştırmalı eğitimin kendine özgü yöntemlerinden olan benzerlik ve farklılıkların analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular bir araya getirilmiş, yorumlanmış ve Türkiye'deki uygulamalar da göz önüne alınarak önerilerde bulunulmuştur.

Bulgular

Araştırma soruları, yapılan doküman analizi sonucunda aşağıdaki sıra ile cevaplanmıştır:

Türkiye, Almanya ve Finlandiya Eğitim Sistemleri

Günümüzde bütün ülkeler, eğitimin insan ve toplum yaşamındaki önemini kavramalarına karşın, aynı işlevsellikte çağdaş bir eğitim sistemi kurarak çocuklarını yaşama daha etkili olarak hazırlayamadıkları da görünen bir gerçektir. Kuşkusuz bunun her ülke için farklı sosyo-ekonomik ve kültürel nedenleri vardır. Türkiye 187 ülkenin katıldığı dünya nüfus sıralamasında 19. sırada yer almaktadır (TÜİK, 2018). Finlandiya ve Almanya ise yaklaşık 5.5 milyon ve 82 milyon nüfuslarıyla Türkiye'yi orta sıraya yerleştirmektedirler. Nitelikli eğitimin unsurlarından nüfus ve okullaşma oranı, kademeler arası geçiş, zorunlu eğitim süresi eğitim planlaması yapılırken mutlaka göz önünde bulundurulması gereken önemli etkenlerdir. Avrupa'da ülke nüfuslarının yaşlanması nedeniyle eğitim alan öğrenci sayısı azalırken, Türkiye'de durum tam tersidir. Bu nedenle eğitime yapılan planlı yatırımlar sadece birey ihtiyaçlarına hizmetten çok ülkenin genel anlamda ihtiyaçlarına yapılan yatırımlar olarak geri dönecektir. Araştırmanın gerçekleştiği tüm ülkelerin eğitim sistemlerinde belli başlı bazı farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin tüm ülkelerin okul öncesi eğitimlerinin zorunlu olmadıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra Finlandiya'da okul öncesi eğitimi zorunlu olmamakla birlikte devletin okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden öğrencilerin giderlerinin önemli bir bölümüne doğrudan katkı sağladığı belirlenmiştir. İlköğretim kurumları Almanya ve Türkiye'de 4 yıl, Finlandiya'da ise 6 yıl eğitim vermektedirler. Ortaöğretim kademesine bakıldığında ele alınan ülkelerde farklı uygulamaların olduğu gözlemlenmiştir. Almanya'da ortaöğretim iki kademe üzerine yapılandırılmıştır. Birinci kademenin ilk iki yılında öğrencilerin yoğun biçimde ilgi ve yetenekleri belirlenmeye çalışılmakta ve elde edilen sonuçlara göre diğer kademelere geçişler sağlanmaktadır. Finlandiya'da ise ortaöğretim önce genel ve mesleki teknik ortaöğretim olmak üzere 2'ye ayrılmaktadır. Hem genel, hem de mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları da birbirini izleyen ve öğrenin süresi üçer yıl olan iki kademe halinde eğitim vermektedir. Türkiye'de ise son yapılan değişikliklere göre dört yıllık ilkokulları bitiren öğrencilerden isteyenler 4 yıllık İmam hatip Ortaokulları ile 4 yıllık genel ortaokullara devam edebilirler. 4 yıllık ortaokul eğitimi sonunda ortaöğretimin ikinci kademesi genel ve mesleki teknik ortaöğretim kurumları olarak iki bölüme ayrılır. Sonuç olarak, araştırma yapılan ülkelerde eğitim sistemlerinin genel olarak birbirlerinden çok da farklı olmadığı, Almanya'da mesleki ve teknik eğitime özel bir önem verildiği, Finlandiya'da öğretmen eğitimini daha fazla önemsedikleri ve bu iki ülkenin uluslararası ölçekte gerçekleştirilen sınavlarda başarılarının arkasında bu nitelikli öğretmen kadrosunun önemli rolü olduğu dikkati çekmektedir (Bal & Başar, 2014).

Türkiye Eğitim Sistemi

Türk eğitim sistemi 4+4+4 olarak zorunlu 3 kademeli eğitimden oluşmaktadır. Birinci kademe dört yıl süren ilkokul eğitimi, ikinci kademe dört yıl süren ortaokul eğitimi ve üçüncü kademe yine dört yıl süren lise eğitimi olarak düzenlenmiştir. İlköğretim dört yıl süreli ve zorunludur. Ortaokullar, ilköğretime dayalı, dört yıllık zorunlu, örgün veya yaygın öğrenim veren genel, mesleki ve teknik öğretim kurumlarının tümünü kapsar. Bu okulları bitirenlere ortaöğretim diploması verilir. Ortaöğretim, çeşitli programlar uygulayan liselerden oluşur. Belli bir programa ağırlık veren liseler, teknik lise ve farklı alanlarda eğitim veren meslek liselerinden oluşmaktadır. Türkiye'de farklı kategorilerde eğitim veren ortaöğretim kurumları aşağıdaki gibidir:

- **Anadolu Lisesi:** Sekiz yıllık ortaöğretime bitiren bütün öğrenciler bu okullara gidebilir. Lise mezunları üniversitelere yerleştirmek için Yükseköğretim Kurumları Sınavı'na (YKS) girerler.
- **Meslek Lisesi:** Meslek liseleri, Teknik, İletişim, Sağlık, Otelcilik ve Turizm, Öğretmen, Denizcilik Meslek Liseleri olarak gruplanırlar.
- **Fen Lisesi:** Fen Bilimlerine özel ilgi ve yeteneği olan öğrencilere yönelik liselerdir. Bu okullarda üniversitelerin Fen ve Sağlık Bilimleri alanlarına yerleştirmek üzere öğrenci yetiştirilir.
- **İmam – Hatip Lisesi:** İmamlık, hatiplik ve Kur'an kursu öğreticiliği gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesi ile görevli elemanları yetiştirmek üzere, Milli Eğitim Bakanlığı'nca açılan ortaöğretim sistemi içinde hem mesleğe hem de yükseköğretime hazırlayıcı programlar uygulayan öğretim kurumlarıdır.

Türkiye'de yoğun öğrenci nüfusunu kapsayan eğitim sisteminde yaşanan sorunlar çeşitlilik arz etmektedir. Sürekli yapılan sistem, 30 Mart 2012'de alınan kararla birlikte 4+4+4 eğitim sistemi olarak

daha köklü bir değişikliğe uğramıştır. Pilot çalışmalar olmaksızın yürürlüğe konulan bu sistem uygulama ve sonuçları açısından birçok sorunu beraberinde getirmiştir. OECD ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) her sene yaptığı çalışmalar göstermektedir ki Türkiye'de okullaşma oranı sekiz yıllık zorunlu eğitime geçildikten sonra olumlu gelişmeler göstermiştir; fakat başarı ortalamaları OECD ortalamasının gerisinde kalmaktadır (TÜİK, 2012; OECD, 2010).

Okul öncesi eğitim bu sürecin içinde değildir. İlkokullarda genel bir eğitim verilmekte, ortaokullar ise genel ve imam hatip ortaokulları olarak düzenlenmiştir. Liseler ise İmam Hatip liseleri, Teknik ve Meslek liseleri, Anadolu liseleri ve Fen liseleri ismiyle çeşitlendirilmiştir (Keklik, 2013). İkinci kademedeki liseye geçişte merkezi bir sınav yapılmaktadır. Öğrencilerin başarı puanları bu sınavda alınan puanlara eklenmektedir. Yeni sistemle çözülemeyen sorunların başında kalabalık sınıflar, yetersiz okullaşma oranı, ikili eğitim, okullardaki donanım açısından yetersizlik ve eşitsizlik, hizmet içi eğitimle ilgili problemler gelmektedir. Bunlara ek olarak, olası olumsuzları öngörmek ve öğretmenleri o şartlara hazırlayabilmek için öğretmen yetiştirme programları derinlemesine ele alınmalıdır.

Almanya Eğitim Sistemi

Farklı eyaletlerden oluşan Almanya'da, her eyalet kendi eğitim sistemini belirler. Sistem her bireye, yetenek ve ilgi alanına en uygun eğitim imkânını sunmak üzerine tasarlanmıştır. Okula gitme zorunluluğu çocuğun altı yaşını doldurduğu yıldan itibaren 8-9 yıl sürer. Eğitim temel olarak ücretsizdir. Sadece belli bir miktar ücret talep edilmektedir. Türkiye ile kıyaslandığında oldukça düşük olan harç ücreti, sosyal bir katkı olarak talep edilmektedir. Çocuk yuvaları 2-5 yaş arasındaki çocukların devam ettiği ve ilk temel eğitimlerini aldığı yerlerdir ve zorunlu değildir. Ancak Almanya'da ailelerin yüzde altmıştan fazlası çocuklarını bu kurumlara göndermeyi tercih etmektedirler. Almanya'da zorunlu eğitim dokuz yılı tam zamanlı, 3 yılı yarı okul yarı mesleki eğitim olmak üzere toplamda 12 yıldan oluşmaktadır (Arslan & Kılıç, 2000; Eurydice, 2011). İlkokul, temel okullar olarak da kabul edilen Grundschule dört yıl sürmekte ve çocuklar altı yaşında bu okula başlamaktadırlar. Bu okullarda okuma-yazma, temel bilgi ve beceriler verilmektedir. Temel okullardan sonra, 5 ve 6. sınıfta yönlendirme sınıflarına başlarlar. Bu dönemde çocuklar, bundan sonraki süreçte devam edecekleri okulu, anne-baba ve öğretmenleriyle birlikte yetenek ve başarı durumlarına göre seçerler.

İkinci kademe okul seçenekleri, Hauptschule (Esas Okul), Realschule (Ortaokul), Gymnasium (Lise) ve Gesamtschule (Entegre)'den oluşmaktadır.

Esas okul (Hauptschule) Öğrencilerin 5. sınıftan 9. sınıfa kadar temel eğitim aldıkları eğitim kurumlarıdır. Öğrencilerin yaklaşık üçte birinin eğitim aldıkları bu okulları genelde göçmen kökenli öğrenciler tercih eder. Öğrencilere burada, meslek hayatına hazırlamak için teorik bilginin yanı sıra pratik bilgi ve beceriler de verilmektedir. Ortaokul genellikle 5 yıl sürmektedir. Fakat bazı eyaletlerde ortaokulun 10. sınıfı da mevcuttur. Bu sınıfta öğrenciler başarı durumlarına göre ikiye ayrılırlar. Not ortalamaları düşük olan öğrenciler ortaokul diploması alabilirler. Başarılı olan öğrenciler ise girdikleri sınavlar neticesine göre Realschule veya Gymnasiumun diploması almaya hak kazanırlar. 10. Sınıfın sonlarına doğru Liselere Giriş Sınavı (LGS) tarzında bir sınav yapılır. Sınav sonucu ve derslerde alınan notların ortalaması hesaplanarak öğrencinin başarı durumuna karar verilir. Ders programı diğer okul tiplerine göre daha basit olan bu okullarda gençlere çoğunlukla pratiğe dayanan mesleki eğitim verilir.

Ortaokul (Realschule), esas okul ile lise arasında yer alır. Öğrenciler bu okullarda 10. sınıfa kadar kapsamlı bir genel eğitim alırlar. Bu okuldan alınan diplomalar genelde tüm üstün vasıflı meslek grupları için temel oluştururken, teknik okul, teknik lise veya ileri liseye geçiş hakkı sağlamaktadır. Ekonomi ve kamu hizmetlerinde orta düzeyde işlere girebilmek için, bu diploma esastır. Bu okullarda öğrenci başarısına göre Hauptschule, Realschule ve Gymnasium Diploması alınır. Bu okuldan alınan diplomayla (Fachoberschulereife) bir meslek lisesine devam edebilir ya da meslek eğitimine başlayabilirler. Başarılı öğrenciler liseye devam ederek lise diploması (Abitur) alabilirler.

Akademik Lise (Gymnasium) ağırlıklı olarak bilimsel eğitim vererek 11-13. sınıflarda öğrencileri üniversiteye (Abitur'a) hazırlamaktadır. Akademik liseler verdikleri kaliteli ve yoğun eğitim neticesinde

biraz daha yorucu olmakla birlikte, diğer okul türlerine göre daha çok tercih edilmektedir. Liseyi başarılı bir şekilde tamamlayan birçok öğrenci, üniversiteye başlamadan bir iş yerinde mesleki eğitim aldıktan sonra doğrudan üniversite eğitimine başlayabilir. Üniversite için ayrıca giriş sınavına gerek yoktur.

Yüksek Öğrenim Almanya’da Üniversiteler (Universitaet), Meslek Yüksek Okulları (Fachhochschule), ve Sanat Yüksek Okulu (Kunsthochschule) olmak üzere üç kurumdan oluşur. Yüksek eğitimin en çok tercih edilen ve yabancı öğrenciler için en geniş imkanları teknik üniversite ve klasik üniversite olmak üzere iki yapıdan oluşan üniversiteler sunar. Almanya’da üniversite eğitimi tıp eğitimi haricinde 6 dönem devam etmektedir. Meslek Yüksek Okulları ise üniversitelerden farklı olarak daha çok nitelikli iş gücü ihtiyacına yönelik bir üniversiteye bağlı olarak ya da 3 ila 4 yıl arası mesleki odaklı eğitim vererek faaliyet gösteren kurumlardır.

Almanya eğitim sistemi yapısal olarak Türk eğitim sistemi ile benzerlik göstermektedir. Bu ülkenin eğitim politikalarını düzenleyen yetkili kurum Federal Almanya Eğitim ve Araştırma Bakanlığıdır. Eyaletlere göre eğitim sistemi iki farklı şekildedir: Berlin, Brandenburg, Bremen ve Nordrhein-Westfalen eyaletlerinde ilköğretim altı yıl sürerken diğer eyaletlerde dört yıl sürmektedir. İkinci kademe ise altı yıldan oluşmaktadır. Tam zamanlı eğitim 10 ila 12 yıl arası, bu yılları takip eden yarı zamanlı eğitim ise ülke genelinde bir ya da iki yıl olarak faaliyet göstermektedir. Zorunlu eğitim sonrası öğrenciler ya mesleklerine başlarlar ya da üniversite eğitimlerine devam ederler.

Finlandiya Eğitim Sistemi

Eğitim sistemi oldukça kaliteli bir seviyede olan Finlandiya’da, okullar arasında eğitim-öğretim ve öğrenim farklılıkları oldukça azdır ve hemen hemen tüm bireyler temel eğitimi hedeflenen sürede tamamlamaktadır. Okul öncesi eğitim, temel eğitim ve ikinci düzey eğitimden oluşmakta olup ücretsizdir. Daha sonraki eğitimler de genel olarak ücretsizdir ya da çok düşük bir ücret karşılığı verilir. Okul öncesi eğitimle hedeflenen her bir bireyin, gelirinden bağımsız olarak eşit şartlarda kaliteli bir eğitim alma hakkına sahip olması ve aktif vatandaşlık bilinciyle yetişmesidir.

Finlandiya’da çocuklar, erken eğitim adı altında okul çağına gelmeden önce eğitim alma haklarına sahiptir. Erken eğitim genellikle çocuk yuvalarında ve aile gündüz bakım evlerinde verilmekte çocuk erken eğitime isterse ebeveyni ile birlikte katılabilmektedir. Ebeveynler çalışmıyorsa çocuğun haftada en az 20 saat, ebeveynler çalışıyor ise daha da fazla erken eğitime katılma olanağı mevcuttur. Erken eğitimin amacı çocuğun gelişimini ve refahını desteklemek; sosyal ve el becerileri ve de değişik bilgiler kazanmasına yardımcı olmaktır. Ayrıca çocuk ileride daha fazla öğrenmesine yardımcı olacak beceriler kazanır. Erken eğitim, belediyelerin kontrolü altında vergi gelirleriyle finanse edildiğinden aileler için daha ucuzdur. Bunun dışında Finlandiya’da erken eğitim veren özel kurumlar da vardır. Çocuklar ile eğitilmiş erken eğitim öğretmenleri ve çocuk bakıcıları ilgilenir (Fin Eğitim Sistemi, 2019).

Genellikle okul öncesi eğitim çocuk altı yaşını doldurduğu yıl başlar ve günde 4 saat olarak verilir. Yıl boyunca çocuğa okul hayatına hazırlayacak beceriler kazandırılmaya çalışılır, Harfler ve sayılar gibi temel konular öğretilir. Çocuğun ana dili Fince veya İsveççe değilse çocuk bu dilleri öğrenme konusunda desteklenir. Ayrıca gün içerisinde bol bol oyun oynanır ve okul dışı aktiviteler gerçekleştirilir.

Temel eğitim, çocuğun yedi yaşını doldurduğu sene başlar ve dokuz yıllıktır. Öğrenim süresi çocuk temel eğitimin tüm derslerini başarıyla bitirdikten sonra tamamlanır. Finlandiya’da temel eğitim yasalarca garanti altına alınmıştır. Ulusal öğretim programlarına bağlı kalınarak yerel öğretim programları uygulanır. Vergi ile finanse edilen temel eğitim, belediyeler tarafından düzenlenir ve ücretsizdir. Öğretmenin öğrencilerini daha iyi tanıyarak onlara en uygun öğretim programını geliştirebilmesi için ilk altı sene çocuğa aynı öğretmen eğitim verir. Temel eğitimde bütün değerlendirmeler öğretmen tarafından yapılır. Ülke genelinde düzenlenen bir sınav yoktur.

Liseye hazırlayıcı eğitim için lisede iyi bir dil bilmek gereklidir. Ana dili Fince ya da İsveççe dışında başka bir dil ise ya da dili lise eğitimi için yetersiz ise öğrenci liseye hazırlayıcı eğitime (LUVA) başvurabilir. Mesleki eğitim, liseye kıyasla daha çok uygulama ağırlıklıdır. Meslek eğitiminin temel

programı üç senede tamamlanabilir. Bundan sonraki süreçte ise eğitime devam edilip meslek diploması ya da özel meslek diploması alınabilir. Eğitim programının önemli bir bölümü uygulamalı mesleki öğrenimdir. Meslek eğitiminden sonra yüksekokul eğitimine kadar devam edilebilir.

Yükseköğretime ikinci derece eğitim tamamlandıktan sonra devam edilebilir. Finlandiya’da yükseköğretim meslek yüksekokulları ve üniversiteler tarafından gerçekleştirilir. Meslek yüksekokullarında eğitim üniversite eğitime nazaran daha çok uygulama odaklıdır. İşte öğrenme eğitimin bir parçası olup 3,5-4,5 sene içerisinde meslek yüksekokulu diploması alınabilir. Sonrasında ise eğitime devam ederek lisansüstü meslek yüksekokul programını tamamlamak için, eğitim programı ile aynı alanda en az üç sene boyunca iş deneyimi kazanmak gereklidir.

Üniversitelerde eğitim bilimsel araştırmalara dayanır. Üniversite lisans süresi yaklaşık üç yıldan, yüksek lisans süresi ise yaklaşık iki yıldan oluşmaktadır. Bazı üniversitelerin eğitim programları İngilizce eğitim verebilir. Fakat çoğunlukla eğitim dili Fince ya da İsveççedir. Eğitim sistemi erken eğitimi, okul öncesi eğitimi, temel eğitimi, ikinci derece eğitimi ve yüksek eğitimi içerir. Yetişkin eğitimi yetişkinler içindir ve temel eğitimden yüksek eğitime kadar birçok alternatif içerir. Finlandiya’da bulunan eyaletlerin her birinde Eğitim ve Kültür Bakanlığı mevcuttur. Yerel yönetim, eğitim verme hususunda yetkili olan belediyelerin sorumluluğu altındadır. Okullara ne kadar özerklik verileceği yerel yetkililerce belirlenmektedir. İlköğretim ve ortaöğretim, ikinci devrede öğretim veren kurumların çoğu yerel yetkililerce ve ortak belediye kurullarınca idare edilmektedir (Özmen & Yasan, 2007).

Finlandiya 1917 yılında bağımsızlığını ilan etmiş, parlamenter bir cumhuriyet modeliyle yönetilen bir kuzey Avrupa ülkesidir. Parlamentosu 200 üyeden oluşmaktadır. Devlet başkanı ve meclis, hükümeti oluşturur. Başbakan ve diğer bakanlar devlet bakanına bağlıdır. Eğitim politikasının belirlenmesi ve yasaların çıkarılması Parlamento’nun (Suomen Eduskunta) görevidir. Parlamento’nun eğitim alanında aldığı kararları, uygulamakla yükümlü en yetkili kurum, Finlandiya Eğitim Bakanlığı’dır (Opetusministerio). Eğitim Bakanlığı, Eğitim uygulanmasında Çalışma Sağlık ve Sosyal (Sosiaali- Ja Terveystoimisto), Sanayi ve Ticaret Bakanlıkları (Kauppa- Ja Teollisuusministerio) ile sıkı işbirliği içerisinde. Eğitim Bakanlığı, eğitim, bilim, kültür ve gençlik alanlarında politikalar geliştirmekten sorumludur. Bakanlıkta, Eğitim ve Bilim Bakanı (Opetusministeri) ile Kültür Bakanı (Kulttuuriministeri) birlikte görev yapmaktadır. Eğitim ve Bilim Bakanı, eğitim ve araştırma, Kültür Bakanı ise kültür, spor, gençlik ve öğrencilere mali destek gibi hususlardan sorumludur. Yükseköğretim öncesi genel ve mesleki eğitim ile yetişkin eğitimi alanındaki geliştirme ve değerlendirme çalışmalarından Ulusal Eğitim Kurulu (Opetushallitus) sorumludur ve Eğitim Bakanlığı’na bağlıdır. Üniversite ve Politeknik Yüksekokullara destek sağlayan, uluslararası işbirliği ve akreditasyon çalışmaları yapan, Eğitim Bakanlığına değerlendirme hususunda yardımcı olan, bağımsız Yüksek Öğretim Değerlendirme Kurulu vardır. Finlandiya’da eğitim geçmişte kültürel değerlere bağlı bir yol izlemiştir. Schleicher’in 2006 yılında yaptığı araştırmalarda Finli öğrencilerin esnek, yaratıcı ve etkin bir eğitim sürecinden geçtiği bilgisi vardır. Öğrenciler kendi öğrenmelerinde söz sahibi, risk alan ve özgür düşüncelerine izin verilen bir ortamda eğitim almaktadırlar.

Türkiye, Almanya ve Finlandiya’da Öğretmen Yetiştirme Sistemleri

Türkiye’de öğretmen yetiştirme sistemi

Türkiye’de öğretmen yetiştirme programları türleri bölümlere göre farklılaşmaktadır ve süreleri Tablo.1’de gösterilmiştir:

Tablo 1. Türkiye’de öğretmen yetiştirme programları ve süreleri

Öğretmen Yetiştirme Programı	Süre
Eğitim Fakülteleri İlköğretim/Ortaöğretim Öğretmenlik Bölümleri	4 yıl
Edebiyat, Fen, Fen-Edebiyat Fakülteleri, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, İlahiyat Fakülteleri ile Beden Eğitimi Spor Yüksek Okulu	4 yıl
Meslekî ve Teknik Eğitim Kurumları Meslek Dersleri Öğretmenliği	4 yıl

(Kaynak: YÖK, 2018)

Türkiye, öğretmen eğitimi alanında, 150 yıllık zengin bir deneyime sahiptir. Türkiye’de öğretmen eğitimi, ülkedeki siyasal, sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmelere paralel bir yol izlemiştir. Özellikle Osmanlı Döneminde din ağırlıklı eğitim verilmesi için öğretmen yetiştirildiği görülmektedir. Tanzimat döneminde öğretmenin kendine ait meslek okullarında yetiştirildiği, Cumhuriyet dönemine kadar değişik okullarda ve farklı modellerle öğretmen yetiştirildiği görülmektedir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte eğitim-öğretim alanında yaşanan yenileşmelere paralel olarak öğretmen yetiştirmede değişiklikler yapılmıştır. Köy Enstitüleri ile öğretmen yetiştirme politikası, köylüyü kalkındırma projesine uygun olarak geliştirilmiştir. Daha sonraki yıllarda bu okulların kapatılmasının ardından, Yüksek Öğretmen Okullarının devreye konulduğu, bunun sonrasında ise öğretmen okulları, öğretmen yetiştiren fakülteler ile Eğitim Enstitülerinin öğretmen yetiştirmeye kaynaklık yaptığı bilinmektedir. 1982 yılında yapılan değişiklik ile bu kurumlar tamamen üniversitelere bağlanmıştır (Küçükahmet, 2003).

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı 1996 yılında Eğitim Fakülteleri öğretmen yetiştirme programlarını yeniden düzenlenmesi çalışması yapmış, lisans ve lisansüstü programlarda bir takım değişiklikler yapmıştır. 1997 tarihinde 4306 sayılı kanunla 1997-1998 akademik yılında sekiz yıllık eğitim yürürlüğe girmiş ve ortaöğretim öğretmenliğinin lisansüstü düzeye kaydırılması ile öğretmen yetiştirme yönünde önemli bir adım atılmıştır (YÖK,1998). Ortaöğretim öğretmenliklerinin lisans süresi uzatılmıştır.

Yabancı Dil, Güzel Sanatlar ve Beden Eğitimi dışındaki alanlarda ortaöğretim alan öğretmeni yüksek lisans düzeyinde öğretmen yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanlar Öğretmenliği Bölümü Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji ve Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri anabilim dallarından oluşturulmuş; Ortaöğretim Sosyal Alanlar Öğretmenliği Bölümü ise Tarih, Coğrafya, Felsefe Grubu ve Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dallarına ayrılmıştır. Eğitim Fakültesi dışında öğretmenlik hakkı tanınan fakültelerde derslerin tümünü başarı ile tamamlayan öğrenciler lisans kademesinin son yılında pedagojik formasyon adı verilen teorik ve uygulamalı dersleri Eğitim fakülteleri bünyesinde almaktadırlar. Bu öğretmenlik mesleğine başvurabilmeleri için ön şartlardan biridir.

Almanya’da öğretmen yetiştirme sistemi

Almanya’da Öğretmen yetiştirme programları ve süreleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. *Almanya’da öğretmen yetiştirme programları ve süreleri*

Öğretmen Yetiştirme Programı	Süre
Okul Öncesi Öğretmenliği	3 veya 4 yıl
Orta Öğretim I. Kademe Öğretmenliği	3,5 yıl
Gymnasium Öğretmenliği	4,5 yıl
Berufskolleg Öğretmenliği	4,5 yıl
Özel Eğitim Öğretmenliği	4,5 yıl

Üniversitede yükseköğretime geçiş sağlayan Abitur (ortaöğretim ikinci kademe sonunda yapılan) sınavından sonra, üniversitede öğretmen eğitiminin ilk aşamasına başlanabilir. Öğretmen eğitimi için kayıt olacak öğrencilerin sayısı, öğretmen ihtiyacına göre düzenlenmemiştir. Üniversite veya ilgili fakültelerin ihtiyaçlarına göre sınırlandırılmıştır. Almanya’da tüm öğretmenler, ilkokuldan ortaöğretim ikinci kademeye kadar, üniversite seviyesinde eğitilirler. Öğretmenlik eğitimlerini tamamlayan öğretmen adaylarının öğretmenliğe atanabilmeleri için her eyaletteki devlet sınav dairesi tarafından yapılan I. devlet sınavını (I. Staatsexamen) başarıları zorunludur. Alan bilgisi sınavlarından geçen adaylar, stajyer öğretmen olurlar ve iki yıl süren eğitimlerine başlarlar. Bu süre içinde adaylar bölgelerinde hizmet içi eğitim merkezi tarafından düzenlenen seminerlere katılmak zorundadırlar. Okulda rehber öğretmen gözetiminde bağımsız olarak ders verirler ve diğer etkinliklere katılırlar. Bu sürenin sonunda yapılan değerlendirmede başarılı bulunan adaylar, öğretmenlik meslek bilgilerinin sındığı II. Devlet Sınavına (II. Staatsexamen) girerler. Bu sınavı başaranlar, gereksinim olan bir okulda asil öğretmen olarak görevlendirilirler. Öğretmenler emekli oluncaya kadar öğretmenlik yapabilir ve herhangi bir mesleki gelişim ve kalite kontrolüne tabii tutulmaz.

Aslında, eyalet ve eyalet birimleri, kiliseler, öğretmenler ve bağımsız organizasyonlar tarafından yöneltilen pek çok hizmet içi eğitim kuruluşları vardır. Bu hizmet içi eğitim faaliyetleri gönüllülük esasına dayanır. Öğretmenlerin çoğu hizmet içi eğitim programlarına katılmak için mesleki bir zorunluluk hissederler. Öğretmen Eğitimi Karma Komisyonu'nun 1999 yılı raporu ile Öğretmen Eğitiminin Gelecekteki Yapısına İlişkin Bilim Konseyi'nin 2001 yılı tavsiye kararları doğrultusunda bazı eyaletler öğretmen eğitiminde bir reform yapılması gerektiği konusunda fikir birliğine varmışlar ve öğretmen yetiştirme sisteminde birtakım değişiklikler yapmaya başlamışlardır. Bu değişiklikleri,

- Eğitimde uygulamaya daha fazla ağırlık verilmesi,
- Eğitim kademeleri arasındaki ilişkinin yoğunlaştırılması,
- Dışardan atanacak personelin nitelikleri,
- Öğretmenlik mesleğinin imajının iyileştirilmesi başlıkları altında toplayabiliriz.

Öğretmen eğitiminin yeniden yapılandırılmasında, 1998 tarihli Yüksek Öğretim Kanunu (Hochschulrahmengesetz) ile getirilen lisans ve yüksek lisans derecelerini öngören 2 aşamalı yapının esas alınması söz konusudur. Birçok eyalet bu yapıya uygun öğretmen yetiştirme programları açmaya başlamıştır. Aşağıda reform düzenlemelerin bir kısmını gerçekleştirmiş olan Kuzey Ren Westfalya (NWR) eyaletindeki öğretmen yetiştirme programları hakkında bilgi verilecektir. NWR'de öğretmen yetiştirme eğitiminin yasal alt yapısını Eyalet Parlamentosunca çıkarılan Öğretmen Yetiştirme Yasası (Lehrerausbildungsgesetz-LABG), Birinci Devlet Sınavı Yönetmeliği (Lehramtsprüfungsordnung -LPO) ve Hazırlık Hizmeti ve İkinci Devlet Sınavı Yönetmeliği (Ordnung des vorbereitungsdienstes und der Zweiten Staatsprüfung OVP) yasalarından oluşmaktadır. Bu yasal düzenlemelere göre, öğretmenlik eğitimi Birinci Devlet Sınavı ile sonuçlanan yükseköğrenim ve İkinci Devlet Sınavı ile sona eren 24 aylık bir Hazırlık Hizmeti olarak 2 kademelidir. Öğretmenlik programlarında yükseköğrenime başlamak isteyenlerde Genel Yüksek Öğretim Olgunluk Diploması (Allgemeine Hochschulreife/Abitur) veya Mesleki Yüksek Öğretim Olgunluk (Berufqualifiziere Üniversitesiir Abschluss) şartı aranır. Branş öğretmenlerinin, öğrenim görülen yüksekokulun yönetmeliği, bazı derslere katılabilmek için belirli alanlarda bilgi sahibi olmaları şarttır. Bazı öğretmenlik programlarında ise yönlendirmeler olmaktadır. Örneğin, özel eğitim dalı için eğitime başlamadan önce engellilere eğitim veren özel okullarda bir bilgilenme stajı yapılması tavsiye edilmektedir. Bütün branşlarda, en az 14 haftalık bir uygulama yapılması şarttır. Çoğu branş öğretmenliği eğitimi sırasında, ilgili dalda uygulamanın büyük bölümünün Birinci Devlet Sınavına girme başvurusu yapılmadan önce tamamlanmış olması şarttır.

Birinci Devlet Sınavı, Devlet Sınavı Dairesi tarafından yapılır. Bu sınavla, öğrencilerin öğretmenlik yapabilmek için gerekli eğitsel ve bilimsel mesleki bilgi ve becerileri kazanıp kazanmadıkları belirlenir. Bu sınav, öğrenci tarafından seçilmiş branşlarda yazılı sınav, sözlü sınav, ev ödevi ile pedagoji dersleri bitirme mülakatı olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Sanat, tekstil, müzik ve spor dallarında ayrıca mesleki uygulama sınavları da yapılmaktadır. NWR eyaleti Birinci Devlet Sınavında başarılı olanlar diğer eyaletlerde Hazırlık Hizmeti yapmaya hak kazanmaktadır. Diğer eyaletlerde Birinci Devlet Sınavını başaranlar da NWR'da Hazırlık Hizmeti yapabilmektedir.

Stajyer öğretmen olarak çalışmak anlamındaki Hazırlık Hizmeti kural olarak 24 ay sürelidir. Bu süre içinde stajyer, öğrenciliği dönemi edindiği teorik bilgileri uygulama olanağı bulur ve deneyim kazanır. Staj, bu iş için ön görülen özel eğitim kurumlarında, seminerlerde ve okullarda gerçekleştirilir. Haftada 7 saat süren seminerlerde stajyerlere pedagojik, didaktik ve diğer mesleki bilgiler kazandırılır. Seminerlere paralel olarak haftada 12 saat okulda uygulama eğitimi verilir. Staj tamamlandığında, yükseköğretim kurumundaki seminer dersinin öğretim elemanı ve okul yönetimi stajyerin Hazırlık Hizmetini ve başarısını değerlendiren ortak bir not verirler. Bu not İkinci Devlet Sınavının genel sonucunda değerlendirmeye alınmaktadır. İkinci Devlet Sınavı sonrasında, istihdam yerel otoriteler tarafından gerçekleştirilir.

Finlandiya'da öğretmen yetiştirme sistemi

Tablo 3'te Finlandiya'da Öğretmen Yetiştirme Programları ve süreleri verilmiştir.

Tablo 3. *Finlandiya’da öğretmen yetiştirme programları ve süreleri*

Öğretmen Yetiştirme Programı	Süre
Okul Öncesi Öğretmenliği (lastenseimi opettaja)	3 yıl
Sınıf Öğretmenliği (arvoluokka opettaja)	5 yıl
İlköğretim ve orta öğretim branş öğretmenliği (aihe opettaja)	5 yıl
Özel eğitim öğretmenliği (ylimääräinen juna valttämättä opettaja)	5-6 yıl
Meslek dersleri öğretmenliği (ammatilinen opettaja)	3-4 yıl

Kaynak: Eurydice, 2003.

Finlandiya’da öğretmen eğitimi 1973’ten beri üniversiteler, 1990’lardan sonra yüksekokullar tarafından verilmektedir. Üniversitelerde okul öncesi öğretmenliği, sınıf öğretmenliği, özel eğitim öğretmenliği ve rehber öğretmenlik alanlarında programlar açılmaktadır (Amann, 2003). Öğretmen Yetiştirme programlarının içeriği, 1998 yılında çıkarılan ve 1999 yılında yürürlüğe giren 986 Sayılı Eğitim Personelinin Nitelikleri Yönetmeliği ile düzenlenmiştir (Education Resources in Finland, 2006). Finlandiya Eğitim Bakanlığı’nın (Opetusministerio) 2003-2008 yıllarına ait ‘Education and Research’ isimli raporun, hükümetin öğretmenlerin yetiştirilmesi ve geliştirilmesiyle ilgili hedefler planladığı görülmektedir. Bu hedeflerden bazıları şunlardır:

- Yüksek standartlarda öğretmen yetiştirme
- Öğretmenleri devamlı eğitmek
- Öğretmenlerin sosyal ve sağlık problemlerini çözmek
- Öğretmenlerin ders öğretim yöntemlerinde teknolojiyi kullanmasını sağlamak ve
- Öğretmenleri hizmet içi eğitimlerle sürekli eğitmek.

Okul öncesi öğretmenliği (lastenseimi opettaja) eğitim programı genellikle 3 yılda tamamlanmaktadır. Okul öncesi öğretmenlik programlarında eğitimde temel ve alan çalışmaları, dil ve iletişim, okul öncesi yaş gruplarına temel beceriler kazandıracak dersleri kapsamaktadır. Okul öncesi öğretmen adayları, İngilizce, İsveççe ve Finceyi konuşma ve yazma dersleri, Eğitim Sosyolojisi, Eğitim Psikolojisi, Pedagoji ve Çocuklarla Oyun dersleri almaktadırlar. Sınıf öğretmenleri, temel eğitimin ilk altı yılındaki tüm derslere girmektedirler. Temel eğitimin ikinci aşamasındaki dersler konu uzmanı öğretmenler tarafından verilmektedir. Sınıf öğretmenliği (arvoluokka opettaja) için yüksek lisans (maisteri) düzeyinde eğitim almak gerekmektedir. Sınıf öğretmenliği bölümünde genel alanların yanı sıra temel, orta ve ileri düzeyde eğitim bilimi ve eğitim psikolojisi dersleri verilmektedir. Öğretmen adayları ilköğretim okullarının programlarında yer alan derslerden bir veya iki tanesini alarak uzmanlaşmaktadır. Öğretmenlik uygulamaları derslerin %9 ‘u oranında gerçekleştirilmektedir. Sınıf öğretmenliği eğitimine başvuran kişilerin üniversite giriş sınavında başarılı olmaları gerekmektedir (Delibaş, 2008).

Sınıf öğretmenliği eğitimi için yapılan giriş sınavı, yazılı, yetenek testi ve mülakattan oluşmaktadır. Her üç testte başarılı olan adaylar sınıf öğretmenliği bölümlerine kabul edilir (Education Research in Finland, 2019). İlköğretim okullarının 7.-9. sınıfları ile orta öğretim kurumlarında branş öğretmenliği (aihe opettaja) yapabilmek için yüksek lisans şarttır. Branş öğretmenliği programları 5-6 yıllık bir eğitim süresini kapsamaktadır. Bu eğitim 2 şekilde yapılmaktadır. Genel olarak bir üniversitede Biyoloji, Fizik, Tarih, Yabancı Dil gibi derslerin eğitimi verilmekte sonra Pedagoji dersleri verilmektedir. Diğer uygulamada branş ve pedagoji eğitimi birlikte verilmektedir. 60 AKTS kredilik pedagoji eğitimini içeren ve en az 240 AKTS kredisini kapsayan bir eğitimi tamamlamak şarttır. 1. seçenekte öğretmen adayı 60 AKTS krediye uygun pedagoji derslerini tamamlamak zorundadır. Üniversitelerde branş öğretmenliği eğitimi uygulama okulları ile işbirliği içinde verilmektedir. Meslek okullarında öğretmenlik yapabilmek için öğretmen adayının kendi alanında lisans derecesine sahip olması, alanındaki meslekte en az üç yıl deneyime sahip olması ve ardından bir mesleki yüksek eğitim enstitüsünde 60 AKTS kredisini kapsayan pedagoji eğitimini alması gerekmektedir (Eurydice, 2003). Finlandiya’da öğrenme güçlüğü çeken veya engelli öğrencilere eğitim veren özel eğitim öğretmenlerinin (ylimaarainen juna valttamatta opettaja) 5-6 yıl eğitim alması

şarttır. Bu eğitim süresi 180 AKTS pedagoji eğitimini de kapsar. Özel eğitim öğretmenleri engellilerin bulunduğu ilköğretim ve orta öğretim kurumlarında görev alırlar (Amann, 2003).

Finlandiya eğitim sisteminin, öğretmen yetiştirme konusunda çok iyi olduğu bilinmektedir. 1980’li yılların başlarında sınıf öğretmenliği programları 3 yıldan 5 yıla çıkarılmıştır. Öğretmenlik iyi bir statüye getirilmiş, üniversite giriş sınavlarında en yüksek puan alan öğrenciler öğretmenlik programlarını tercih etmişlerdir (Simola, 2005). Öğretmen eğitimi programları yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiştir. Öğretmenlere farklı öğrenme yöntemleri öğretilmiştir. Okullarda profesyonel öğretmenler öğrencilerde güven oluşmasını sağlamış, böylece iyi eğitilmiş sivil toplum oluşmuştur (Lewis, 2005). Finlandiya son yıllarda hızla göç almaktadır. Bu nedenle göç eden insanların dil öğrenimi ve meslek alanında gelişmelerini sağlamak amacıyla hükümetin eğitimle ilgili çalışmaları devam etmektedir.

Almanya, Finlandiya ve Türkiye’deki Öğretmen Yetiştirme Sistemleri Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Özellikle öğretmen yetiştirme programının içeriğinin öğretmenlik programlarının çeşidine göre değişmesi her üç ülkede benzerlik göstermektedir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve günümüzde hızı ve kapsamı giderek artan ve genişleyen bilişim ve iletişim teknolojileri alanındaki gelişmeler, eğitim alanında yeni bireysel ve toplumsal gereksinimleri ortaya çıkarmıştır. Bu gereksinimlerin karşılanması için okulların görev ve sorumlulukları, eğitim süreleri, amaçları ve öğretmenlerin sahip olmaları gereken nitelikler yeniden tanımlanmıştır. Türkiye ve Avrupa Birliği’ni oluşturan ülkelerde öğretmen eğitiminin süresi, amaçları, kapsamı yeniden düzenlenmiştir. Bologna sürecinde tüm öğretmen yetiştirme programlarının üniversiteler tarafından açılması beklenmektedir. Finlandiya ve Türkiye’de öğretmenler üniversiteler tarafından açılan programlarla yetiştirilmektedir. Almanya’da öğretmen yetiştirme programlarının teorik kısmından üniversiteler, uygulama kısmından ise eğitim kurumları, pedagoji enstitüleri ve okullar sorumludur.

Cumhuriyet sonrası Türkiye’de öğretmen yetiştirme sistemi uzun yıllar Milli Eğitim Bakanlığının denetiminde yapılmış, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ‘Öğretmenlik devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir’ ibaresi ile öğretmenlerin eğitim vereceği kademeye bakılmaksızın yükseköğrenim görmeleri öngörülmüştür (Akyüz, 2007). 1982 yılı eğitim reformu ile birlikte daha önce Milli Eğitim Bakanlığının bünyesinde olan öğretmenlerin eğitimi kurulan Yüksek Öğretim Kurumu’na (YÖK) devredilmiş ve öğretmenler üniversitelerde fakültelerde eğitim alıp mesleklerini icra etmeye başlamışlardır. Okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretime öğretmen yetiştirme süresi 4 yıl olarak düzenlenmiştir. İlköğretim öğretmen yetiştiren fakültelerde öğretmen adaylarına çok yönlü farklı bölümlerden (Müzik Öğretmenliği, Eğitim Bilimleri bölümü, Matematik Öğretmenliği bölümü vs.) ders verilerek genel kültür, alan bilgisi ve meslek dersleriyle yetkinlikleri artırılmaktadır.

Öte yandan Almanya’da öğretmen eğitimi Öğretmen Seminerleri (Lehrerseminare) adı verilen dersler aracılığıyla başlamıştır. Üniversite düzeyinde öğretmen eğitimi ise ilk olarak 1926 yılında Pedagojik Akademi (Pädagogische Akademie) kurumlarıyla başlamıştır. Bu okullar Hitler diktatörlüğü zamanında kapatılarak, bazıları Öğretmen Eğitimi Yüksekokulları (Hochschule für Lehrerbildung) olarak devam ettirilmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra ise Pedagojik Yüksekokullar (Pädagogische Hochschule) adıyla devam eden okullar 1960 yıllarında eğitim içeriği açısından zenginleştirilmiştir. 1980’li yıllarda tıpkı Türkiye’de olduğu gibi bazı istisna eyaletler dışında, üniversitelerin bünyesine katılmıştır. Almanya’daki eyalet sistemine paralel olarak öğretmen eğitimi de eyaletlerin sistemine göre düzenlenmiştir. Düzenli Kültür Bakanları Heyeti adı verilen kurul eyaletler arasında birlik sağlamak ve eyaletler üstü kararları almakla sorumludur. Öğretmen eğitiminde kademeli bir model izlenmektedir. Toplam olarak 5 veya 6 yıl süren ve bu eğitim süresinin 3-4 yılı teorik, 2 yılı ise uygulamaya yönelik olmak üzere eğitime tabi tutulurlar. Ortaöğretim öğretmenliği için öğretmenler ‘Gymnasium’da 5+2 yahut 6+2 olmak üzere toplamda 7 veya 8 yıllık eğitimi Erziehungswissenschaftliche Fakultät adı verilen Eğitim Bilimleri fakültelerinde almaktadırlar.

Finlandiya’da ise öğretmen olmanın şartları sadece üniversite giriş sınavı ile sınırlı değildir. Bu sınavda başarı gösteren öğrenciler, yazılı sınav, yetenek testi, kişisel olarak yapılan mülakat ve grup tartışmasında yer almak zorunluluğundadırlar. Öğrenciler okumak istedikleri üniversitenin, birbirinden farklı olan içerikte hazırlanmış sözü edilen sınavlarında başarı göstermelidirler. Finlandiya’da öğretmenler ulusal ve uluslararası değerlendirmelere dayanan ve yoğun bir süreç olan pedagojik programda araştırmaya dayanan oryantasyon programında eğitilirler. Öğretmenlik mesleği, toplumdaki diğer mesleklere kıyasla prestiji yüksek bir meslek olduğundan yüksek yeterlilikler gerektirir (Ekinci & Öter, 2010). Her öğretmenlik branşında yüksek lisans düzeyinde eğitim zorunluluğu vardır. Öğretmenler yetiştirilirken eğitimleri süresince uygulamalı derslerle kuramsal dersleri bütünleştirilir (Delibaş & Babadoğan, 2009). İki yıl süren uygulama eğitiminde, dört aşamalı olup üçü eğitim fakültelerinin bağlı olduğu uygulama okulları ve bir tanesi de devlet okulunda olmak üzere süreç tamamlanır. Mezun olan öğretmen adaylarının Türkiye’deki Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi’nin (ÖSYM) yaptığı Kamu Personeli Seçme Sınavı’na (KPSS) benzer bir sınava girip başarı gösterdikleri takdirde yapılan sıralamaya göre devlet okullarında çalışmalarına izin verilir. Atama devlet tarafından yapılır. Ayrıca, özel eğitim kurumları kendi sınavlarını yapabilir ve öğretmenlerini atayabilir. Sınıf öğretmenleri zorunlu olarak yüksek lisans eğitimi almak zorundadır. Yüksek lisansları, staj eğitim başarıları, öğretmenlik yetenekleri gibi hususlar göz önüne alınarak öğretmenler okullara atanır (Ekinci & Öter, 2010).

Almanya, Finlandiya ve Türkiye’de öğretmen yetiştirme programlarının süreleri arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Almanya’da branş öğretmeni 1. ve 2. kademeye yönelik yetiştirilmektedir. Ortaöğretim 1. kademeye öğretmenler; 3,5 yılda, 2. kademe ve Gymnasiumlar için 4,5 yılda yetiştirilmektedir. Bütün öğretmen yetiştirme programlarının sonunda 2 yıl hazırlık hizmeti yapma zorunluluğu bulunmaktadır. Sonuç olarak Almanya’da öğretmen yetiştirme programları 5,5-6,5 yıldır. Ortaöğretime branş öğretmenleri fakültelerde 3 yıllık lisans eğitiminden sonra 1 yıllık Lisansüstü Eğitim Sertifikası (PGCE) olarak yetiştirilmektedir. Lisansüstü eğitim sertifikası veren kurumların sayısı oldukça fazladır. Finlandiya’da ilköğretim, ortaöğretim ve branş öğretmenleri yetiştirme programları 5 yıl sürmektedir. Türkiye’de ortaöğretim branş öğretmenleri, eğitim fakülteleri tarafından 4 yılda yetiştirilmektedir. Sonuç olarak öğretmen yetiştirme programlarının süreleri, ders verilecek öğretim kademesine paralel olarak artmaktadır. Öğretmen yetiştirme programlarında temel olarak iki model uygulanmaktadır. Bunlar, kaynaşık ve uyumlu modellerdir. Concurrent (kaynaşık) modelde alan dersleri ile formasyon dersleri birlikte verilirken, Consecutive (uyumlu) modelde ise önce alan dersleri sonra formasyon dersleri eğitim fakültelerinden alınarak tamamlanır (Moon, 2003). İncelenen ülkelerde ortaöğretim kurumlarına öğretmen yetiştiren kurumlarda ikinci modelin daha yaygın olduğu görülmüştür. Almanya’da, eyalet sistemine dayalı bir eğitim olduğu için öğretmen yetiştirme modellerinde de farklılıklar görülmektedir. Bolonya süreci ile uygulamaya konulan 2 aşamalı yükseköğretim sistemi ile farklılıklar en aza indirgenmiştir.

Sonuçlar ve Öneriler

Bu çalışmada Almanya, Finlandiya ve Türkiye’nin öğretmen yetiştirme sistemlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi sonucu birçok benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuş, öğretmen yetiştirme programları ve süreleri belirtilmiş ve ilgili kısımlarda tartışılmıştır. Bu bulgular ışığında aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir.

- Almanya, Finlandiya ve Türkiye’de genel eğitim sistemlerinin karşılaştırılması bölümünde Almanya ve Finlandiya’nın eğitim politikalarının ‘her bireye kendi yetenek ve ilgi alanına göre en uygun eğitim imkânı sağlamak’ ilkesi üzerine kurulu olduğu görülmüştür. Gençlerin, demokraside sorumluluk yüklenilebilecek fertlerin yetişmelerini hedefleyen eğitim sistemleri, herkese mesleki ve siyasi alanlarda eğitimini yükseltme imkânı vermektedir. Türk eğitim politikası ise ‘her bireyin, eğitimi süresince ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yönlendirilmesini ve yetiştirilmesini sağlamak’ üzerine kuruludur. Türkiye’nin eğitim politikası, genelde toplumun eğitim ihtiyacının karşılanması ilkesine bağlıdır.

• Almanya’da eğitim sisteminin işleyişiyle ilgili yetkiler eyaletler ve devlet arasında paylaşılmıştır. Okul sisteminin gözetimi ve denetimi sorumluluğu eyaletlerde olduğundan denetimi yapacak ayrı bir teftiş kurumu bulunmamaktadır. Ancak okul öncesi eğitim kurumları ve ilköğretim kademesindeki bazı kurumlar Gençlik ve Sağlık Daireleri tarafından denetlenmektedir. Finlandiya’da eğitim hizmetleri, Finlandiya Eğitim Bakanlığı (Opetusministerio) tarafından yürütülmektedir. Türkiye’de ise eğitim sisteminin işleyişiyle ilgili tüm yetkiler Milli Eğitim Bakanlığındadır. Türkiye, merkezi bir eğitim sistemine sahiptir. Okulların gözetimi ve denetimi Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Teftiş Kurulu tarafından yapılmaktadır.

• İncelenen Avrupa Birliği ülkelerinde ve Türkiye’de örgün eğitim sisteminin dört kademe okulöncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Zorunlu eğitime başlama yaşı Türkiye ve Almanya’da 6 iken, Finlandiya’da 7’dir. Zorunlu eğitimin süresi Almanya’da eyaletlere göre 9-10 yıl arasında değişmekte iken, Finlandiya’da 9, Türkiye’de 8 yıldır. Almanya, Finlandiya ve Türkiye’deki örgün eğitim sistemlerinde zorunlu eğitim sonrasında eğitim, genel ve mesleki olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Erginer, 2006). Yükseköğretim öncesi örgün eğitim Almanya’da 13, Finlandiya ve Türkiye’de 12 yıldır. Türkiye örgün eğitim süresi bakımından Almanya’dan bir yıl eksiktir.

• İncelenen ülkelerde yükseköğretime kabul koşulu ortaöğretim diplomasıdır. Almanya’da yükseköğretim programlarına girmek isteyen öğrencilerin genel eğitim amaçlı 13. sınıfın sonunda yapılan olgunluk sınavını başarıları gerekmektedir. Finlandiya’da öğrenciler genel ortaöğretim ikinci devre eğitiminin sonunda zorunlu dört testten oluşan ulusal bir sınava girerler. Yükseköğretime girerken bu sınav sonuçlarına bakılır. Bir bölüme başvuru yapan kişi sayısı mevcut kapasiteyi geçtiği zaman, farklı öğrenci seçme kistaslarına başvurulur. Türkiye’de ise ortaöğretime başarı ile bitiren ve Yükseköğretime gitmek isteyen adaylar, her yıl haziran ayında yapılan ‘Öğrenci Seçme Sınavına’ girmek ve yeterli puan almak zorundadır. Öğrenciler aldıkları puana ve tercihlerine göre merkezi sistemle yerleştirilirler.

• Almanya, Finlandiya ve Türkiye’de Yüksek Öğretim kademesinde eğitimin üniversiteler ve yüksekokullar tarafından verildiği görülmüştür. Bologna Deklarasyonu ile ortaya konulan 2 aşamalı yükseköğretim sistemi, Avrupa Kredi Transfer Sistemi (AKTS), Diploma Eki gibi kavramların yaygınlaştırılması 2010 yılında tüm ülkelerde tamamlanmıştır. İncelenen ülkelerde yükseköğretim politikalarının belirlenmesinde, yükseköğretimde akreditasyon, kalite çalışmaları, kalite değerlendirmeleri konularında çok büyük ilerlemelerin olduğu görülmüştür.

• Türkiye ve diğer ülkeler arasındaki farklardan biri öğretmenlerin kendilerini yenilemeleri için motive eden unsurlardır. Kamu ücret politikasının geçerli olduğu okullarda bilgi ve donanım öğretmenlerin farklı bir gözle değerlendirilmesine ve daha iyi olana katkı sağlamamaktadır. Öte yandan Almanya öğretmenlerin alanları konusunda uzmanlaşmasını zorunlu tutar ve öğretmenin mesleki gelişimine katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak Almanya’nın öğretmen yetiştirme programlarını öğretmenlere sağladığı gelişim anlamında incelemek ve Almanya’nın alan öğretmenlerine zorunlu tuttuğu yüksek lisansı Türkiye’deki öğretmen yetiştirme programlarına da dahil etmek öğretmenlerin gelişimi açısından katkı sağlayıcı olabilir. Başka bir fark Türkiye’de eğitimlerinin son sınıflarında staj yapılan okullarla fakülteler arasındaki ilişki güçlendirilmeye çalışılsa bile yine de Almanya ve Finlandiya’daki iki kurum arasındaki ilişki gibi olmamaktadır.

• Öğretmenlik eğitimlerini tamamlayan adayların mesleğe atanmalarında da farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, Almanya’da öğretmenlik eğitimlerini tamamlayan adayların öğretmenlik mesleğine atanabilmeleri için her eyaletteki Devlet Sınav Dairesi tarafından yapılan I. Devlet Sınavını başarıları zorunludur. Başarılı olan adaylar stajyer öğretmen olarak bir okulda görevlendirilir ve iki yıl süren stajlarını tamamlarlar. Bu süre içinde adaylar, bölgelerindeki hizmet içi eğitim merkezi tarafından yapılan seminerlere katılırlar, okulda rehber öğretmen gözetiminde bağımsız ders verirler ve etkinliklere katılırlar. Bu sürenin sonunda başarılı bulunan adaylar, öğretmenlik meslek bilgilerinin ölçüldüğü II. Devlet Sınavına girerler. Bu sınavı başaranlar asil öğretmen olarak görevlendirilir. Türkiye’de öğretmen adayları merkezi sistemle yapılan KPSS (Kamu Personeli Seçme Sınavı) sınavına girmek ve yeterli puan almak zorundadır. Alınan puanlara göre Milli Eğitim Bakanlığı ihtiyaca göre atama yapar. Atanan öğretmen

adayları bir yıl stajyerlik yapar ve rehber öğretmen gözetiminde eğitim-öğretim etkinliğinde bulunurlar. Bir yılın sonunda adaylar asil öğretmen olarak atanırlar.

Bu çalışmada yapılan karşılaştırmalar, Türkiye ve Finlandiya ve Almanya Eğitim Sistemlerinin hali hazırdaki durumu ve öğretmen yetiştirme sistemleri benzerlik ve farklılıkları ile sınırlıdır. Eğitim olgusunun birbirleriyle devamlı etkileşimde bulunan üç temel ögesi bulunmaktadır. Bu üç temel öge, öğrenci, öğretmen ve programdır. Eğitim sistemimizin etkili bir biçimde işleyişini sağlamakta üzerinde en çok denetim gücümüzün bulunduğu öge öğretmen yetiştirilmesi sürecidir. Alan derslerinin daha nitelikli ve kalıcı öğretilmesi, nitelikli öğretmen yetiştirilmesine bağlıdır. Bu araştırmada elde edilen sonuçlar ışığında bazı öneriler geliştirilmiştir.

Öğretmen yetiştiren kurumlar ile uygulama okulları arasındaki işbirliği artırılmalıdır (Dogan, 2016). Uygulama yapılan okullarla sürekli iletişim kurulmalı, güncel araştırma ve gelişmeler, uygulamaların yapıldığı okullarla paylaşılmalıdır. Bu sayede programın güncelliği sürekli sağlanarak kuram ve uygulama arasındaki kopukluk giderilmiş olur. Böylece öğretmen adayları mezun olup göreve başladıklarında zorlukları ve alışma problemlerini daha az yaşayacaklardır.

Kaynaklar

- Akyüz, Y. (2007). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Amann, M. (2003). Das Lehrerbild In Der Öffentlichkeit Im Vergleich Finland, Schweiz Und Österreich-Ursachen Und Massnahmen Zur Verbesserung. Diplomarbeit. Berufspädagogische Akademie Des Bu Üniversitesi in Tirol. <http://www.studienbibliothek.at/admin/diplarb.htm> (25 Aralık 2013).
- Arslan, M. M. & Kılıç, Ç. (2000). Bazı Avrupa ülkelerinde ve Türkiye’de zorunlu eğitimde yönlendirme çalışmalarının değerlendirilmesi, *Millî Eğitim Dergisi*, 148, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/148/10.htm (14 Aralık 2013).
- Bal B., & Başar E. (2014). Finlandiya, Almanya, Singapur ve Türkiye’nin Eğitim Sistemleri Açısından Kademeler Arası Geçiş Sistemlerinin Karşılaştırılması. *Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Eğitimde Kademeler Arası Geçiş ve Yeni Modeller Uluslararası Kongresi*. Atatürk Araştırma Merkezi, Edt: Nihat Büyükbaş, Firdevs Güneş
- Balbay, S., & Pamuk, G., Temir, T. Doğan, C. (2018). Issues in pre-service and in-service teacher training programs for university English instructors in Turkey. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 14(2), 48-60.
- Börekçi M. (2009). Türk dili edebiyatı ve Türkçe öğretmenlerinin yetiştirilmesi sürecinde dilbilim ve Türkçe öğretimi, *Turkish Studies*, (4), 419-429.
- Çelikten M., Şanal M. & Yeni Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 207-237.
- Delibaş, H. (2008). Türkiye, İngiltere, Almanya ve Finlandiya Biyoloji öğretmeni yetiştirme programlarının karşılaştırılması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Delibaş, H., & Babadoğan, C. (2009). A comparison of biology teacher education programs in Germany, England and Turkey. *Elementary Education Online*, 8(2), 556-566.
- Dogan, C. (2016). Sustaining professional development of English language practitioners. In *Teachers Engaging in Research*, 79-88, Kent: IATEFL Publications.
- Dogan, C. (2018). Empowering Teacher-Researchers, Empowering Learners. In *Teachers Research!*, 9-19, Kent: IATEFL Publications.
- Ekinci, A. & Öter Ö. M. (2010). Finlandiya Eğitim ve Öğretmen Yetiştirme Sistemi Çalışma Ziyareti Raporu, http://duabpo.dicle.edu.tr/oygem/dosya/Finlandiya_Raporu.pdf. (Erişim Tarihi: 11.06.2013)
- Erginer, A. (2006). *Avrupa Birliği Eğitim Sistemleri*. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Eurydice (2003). The Education System of Finland. <http://www.minedu.fi/minedu/Education/iUniversitesix.html> (25 Aralık 2005).

- Eurydice, (2011). National system overview on education systems in Europe and ongoing reforms, 2011 edition. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/national_summary_sheets/047_DE_EN.pdf (1 Aralık 2013).
- Fin Eğitim Sistemi, 2019. <https://www.infofinland.fi/tr/finlandiya-da-ya-am/e-itim/fin-e-itim-sistemi> (23 Kasım 2019).
- Gün, F. & Baskan, G. (2013). New Education System in Turkey (4+4+4): A Critical Outlook. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 131 (2014), 229 – 235.
- Keklik, S. (2013). Yeni eğitim sistemi (4+4+4) değişikliği kapsamında Türkçe öğretmenliği lisans programının incelenmesi ve öneriler. *Turkish Studies . International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(1), 1911-1930.
- Küçükahmet, L. (2003). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Lewis, R. (2005) Finland ,cultural lone wolf. Intercultural pres. Minister of Education in Finland. <http://www.minedu.fi> (25 Aralık 2013).
- Moon, B. , Vlasceau, L. , Barrows, L. C. (2003). Institutional Approaches to Teacher Education within Higher Education in Europe: Current Models and New Developments (Unesco, CEPES). <http://www.cepes.ro/publications/pdf/teacher.pdf> adresinden 26 Aralık 2013 tarihinde alınmıştır.
- OECD (2010). Education at a Glance 2010 (doi:10.1787/eag-2010-en). OECD, Paris.
- Özen, R. (2006). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Hizmet İçi Eğitim Programlarının Etkilerine İlişkin Görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 141–160.
- Özmen, F. & Yasan, T. (2007). Türk Eğitim Sisteminde Denetim ve Avrupa Birliği Ülkeleri İle Karşılaştırılması, <http://www.scribd.com/doc/39848461/36-AB-ulkelerinde-denetim-204-210> (27 Nisan 2011).
- Schleicher, A. (2006). The economics of knowledge: Why education is key for Europe's success. Brussels: Lisbon Council. www.lisboncouncil.net/index.php?option=com_publications&task=view&id=1&Itemid=35
- Simola, H. (2005). The Finnish miracle of PISA . Historical and sociological remarks on teaching and teacher education. *Journal of Education Policy*. 22, No:X.
- TÜİK, (2012). Eğitim istatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?id=3642&metod=IlgiliGosterge> adresinden 10 Aralık 2013 tarihinde alınmıştır.
- TÜİK, (2018). Haber bülteni, (sayı: 13140) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13140> adresinden 18 Eylül 2019 tarihinde alınmıştır.
- YÖK (1998). Eğitim Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme Programlarının Yeniden Düzenlenmesi. Ankara. <http://www.yok.gov.tr/egitim> adresinden 22 Aralık 2013 tarihinde alınmıştır.
- YÖK, (2018). Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Fakülteleri. Ankara: Yükseköğretim Kurulu.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

(EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>**Tür:** Araştırma Makalesi**Gönderim Tarihi:** 01 Kasım 2019**Kabul Tarihi:** 06 Aralık 2019

Atf Künyesi: Mürüvet, H. (2019). “Bir Elyazmasının Minyatürlerini Okumak”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 219-229.

BİR ELYAZMASININ MİNYATÜRLERİNİ OKUMAK

Mürüvet HARMAN*

Öz

Hadıkatu's-Su'adâ 16. yüzyılda kaleme alınmış zamanla geniş okur kitlesine ulaşmış ve bugün bile aynı ilgi ile karşılanan bir eserdir. Fuzûlî'nin “Kerbela Vak'ası”nı konu alan bu eseri aynı yüzyıl içerisinde çoğaltılmaya başlanmıştır. Bu durumla eş zamanlı olarak bazı nüshaları nakkaşlar tarafından minyatürler ile de zenginleştirilmiştir. Osmanlı başkentinin dışındaki nakkaşhanelerde ortaya çıkarılan söz konusu minyatürler zengin bir betimleme anlayışını yansıtmaktadır. Genel olarak minyatürler eserde konu edilen peygamber veya dini şahsiyetlerle ilgili olmakla beraber daha çok “Kerbela Vak'ası”nı yansıtmaktadır. Ancak bu durum bütün nüshalar için geçerli değildir. Yine her bir nüshadaki minyatür sayısı da farklılık göstermektedir. Böylesine bir çeşitliliğe sahip bu minyatürler çeşitli araştırmacılar tarafından farklı özellikleri doğrultusunda incelemeye tabi tutulmuştur. Yapılan değerlendirmelerde minyatürler ya metin-resim ilişkisi bağlamında ya da ikonografik yönüyle ele alınmıştır. Bu yaklaşımlar doğrultusunda da minyatürler ile ilgili olarak değişik sonuçlara varılmıştır. Neredeyse uç noktalarda sayılabilecek bu veriler dikkat çekicidir. Bu çalışma kapsamında eserin ondan fazla minyatürlü nüshası ve yaprak şeklindeki minyatürlerin çokluğu göz önüne alınarak sadece Paris Bibliothèque Nationale Suppl. Turc 1088 nolu eserdeki minyatürler incelenmiştir. Aynı zamanda İslam resim sanatının da birer örneği sayılan bu minyatürler çoklu bakış açısı ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bunun için İslam resim sanatı veya Osmanlı minyatür sanatı üzerine yapılan kuramsal çalışmalar merkeze alınmış, bu yaklaşımlar doğrultusunda minyatürlerin okuması daha doğrusu minyatürlerin izleyiciye neyi göstermeyi amaçladıkları sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimer: *Hadıkatu's-Su'adâ*, Fuzûlî, Kerbelâ Vak'ası , minyatür, anlam.

Reading Miniatures of A Manuscript

Abstract

Hadıkatu's-Su'adâ, which was written in the 16th century, has reached a wide audience and even today is a work that is met with the same interest. This work of Fuzûlî on the subject of “Karbala Battle” started to be replicated in the same century. Simultaneously, some copies were enriched with miniatures by naqqas. These miniatures unearthed in the nakkaşhanes, which located outside the Ottoman capital reflect a rich understanding of the description. In general, miniatures are related to the prophets or religious figures mentioned in the work, but they mostly reflect the subjects related to “Karbela Battle”. However, this does not apply to all copies. Again, the number of miniatures in each copy are varies. These miniatures were examined by various researchers in accordance with their different features. In the evaluations made, miniatures are discussed in the context of text-picture relationship or iconographic analysis. In line with these approaches, different conclusions have been reached regarding with miniatures. These data, which can be counted almost at the extreme, are remarkable. Within the scope of this study, considering only the more than ten miniature copies of the work and the abundance of leaf-shaped miniatures, only the miniatures in Paris Bibliothèque Nationale Suppl Turc. 1088 are considered. At the same time, these miniatures, which are considered as examples of Islamic painting, have been tried to be evaluated from multiple perspectives. For this reason, the

* Arş. Gör. Dr., Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Çanakkale/Türkiye, E-Posta: harmanmuruvet@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-6651-263X>.

theoretical studies on Islamic painting or Ottoman miniature art were taken into the centre and in line with these approaches, the reading of the miniatures, or rather, what the miniatures aimed to show to the audience was questioned.

Keyword: *Hadikatu's-Su'adâ*, Fuzûlî, Karbala Battle, miniature, meaning.

Giriş

Fuzûlî'nin (asıl adı Mehmed b. Süleymân Bağdâdî, ö. 1556) 1547'den önce kaleme aldığı *Hadikatu's-Su'adâ*'nın (*Mutluların Bahçesi*)¹ bugün farklı koleksiyon ve kütüphanelerde 260'dan fazla nüshasının olduğu söylenmektedir.² Çok sayıda nüshası bulunan bu eser edebi yönünden çeşitli araştırmalara konu olmuş, hatta Fuzûlî'nin *Hadikatu's-Su'adâ*'yı yazarken esinlendiği Huseyn b. Alî el-Vâ'iz el-Kâşifi'nin (ö. 1504) *Ravzatu's-Şuhedâ* (*Şehidler Bahçesi*) adlı yapıtı ile metinsel karşılaştırılması bile yapılmıştır.³ Hakkında bilimsel yayınların yoğun olduğu bu eserin farklı tarihlere ait nüshalarında yer alan minyatürleri ise önemli bir çalışma alanını oluşturmuş, söz konusu minyatürler sayıları, konuları ve ikonografileri doğrultusunda incelenmiştir.⁴

İslam ikonografisi üzerine yapılan bir çalışma esnasında *Hadikatu's-Su'adâ*'nın bir nüshasında yer alan minyatürlerdeki betimleme biçimleri ve bunların yorumlanış şekilleri dikkat çekici bulunmuştur. Çünkü minyatürler hakkında yapılan yayınlarda araştırmacıların farklı yöntemlerle neticesinde uç noktalarda yorumlar yaptıkları görülmüştür. Bu nedenle özellikle eserin bütün minyatürlü nüshalarına değil sadece biri ele alınarak bu yorumlamaların neden kaynaklandığına ve minyatürlerin yeni bir okumaya tabi tutulup tutulmayacağına odaklanılmıştır. Bunun için öncelikle eserin konusu, yazılma amacı, yazıldığı devrin özellikleri, minyatürlerin üretildiği nakkaşaneler ve minyatürlerdeki betimleme anlayışları ele alınmıştır.

Hadikatu's-Su'adâ'nın Konusu ve Yazılış Nedeni

İslam tarihinde önemli bir dönüm noktası olan “Kerbelâ Vak'ası” Müslümanlar üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Emevî hanedanlığının (661-750) babadan oğula döndüğü ve halifeliğin de aynı kadere mahkûm edildiği 7. yüzyılda Yezîd I'in (asıl adı Ebû Hâlid Yezîd b. Muâviye b. Ebî Süfyân el-Kureşî el-Ümevî, ö. 683) halifeliğini tanımayan Hz. Hüseyin (Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî eş-Şehîd, ö. 680) O'na biat etmemiş ve bu durum bir trajediye yol açmıştır.⁵ İlk başta oldukça büyük bir taraftar edinen Hz. Hüseyin Kerbelâ Çölü'ne geldiğinde 70 kadar kişi kalmış, karşısında ise binlerce sayıda olan bir ordu bulmuştur. Karşılıklı görüşmeler olumsuz neticelenince Hz. Hüseyin ve yanındakiler önce Fırat Nehri'nin suyundan mahrum bırakılmış, sonra da kadınlar ve Zeynelâbidîn (asıl adı Ebü'l-Hasen Alî b. El-Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib, ö. 712) hariç öldürülmüşlerdir. Peygamberin sevgili torunlarından biri olan Hz. Hüseyin ve onun yaşadığı bu vahim olay Müslümanlar tarafından tepki ile karşılanınca Yezîd I öldürme emrini vermediğini iddia etmiş, Kerbelâ'da esir alınan kadınlar ve Zeynelâbidîn'i Şam'da ağırlamış ve Medine'ye geri göndermiştir.

Peygamber'in soyundan gelen Hz. Hüseyin'in böylesine trajik ölümü zamanla edebi metinlerde kendine yer bulmuştur. 7. yüzyıldan itibaren “Kerbelâ Vak'ası” hakkında şiirler ve metinler kaleme alınmıştır.⁶ Maktel olarak adlandırılan her bir eserde olayın vahameti vurgulanmıştır (Fuzûlî, 1996: XXVII-XXVIII). Huseyn b. Alî el-Vâ'iz el-Kâşifi'nin *Ravzatu's-Şuhedâ*'sı ise olayı konu alan eserler içerisinde edebi yönden ön plana çıkmıştır. İşte Fuzûlî'de hem yaşadığı coğrafyadan hem de Huseyn b. Alî el-Vâ'iz el-Kâşifi'nin eserinden esinlenerek, *Hadikatu's-Su'adâ*'yı ortaya çıkarmıştır. Eser Bağdat'ın Osmanlı yönetimine geçmesinden sonra yazarı tarafından Osmanlı yöneticilerine sunulmuştur. Fuzûlî kitabın giriş kısmında “Kerbelâ Vak'ası”nın Arapça ve Farsça aktarımlarının yapıldığını, Türklerin de bu olaydan

¹ Bazı araştırmacılar eserin tam künyesinin “*Maktel-nâme-yi İmâm Huseyn elmüsemâ bihi Hadikatu's-Su'adâ radıyallâhu anhum*” olduğunu söylemektedir bkz. Tanyıldız, 2015, s.139.

² Güngör, 2008, s. 782.

³ Mahdum, 2001; Mirzayev, 2009.

⁴ And, 1990, s. 4-15; Milstein, 1990; And, 1995, s. 7-11; Turan, 2015.

⁵ Kılıç, 2013, s. 513-514.

⁶ İlk maktellerin 8. yüzyıl itibarıyla tarih sahnesine çıktığını yönünde görüşler de mevcuttur bkz. Üzümlü, 1998, s. 521-524; Kurtuluş, 2002, s. 272-274; Güngör, 2008, s. 760-788.

haberdar olmaları için eseri Türkçe kaleme aldığını dile getirmiştir. *Hadîkatu's-Su'adâ* ortaya çıktıktan sonra halk tarafından benimsenmiş çok okunan kitaplar arasında yerini almış, bu nedenle üretimi kesintisiz devam etmiştir. 19. yüzyıl itibariyle tabedilmeye başlanan eser günümüz Türkçesi'ne "Mutlular Bahçesi", "Kutlu İnsanların Bahçesi", "Şehitlik Mutluluğuna Erenlerin Bahçesi", "Saadete Erenlerin Bahçesi", "Kerbela Şehitlerinin Bahçesi", "Saadete Ermişlerin Bahçesi", "Ermişlerin Bahçesi" veya "Erenler Bahçesi" adları ile çevrilmiştir.⁷

Mensur ve manzum bir eser olan *Hadîkatu's-Su'adâ* kendi içerisinde bir önsöz, on bölüm ve bir sonsözden oluşmaktadır. Eserde ilk bölümde çeşitli peygamberlerin hayatı, ikinci ve üçüncü bölümde Hz. Muhammed'in (ö. 632) çektiği sıkıntılar ve ölümü, dördüncü bölümde Hz. Fâtıma'nın (Ümmü'l-Haseneyn Fâtıma bint Muhammed ez-Zehrâ, ö. 632) hayatı, beşinci bölümde Hz. Ali'nin (Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî, ö. 661) hayatı ve öldürülmesi, altıncı bölümde Hz. Hasan'ın (Ebû Muhammed el-Hasen b. Alî b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî, ö. 669) hayatı ve öldürülmesi, yedinci bölümden sonsöze kadar ise Hz. Hüseyin'in hayatı ve "Kerbela Vak'ası" konu edilmiştir. Aslında yazar eserinde "Kerbela Vak'ası"nın temel alsa da çeşitli peygamberlerin veya dini kişilerin yaşamından kesitlere de yer vermiştir. Fakat bunların hepsi doğrudan Hz. Hüseyin ve "Kerbela Vak'ası"na bağlanmıştır.⁸

***Hadîkatu's-Su'adâ*'da Yer Alan Minyatürler**

Hadîkatu's-Su'adâ yazıldığı devirden itibaren çoğaltılmaya başlanmıştır. Özellikle III. Murad'ın (ö. 1595) koruyuculuğu ile başlayan ve III. Mehmed (ö. 1603) devrinde üretimleri artan bazı dini konulu eserler içerisinde yer alan *Hadîkatu's-Su'adâ* diğerleri gibi başkent dışındaki bir eyalette hazırlanmıştır.⁹ Eserin bazı nüshaları ise minyatürlerle bezenmiştir. Günümüze ulaşan minyatürlü nüshalardan (Paris Soustiel Özel Koleksiyonu [8 minyatür], Londra British Museum Ms. Or. 12009 [15 minyatür], Londra British Library, Ms. Or. 7301 [11 minyatür], İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 4321 [7 minyatür], İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi, T. 1967 [11 minyatür], Paris Bibliothèque Nationale Suppl. Turc 1088 [13 minyatür], Paris Bibliothèque Nationale Suppl. Turc 1614 (8 minyatür), New York Brooklyn Museum 70. 143 [9 minyatür], Konya Mevlânâ Müzesi Hemdem Çelebi Vakfı 101 [2 minyatür], Konya Mevlânâ Müzesi 93 [4 minyatür], Ankara Etnografya Müzesi Besim Atalay no 573 [5 minyatür] ve Binney Özel Koleksiyonu Cat no. 4 [4 minyatür]) çoğunun 16. yüzyılda resimlendiği bilinmektedir.¹⁰

Hadîkatu's-Su'adâ'nın farklı nüshalarındaki minyatürlerin bir üslup birliğine sahip olduğu ve Bağdat ekolünü yansıttıkları bugün bilinen bir gerçektir. Söz konusu bu nüshaların çoğunda tasvir edilen konuların hemen hemen aynı olduğu, fakat betimleme anlayışlarının değişiklik arz ettiği görülmektedir. Tasvir edilen konular ise peygamberlerin, Hz. Ali'nin ve Hz. Hasan'ın hayatından kesitler ile Kerbelâ Vak'asıyla ilgili olanlardır.¹¹

Paris Bibliothèque Nationale Suppl. Turc 1088 Nolu Nüshadaki Minyatürler

1595 yılına tarihlenen bu nüshada 13 adet minyatür bulunmaktadır. Minyatürler belli konuların tasvirine yönelik olup o konunun geçtiği bölüme yerleştirilmiştir. Klasik dönem minyatür özelliklerini ve Bağdat ekolünün zengin ikonografisini yansıtan bu minyatürler hem ızdırabın hem de tek başına mücadelenin ve şehitliğin görselleştirilmiş hali olarak görülmüşlerdir.¹² Bu şekilde yapılan

⁷ Güngör, 1992, s. 20-22; Özil, 2017, s. 42-44.

⁸ Tanyıldız, 2015, s.145-146.

⁹ Osmanlı sarayında özellikle 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başında yoğun bir yazma eser üretimi söz konusudur. Bu dönemde Osmanlı tarih yazımını yansıtan *Şehname-i Selim Han*, *Hünernâme*, *Zübdetü't-Tevârih* gibi tarih konulu el yazmalarının yanında dini olanlar da yoğun bir biçimde üretilmiştir. Bunun başlıca nedeni Hicri 1000. yılda (1591/1592) kıyametin kopacağı yönündeki inanç, toplumsal olaylar, padişahların dini konulara yönelik tutumu ve Osmanlı-Safevî arasındaki kültürel etkileşimdir bkz. Tanındı,1984, s. 13; Yaman, 2002, s. 21; Mahir, 2005, s. 102; Bağcı, vd., 2006, s. 196; Yaman, 2007, s. 218-219.

¹⁰ Yine aynı eserden günümüze ulaşmış tek yaprak halinde minyatürler de vardır bkz. And, 1990, s. 10-11; And, 2012, s. 225-226. *Hadîkatu's-Su'adâ*'nın oldukça fazla olan minyatürlü nüshalarına karşı esin kaynağı olan *Ravzatü's-Şüheda*'nın ise ilginçtir tek minyatürlü yazması mevcuttur (Berlin Deutsche Staatsbibliothek Ms. Diez A. Fol 5 (12 minyatür).

¹¹ İncelenen araştırmalarda minyatürlerin adlandırılmasında da farklılık olduğu görülmektedir bkz. And, 1990, s. 10-11; And, 1995; And, 2012; Turan, 2015; Kalgay, 2015.

¹² Milstein, 1990, s. 25; Turan 2015, s. 235.

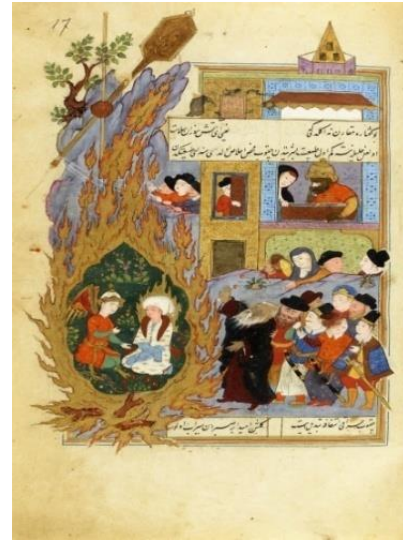
değerlendirmelerin başlıca nedenleri ise minyatürlerin ikonografik çözümlemesindeki yaklaşım farklılığı ve özellikle metin-resim ilişkisi üzerinde durulmasıdır.

Bilindiği gibi özellikle İslâm dünyasına ait minyatürler incelenirken nakkaşların metne bağlı kaldıkları ve buna göre tasvirleri ürettikleri yönünde genel bir yaklaşım vardır.¹³ Bu durum minyatürlerin değerlendirilmesinde de genel kabul görmüş “ızdırabın destanı” olarak nitelenen eserdeki minyatürlerde bu bağlamda ele alınmıştır.¹⁴ Fakat minyatürler metinden bağımsız kompozisyon düzenleri, ait oldukları ekolün özellikleri ve barındırdıkları öğelerin mânaları üzerinden değerlendirmeye tabi tutulunca daha farklı okunmuştur.¹⁵ Bu yaklaşımlardan ikincisi daha makul gözükmektedir. Çünkü bazı el yazmaları hakkında yapılan çalışmalarda metin-resim uyumunun her zaman söz konusu olmadığı, nakkaşların seçmeci ve kurgusal davranabildiği ve çoklu ya da çoğulcu bakış ile öğeleri keyfi kullanarak özgün bir dizgisellik üretebildiği, yine nakkaşların hayal güçlerini de ön plana çıkartarak kompozisyonlar kurguladıkları yönünde bulgulara ulaşılmıştır.¹⁶ Bunun en güzel yansıması da *Hadikatü's-Su'adâ*'nın her bir nüshasında yer alan minyatürlerin farklılığıdır.¹⁷ Bu duruma bir de eserin üretildiği dönemdeki dini, kültürel ve politik koşullar eklendiğinde minyatürlerin belli bir doğrultuda değil çoklu bir okumaya tabi tutulması gerektiği anlaşılmaktadır.

Eserin Paris'te yer alan 1088 nolu nüshadasındaki minyatürler Hz. Âdem ve Havva'nın cennetten kovulduğu sahne ile başlamaktadır. Peygamber kıssaları ile ilgili diğer minyatürler ise “Hz. İbrahim'in Ateşe Atılması”, “Hz. İbrahim'in Oğlu Hz. İsmail'i Kurban Etmesi,” ve “Malik'in Hz. Yusuf'a Güzel Elbiseler Giydirmesi”dir (Resim 1-2-3-4). Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Hz. Hasan'a birer minyatür ile yer verilmiş; Hz. Muhammed Medine'de son hutbesini verirken, Hz. Ali Nehrevan Savaşı'ndayken, Hz. Hasan ise zehirlendikten sonra yatağında vefat ederken tasvir edilmişlerdir (Resim 5-6-7). Eserin asıl konusunu teşkil eden “Kerbela Vak'ası” ile ilgili minyatürler ise Müslim b. Akîl'in (Müslim b. Akîl b. Ebî Tâlib b. Abdilmuttalib, ö.680) Ubeydullah b. Ziyâd'ın (Ubeydullâh b. Ziyâd b. Ebîh, ö. 686) askerleriyle muharebesi ile başlamakta, Kerbelâ'daki savaş sahneleri ile devam etmektedir (Resim 8-9-10-11-12). Son minyatür ise Zeynelâbidîn'in Şam'daki bir camide verdiği hutbedir (Resim 13).. Ankara: Yükseköğretim Kurulu.

R. 1: Hz. Hz. Âdem ve Havva'nın
Cennetten Kovulması, 9a.

R. 2: Hz. İbrahim'in Ateşe Atılması, 17a.

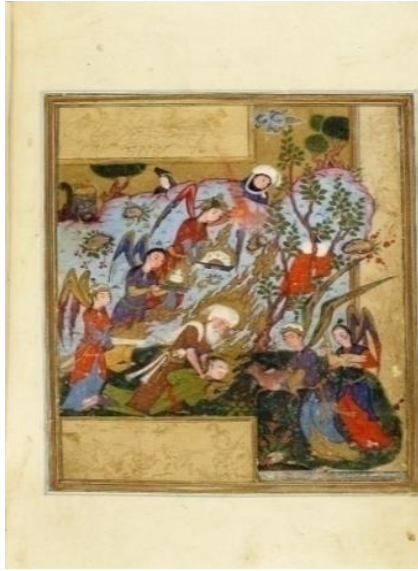
¹³ Bağcı, 1995, s. 35.

¹⁴ Turan, 2015, s. 235.

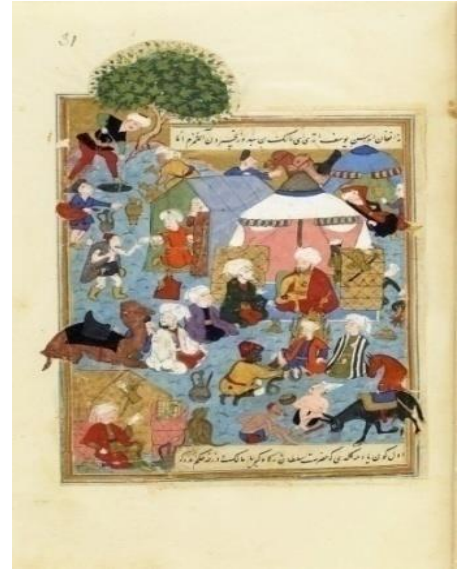
¹⁵ Bağdat ekolünde üretilen minyatürlerde; özellikle detaylı motiflerle zengin bir ikonografi oluşturulduğu ve birçok figürün ve objenin günlük yaşam ile iç içe verildiği bilinmektedir bkz. Milstein, 1990.

¹⁶ Bazı araştırmacılar Ortaçağ resimlerinin doğal değil, ressam ve izleyici arasında yalın bir anlaşmaya dayanan kurmaca bir simgeler dizisi barındırdığını ileri sürmüşlerdir. Ortaçağ ressamı olan (ki aslında Yeniçağ'dır) Osmanlı nakkaşının da bu nedenle kurmaca dünyalar peşinde olduğunu ve Osmanlı nakkaşlarının dış dünyaya öykünmediğini, önümüze dış dünyanın öznel bir yorumunu çıkardığını söylemektedirler bkz. İnal, 1984, s. 165-201; Tükel, 2005, s. 25, 69, 85-87; Dikmen, 2009.

¹⁷ *Hadikatü's-Su'adâ*'nın bütün minyatürlü nüshalarının incelenmesi ve özellikle minyatürler arasındaki betimleme farklılıklarının ortaya konulması daha kapsamlı bir çalışmanın konusudur. Ancak her bir nüshadaki konu seçimi, dönemsel yaklaşımlar, üreten nakkaşhanelerin veya sanatçıların tutumu bu farklılıklardan bir kaçını oluşturmaktadır.

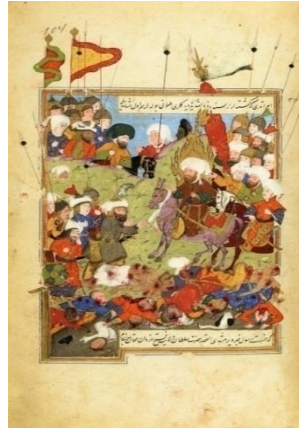
R.3: "Hz. İbrahim'in Oğlu Hz. İsmail'i Kurban Etmesi, 20b.

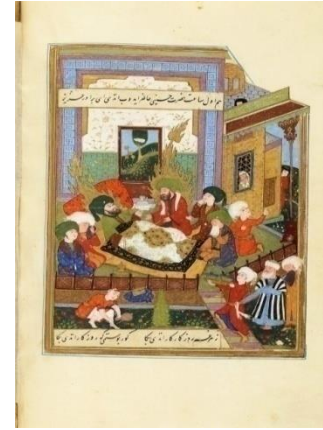
R. 4: Malik'in Hz. Yusuf'a Güzel Elbiseler Giydirmesi, 31a.

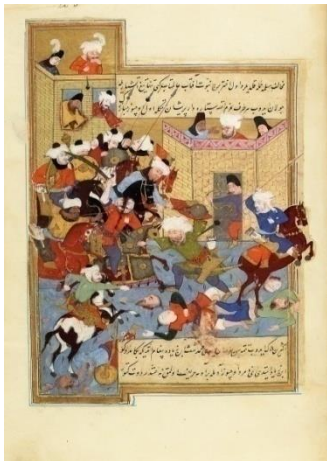
R. 5: Hz. Muhammed'in Son Hutbesi, 65a.

R. 6: Hz. Ali'nin Nehrevan Savaşı, 104a.

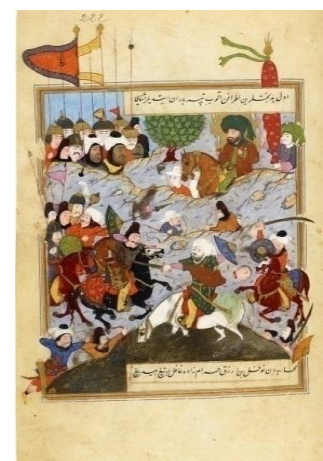
R.7: Hz. Hasan'ın Vefatı, 122b.

R. 8: Müslim b. Akil'in Ubeydullah b. Ziyad'ın Askerleriyle Muharebesi, 155a.

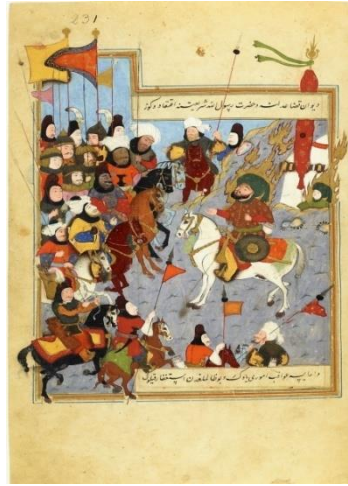
R. 9: Kasım b. Hasan'ın Ezrak-ı Şamî'yi Öldürmesi, 213a.

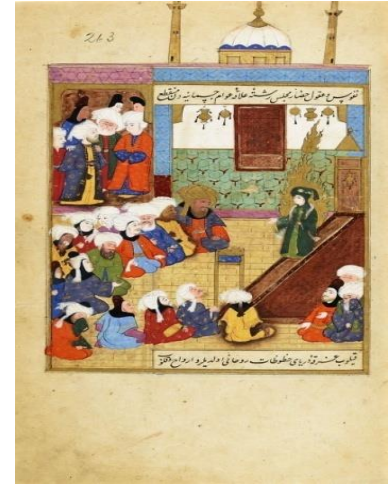
R. 10: Abbas b. Ali'nin Fırat Nehrin'den Su Almaya Çalışması, 222a.

R. 11: Ali Ekber b. Hüseyin'in Mücadelesi, 225a.

R. 12: Hz. Hüseyin'in Mücadelesi, 231a.

R. 13: Zeynelâbidîn'n Hutbesi, 263a.

Bu nüshadaki konu seçimlerine bakıldığında “Kerbelâ Vak’ası” yani asıl konu ile ilgili tasvirler yoğunudur. Hz. Muhammed başta olmak üzere diğer peygamberlerle ilgi olanlar ise birer adet tutulmuştur. Böylelikle ana konuya bir giriş sağlanmış okuyucu ya da izleyicinin dikkati buraya yönlendirilmiştir. Bu tutum aslında klasik devir minyatür sanatının bir yansıması olduğu gibi metin ile de doğrudan ilişkilidir. Bilindiği gibi Osmanlı devrinde üretilen el yazmalarının bir bölümünde minyatürlerin bir düzeni vardır. Minyatürler başlangıç devam ve sonuç sahneleri ile bir iç bütünlük arz etmiş, baştakiler olayın açılışı yerine geçmiş, eklemeci parçalı bir anlatım ile görsel olarak bir süreklilik yaratılmıştır.¹⁸ Bu yaklaşım *Hadîkatu's-Su’adâ*’nın bu nüshası için de söz konusudur. Buna bir de metnin kendisi eklenince böylesine bir görsel süreklilik kaçınılmaz olmuştur. Çünkü “Kerbelâ Vak’ası”nı konu alan taziyelerin odak noktası, konunun kendisi ve Hz. Hüseyin olsa da farklı dini şahsiyetlere de yer verilmiştir. Böylelikle ana eksene “Kerbelâ Vak’ası” ve özellikle Hz. Hüseyin’in şehit edilmesi, onun etrafına “Kerbelâ Vak’ası”ndan önceki ve sonraki olaylar, en dışarıya ise Kitab-ı Mukaddes veya Kur’an’da yer alan konular yerleştirilerek üçlü bir halka oluşturulmuştur. Ancak bütün konuların hepsi merkezci bir güçle tıpkı minyatürlerde olduğu gibi ana eksene bağlanmıştır.¹⁹

Konu merkezli bu yaklaşım minyatürlerdeki figürlere de uygulanmıştır. Minyatürlerin hepsine bakıldığında hayali dikey ya da yatay çizgilerle bölünmüş sahnelerde vurgulanmak istenen kişiler; nûrdan haleler veya tek başlarına konumlandırılışları ile belirginleştirilmiş ve böylelikle izleyicinin bakışının odaklanması gerekenlere dönüştürülmüşlerdir. Yine minyatürlerde figürler belli biçimlerde konumlandırılarak her bir figürün izleyici tarafından görülmesi sağlanmıştır. Söz konusu figürlere yönelik bu vurgu günlük yaşamdan insanların, askerlerin, meleklerin, şeytanın onlara dönük verilmesi ile daha da belirgin hale getirilmiştir. Böylelikle vurgulanmak istenen ya da konunun odağında olan figürler kompozisyonun neresinde olurlarsa olsunlar merkeze alınmışlardır. Bu görselleştirme biçimi tıpkı konu ve metin de olduğu gibi bir merkez ve eksen/eksenler oluşturulmasına olanak vermiştir.²⁰

Minyatürlerde dikkat çeken diğer bir özellik ise nakkaşların çeşitli öğeler üzerinden belli bir görsel süreklilik oluşturmalarıdır. Böylelikle başlangıç minyatürleri ile sonuncu arasında bir süreklilik sağlanmış, asıl konu ile ilgili çok sayıda tasvir ile aynı zamanda merkez oluşturulmuştur. Bu şekilde izleyici-okuyucuya aslında bütüncül bir görsellik sunulmuştur. Örneğin nerdeyse bütün minyatürlerde nûr sadece peygamberler ve ehl-i beyt için kullanılmıştır. Netice itibariyle nûr hem bir kimlik hem de bir devamlılık/bağlayıcılık ögesi olmuştur. Bilindiği gibi nûr İslâm inancında “*hakikat-i Muhammediyye (nûr-ı Muhammedî)*” yaklaşımı üzerinden doğrudan Hz. Muhammed ile ilişkilendirilmiştir. Her şeyden önce

¹⁸ Osmanlı minyatür sanatında bir düzenin var olduğu ve bunun yan yana konulan parçaların veya birbirini kesen parçaların eklenmesi ile oluşturulduğu yönünde yaklaşımlar bulunmaktadır bkz. Tansuğ, 2018, s. 125, 127, 144.

¹⁹ And, 1990, s. 3; And, 1995, s. 8-9.

²⁰ Dikmen, 2009, s. 89.

yaratılan nûrun; ilk insan yani ilk peygamberden itibaren diğer peygamberlere aktarıldığı ve en son Hz. Muhammed'e intikal ettiğine dair bir düşünce gelişmiştir. Fakat Şiî inancına göre Allah'ın nûru Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye yansımış onların soyuna da sirayet etmiştir.²¹ Bu yaklaşım minyatürlere de yansımış Hz. Âdem'le başlayan nûrdan haleli figürler Zeynelâbidîn ile bitirilmiştir. Böylelikle hem nûr üzerinden minyatürler arasında bağlantı kurulmuş hem de velayet-imamet ilişkisi okuyucu-izleyiciye sunulmuştur.

Minyatürler arasında kurulan diğer bir ikili ilişki ise giyim-kuşam ile figürlerin konumlandırılışıdır. Öncelikle diğer peygamberlerdeki nûrdan halelerin dışında Hz. Muhammed'den Zeynelâbidîn'e kadar olan ehl-i beyt mensupları için neredeyse aynı giyim kuşam kullanılmış, peygamberlik ve ehl-i beyt soyundan olmanın bir göstergesi olarak başlık ve hırkalarda yeşil renk ön plana çıkarılmıştır.²² Buna ek olarak yine aynı figürlerde kırmızı rengin ön plana çıktığı görülmektedir.²³ Lakîn bu velayet-imamet vurgusunun belki de en dikkat çekici örnekleri Hz. Muhammed'i son hutbesi ile Zeynelâbidîn'in camideki hutbesini veren minyatürlerdir (R. 5-R. 13). Her iki minyatürde nerdeyse aynı kompozisyon kurgusu uygulanmış ancak detaylarda farklılıklara gidilmiştir. Mesela ilkinde sadece kapalı bir mekân görülürken son minyatürde kubbe ve minarelerle bir cami karşımıza çıkmaktadır. Yine Hz. Muhammed minberin en üstünde otururken, Zeynelâbidîn ise bir saygı göstergesi olarak birkaç basamak aşağıda ayakta verilmiştir. Bu iki minyatürde de nûrdan halelerin sadece ehl-i beyt için kullanıldığı gözden kaçmamaktadır. Böylelikle bir mescit-cami içerisinde başlayan ehl-i beyt tasviri aynı şekilde son bulmaktadır. Ancak bu iki minyatür için dikkati çekici başka hususlar da vardır. İlki metin-minyatür ilişkisi bağlamındadır. Fuzûlî eserinde Hz. Muhammed'in hem peygamberlik döneminde yaşadığı zorluklara hem de ölümüne değinmiş, O'nun son hutbesi üzerine detaylı bir aktarım yapmamıştır.²⁴ Ancak nakkaş konu seçiminde son hutbeyi tercih etmiştir. Aynı şekilde "Kerbelâ Vak'ası"ndan sonraki sürecin aktarıldığı son bölümünde ise Zeynelâbidîn'in vaazı tasvir edilmiştir. Nakkaşın belli nedenlerle bu tutumu sergilediği muhakkaktır. Öncelikle ilk minyatürde Hz. Muhammed'in çektiği sıkıntılardan çok O'nun soyunun sıkıntılarına ve velayet-imamete vurgu yapıldığı görülmektedir.²⁵ Bu durum özellikle minberin yanına konumlandırılan ve nûrdan haleler ile verilen Hz. Ali ve iki oğlu ile daha da belirgin tutulmuştur.²⁶ Buna bir de "Kerbelâ Vak'ası"nın Hz. Muhammed'in ölümünden sonra hilafet tartışmalarının bir neticesi ve bu tartışmaların odağında ehl-i beytin olduğu eklenince minyatürlerdeki konu seçimi daha iyi anlaşılmaktadır. Zaten sonraki minyatür Hz. Ali'yi bir savaş meydanında göstermektedir. Böylelikle okuyucu-izleyiciye bu tartışmalardaki durulan taraf gösterilmiştir. Son minyatüre baktığımızda ise Zeynelâbidîn'i yeşil sarığı, nûrdan halesi ile tıpkı Hz. Muhammed gibi minberde konuşurken görmekteyiz. Hz. Hüseyin'in hayatta kalan tek oğlu olarak Müslümanlar'a "Kerbelâ Vak'ası" anlatılmaktadır.²⁷ Nüşanın bu son minyatürü ile Kerbelâ'da hayatta kalan ve peygamberlik soyunu devam ettiren Zeynelâbidîn konu alınmış böylelikle son görsel ile yine Hz. Muhammed ve O'nun soyuna gönderme yapılmıştır.

Görsel süreklilik nûrun dışında sancaklar üzerinden de sağlanmıştır. İncelediğimiz örneklerde savaş sahnelerinde alemlî kırmızı bir sancak kompozisyonunun sağ üst köşesine cetveli (çerçeveyi) aşmış bir biçimde yerleştirilmiştir (R.6-R.9-R.10-R.11-R.12).²⁸ Karşı tarafta değişik renkte bayraklar yer alırken, Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in taraftarları elinde gözüken bu kırmızı sancak peygamberlik ya da onun ailesine mensubiyetin delaleti²⁹ olarak görülmüş böylelikle minyatürlerde bu sancak belirgin bir öge olarak ehl-i

²¹ Milstein, 1990, s. 22; Demirci, 1997, s. 179-180.

²² Araştırmacılar tarafından minyatürlerdeki kılık kıyafetler devrin özelliklerini yansıtan özellikleri ile ele alınmıştır. Aynı zamanda kılık kıyafetlerin toplumsal kodları da yansıttığı söylenmektedir bkz. Dikmen, 2009, s. 175. Aynı devir üretilmiş el yazması eserlerde yer alan bazı minyatürlerde Hz. Muhammed başında taylasanlı beyaz sarığı ve uzun yeşil cübbesi ile de verilmiştir.

²³ İslam inancında kırmızı, altın, ve mavi rengin tanrısal olanla ilişkisi olduğu bilinmektedir bkz. Gruber, 2016, s. 171-174. Bu durum göz önüne alındığında kırmızı rengin neden Hz. Muhammed ve ehl-i beyt mensuplarında sıklıkla kullanıldığı anlaşılacaktır.

²⁴ Fuzûlî, 1996, s. 67-114.

²⁵ Bazı yazmalarda minyatürlerin metnin anlaşılmasına katkı sağladığı ve nakkaşların konu seçiminde bir bütünlük oluşturdukları bilinmektedir bkz. Dikmen, 2009, s. 173.

²⁶ Hz. Muhammed'in son hutbesi ile ilgili minyatürlerde Şiî ve Sunni yaklaşımlarının farklılığı söz konusudur. Safevî üretimlerinde minberin yanına Hz. Ali ve iki oğlu konumlandırılıp nûrdan hale içine alınırken, Osmanlı'ya ait olanlarda Hz. Ali doğrudan cemaat içinde ve haleden arındırılmış bir biçimde verilmiştir. Bu da devrin dini-politik yaklaşımının bir göstergesidir bkz. Ertekin, 2016, s. 319-352.

²⁷ Zeynelâbidîn Hz. Muhammed ve Hz. Hüseyin'in soyunu devam ettirdiği için "Âdem-i âl-i abâ" ve Ebü'l-eimme" olarak da adlandırılmıştır bkz. Kılavuz, 2013, s. 365-366.

²⁸ İslam minyatür sanatında minyatürün etrafının bir cetvel ile çerçevelendiği ve tasvirin buraya yerleştirildiği bilinmektedir. Fakat 16. yüzyıl minyatürlerinde çerçeve kırılmış yine de betimlemelerde metne bağlılık devam etmiştir bkz. Milstein, 1990, s. 54.

²⁹ Hz. Muhammed zamanında özellikle savaşlarda sarı, kırmızı, siyah, beyaz ve yeşil renk olmak üzere birden çok sancak kullanıldığı ve bunların her birinin bir kişiye verildiği bilinmektedir bkz. Tanındı, 1984; *Kitab-ı Siyer-i Nebî Büyük İslâm Tarihi*, 1989, s. 115-120; Bostaş, 2016. Bu bilgi doğrultusunda özellikle

beyt vurgusuna dönüşmüştür. Bu sancakla ilgili diğer bir önemli nokta genellikle sancak ile nûrun yan yaya verilmesi, nûrun üst kısmı ile alemin şeklinin aynı tutulmasıdır.³⁰ Böylelikle dünyevi ve dini iki sembol bir arada tutulmuş,³¹ yine diğerleri yerine kırmızı sancağın kullanılması ile de bu ikilinin özelliği dile getirilmiştir. Minyatürler arasında devamlılığı sağlayıcı başka bir özellik ise Hz. Muhammed'den itibaren savaş sahnelerinde ve son minyatürde belli figürlerin, karşısındaki topluluğa karşı tek başına durmuş veya savaşır bir biçimde verilmesidir. Hz. Ali savaş meydanında arka yer lan taraftarlarına rağmen önde gösterilmiş ve savaş halinden çok konuşurken betimlenmiştir. Müslim b. Akîl'in tek başına savaşırken, Hz. Hüseyin genellikle birkaç taraftarı ile verilmiş, karşısında ise kalabalık ordular çizilmiştir. Bu sahnelerde de Hz. Hüseyin; savaşırken değil konuşurken veya olayları seyredirken betimlenmiştir. Böylelikle "Kerbela Vak'ası" konu alan eserin görselinde olayın asıl kahramanları savaştan çok kalabalık topluluğun karşısında inancından vazgeçmeden ve karşıdakileri ikna etmeye çalışırken tasvir edilmişlerdir.³²

Figürler ya da nesnelere üzerinden oluşturulmuş bu görsel devamlılığı sağlayan diğer bir özellik ise minyatürlerin yapılış biçimidir. Aslında Bağdat minyatür ekolünün bir özelliği olarak minyatürler yatay ya da kare gibi alanlara bölünmüş, asıl olay merkeze taşınmıştır. Yine minyatürlerde çeşitli yöntemlerle iç, dış, alt ve üst gibi alanlar oluşturulmuştur.³³ Bunlar bazen hayali hatlarla ya da figürlerin konumlandırılması veya mimari öğelerle yapılmıştır.³⁴ Bu hatlar ile hem kompozisyonlarda süreklilik arz eden bir düzen oluşturulmuş hem de okuyucu/izleyiciye asıl sunulmak istenen öğe veya figürler merkezde tutulmaya çalışılmıştır. Minyatürlerin tamamına bakıldığında renkler üzerinden fonun iki veya daha fazla alana bölündüğü, eş zamanlı olayların bu alanlara yerleştirildiği fakat öğelerin ya da figürlerin konumlandırılması ile bazılarının ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Örneğin savaş sahnelerinde tepelik bir yer olarak verilen alanda bazı figürler tepelerin arkasına konumlandırılmış, savaşanlar ortaya alınmış, ölü bedenler ise en alta sıralanmıştır. Hem savaşta ölenler hem savaşanlar hem de savaşı izleyenler ya da savaşacaklar bir arada verilmiştir. Bu kurgu bütün savaş sahneleri için geçerlidir. Kent ya da yerleşim yeri içindeki savaş sahneleri ise yine farklı renkte fonlar ile oluşturulmuş tepelerin yerini mimari öğeler almıştır. Aynı kurgu mantığı ile ölenler en alta, savaşanlar ortaya, savaşı yorumlayanlar ya da bekleyenler ise mimarinin içerisine serpiştirilmiştir. Savaş sahnelerindeki bu kurgusal devamlılık diğer sahneler içinde geçerlidir. Mimari ya da doğa içerisinde verilen sahnelerde renk farklılığıyla çeşitli alanlar sağlanmış, figürler toplu yada tekli olarak buralara konumlandırılmıştır. Minyatürlerde kapalı bir mekânda geçen olaylar ise iki farklı şekilde verilmiştir. Örneğin Hz. Hasan'ın ölümünü konu alan minyatürde olayın geçtiği mekânın mimari özelliği tam olarak belli değildir (oda mı-revaki bir yer mi). Hz. Muhammed ve Zeynelâbidîn'in konuşmalarını veren minyatürlerde ise tamamen kapalı bir mekân kurgusu yapılmış açık kapı ve kapalı pencere öğeleri kullanılmıştır. Cemaatin bir kısmı içeride bir kısmı kapının gerisindedir. Her ne kadar İslam resim sanatında açık pencere, kapalı kapı ve mihrap Allah'ın varlığı için bir sembolik kapı olarak görülse de dini tasvirlerde buradan giren veya çıkan insanlar bir zaman geçişini aktarmaktadır.³⁵

Değerlendirme ya da Paris Bibliothèque Nationale Suppl. Turc 1088 Nolu Nüshadaki Minyatürleri Okumak

Fuzûlî *Hadîkatu's-Su'adâ'*'yı Bağdat Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra bu hanedanlığın

İslam minyatür sanatında Hz. Muhammed'in katıldığı savaşlarla ilgili örneklerde bu sancakları görmek mümkündür. Örneğin 1595 yılında tamamlanan altı ciltlik *Siyer-i Neb-i* (Hz. Muhammed'in Hayatı) adlı eserde kırmızı sancak ve diğerleri yer almaktadır (Dublin Chester Beatty Library, T.419, 343b- Türk ve İslam Eserleri Müzesi, T1974, 391a).

³⁰ Minyatürlerde karşımıza çıkan ve armudi formulu olarak nitelenen alemler 16. yüzyıl itibarıyla hem Osmanlı hem de Safevî topraklarında kullanılmıştır. Bugün çeşitli müzelerde bu forma sahip alemler yer almaktadır bkz. Güler, 1993; Gökben, Göçer, 2016, s. 171-195; Güler, 2018.

³¹ Sargon, 1989, s. 352-354.

³² Minyatürlerde figürün bütün duygusunu aktaran yegane nesne ellerdir. Bu nedenle konu alınan figür ya da figürlerin duyguları veya düşünceleri eller üzerinden aktarılmaktadır. *Hadîkatu's-Su'adâ'*'nin incelediğimiz nüshasındaki bütün minyatürlerde ellere böylesine bir anlam yüklediği görülmektedir bkz. Dikmen, 2009, s. 90.

³³ Söz konusu bu alanlar bazı araştırmacılar tarafından perspektif ile ilişkilendirilmiştir. Kimi araştırmacılar İslam minyatür sanatında dikey perspektiften bahsederken, bazıları ise perspektif yerine bütün figürlerin üst üste gelecek biçimde yerleştirildiğini söylemektedir. Fakat minyatürde farklı bakış açılarının resim düzlemi üzerinde bir araya getirildiği, nakkaşların çoklu bakış ya da çoğulcu bakış ile öğeleri keyfi kullanarak özgün bir dizgesellik ürettikleri göz önüne alındığında bu betimleme biçimini hem bakış açısı hem de eş zamanlılık kurgusu üzerinden okumaya çalışmak daha uygun durmaktadır bkz. San, 1973, s. 275-290; Binark, 1978, s. 278; Tükel, 2005, s. 69.

³⁴ Milstein, 1990, s. 55, 59-60.

³⁵ A.g.e., s. 59.

yöneticilerine sunulmak üzere kaleme almıştır. Ancak Şiîlik eğiliminin kuvvetli olduğu el-Kâşifi'nin *Ravzatu 'ş-Şuhedâ*'sı esinlendiği eserdir. Dolayısı ile Şiî inancının esere tesiri kaçınılmaz olmuştur. Yine Bağdat Eyaleti'nin daha önce Safevî denetiminde olduğu ve bu hanedanlığın dini politikaları doğrultusunda eserler üretildiği unutulmamalıdır. Şiî inancının yoğun izlerinin görüldüğü eserin minyatürlü nüshalarının geneli de aynı doğrultuda üretilmiştir. İncelediğimiz nüsha bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir. Söz konusu nüshadaki minyatürlerde kompozisyonların kurgusunda, seçilen konularda, kullanılan renklerde ve ön plana çıkarılan figürlerde bunu görmek mümkündür. Bu da bu devrin politik ve dini söylemlerinin minyatürlere nasıl sirayet ettiğini gözler önüne sermektedir. Bilindiği gibi minyatürlü yazmalar üretildikleri dönemlerde topluma ve elit kesime nizam verme araçları olarak görülmüştür. Osmanlı-Safevî mücadelesinde görsel alanda payına düşeni almış minyatürler birer siyasi-dini-kültürel gösterge olarak görülmüş, bunlar üzerinden iktidar söylemleri hem topluma hem de elit kesime aktarılmıştır.³⁶ Böylelikle minyatürlerde politika ve din arasında yakın ilişki kurulmuştur.³⁷ Minyatürlere bakıldığında ehl-i beyt üzerinden velayet-imamet vurgusunun çeşitli şekillerde bu kadar yoğun yapılması, bazı öğeler üzerinden dini ve politik olanın eş değer gösterilmesi (alem-nûr) bu yaklaşımın neticesidir. Yine çoğunluk ya da baskın olanın karşısında inancından vazgeçmeden durmak da aynı yaklaşımın diğer bir sonucudur. Aslında bu eserin bu kadar önem arz etmesinin ve yoğun manalar yüklenmesinin diğer bir nedeni "Kerbela Vak'ası"nın Şiî inancı için önemidir.

"Kerbela Vak'ası" zaman içerisinde ortaya çıkan aktarımlardan dolayı bir dönüşüm yaşamıştır. Olayın kendisine ve Hz. Hüseyin'e olağanüstü anlamlar yüklenmiş ve menkıbevi bir hal almıştır. Vak'a siyasi bir olaydan dini bir olaya dönüşmüş, Hz. Hüseyin kendini ümmeti için feda eden, zulme uğrayanların inancı için bela çekenlerin ve kendisini feda edenlerin kahramanı olarak algılanmıştır. 13. yüzyıldan itibaren vak'a bir trajedi olmaktan öte özellikle Şiâ toplumu için bir lütuf olarak görülmüştür.³⁸ Böylelikle Şiâ dünyasında Hz. Hüseyin bir kahraman "Kerbela Vak'ası" ise bu kahramanlığın sergilendiği yer olmuştur. Bunun neticesinde *Hadikatü's-Su'adâ* başta olmak üzere olayın kendisini konu alan maktelerde ve bunların minyatürlü kopyalarında resim dili ile okuyucuya dini ve siyasi mesaj verilmiştir.³⁹ Söz konusu bu mesaj tasvirlerin kurgulanışı ve sürekliliği ile perçinlenmiştir. Çünkü bilindiği gibi İslam resim sanatında minyatürler metnin en can alıcı noktalarını veya tanımlayıcı noktalarını içermektedir.⁴⁰ Fakat bazı minyatürlü el yazmalarında bu yaklaşımdan uzaklaşmış devrin siyasi-dini yaklaşımları doğrultusunda hareket edilmiştir. Yine de metinden bağımsız hareket edilmemiştir. Ancak farklı betimleme biçimleri ile yeni açılımlara gidilmiştir.⁴¹ Örneğin cetvelin aşılması ile vurgulanmak istenen şey öne çıkarılmış, tasvirlerdeki üst alt sağ sol, çevre merkez gb. özellikler ile okuyucu-izleyicinin göstergeler⁴² duyusu etkilenmeye çalışılmış, figürlerin konumlandırılması onun belli niteliklere bürünmesine neden olmuştur.⁴³ Buna bir de nakkaş-toplum arasındaki ortak simgesel dil eklenince⁴⁴ okuyucu-izleyiciye verilmek istenen mesaj örtülü bir ortak dil vasıtası ile aktarılmıştır. Çünkü bilindiği gibi İslam dünyasında tasvirler fonksiyonel bir özelliğe sahip olup, sıradan bir olayın bile bir mit haline gelerek ölümsüzlük kazanmasına ve toplumsal bir olgunun insana en açık bir şekilde ve sonuna kadar değerlemesine olanak sağlamaktadır.⁴⁵ Bu bilgiler doğrultusunda incelediğimiz *Hadikatü's-Su'adâ* minyatürlerini sadece metne bakarak ya da ikonografik bir çözümlemeye giderek okumak eksik gözükmemektedir. Söz konusu minyatürleri hem inanç hem de devrin dini-politik çatışmaları doğrultusunda ele almak ve minyatürlerin kendi içerisinde bir dili olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir.

³⁶ Ertekin, 2016, s. 319-352. 15-17.yüzyıllar arasında Osmanlı-Safevî arasında yoğun bir kültürel etkileşimin olduğu bilinmektedir. Bu etkileşim özellikle el yazmaları üzerinden gerçekleşmektedir. Ancak bu süreçte üslup ve konu seçimlerinde farklılıklar mevcuttur bkz. Uluç, 2010, s. 23-58.

³⁷ Eryılmaz, 2014, s. 120-154.

³⁸ Güngör, 2008, s. 769, 776, 780.

³⁹ Kalgay, 2015, s. 45.

⁴⁰ Toska, 1992, s. 50.

⁴¹ Bazı araştırmacılar nakkaşların farklı yorumlarını metinleri okumayıları ile açıklamaktadır bkz. Toska, 1992, s. 52.

⁴² Resim sanatında göstergebilimsel yaklaşımlar son dönemlerde yoğunluk kazanmıştır bkz. Vardar, vd., 1978; Tükel, 1989; Damisch, 2004; Akerson, 2005; Kılıç, 2008; Rifat, 2009. Fakat göstergebilimin dil merkezli ortaya çıkışı ve terminolojisinin buna dayalı olması resim alanında sorunlara yol açmaktadır. Buna bir de kendine has bir dili olan minyatür eklenince durum daha da karmaşık bir hal almaktadır. Resim alanında göstergebilimsel çözümlerinin tam olarak oturabilmesi için uzun bir zamana ihtiyaç vardır.

⁴³ Nakkaşların öğeleri keyfi kullanmasıyla ile bir dizge oluşturulduğu ve bu dizgede imgenin gösteren, nesnenin gösterilen ve kavramın göndergeye dönüştüğü yönünde yaklaşımlar da bulunmaktadır bkz. Tükel, 2005, s. 69.

⁴⁴ Minyatürlerdeki bazı imgelerin halk arasında karşılığı olduğu bilinmektedir bkz. Dikmen, 2009, s. 174.

⁴⁵ Tansuğ, 2018, s. 148.

Kaynakça

- Akerson, F. E, (2005), *Göstergebilime Giriş*. İstanbul, Multilingual.
- And, M., (1990), “Eski Edebiyatımızda Yarı Dramatik Bir Tür: Maktel Ve Minyatürlü Maktel Yazmaları”, *Türkiyemiz*, 20 (6)1, 4-15.
- And, M., (1995), “Yarı Dramatik Bir Tür: Maktel’ler Ve Fuzuli’nin Hadikatü’s Süeda’sı”, *Kültür ve Sanat*, 26, 7-11.
- And, M., (2012), *Ritüelden Drama Kerbelâ-Muharrem-Ta’ziye*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Ayhan, G., Göçer D. (2016), “Hacıbektaş Veli Müzesi’ndeki Sancak Alemleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 79, 171-195.
- Bağcı, S., (1995), “Kitap Resimciliğinin Kaynakları: Dolaşan İmgeler”, *Anadolu Sanat Dergisi*, III, 35-50.
- Bağcı, S., vd. (2006), *Ottoman Painting*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Binark, İ., (1978), “Türkler’de Resim Ve Minyatür Sanatı”, *Vakıflar Dergisi*, 12, 271-290.
- Boztaş, F., (2016), “Sancak-ı şerif”, *TDV İslam Ansiklopedisi İçinde* (ss.473-475), EK-2, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Damisch, H., (2004), “Göstergebilim ve İkonografi”, *Sanat Dünyamız*, 92, 165-169.
- Dikmen, M., (2009), *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1221 No’lu Siyer-i Nebî’de Metin Minyatür İlişkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Erdem S., (1989), “Alem”, *İslam Ansiklopedisi İçinde* (ss. 352-354), c. 2, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ertekin, E., (2016), “Elyazma Tasvirlerinde Bir Halife ve Bir İmam Olarak Hz. Ali İmgeleri”, *Tasvir Teori ve Pratik Arasında İslam Görsel Kültürü İçinde* (ss.319-352), Nicole Kaňçal-Ferrari, Ayşe Taşkent (Ed). İstanbul, Klasik Yayınları.
- Eryılmaz, F. S., (2014), “Âdem’den Süleyman’a”, *Osmanlı Sarayında Tarihyazımı İçinde* (ss.120-154), H. Erdem Çıpa, Emine Fetvacı (Der.), Mete Tunçay (Çev.), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Fığlalı, E. R., (1998), “Hüseyin”, *İslam Ansiklopedisi İçinde* (ss.518-521), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fuzûlî. (1996), *Erenler Bahçesi (Hadikatü’s-Su’adâ)*, Servet Bayođlu (Haz.), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gruber, C., (2016), “Realabsenz: Duyulur Olmayı Betimlemek, 1300-1600 Yılları Arasında İslam Sanatında Tanrı Temsilleri”. *Tasvir Teori ve Pratik Arasında İslam Görsel Kültürü İçinde* (ss. 155-186), Nicole Kaňçal-Ferrari, Ayşe Taşkent (Ed.), İstanbul, Klasik Yayınları.
- Güler, G., (1993), *Anadolu Müzelerinde Bulunan Bayrak ve Sancak Alemleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Güler, G., (2018), “Mevlevi ve Bektaşî Tarikatlarına Ait Bir Grup Sancak Bayrak ve Alemleri”. *Turkish Studies*, 13/10, 353-370.
- Güngör, Ş., (1992), “Hadikatü’s-süeda”, *İslam Ansiklopedisi İçinde* (20-22), c. 15, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Güngör, Ş., (2008), “Tarihî Olaylardan Menkıbeye Menkıbeden Şahesere [Kerbela Olayı ve Hadikatü’s-Süeda]”, 38. *Icanas Kongresi İçinde* (ss. 780-788), C. I, Ankara.
- İnal, G., (1984), “Onyedinci Yüzyıldan Bir Hafız Divan’ının Desenlerinde Resim ve Metin İlişkisi”, *Suut Kemal Yetkin’e Armağan İçinde* (ss. 165-201), Ankara.
- Kalgay, O. L., (2015), *Lamii Çelebi’nin Makteli Ali Resul Adlı Eserinin Tasvirli Bir Nüshası: İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi T1958*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kılavuz, A. S., (2013), “Zeynelâbidin”, *İslam Ansiklopedisi İçinde* (ss. 365-366), c. 44, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, S. K., (2008), “Bir Göstergebilim Çözümlemesi; Hz. Ali’nin Şahadeti İllüstrasyonu”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 48, 225-239.
- Ünal K., (2013), “Yezîd I”, *İslam Ansiklopedisi İçinde* (ss. 513-514), c. 43, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kitab-ı Siyer-i Nebî Büyük İslâm Tarihi*, (1989), Mehmet Faruk Gürtunca (Bugünkü Dilimize Uygulayan), İstanbul, Sağlam Yayınevi.

- Köksal, M. Â., (t.y.), *Hız. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası*, İstanbul, Köksal Yayıncılık.
- Kurtuluş, R., (2002), “Kerbelâ”, *İslam Ansiklopedisi İçinde* (ss. 272-274), c. 25, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mahdum, A. N., (2001), *Ravzatü’ş-Şühedâ ile Hadikatü’s-Sü’edâ Mukayesesinin Işığında Eski Türk Edebiyatında Tercüme Anlayışı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Mahir, B., (2005), *Osmanlı Minyatür Sanatı*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- Milstein, R., (1990), *Miniature Painting in Ottoman Baghdad*, Mazda Publishers.
- Mirzayev, A. (2009), “Fuzûlî’nin Hadikatü’s-Süeda Adlı Eserindeki Manzum Kısımlar Üzerine”, *Turkish Studies*, 4/7, 438-447.
- Özil, S., (2017), “Maktel-i Hüseyinler Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 83, 31-48
- Rifat, M., (2009), *Göstergebilimin ABC’si*, İstanbul, Say Yayınları.
- San, İ., (1973), “Minyatürlerde Soyutluk”. *50.Yıla Armağan İçinde* (ss.275-290), Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Tanımdı, Z., (1984), *Siyer-i Nebî İslâm Tasvir Sanatında Hz. Muhammed’in Hayatı*, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tansuğ, S., (2018), *Şenlikname Düzeni Türk Minyatüründe Gerçekçi Duyuş ve Gelişme*, İstanbul, Everest Yayınları.
- Tanyıldız, A. (2015), “Fuzûlî’nin Hadikatü’s-Su’adâ’sı Üzerine Notlar”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Prof. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu Özel Sayısı, 2/3, 139-155.
- Toska, Z., (1992), “Resimdeki Söz, Sözdeki Resim”. *Sanat Dünyamız*, 49, 49-58.
- Turan, H., (2015), *Fuzûlî’nin Hadikatü’s-Süeda’sında Yer Alan Minyatürler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun.
- Tükel, U., (1989), “Resim Gösterge Bilim’inin Bazı Sorunları”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2/4, 9-15.
- Tükel, U., (2005), *Resmin Dili İkonografiden Göstergebilime*, İstanbul, Homer Kitabevi.
- Uluç, L., (2010), “On Altıncı Yüzyılda Osmanlı-Savefi Kültürel İlişkileri Çerçevesinde Nakkashânenin Önemi”, *Doğu Batı*, 54, 23-58.
- Üzüm, İ., (1998), “Hüseyin”, *İslam Ansiklopedisi İçinde* (ss.521-524), c. 18. İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Vardar, B., vd. (1978), *Başica Dilbilim Terimleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Yaman, B., (2002), *Osmanlı Resim Sanatında Kıyamet Alametleri Tercüme-İ Cifru-Cami ve Tasvirli Nüshaları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Yaman, B., (2007), “Ahval-i Kıyamet Yazmaları Resimlerinde Kıyamet Sonrası Hayat”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 24/2, 218-219

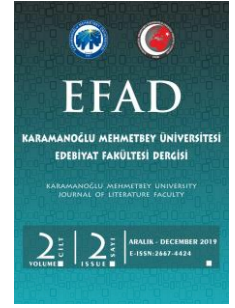
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

(EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 05 Kasım 2019

Kabul Tarihi: 05 Aralık 2019

Atf Künyesi: Aşkın, E., Kurt, M. (2019). “Ermenek Havzası’nda (Dağlık Kilikia) Antik Dönemde Tarımsal Üretim”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 230-247.

ERMENEK HAVZASI’NDA (DAĞLIK KİLİKİA) ANTİK DÖNEMDE TARIMSAL ÜRETİM

Ercan AŞKIN*

Mehmet KURT**

Öz

Dağlık Kilikia’nın, günümüzde Ermenek ilçesi toprakları ile Başyayla ilçesi topraklarının bir kısmını içeren bölümüne modern literatürde Ermenek Havzası ismi verilmektedir. Coğrafi olarak çevreden yalıtılmış kapalı bir havza niteliği taşıması ve kendine özgü iklim koşullarına sahip olması söz konusu toprakların Antik Dönemde yoğun bir şekilde iskan görmesini sağlamıştır. Nitekim havza içerisinde Germanikopolis, Eirenopolis, Domitiopolis, Lauzados, Sbide ve Zenonopolis kentlerinin geliştiği görülmektedir. Kentlerin yanı sıra küçük yerleşimler ve çiftlikler havzada karşılaşılan diğer unsurlardır. Tespit edilen pek çok üzüm presi havzada Antik Dönemdeki tarımsal faaliyetlerde bağcılığın önemli bir yer tuttuğuna işaret etmektedir. Bölgede karşılaşılan harman yerleri ise üzümün yanı sıra tahıl üretildiğinin de kanıtı niteliğindedir. Çalışma kapsamında bölgede rastlanan söz konusu arkeolojik kalıntılar ışığında Ermenek Havzası’ndaki tarımsal üretime değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Antik Dönem, Ermenek Havzası, Tarımsal Üretim, Üzüm, Tahıl.

Agricultural Production in Ermenek Basin (Rough Cilicia) in Ancient Period

Abstract

In the modern literature, the part of the Rough Cilicia, which now includes Ermenekand Basyayla districts, is called Ermenek Basin. Being a basin isolated from its environment geographically and having unique climate conditions allowed this area to be densely populated in ancient periods. In fact, Germanicopolis, Eirenopolis, Domitiopolis, Lauzados, Sbide and Zenonopolis were developed in the basin. In addition to cities, numerous small residential places and ranches are observed in the basin. Many grape-pressing machines found in the basin indicates that viniculture had a significant place in agricultural activities in the ancient period. Blending sites in the region are proof that cereals are produced besides grapes. In the scope of the study, agricultural production in Ermenek Basin will be touched upon in the light of the mentioned archaeological remains in the region.

Keywords: Ancient Period, Ermenek Basin, Agricultural Production, Grape, Grain.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Karaman/Türkiye. E-Mail: ercanaskin@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2136-4909>.

** Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Karaman/Türkiye. E-Mail: mehmetkurt6970@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5021-7601>.

Giriş

Dağlık Kilikia'nın kuzeyde Başyayla, doğuda Ermenek, güneyde ise Kazancı ilçelerini içine alan kesimi etrafı dağlarla çevrelenmiş kapalı bir havza meydana getirmektedir ki modern literatürde Ermenek Havzası¹ olarak adlandırılır. Kalykadnos Irmağı'nın² iki kolundan biri olan Ermenek Çayı'nın (Ermenek Gökusu) vadi tabanından başlayan yamaçları yüksek zirvelerde sonlanmaktadır. Coğrafi açıdan çevreden yalıtılmış olması bu bölgeyi bir bütün olarak ele almayı gerektirmektedir. Arkeolojik veriler, etrafı yüksek platolarla sınırlanmış olan havzanın coğrafi koşullarının birbirleriyle paralellik sergileyen kent, küçük yerleşim ve çiftliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırladığını göstermektedir. Vadi tabanından yukarılara doğru uzanan yamaçların tarımsal faaliyetler için elverişli topraklara sahip olması havzanın yoğun bir şekilde iskan görmesini sağlamıştır. Nitekim havzada Germanikopolis (Ermenek), Eirenopolis (İrnebol/Çatalbadem), Domitiopolis (Dindebol/Katranlı), Lauzados (Lafsa/Kirazlıyayla/Hisarönü), Sbide (Yukarı İzvit/Yukarı Çağlar) ve Zenonopolis (İznebol/Elmayurdu) kentlerinin geliştiği görülmektedir³. Bu kentler çevrelerindeki tarım arazilerine hakim, savunmaya elverişli tepelik alanlar veya yamaçlar üzerinde gelişmişlerdir. Havzada söz konusu kentlerin yanı sıra küçük yerleşimler ve çiftlikler ile de karşılaşmaktadır⁴.

Kentler, küçük yerleşimler ve çiftliklerde rastlanılan çok sayıda üzüm presli Antik Dönemde bağcılığın bölgenin tarımsal üretiminde önemli yer tuttuğuna işaret etmektedir. Ayrıca bölgede karşılaşılan harman yerleri tahıl üretimine kanıt oluşturmaktadır. Nitekim Ammianus Marcellinus, içerisinde havza topraklarının da yer aldığı Isauria Bölgesi hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: “*Güneşin doğduğu yere kadar yükselen Taurus Dağı'nın zirvelerini aştıktan sonra, her türlü ürün konusunda zengin bir toprak olan Kilikia, oldukça geniş ovalar üzerine yayılır. Ortasından, üzerinde yelken almanın mümkün olduğu Gökso Nehri'nin ayırdığı, her türlü meyve ve asma dallarının bol olduğu bir diğer bereketli bölge olan Isauria ise Kilikia'nın hemen sağ tarafında yer alır*”⁵.

Çalışma kapsamında bölgenin coğrafi koşulları, kent, küçük yerleşim ve çiftliklerin niteliği ile söz konusu yerlerde tespit edilen üzüm presleri ve harman yerleri ışığında havzadaki tarımsal üretim ele alınacaktır.

Etrafı dağlarla sınırlanan Ermenek Havzası, Ermenek'e bağlı Görmel köyü yakınlarından Başyayla'ya kadar güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda yaklaşık 40 km boyunca uzanmaktadır. Havzanın genişliği yer yer değişiklik göstermekle birlikte en geniş olduğu kesimde 14 km'yi bulmaktadır (Fig. 1-2). Batıda Pınarönü köyünün hemen kuzeyinden havzaya giren Ermenek Çayı doğuda Görmeli köyü civarında havzadan ayrılmaktadır. Ermenek Çayı'nın yanı sıra havzayı sulayan küçük dere ve pınarların varlığı da söz konusudur⁶. Bu durum havza topraklarında belirli oranlarda sulu tarım yapılabilmesinin önünü açmıştır. Su kaynaklarının fazlalığı nedeniyle bu hususta Germanikopolis'in daha şanslı olduğu görülmektedir. Nitekim kentin güneyinde uzanan geniş araziler büyük oranda sulama imkanına sahiptir. Germanikopolis'in dışında havzanın başka bir takım kesimlerinin de sulamaya elverişli arazilere sahip olduğu görülmektedir. Örneğin Kazancı sınırları içerisinde yer alan Zeyve Deresi aktığı güzergah boyunca uzanan toprakları sulamaktadır⁷. Bunun yanı sıra havzanın kuzey kesiminde Küçükçay ve kolları tarafından sulanan toprakların varlığı da söz konusudur⁸.

Sulanabilir arazilerin yanı sıra Eirenopolis, Germanikopolis, Sbide, Domitiopolis, Lauzados, Zenonopolis kentleri etraflarında kuru tarım yapmaya elverişli topraklara sahiptir. Bununla birlikte

¹ Saraçoğlu, 1989, s. 405-410; Efe, 1998, s. 45-51.

² Strab. XIV. 5.4-5, 9; Plin. *Nat. Hist.*, V. 38; Ptolem. V. 7.3, 6; Steph. Byz. Ὑπρία; Maris Magni, 175-177; Amm. Marc. XIV: VIII. 1. Kalykadnos için ayrıca bkz. Ruge, 1919, s. 1767; Hild ve Hellenkemper, 1990, s. 284.

³ Söz konusu kentlerle ilgili olarak bkz. Hild ve Hellenkemper, 1990, s. 258, s. 245, s. 242, s. 332-333, s. 400, s. 463; Kurt, 2018, s. 138-141.

⁴ Aşkın ve Kurt, 2017, s. 31-32.

⁵ Amm. Marc. XIV: VIII 1.

⁶ Saraçoğlu 1990, s. 212-214.

⁷ Efe, 1998, s. 49-50.

⁸ Efe, 1998, s. 45-46.

havzanın tarımsal üretime elverişli topraklarının önemli bir kısmı Ermenek Baraj Gölü'nün altında kalmasından dolayı günümüzde görülememektedir.

Havzadaki antik kentlerin çevrelerindeki tarım arazilerine hakim noktalarda yer aldıkları gözlemlenmektedir. Nitekim Eirenopolis, Germanikopolis, Sbide, Lauzados, Zenonopolis ve Domitiopolis etraflarındaki toprakları kontrol edebilecek konumlara sahiplerdir. Söz konusu kentlerin *khora*sında çok sayıda küçük kırsal yerleşimler ile çiftlik yapılanmaları da bulunmaktadır. Havza kentlerinin kırsal arazilerinin sınırları üzerine yargılarda bulunulabilecek arkeolojik ya da epigrafi kanıtlar tespit edilebilmiş değildir. Coğrafi koşullar değerlendirildiğinde vadi yataklarının kentlerin arazileri arasında sınır oluşturdukları düşünülebilir.

Tarımsal Üretimin Arkeolojik Kanıtları

Havzada tespit edilen arkeolojik buluntular yörede yoğun bir şekilde bağcılık faaliyetlerinin yürütüldüğüne işaret etmektedir. Kent, kırsal yerleşim ve çiftliklerde karşılaşılan çok sayıda üzüm presi bağcılığın kanıtları olarak ön plana çıkmaktadır. Söz konusu preslerin büyük bir çoğunluğu açık alanda anakaya üzerine oyulmuş örneklerden meydana gelmektedir. Yörede tespit edilen harman yerleri ise tahıl üretiminin de söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır.

Üzüm üretiminin kanıtı olan preslere antik kentlerin içerisinde, küçük boyutlu kırsal yerleşimlerde, çiftliklerde ve tarım arazileri içerisinde rastlanmaktadır. Germanikopolis, Sbide ve Domitiopolis kentleri içerisinde pres örnekleri görülmektedir. Germanikopolis'te günümüz Akça Mescid Mahallesi'nde tek ezme tekneli ve çift toplama fiçili bir pres bulunmaktadır⁹. Sbide antik kenti içerisinde de üzüm preslerine rastlanmaktadır. Burada aynı anakaya bloğu üzerinde altı üzüm presi tespit edilmiştir¹⁰. Bir başka üzüm presi de söz konusu preslerin 120 m kadar kuzeydoğusundadır¹¹. Sbide antik kenti içerisindeki preslerin tamamı tek ezme tekneli ve tek toplama fiçilidir. Havzanın bir başka antik kenti olan Domitiopolis merkezinden bir pres örneği günümüze ulaşmıştır (Fig. 3). Köyün batı tarafında evlerin arasındaki yüksek bir kayalık üzerinde yer alan pres, tek ezme tekneli ve tek toplama fiçili olup toplama fiçisi büyük oranda tahrip olmuştur.

Kent merkezlerinin yanı sıra bu kentlerle bağlantılı küçük kırsal yerleşimlerde de çok sayıda üzüm presi ile karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda Germanikopolis'in yaklaşık 2 km güneydoğusundaki Bezçiler mevkiindeki kırsal yerleşimin bulunduğu tepelik alanın üst kesimlerinde ve güneye doğru uzanan yamaçlarında ana kayaya işlenmiş çok sayıda üzüm presi ile karşılaşılmaması dikkat çekicidir¹² (Fig. 4-5). Preslerin tamamı açık alanda anakaya üzerine oyulmuş örneklerden oluşmaktadır. Bir diğer örnek olarak ise Eirenopolis yakınındaki Çeltikçi mevkiinde yer alan yerleşim gösterilebilir¹³ (Fig. 6) Yoğun tahribat ve bitki örtüsü nedeniyle yapıların işlevini belirlemek mümkün olmasa da karşılaşılan temel bazındaki duvar kalıntıları çeşitli yapıların varlığını ortaya koymaktadır. Bu yerleşimin etrafında da çok sayıda üzüm presi mevcuttur (Fig. 7). Ermenek'e bağlı Pamuklu köyü sınırları içerisinde yer alan Asar/Şahinler Kalesi bu tür yerleşimlerin bir diğer örneği olarak değerlendirilebilir (Fig. 8). Vadiye hakim konumdaki kayalık tepenin doğu tarafında anakaya üzerine oyulmuş bir üzüm presi yer almaktadır¹⁴.

Ermenek Havzası'ndaki tarımsal üretimin bir diğer kanıtı ise çiftlik yapılanmalarıdır. Bu çiftlikler çiftlik evi, üzüm presi ve mezardan oluşmaktadır. Bununla beraber yoğun tahribat nedeniyle bu unsurların tümünü her zaman bir arada görmek mümkün değildir. İkizçınar köyü Çanakçı mevkiinde tespit edilen ve Eirenopolis kırsalında yer alan bir çiftlik yapılanması her üç unsurun da günümüzde görülebiliyor olması açısından önem taşımaktadır¹⁵. Burada büyük bir kaya bloğundan yararlanılarak oluşturulmuş bir çiftlik evinin varlığı söz konusudur (Fig. 10-11). Anakaya üzerindeki mekansal düzenlemeler ve merdiven

⁹ Aslan, Doğanay ve Karauğuz, 2011, s. 68, s. 73 (A4) Fig. 11-12. Ayrıca kentin hinterlandında tespit edilen presler için bkz. Aşkın, 2016, s. 103, s. 110 Resim 5; Aşkın vd., 2017, s. 179, s. 183 Resim 5, s. 184 Resim 6. Germanikopolis ve çevresinde tespit edilen üzüm presleri ile tarımsal üretim bir monografi çalışması olarak yayına hazırlanmaktadır.

¹⁰ Aşkın ve Kurt, 2017, s. 37 Fig. 32-33.

¹¹ Aşkın ve Kurt, 2017, s. 37 Fig. 34.

¹² Aşkın, 2016, s. 104 Fig. 4-5.

¹³ Aşkın, 2016, s. 106.

¹⁴ Aşkın, 2014, s. 205 Fig. 9.

¹⁵ Aşkın, 2016, s. 106.

basamakları birkaç kattan oluşan bir yapılanmaya işaret etmektedir. Anakaya bloğunun tepesine kadar devam eden merdivenler üst kısmın aynı zamanda gözetleme amacıyla kullanıldığını da düşündürmektedir. Anakayanın yanında karşılaşılan yapı taşları çiftlik yapısının duvarlarla oluşturulmuş mekanlara da sahip olduğunu göstermektedir. Aynı anakaya bloğunda bir kaya mezarı da yer almaktadır (Fig. 12). Çiftliğin 20 m doğusunda açık alanda anakayaya oyulmuş baskı kollu üzüm presi bulunmaktadır (Fig. 13).

Germanikopolis kırsalında da bu tür çiftliklerin olduğunu arkeolojik kalıntılar ortaya koymaktadır. Ancak Eirenopolis'teki örnekte olduğu gibi tüm unsurların bir arada bulunduğu bir çiftlik tespit edilememiştir. Sonraki dönemlerde yoğun iskan nedeniyle bazı yerlerde yapıların sadece temel izleri görülebilmektedir. Bununla beraber tarım arazileri arasında kaya mezarları ve üzüm presleriyle karşılaşılmaktadır. Bu durum Germanikopolis'te de çiftlik evi, üzüm presi ve mezarlardan oluşan yapılanmaların söz konusu olduğunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca Germanikopolis'in güneyinde tespit edilmiş olan ve Erken Hıristiyanlık Dönemine ait olduğu anlaşılan bir yazıt, havzadaki çiftlik yapılanmaları üzerine önemli bilgiler vermektedir. Yazıtta:

"Selam ey dost! Benim için istediğin şey sana iki katı olsun. Bu proastion Nikopssianis'in(dir); ayrıca Toareza topothesia diye de söylenir"

ifadesi geçmektedir¹⁶. Geç Roma Döneminden itibaren varoş ya da varoştaki geniş arazi sahiplerinin konut ve malikânelerine *proastion* denilmeye başlandığı bilinmektedir¹⁷. *Topothesia* teriminin ise yazılı kaynaklarda yer, mahal ve mevki gibi anlamlarda kullanıldığı görülmektedir¹⁸. Yazıtta *proastion* ve *topothesia* sözcüklerinin geçmesinden hareketle Ermenek'in güneyindeki geniş tarım arazileri içerisinde bir çiftliğin bulunduğu düşünülmektedir¹⁹.

Kent, kırsal yerleşim ve çiftliklerde rastlananların yanı sıra havzada tarım alanlarının içerisinde de üzüm presleri bulunmaktadır. Eirenopolis (Fig. 14)²⁰, Germanikopolis (Fig. 15), Sbide (Fig. 16), Domitiopolis (Fig. 17) ve Lauzados (Fig. 18) gibi kentlerin kırsalında bu üzüm preslerinden çok sayıda görülebilmektedir.

Havzada üzüm üretiminin bir diğer kanıtı ise preslerde kullanılan donanımlardan biri olan ağırlık taşlarıdır. Ancak havza içerisinde sadece Pınarönü köyünde iki adet ağırlık taşı tespit edilebilmiştir (Fig. 19). Pres sayısının fazlalığına karşı ağırlık taşlarının çok az sayıda örneğine rastlanması preslemede içlerine küçük taşlar doldurulan çuvalların kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Ermenek Havzası'nda bağcılığın yanı sıra tahıl üretiminin de gerçekleştirildiğini bölgede tespit edilen harman yerleri ortaya koymaktadır. Havzadaki harman yerleri etrafı büyük taş bloklar veya duvarlarla çevrelenmiş yuvarlak planlı basit yapılanmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Harman yerlerinin çapları 10 ile 20 metre arasında değişmektedir. Yakın zamanımızda da kullanıldıkları anlaşılan harman yerlerinin bazılarında zeminin sertleştirilmesinde kullanılan yuvaklar görülebilmektedir. Dağlık Kilikia Bölgesi'nde harman yerlerinin çok sayıda örneğine rastlanmaktadır. Buradaki bazı örneklerin özenli işçiliğe sahip çevre bloklarıyla yapılmış olmaları dikkat çekicidir. Bununla birlikte özensiz işçiliğe sahip harman yerlerinin varlığı da söz konusudur²¹. Ermenek Havzası'ndaki örneklerin çevre bloklarında ise özenli bir işçilik görülmemektedir. Ermenek'in batısında Kisseönü mevkiinde gözlemlendiği gibi bazı harman yerlerinde büyük boyutlu taşlar işlenmeden en uygun şekilde yan yana sıralanmışlardır (Fig. 20). Bazı harman yerlerinin çevresi ise farklı boyutlardaki taşların kullanıldığı harçsız duvarlarla oluşturulmuştur. Bu tür harman yerlerinden biriyle Eirenopolis kenti kırsalında Çeltikçi mevkiinde karşılaşılmaktadır (Fig. 21).

Sonuç ve Değerlendirme

¹⁶ Alkan, 2018a, s. 143; Alkan, 2018b, s. 23.

¹⁷ Husson, 1962, 192; Alkan, 2018a, s. 137-138; Alkan, 2018b, s. 23.

¹⁸ SB 1, s. 5701; Verreth, 2013, s. 143; Alkan, 2018a, s. 138-140; Alkan, 2018b, s. 23.

¹⁹ Alkan, 2018a, s. 140, 143; Alkan, 2018b, s. 23.

²⁰ Aşkın ve Kurt, 2017, s. 48 Fig. 35,

²¹ Aşkın, 2010, s. 241-266.

Sonuç olarak arkeolojik verilerden Ermenek Havzası'nda Antik Dönemde yürütülen en önemli tarımsal faaliyetin bağcılık olduğu anlaşılmaktadır. Üzüm presleri tipolojik açıdan kronolojik bir gelişim göstermediklerinden diğer bölge örnekleri ile olan benzerliklerden hareketle tarihlendirme önerisi getirmek mümkün görünmemektedir. Ayrıca tarihlendirmeye imkan tanıyacak herhangi bir unsura sahip olmamaları bu hususta karşımıza çıkan bir diğer zorluktur. Bu durum tarihlendirme yapılırken preslerle bağlantılı olabilecek diğer arkeolojik kalıntıları ve tarihsel verilere başvurulmasını zorunlu kılmaktadır. Tarihlendirme önerisi getirmekte karşılaşılan söz konusu zorluklar preslerin daha ziyade geniş bir tarih aralığına verilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle bölgedeki tarımsal üretime yönelik unsurların tarihlendirmesi için bölgedeki gelişmelere değinmek gerekmektedir.

Yazılı kaynaklardan Roma İmparatoru Caligula'nın, Ovalık Kilikia ve Lykaonia'nın yanı sıra Kilikia'nın batısının MS 38 yılında Kommagene Kralı IV. Antiokhos'un (MS 38-72) yönetimine verildiği anlaşılmaktadır²². Havzadaki Eirenopolis, Germanikopolis ve Philadelphia gibi kentleri IV. Antiokhos tarafından kurulmuş ya da mevcut kentler yeniden adlandırılmıştır²³. Ancak sadakatsizliği nedeniyle Dağlık Kilikia'nın da içerisinde yer aldığı topraklar, MS 72 yılında Vespasianus tarafından Antiokhos'un elinden alınmıştır²⁴.

Hadrianus zamanında bölgeyle yakından ilgilenildiği yol inşa faaliyetlerinden anlaşılmaktadır²⁵. Bununla beraber bölge kentlerinden Germanikopolis'in (Ermenek) bazı sikkeleri üzerinde *Hadriane* lejandının yer alması²⁶ imparatorun kente katkılarının yansımaları olarak değerlendirilebilir. Havza kentlerinin Septimius Severus zamanındaki gelişmelerden de etkilendiği Ermenek yakınlarındaki Damlaçalı'dan ele geçen bir yazıttan²⁷ açığa çıkmaktadır. Septimius Severus'un Pescennius Niger'e karşı MS 194 yılında Issos'ta kazandığı zaferin ardından bölgede yol onarım faaliyetlerine giriştiği mil taşlarından anlaşılmaktadır²⁸. Damlaçalı'daki yazıtta imparatorun onurlandırılması ve söz konusu onarım faaliyetleri askeri hareket sırasında Germanikopolis'in Septimius Severus'a yakın durduğunun göstergeleri olmalıdır.

Görüldüğü üzere MS 3. yüzyılın ikinci yarısına kadar Ermenek Havzası'nın içerisinde yer alan sahada bir istikrar dönemi söz konusudur. Buradan hareketle bu zaman diliminde bölgede yaşanan istikrarla doğru orantılı olarak tarımsal üretimde bir artışın olduğu düşünülebilir. Nitekim kaya mezarlarının tarihlendirilmesinden hareketle Isauria ve Lykaonia'daki bazı preslerin MS 1. ve 4. yüzyıllar arasında verilmesi önerisi getirilmektedir²⁹. Aynı şekilde Dağlık Kilikia'daki presler için de arkeolojik ve tarihi veriler aracılığıyla Roma ve Geç Antik Dönem önerilmektedir³⁰.

Bölgenin tarihsel süreçte olumsuz gelişmelerden de etkilendiği görülmektedir. Nitekim Sasani kralı I. Şapur'un MS 260'daki istila hareketinin Ermenek Havzasına kadar uzandığı bölge kentlerinden Domitopolis'in Nakş-ı Rüstem yazıtında³¹ adının geçmesinden açığa çıkmaktadır³². Konstantinus ve Valentinianus hanedanlıkları döneminde ise Isauria'da MS 353-354, 359 ve 367-368 yıllarında gerçekleşen bir dizi isyan söz konusudur³³. Havza kentlerinden Eirenopolis'in surları 355-359 yılları arasında Romalı yönetici (*comes et praeses*) Aurelius Iustus tarafından inşa ettirilmiştir³⁴. MS 367-368 isyanları sırasında Germanikopolis Roma ve haydutlar arasında arabuluculuk yapmıştır³⁵. MS 4. yüzyılın ikinci yarısında oldukça yoğunlaşan ve tehlikeli boyutlara ulaşan söz konusu karışıklıklar MS 5. yüzyılın sonlarına kadar belirli aralıklarla devam etmiştir. I. Anastasius zamanında Isaurialı isyancılara karşı MS 492 yılında yapılan

²² Cass. Dio LIX 8, 2; Suet. Cal. 16, 3; Ramsay, 1890, s. 372, s. 375; Feld, 2005, s. 80.

²³ Hild ve Hellenkemper, 1990, s. 32.

²⁴ Ramsay, 1890, s. 375.

²⁵ Mitford ve Andrews, 1980, s. 1248; Hild ve Hellenkemper, 1990, s. 138; Lenski, 1999, s. 436.

²⁶ Hill, 1900, s. 81, Pl. XIII, 13; SNG, 1986, no. 572-573; Magie, 1950, s. 438.

²⁷ Bean ve Mitford, 1970: 204 no. 229.

²⁸ Bean ve Mitford, 1970: 189-190 no. 210-211; Mitford ve Andrews, 1980: 1249; Hild ve Hellenkemper, 1990: 138-139.

²⁹ Aslan, Doğanay ve Karauğuz, 2011, s. 69.

³⁰ Aydınoglu, 2009, 80-83. Dağlık Kilikia'da Geç Antik dönemdeki üretim için ayrıca bkz. Iacomi, 2010, s. 19-32.

³¹ Maricq, 1958, s. 304-331; Frye, 1983, s. 371-373.

³² Maricq, 1958, s. 313-314; Hild ve Hellenkemper, 1990, s. 242; Dodgeon ve Lieu, 2002, s. 57 dn. 39-44; Feld, 2005, s. 121.

³³ Amm. Marc. XIV: II.1-20; XIX: XIII 1-2; XXVII: IX 6-7. Söz konusu Isauria isyanları için ayrıca bkz. Rougé, 1966, s. 292-294; Matthews, 1989, s. 360-361; Lenski, 1999, s. 441-442; Feld, 2005, s. 139-144; Pottier, 2005, s. 444-447.

³⁴ Bean ve Mitford, 1970, s. 206 no. 231; Hellenkemper, 1986, s. 633; Pottier, 2005, s. 458.

³⁵ Amm. Marc., XXVII: IX 7. Bu konuda ayrıca bkz. Rougé, 1966, s. 300; Matthews, 1989, s. 364-365; Lenski, 1999, s. 423, s. 454-455; Pottier, 2005, s. 447-448; Feld, 2005, s. 147-150.

Kotyaion (Kütahya) Savaşı'nın³⁶ kazanılması ile de sona ermiştir. Dağlık Kilikia'da Geç Antik Dönemde yaşanan canlanmanın I. Anastasius'un isyanları sona erdirmesi ile birlikte havzada da yansımaları bulunduğu söylenebilir.

Bu verilerden hareketle havzadaki preslerin ilk olarak ne zaman kullanılmaya başlandıklarını kesin olarak tespit etmek mümkün görünmese de Roma ve Erken Hıristiyanlık dönemlerinde yoğun bir şekilde kullanım gördükleri önerilebilir. Söz konusu tarihsel gelişmelerle bağlantılı olarak zaman içerisinde havzadaki üretimin boyutlarında önemli oranda artış kaydedildiği söylenebilir. Geç Roma ve Erken Bizans Dönemine ait mezarların sayısal fazlalığı ile üzerinde haç motifi bulunan üzüm presleri bu süreçteki üretimin yoğunluğuna ışık tutan unsurlar olarak değerlendirilebilir. Bununla beraber Sbide'de aslan biçimli bir mezar kapağı üzerinde karşılaşılan üzüm salkımı kabartmaları da Antik Dönemdeki bağcılık faaliyetlerinin kanıtı niteliğindedir³⁷.

Sbide'nin güney yamaçlarında tespit edilen iki üzüm presi üzerinde rastlanan yazıtlar İslami Dönemde de bağcılığın önem taşıdığına işaret etmektedir³⁸. Yörede bulunan Antik Döneme ait üzüm preslerinin yakın zamana kadar ve sınırlı oranda da olsa günümüzde de kullanıldığı bilinmektedir.

Yuvarlak planlı basit yapılanmalar olarak karşımıza çıkan harman yerleri ise bölgedeki tahıl üretiminin kanıtları olmaları açısından önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Alkan, M. (2018a), "A new Late Antique property inscription from the Isaurian city of Germanicopolis recording a landlord by the name of Nikopsianis owner of a proastion/topothesisia". *Gephyra*, 15, 2018, 135-143.
- Alkan, M.(2018b), "Ermenek (Germanikopolis) ve Egemenlik Alanında Epigrafi Araştırmaları ve Günümüze Gelen Kültürel İzler". H. Muşmal, E. Yüksel, M. A. Kapar (eds), *Ermenek Araştırmaları I*, (ss. 15-24), İstanbul: Palet Yayınları.
- Amm. Marc. Ammianus Marcellinus, *Roma Tarihi MS 353-378*, Çeviren: S. Özgüler, Historia Yayınları, İstanbul 2019.
- Aslan, E., Doğanay, O. ve Karauğuz, G. (2011), "Some Wineries of the Lykaonia and Isauria Regions". *SOMA 2009 Proceedings of the XIII Symposium on Mediterranean Archaeology*, Selçuk University of Konya, Turkey 23-24 April 2009, H. Oniz – E. Aslan (eds.), (ss. 67-74), Oxford: BAR International Series 2200.
- Aşkın, E. (2010), "Olba Bölgesi'ndeki Harman Yerleri", *Olba*, 18, 2010, 241-266.
- Aşkın, E. (2014), "Karaman İli ve Mersin İli Mut İlçesi Antik Dönem Yerleşimleri ve Yerleşim Düzenlemesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2013 Yılı Çalışmaları". *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 32.1, 2014, 201-214.
- Aşkın, E. (2016), "Karaman İli ve Mersin İli Mut İlçesi Antik Dönem Yerleşimleri ve Yerleşim Düzenlemesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2014 Yılı Çalışmaları". *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 33.2, 2016, 101-114.
- Aşkın, E. ve Kurt, M. (2017), "Isauria Bölgesindeki Sbide (?) Antik Kenti: Bölgesel Yerleşim Düzenlemesi Açısından Bir İnceleme", *Antik Dönemde Akdenizde Kırsal ve Kent*, Ü. Aydınoglu, A. Mörel (eds.), Sempozyum Bildirileri 4-7 Nisan (ss. 29-48), Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları.
- Aşkın, E., Kurt, M., Alkan, M., Körsulu, H. ve Ergürer, H. E. (2017), "Karaman İli ve Mersin İli Mut İlçesi Antik Dönem Yerleşimleri ve Yerleşim Düzenlemesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2015 Yılı Çalışmaları". *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 34.2, 2017, 175-188.
- Aydınoglu, Ü. (2009), *Dağlık Kilikia Bölgesinde Antik Çağda Zeytinyağı ve Şarap Üretimi: Üretimin Arkeolojik Kanıtları*, İstanbul: Ege Yayınları.

³⁶ Stein, 1959, s. 81-84; Jones, 1964, s. 230.

³⁷ Aşkın ve Kurt, 2017, s. 37, 48 Fig. s. 38-39.

³⁸ Aşkın ve Kurt, 2017, s. 37, 48 Fig. s. 36-37.

- Bean, G. E. ve Mitford, T. B. (1970), *Journeys in Rough Cilicia 1964–1968*. Österreichische Akademie der Wissenschaften Phil.-hist. Kl., Denkschriften 102, Ergänzungsbände zu den Tituli Asiae Minoris 3, Vienna: Böhlau in Komm.
- Cass. Dio *Dio's Roman History*, With an English Translation, E. Cary (ed.), The Loeb Classical Library, London 1955.
- Dodgeon, M. H. ve – Lieu, S. N.C. (2002), *The Roman Eastern Frontier And The Persian Wars AD 226-363*, London-New York: Routledge.
- Efe, R. (1998), *Ermenek Çayı Havzası, Doğal Ortam Özellikleri*, İstanbul: Fatih Üniversitesi Yayınları.
- Feld, K. (2005), *Barbarische Bürger: Die Isaurier und das Römische Reich*. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Hild, F. ve Hellenkemper, H. (1990), *Tabula Imperii Byzantini 5: Kilikien und Isaurien* (Denkschriften ÖAW, phil.-hist. Kl. 215), Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Husson, G. (1967), “Recherches sur les sens du mot *ΠΠΟΑΣΤΙΟΝ* dans le grec d'Égypte”, *Recherches de Papyrologie*, 4, 1967, 187-200.
- Iacomì, V. (2010), “Some Notes on Late-Antique Oil and Wine Production in Rough Cilicia (Isauria) on the Light of Epigraphic Sources: Funerary Inscriptions From Korykos, LR 1 Amphorae Production in Elaiussa Sebaste and the Abydos Tariff”. *Olive Oil And Wine Production In Anatolia During Antiquity*, International Symposium Proceedings 06-08 November 2008, Ü. Aydınoglu – A. K. Şenol (eds.), (ss. 19-32), Mersin: Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları.
- Jones, A. H. M. (1964), *The Later Roman Empire 284-602 A Social Economic And Administrative Survey*, Volume I, Oxford: Basil Blackwell.
- Kurt, M.(2018), “Ermenek Havzası'nın Antik Dönem Tarihi ve Kentleri”. H. Muşmal, E. Yüksel, M. A. Kapar (eds), *Ermenek Araştırmaları I*, (ss. 133-146), Konya: Palet Yayınları.
- Lenski, N.(1999), “Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria, from the 1st Century BC to the 6th Century AD”. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 42/4, 1999, 413-465.
- Magie, D. (1950), *Roman Rule In Asia Minor To The End Of The Third Century After Christ*, I-II, New Jersey: Princeton University Press.
- Maris Magni, Anonymi Stadiasmus Maris Magni, K. Müller (ed.), *Geographi Graeci Minores I*, Paris, 1855, 427-514.
- Matthews, J. (1989), *The Romans Empire of Ammianus with a new introduction*, Ann Arbor: Michigan Classical Press.
- Mitford, T. B. ve Andrews, St. (1980), “Roman Rough Cilicia”. *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, 7/2, 1980, 1230-1257.
- Plin. *Nat. Hist.* Plinius, *Naturalis Historia*, K. F. T. Mayhoff (ed.), Pliny the Elder. Leipzig-Teubner 1906.
- Pottier, B. (2005), “Banditisme et révolte en Isaurie au IVe et Ve siècles vus par les Isauriens eux-mêmes. La Vie de saint Conon”. *Mediterraneo antico. Economie, società, culture*, 8 fas. 2, 2005, 443 – 474.
- Ptolem. Claudius Ptolemaios, *Geographia*, K. F. A. Nobbe (ed.), *Claudii Ptolemaei Geographia*, Leipzig 1845.
- Ramsay, W. M. (1890), *The Historical Geography of Asia Minor* (Royal Geographical Society, Supplementary Papers IV), London: John Murray, Albemarle Street.
- Rougé, J. (1966), “L'Histoire Auguste et l'Isaurie au IV^eSiècle”. *Revue des études anciennes*, LXVIII, nos. 3-4, 1966, 282-315.
- Ruge, W. (1919), “Kalykadnos”. *Real Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, X/2, 1919, 1767.
- Saraçoğlu, H. (1989), *Akdeniz Bölgesi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Saraçoğlu, H. (1990), *Bitki Örtüsü Akarsular ve Göller*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- SB *Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten*, F. Priesigke (ed.), vol. 1, Strassburg 1915.
- Stein, E. (1949), *Histoire Du Bas-Empire, Tome II, De La Disparition De L'Empire D'Occident À La Mort De Justinien*, Paris: Desclée de Brouwer.
- Steph. Byz. Stephanos Byzantios, *Ethnika*, A. Meineke (ed.), *Stephani Byzantii Ethnicorum*, Berolini 1849.
- Strab. Strabon, *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası*, Çeviren: Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat yayınları, İstanbul, 2000.

Verreth, H. (2013), *A survey of toponyms in Egypt in the Graeco-Roman period* (Trismegistos Online Publications II), Köln/Leuven: Trismegistos.

FIGÜRLER

Figür 1: Ermenek Havzası

Figür 2: Ermenek Havzası topografyası

Figür 3: Domitiopolis/Katranlı, pres.

Figür 4: Germanikopolis/Ermenek, Bezciler kırsal yerleşim.

Figür 5: Bezciler, pres.

Figür 6: Erirenopolis/İkizçınar, Çeltikçi kırsal yerleşim.

Figür 7: Çeltikçi, pres.

Figür 8: Asar/Şahinler kale yerleşimi.

Figür 9: Asar/Şahinler kale yerleşimi, pres.

Figür 10: Erineopolis/İkizçınar, Çanakçı çiftlik.

Figür 11: Erineopolis/İkizçınar, Çanakçı çiftlik.

Figür 12: Erineopolis/İkizçınar, Çanakçı kaya mezarı.

Figür 13: Erineopolis/İkizçınar, Çanakçı pres.

Figür 14: Eirenopolis/Çatalbadem, pres.

Figür 15: Germanikopolis/Ermenek, pres.

Figür 16: Sbide/Yukarı Çağlar, pres.

Figür 17: Domitiopolis/Katranlı, pres.

Figür 18: Lauzados/Başyayla, pres.

Figür 19: Pınarönü, ağırlık taşı.

Figür 20: Germanikopolis/Ermenek, harman yeri.

Figür 21: Eiernopolis/İkizçınar, harman yeri.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

(EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>**Tür:** Araştırma Makalesi**Gönderim Tarihi:** 11 Kasım 2019**Kabul Tarihi:** 28 Kasım 2019

Atıf Künyesi: Kırboğa, Z. (2019). “Tanzimat Sonrası Toplumsal Değişim: Batılılaşma Örneği”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 248-265.

TANZİMAT SONRASI TOPLUMSAL DEĞİŞİM: BATILILAŞMA ÖRNEĞİ

Ziyaeddin KIRBOĞA*

Öz

Toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik yapısını etkileyen ve bu yapının değişiminde rol oynayan, toplumun maddi ve manevi kültürünü tamamen veya kısmen değiştiren, dönüştüren bir takım kavramlardan söz etmek mümkündür. Bu çerçevede tespiti yapılan kavramların, değiştirme ve dönüştürme bağlamında toplumla ilişkileri bulunmakla birlikte, bunlardan hiçbiri geleneksel toplumsal yapının değişim ve dönüşümünde tek başına yeterli değildir. Her birinin toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik yapısının şekillenmesinde bir ilgisi, etkisi vardır. Bu ilişki sebep sonuç ilişkisi içerisinde ilerlemektedir. Toplumsal değişimin birden çok nedeni vardır. Batılılaşma, modernleşme, sekülerleşme, küreselleşme kavramları ve bilginin/bilimin geçirdiği değişim, toplumsal değişimde katalizör rolünü gerçekleştirir. Toplumsal değişime yön veren bu kavramların incelenmesi, değişimin arka planındaki unsurların tespiti açısından önemlidir. Ancak bu kavramların hepsini birlikte bu çalışmada ele almak, çalışmanın amacını ve sınırlarını aşacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada Osmanlı toplumunda Tanzimat sonrası batılılaşma çabaları ve batılılaşmaya karşı çabalar, toplumsal değişim bağlamında belli başlı örnekler çerçevesinde incelenecektir. Osmanlı toplumunda Batılılaşma çabaları elbette Tanzimat'la birlikte başlamış değildir. Tanzimat öncesi Batılılaşma çabalarından da söz edilebilir. Ancak bu çabalar askeri ve teknolojik alanlarla sınırlı kalmış dil, eğitim, ekonomi, basın gibi diğer alanlarda gerçekleşen Batılılaşma hareketleri Tanzimat'la birlikte gelişme göstermiştir. Birçok yenileşme hareketi, yönetici kadrosu tarafından gerçekleştirilse de aydınların fikirleri bu değişime yeni yaklaşımlar getirmiş, zaman zaman yönetimin politikalarını etkilemiştir. Diğer taraftan batılılaşma çabaları, sürekli olarak din ve gelenek etkisinde kalan politika ve düşüncelerin direnciyle karşılaşmış, bilgi/bilimin desteklediği yeni düşünceler yeni kabuller ve yeni toplumsal onaylar üretmiştir. Çalışmada Tanzimat sonrası süreçte gerçekleşen toplumsal değişim, bilgi/bilim alanındaki değişimlere bağlı olarak Batılılaşma bağlamında ele alınacaktır. Çalışmada doküman incelemesi yöntemiyle veri toplanacak ve bu veriler betimsel analiz yaklaşımı ile ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal değişim, Batılılaşma, Din, Bilgi/Bilim.

Social Change after Tanzimat: The Case of Westernization

Abstract

There are certain notions that stand for certain changes, taking place in the socio-economical structure and material and moral culture of any society. The processes noted by these notions are influential in social change; however, any traditional society needs a complex of these processes to transform. Each is a causal agent in this socio-cultural and economic transformation. Nevertheless, many of them cause social change. Westernization, modernization, secularization, globalization and transformation of knowledge/science are catalysts of the social change. Examination of how these take place is critical with respect to revealing the underlying causes. In this essay, however, it is impossible to deal with all possible causes of social change. Here, therefore, Ottoman westernization and anti-westernization movement in Tanzimat era shall be investigated, and how social change through these processes had taken place shall be exemplified. Ottoman attempts for westernization had not

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Karaman/Türkiye, E-Posta: zkirboga@hotmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-3636-790X>.

been initiated with Tanzimat, since it is possible to point out instances of such an attempt before this date. However, those attempts were limited to transformation of military institutions and technological changes, and changes in; for example, language, and press and educational and economical systems appeared in Tanzimat era. Many attempts, though has been actualized by the government, are evaluated and influenced by the ideas of Ottoman intellectuals. On the one hand westernization attempts have been resisted by policies and opinions influenced by religion and tradition incessantly, on the other hand they have produced new social norms supported by knowledge/science inevitably. In this essay, the social change having appeared during Tanzimat era will be treated with respect to westernization relying on changes in knowledge/science. The data will be gathered from relevant documents and will be analyzed descriptively.

Keywords: Social Change, Westernization, Religion, Knowledge/Science

Giriş

Süreç içerisinde toplumun kurum ve ilkelerinin nitelik ve nicelik bakımından değişimini ifade eden (Demir, Acar, 2005: 372) toplumsal değişim, esas olarak insanın çevresindeki koşulların farklılaşması sürecinde insanın bu farklılaşmaya uyum sağlayabilme özelliğinden kaynaklanır. Uyum sağlayabilme, aktif olarak insanın koşullara müdahale edebilmesiyle ilgilidir. Bu nedenle insanın bu özelliği toplumlarda da bulunur. Toplum, iç ve dış koşullar gereği sürekli yeniden oluşum yaşar (Sunar, 2015: 2). Sanayileşme ve Amerikan, Fransız devrimlerinin ardından demokrasi ve insan hakları düşüncelerinin yayılması, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında sosyolojik incelemeleri öncelikle bu iki büyük değişimi açıklamaya yöneltmişti. Örneğin Auguste Comte, sosyal dinamik kavramıyla, toplumsal değişim ve ilerlemenin incelenmesini kastediyordu. Bu kavramla toplumların belirli aşamalardan geçerek ilerlediği önermesini ortaya atıyordu. Herbert Spencer, nüfus artışı ve yapısal farklılaşmayı esas alarak evrimci bir değişim kuramı ortaya koymuştu. Karl Marx da toplumsal değişimlerin devrimci özellikte olduğu ve sınıfsal mücadeleden kaynaklandığı görüşünü savunmaktaydı. Dolayısıyla XIX. yüzyılda ortaya atılan toplumsal değişim kuramlarında ‘tarihsicilik’ ve ‘ütopyacılık’ genel anlayışı temsil etmekteydi. İçinde bulunduğumuz yüzyılda ise birçok toplumsal değişim kuramı geliştirilmiş ve XIX. yüzyıldaki öncüllerini bütünüyle aşmamış, bununla birlikte daha karmaşıklaşmıştır (Marshall, 2005: 136).

Esasen değişim, bütün varlıklarda olduğu gibi toplumsal yapılarda da değişmeyen bir özelliktir. Avrupa devletleri, son iki asırda başta bilim, teknoloji, kitle iletişim araçları olmak üzere dünyanın ekonomisini ve politikasını etkilediği gibi onlara yön vermekte ve hatta egemen olmaktadır. Batılı toplumların sahip oldukları değerler, çağdaş değerlerdir (Yazıcı, 2013: 1490-1491). Dolayısıyla değişim söz konusu olduğunda geleneksel değerler bu çağdaş değerlere karşı direnirler. Osmanlı toplumunun toplumsal değişim sürecinde karşılaştığı en önemli sorun, Batı toplumlarının yeni değerleriydi. Bilgi/bilim, toplumun diğer alanlarıyla etkileşim içerisinde olması nedeniyle, değişime büyük ölçüde yön verecektir. Bu nedenle bilgi/bilim, toplumsal değerlere yeni anlamlar yükleyecek, toplumsal onayın dışında kalan anlayışlar, toplumsal onay alanına dâhil edilebilecektir.

Yüzyılın toplumları, çok hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Bu değişim bilginin üretilmesine, kullanılmasına ve aktarılmasına yönelik olup sosyal, siyasal, ekonomik vb. her alanda değişimlerin yaşanmasını ifade eder. Bilgiye dayalı değişim, eğitimden beklentileri de değiştirmiştir (Parlar, 2012: 194). Çalışmada öncelikle bilginin/bilimin toplumsal değişimdeki rolü ve önemi genel tarihi perspektiften ele alınacaktır. Tanzimat sonrası gerçekleştirilen toplumsal değişimi bütün yönleriyle ele almak bu çalışmanın amacını aşmaktadır. Batının bilgi/bilim, teknoloji alanındaki gelişmeler, Doğu toplumlarında da etkisini göstermişti. Batıda gerçekleşen değişim, Doğu toplumlarında devlet ve entelektüel kesimin taraftarlık ya da karşıtlık olarak ilgi odağı haline gelmişti. Bu çalışmada Osmanlı toplumunda Tanzimat sonrası batılılaşma çabaları ve batılılaşmaya karşı çabalar, toplumsal değişim bağlamında belli başlı örnekler çerçevesinde incelenecektir.

Genel Tarihsel Açından Bilgi-Bilim ve Toplumsal Değişim

Bilgi, “Öznenin amaçlı yönelimi sonucunda, özneye nesne arasında kurulan ilişkinin ürünü olan şey, öğrenilen şey”dir (Cevizci, 1999: 122). Çağdaş bilgi teorisine göre bilgi, insan (zihni) ile diğer varlıklar arasında, bazen insanın kendisi ile kurulan bağlarla elde edilen zihinsel bir olgudur (Aydın, 2010: 20).

Bilgiyi üç modelde ele alabiliriz: Aktarım, şifahlılık, öyküsellik, kutsallık, metafiziksel, mahremiyet, cemaat ve tümel özelliklere sahip olan geleneksel bilgi, modern bilgi ve küresel bilgi (Yıldırım, 2007: 101-135). Bilim ise “Dış dünyaya, nesnel gerçekliğe ve bu gerçeklikte yer alan olgulara ilişkin, tarafsız gözlem ve sistematik deneye dayalı zihinsel etkinliklerin ortak adı”dır (Cevizci, 1999: 130). Bilim, zaman ve mekân içerisinde yer alan olgu ve olayların, şeylerin yapılarını, aralarındaki sebep sonuç ilişkilerinin oluşturduğu düzeni keşfetmeyi; elde edilen verileri dedüksiyon yöntemiyle toplayıp olup bitenlerin dayandığı temel yasaları belirlemeyi hedefleyen beşerî faaliyetlerdir (Aydın, 2001, 270-271). Kısaca bilim yöntemli bilgidir; yöntemle elde edilen bilginin pratikle doğrulanmasıdır. Bilgi toplumsal bir olgudur (Arslan, 2007: 16-21). Tarih boyunca insan kendi türü ve diğer objelerle bağ kurmuş, zihnini meşgul etmiştir. Belli konuları öğrenme isteğinden hareketle, belli bir amaca yönelen bir bilgi edinme ve yöntemli araştırma süreci denilen düzenli bilgi, ‘bilim’ faaliyetinde bulunmuştur (www.tdk.com). Bu faaliyetler, tarihi süreç içerisinde insanlığın düşünce yapısını, zihniyetini ve din anlayışını etkilemiş, toplumsal değişimde belirleyicilik özelliği göstermiştir.

Bilgi ve bilimin serüvenini, toplumsal değişim bağlamında daha açık görebilmek için ilk çağ filozoflarının görüşlerini hatırlamakta fayda vardır. Başka bir deyişle toplumsal değişime katalizörlük yaptığı düşünülen bilgi/bilim, esasen diğer belirleyicilere de referans teşkil ettiği için, bu konudaki anlayış değişiminin tarihsel panoraması, toplumsal değişim analizinde kolaylık sağlayacaktır. Colin A. Ronan, bilimin ışığının ilk defa on bin yıl önce Orta Doğu’da parladığını kaydeder. Yine Ronan, Batı’daki tüm eski çağ toplumları içerisinde, olguları bir araya getirip onları karşılaştıran, bir bütün olarak olguları tutarlı bir biçimde birleştiren, evrenle ilgili açıklamalarını büyü ve hurafelerden arınmış olarak ilk açıklayanların Yunanlılar olduğunu ifade eder (Ronan, 1983: 9). M.Ö. 1000 yıllarında Antik Grek’te bilime ve felsefeye yeni bakış açısı geliştirilmiş, bu bakış açısı evrenle ilgili daha açıklayıcı ve kuramsal yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştu (Topdemir ve Unat, 2018: 17). Felsefî sistemler, bilgi ve eylem ilkeleri, insanlar için bir dünya görüşü ve bir tutumlar bütünü sunar. Filozofların kurduğu Platonculuk, Stoacılık, Dekartçılık, Kantçılık, Marksizm, Varoluşçuluk gibi felsefî sistemler, dünyayı tanımlayan bilgi tarzlarına göre ve insanın yapması gereken eylemlere göre, kendini konumlandırma şekilleridir. Bir öğreti, olayların yorumlanması ve insanların eylemleri konusunda referans ortaya koyan, gerçek olarak sunulmuş postülalar bütünüdür. Her filozof kendi düşüncelerinin, önermelerinin haklı olduğunu göstermeye çalışır (Muchielli, 1991: 31-32). Örneğin Aristoteles bilgiyi, bir taraftan objelerin gözlemi, diğer taraftan da bu objelerin kavramlar altında toplanması olarak anlar. O, tabiatı olduğu gibi, yani duyularımızla algıladığımız şekilde bilmek ister. Ona göre bilgi, eşyanın idesini bilmekle aynı şeydir. “Bilgilerimiz doğuştandır”, ancak o, bu görüşüne “deney” ve “duyu” öğelerini de katarak akılcı bir görüş geliştirir. İnsan zihninin tamamen boş olmadığını kabul eder. Dolayısıyla insan zihni bilgiye değil, bilgi oluşturma yetisine sahiptir. Doğa olaylarının rastlantısal olduğunu söylemenin, gerçekte bu olayların illetlerini bilmemek demek olduğunu söyler. (Erdem, 1993: 111-125). Kısacası Aristoteles gerçeklik araştırmalarında gözlemler yapıyor, bu gözlemlerinde bilimi kullanıyordu (Aksoy, 1994: 67). Aristoteles, değişmeyi toplumların temel kuralı olarak görür. Toplumu doğma, büyüme ve ölüm kanunlarına tâbi olan bir organizmaya benzetir. Aristoteles’in bu görüşü, daha sonra İslâm âlimleri tarafından geliştirilerek modern sosyologlar arasında ‘Biyolojik ekol’ olarak bilinen sosyoloji ekolüne öncülük etmiştir (Günay, 1993: 58).

Eski medeniyetlerin bilimsel çalışma düzeyleri, doğanın incelenmesine yönelik yaklaşımlarıyla bağlantılıdır. Doğayı salt bir bilgi tutkusuyula anlama çabasına ilk defa Yunan medeniyetinde rastlanmaktadır. M.S. V. yüzyılın sonlarında ise doğa felsefesine karşı tepki güçlenmiş ve bilimsel araştırmalarda ilgi, kozmostan insana dönmüştür. Örneğin Sokrates, kendinden önceki düşünürlerden farklı olarak doğa ile ilgili konularla değil, insanı merkeze alan sorunlarla ilgileniyordu. Platon’un doğa felsefesi esas olarak mistik ve matematikseldi. Aristoteles düşüncesi ise hem Platon’a hem de atomculara tepkiler içerir. Kendinden önceki bilginlerde olduğu gibi Aristoteles düşüncesi de tüm evrenle ilgili bir sisteme dönüktü. Onun tasavvurundaki evren, hiyerarşik ve tanrısal kuruluşu ifade ediyordu (Yıldırım, 1983: 22-36). Aristoteles, doğadaki bütün olaylara ilk defa hareket veren bir illetin olması gerektiğini, bunda makul ve ilahi bir sebebin de bulunması gerektiğini savunmuştur. Ona göre âleme şekil veren, âlemdeki oluş hâdisesine ilk hareketi veren Tanrıdır. İlk hareket ettirici ve ilk sebep aynı zamanda her şeyin sonunda da yer alır. Bunun sebebi âlemdeki her şeyin amacının yine Tanrı olmasıdır. (Erdem, 1993: 111-125, Aydın, 2001: 43).

Batılı toplumların değişimde etkili olan, Hıristiyanlığa yeni bir şekil vermek için, XV. ve XVII. yüzyıllar arasında birçok Protestan kilisesinin ortaya çıkmasına yol açan yenilik hareketini ifade eden Reformasyon hareketi, Martin Luther'in Katolikliğe yönelttiği eleştiriler ve kendi düşünce sistemini yaymasıyla başlar (Kirman, 2011: 265). Reformasyon hareketi, evrensel Hıristiyan düzeni fikrini yıktı ve seküler Avrupa kavramının alt yapısını oluşturdu. Hıristiyan birliğini ciddi derecede zayıflattı. Avrupa'nın daha seküler Avrupa nosyonuna dönüşüm süreci çok aşamalıdır. Bu, Hıristiyan dünyasının, mevcut bulunan önemini kaybetmeye başlaması ve yerini daha seküler Avrupa kavrayışına bırakması şeklindedir. Bu anlamda hümanizmin fikirlerini taşıyan Rönesans ilk adımdır (Delanty, 2013: 160).

Bir entelektüel devrim olarak görebileceğimiz Aydınlanma, ilerlemeyi yalnızca imkân dâhilinde görmez, ilerlemenin kaçınılmaz olduğu fikrine dönüşür. Aydınlanmanın önemli bir ilham kaynağı, XVI. ve XVII. yüzyıllardaki bilimsel devrimdir. Bilimsel devrimi sembolik zirvesine taşıyan Newton'cu fikirdir. Artık Newton'dan sonraki bilim anlayışı öncekilerden farklıdır. Eski akıl ile duyuların düalizmi dışlanmış, ilk defa ve kesinlikle aklın ve olgular dünyasının bir birlik oluşturduğunun savunulabileceği düşünülmüştür. Comte'un sosyolojisi, XVIII. yüzyıl Aydınlanma düşüncesine dayanır. Sentezini yaptığı Charles Montesquieu (1689-1755), Jacques Torgot (1727-1781), Jean Condercet (1743-1794) ve Saint Simon (1760-1825) onun düşüncesini temellendiren dört şahsiyettir (Turner, Beeghley, Powers, 2012: 20-28). Comte, pozitivist çizgideki rolünü, "Thales ve Pythagore, Aristoteles (384-322)'in habercileri olduğu gibi, ilk gerçek filozof Descartes ve Leibniz de benim habercilerim oldu." diyerek ifade eder (Korlaelçi, 2002, 42). Bu bir anlamda Comte'un Aristoteles felsefesine bakışıdır, Aristoteles düşüncesinin teolojik ve metafizik yorumunu reddetmesinin itirafıdır. Bu, geleneksel düşünce formundan kopuşu temsil eden Rönesans, Reform ve Aydınlanmanın şekillendirdiği bir düşünce sistemine işaret etmektedir. Comte, Roma Katolikliğinin toplumsal hayatta birleştirici güç olma anlayışına karşı çıkar ve Fransa'daki feodal-Katolik ilkelerine geri dönmek isteyen muhafazakâr toplum felsefecilerinin görüşlerini, insanın gelişimindeki daha ilkel döneme ait oldukları ve bu ilkelerin yerine pozitivistimin getirilmesi gerektiği tezini savunur. Pozitivizm, toplumsal alanda daha önce Roma Katolikliğinin rolünü üstlenebilecek tek ilkedir. Dolayısıyla pozitivism, toplumlarda dinin yerini tutan bağlayıcı güç olma iddiasındadır (Skirbekk, Gilje, 2011: 497).

Bilgi/bilim alanında *doğal bilimler, ekonomik düşünce akımı, doğal hukuk öğretisi, psikolojik düşünce akımı, biyolojik düşünce akımı, reformasyon* önemli toplumsal gerçeklik tanımlamalarıdır (Solmaz, 2009: 3-9). Bunlardan doğa bilimleri, insanın içinde yaşadığı maddi ortamdaki düzenlilikleri ve ilişkileri araştıran, bu düzenlilikleri oluşturan yasaları belirlemeye çalışan, doğa ve doğa olayları ile ilgilenen fizik, kimya, biyoloji gibi bilimlerdir (Demir, Acar, 2012: 104). Doğa biliminin temsilcilerinden İngiliz düşünürü Roger Bacon XIII. yüzyılda, "deneyiniz, deneyiniz, denemeden hiçbir şeye inanmayınız" diyordu. Fransız düşünür Raymon de Sebond, Tanrı'nın kitabı olarak kabul ettiği doğayı, diğer bütün kitaplardan üstün tutuyordu. Nicolas D'Autrecourt, 1348 yılında Sorbonne Üniversitesinde, "Doğayı araştırmalıyız, geri kalmamızın nedeni, yüzyıllar boyu doğayı bir kenara bırakıp Aristoteles ve Platon'la boşa zaman kaybetmemizdir. Bizi kesin bilgiye, doğanın araştırılması götürecektir." tezini okuyordu. Karl Marks da: "Duyu organlarımızla yapılan deneyler, bütün bilimlerin temelini oluşturur." diyordu (Hançerlioğlu, 2005: 330). Bilimin ilerlemeyi sağlayan tek güç ya da fırsat olarak görülmesi, din ve ahlâkın belirleyicilik vasfından uzaklaşarak ilerleme tarafından belirlenen görevler üstlenmelerini doğurdu (Arslan, 2012: 78). Modern bilimin doğuşu, bilginin ilgi odağının Tanrıdan doğaya doğru yer değiştirmesini, gözleme, deney ve teori kurmada düşünsel (matematik) ve teknik araçların kullanılmasını gerektiriyordu. Birbirlerinden çok değişik ve birbirlerinin karşısı merakların aynı insanların kafasında uyanabilmesi için öncelikle çok sıcak bir tarihî, toplumsal, kültürel kaynama ortamında bulunulması gerekiyordu (Morin, 1995: 117). Bu ortam bilimin geçirdiği serüvendi.

Doğal bilimler, tek başına teoriyle ortaya çıkmadığı gibi, yalnızca pratik bilgiyle de ortaya çıkmış değildir. Bu ortaya çıkış, tüm faktörlerin eş zamanlı olarak bulunduğu Rönesans'ta kendini gösterdi (Skirbekk, Gilje, 2011: 204). Hegel'in felsefesinin etkisini yitirmesinde önemli rol oynayan doğa bilimi, dev adımlarla ilerlemeye başladı. Düşünce tarihini etkilemesi bakımından XIX. yüzyıla tarih yüzyılı dendiği gibi doğa bilimi yüzyılı da denir (Akarsu, 1994: 88). Ekonomik planda temellendirilen ekonomik düşünce akımına göre ekonomi, toplumsal hayatın merkezine yerleştirilir ve tüm toplumsal ilişkileri etkileyip belirleyen temel faktörün ekonomik ilişkiler olduğu savunulur. Adam Smith, David Ricardo, Max

Weber, Karl Marks bu anlamda önemli görüşlere sahip isimlerdir. Marks daha sonra bu düşünceye farklı bir bakış açısı getirmiştir (Solmaz, 2009: 3). Marksçı çözümlemenin ayırt edici özelliği, ekonomik etkenler, toplumsal yapı ve değişimi belirleyen temel etkenlerin merkeze almış olmasıdır. Toplumsal hayatın diğer alanları ve insanların düşünce ve değerleri hep ekonomik üretime bağlı olarak açıklanır (Wallace, Wolf, 2012: 124). Hegel'in bildiği ve kabul ettiği 'tek emek soyut zihinsel emektir' düşüncesinin aksine, Marks için en önemli emek üretim etkinliğidir (Turner, Beeghley, Powers, 2012: 129). Yaşadığı dönemde sınırlı bir etkiye sahip olmakla birlikte Marks'ın düşünceleri XX. yüzyıla egemen oldu. Doğu Avrupa'nın kontrolünün 1917 Rus Devrimiyle II. Dünya Savaşından sonra komünizme geçmesiyle, 1949 Çin Devrimiyle dünya üzerinde farklı Marksizm biçimlerinin yaygınlaşması (Slattery, 2011: 110), Marks'ın farklı bir bakış açısı getirdiği ekonomik düşünce akımı, dünya üzerinde zihniyet şekillenmesinde, toplumsal kabuller ve değişimlerde etkisini göstermektedir.

Weber'in çalışmaları ise rasyonelleşme teması üzerine şekillenir ve o daha çok rasyonelleşme süreci ile ilgilidir (Wallace, Wolf, 2012: 240-259). Weber'e göre rasyonelleşme, toplumun giderek araç ve neden düşünceleriyle örgütlenmesi, teknik ve hızın artması, hesaplanabilirliğin ve ileride olması gerekenin gösterilebilmesinin artması, insanın doğaya hükmetmesi süreci olup, dünyanın büyüğü ve kutsal anlamlarını yitirerek büyüğünden arınmasına yol açmıştır. Dolayısıyla rasyonelleşme, sekülerleşme için bir tetikleyici ve yol açıdır (Kirman, 2010: 29). Örneğin, modern dönemde bilim, hava durumunu çeşitli fizik ve doğa olaylarıyla açıklarken, diğer bazı kültürlerde hava durumu, tanrıların ve ataların ruhlarıyla açıklanabilmektedir. Burada ilk açıklama biçimi akılcı ve bilimsel, ikincisi gizemli ve büyüeldir (Kirman, 2011: 263-264). "Rasyonelleşme, bireylerin hedeflerine ulaşmak, çıkarlarını en üst düzeye yükseltmek için akıllı ve ölçülü hareket etmesi; toplumsal grupların akılcı bir şekilde örgütlenmesidir (Kirman, 2011: 263)."

Sanayi toplumları, bilim, mantık, rasyonalite ve bürokrasilere sahip oldukları için artık hayatı dine ihtiyaç duymadan yorumlarlar (Slattery, 2011: 302). Modern Batı'da toplumun rasyonel bir yapı sergilemesinin etkisiyle din, özel toplumsal alanlardan hem kurumsal hem de sembolik olarak ayrılır. Böylece din, toplumun siyasi ve ekonomik alanlarından ayrıştırılır; onun, toplumsal yapılandırma fonksiyonları da ciddi bir şekilde zayıflatılır (Subaşı, 2004: 42). XVII. ve XVIII. yüzyılın ürünü olan Doğal Hukuk öğretisine göre ise sosyal kurumların işleyişini, değişmeyen, belirli hukuk kuralları düzenler. Pozitif kurallar, değişmeyen bir doğal düzen prensibi ortaya koyar. Doğal hukuk görüşleri, toplumun nasıl olduğundan çok, nasıl olması gerektiğine odaklanır. Bu, insan doğasına en uygun toplumsal düzenin arayışıdır. Sosyal felsefe niteliğini taşıyan bu düşünce, geleceğin toplumlarını biçimlendirmeye dönüktür ve aynı zamanda politik devrimlere yön verme etkisine sahiptir (Dinçkol, 2009: 15-17).

Diğer taraftan toplumsal olgu ve olayları açıklamada birey ve onun ruhsal yapısını esas alan Psikolojik düşünce akımı toplumun, birey ve onun ruhsal yapısıyla açıklanabileceğini, toplumun bireylerden meydana geldiğini, bu nedenle toplumsal olayların esasının psikolojik içerikli olduğunu savunur (Solmaz, 2009: 3). Bu akımın temsilcilerinden olan Freud, din ve Tanrı kavramlarını çeşitli çaresizlik komplekslerine ve korku motifine dayalı olarak izah etmeye çalışır. Freud'un psikanalizinde, çocukların babayı örnek alma davranışlarıyla, ilkel olarak isimlendirilen insanların, tabiat güçleri karşısında sığınabilecekleri bir Tanrı imajını, benzer bir çıkarımla şekillendirdikleri varsayılmaktadır (Atsız, 2004: 96-97).

Herbert Spencer, "İnsanlar arasındaki iş bölümü, ruhsal ve yaşambilimsel farklılıkların sonucu olup, yetenekli insanlar toplumsal alanda en üst seviyelere çıkarlar ve iktidarı ellerine geçirirler." demektedir. Toplumsal olayların nesnel ve bilimsel yönlerini görmezden gelerek ruhsalbilimsel etkenlerle açıklamaya çalışanların başında Hans Blüher, Havelock Ellis, William I. Thomas, Westermarck gibi sosyologlar gelir (Hançerlioğlu, 2005: 357).

Toplumların biyolojik organizmalar gibi kanunlara tâbi olduklarını, onlar gibi doğup, büyüyüp, geliştiklerini ve öldüklerini savunan Biyolojik Düşünce Akımı, toplumları canlı bir organizmaya benzetir. Charles Darwin tarafından dile getirilen organizma ve evrim ilişkisi sonraki tarihlerde toplum ve değişim kavramlarıyla sosyal bilimlere aktarılmıştır. Sosyolojiyi ve din sosyolojisini derinden etkileyen düşünceyi, Comte'tan Max Weber'e, Emile Durkheim'dan Marks'a kadar sosyolojinin ve din sosyolojisinin klasik dönem düşünürlerinin çoğunda görmek mümkündür (Solmaz, 2009: 4-5).

Buraya kadar genel hatlarıyla ifade edilemeye çalışılan bilgi ve bilim serüveni, insanlık tarihinin başlangıcından beri, bilgi ve bilimin gerçeklikle ilgili tanımlamaları belirlediği gibi toplumlara yön vermede de etkisi hakkında genel bir bilgi vermektedir. Batıdaki bilimsel gelişmeler, Osmanlı toplumsal yapısının değişiminde önemli rol oynamıştır. Çünkü genel hatlarıyla bakıldığında, Osmanlı toplumunda özellikle Tanzimat sonrası dönemde aydınlar üzerinde etkisini gösteren, düşünce akımları doğuran ve siyasi ve toplumsal hayatın değişim ve dönüşümünde katalizörlük rolü gören, Batılılaşma, modernleşme, sekülerleşme, küreselleşme kavramlarıyla ilişkisel bağlamda düşünüldüğünde, bilgi ve bilim alanındaki değişim gerçekliğidir. Ancak Osmanlı toplumunda İslam dini ile bilgi ve bilim arasında kurulan ilişki, bilgi/bilim alanında yaşanan gelişmelerde belirleyici olmuştur. İslam düşünce tarihinin erken döneminde müspet ilimlere duyulan ilgide aracı sebep rolü gören felsefe, XIV. yüzyıla gelindiğinde müspet ilimlerden uzaklaşmasına sebep oluyordu. Selefçilik oldukça canlı olduğu Osmanlılarda da bilim alanındaki girişimlerin durağanlaşmasında etkili oldu. (Bayrakdar, 2016: 49, 155-157, 159). Meşrutiyet dönemine kadar felsefe dersleri öğretim müfredatlarında yer almamıştı (Berkes, 2017: 378).

Kognitif dünyanın iki temel unsurlarından olan bilgi ve din, birbirleriyle temas halindedir. Din; bilim ve felsefenin yanında bilginin en önemli formlarındandır. Aklın yanında vahye dayanan din, bir üst bilgi kaynağından yararlanmışır. Bir inanç ve değer kaynağı olmasının yanında vahiy, aynı zamanda bir bilgi kaynağıdır (Aydın, 2010: 191). Bilgiye kaynaklık etmesi, dinî ilimlerin oluşumunu da gerektirmiştir. Dinî bilgi, Kur'an ve Hadisler bağlamında verili bilgilerdir. Bu verili bilgilerin zaman, olay ve şartlarla ilintileri, anlama ve yeniden yorumlamada farklılıklar getirmiştir. Kendi içinde disiplinler geliştiren dinî bilgi, kendine özel bir gelişme serüveni geçirmiştir. İslâm dininin bilgi gelişimi, Batı'nın bilgi serüveni ile etkileşim içinde olmakla birlikte, Osmanlıda Batının modern bilimi, aslında İslam bilimi olarak kabul edilmiş ve Batı biliminin alınmasında sakınca görülmemiştir. Osmanlı Devleti'nin dünya politikasında güç olabilmesi için bilim ve teknoloji araç olarak görülmekte ve modern bilginin alınmasında eğitim politikası önem kazanmaktadır (Erdoğan, 2013: 9). Batı uygarlığını etkileyen İslâmî ilimler, Batı'nın bilgi/bilim anlayışlarından da etkilenmiş, Batılı gibi düşünen ve Batılı gibi yaşayan aydın tipleri üretmiştir. "İnsanlık hakkındaki farklı düşünce şekillerinin hepsine tepki gösteren, özellikle de teolojik ve metafizik spekülasyonları reddeden, buna karşın gözlemlenebilir fenomenleri esas alan ve sosyoloji ile bağlantılı bir felsefe akımı olan pozitivism (Kızılcılık, Erjen, 1994: 337)", sosyal dünya ile doğa dünyasının öz itibarıyla aynı olduğu ve bunların ancak doğa bilimciler tarafından geliştirilen 'bilimsel yöntem'le araştırılabilecek nesnel bir gerçekliğe sahip oldukları kabulüne dayanır. Pozitivist düşünce, XIX. yüzyıl düşünürlerinden Auguste Comte'a götürülebilir. Auguste Comte'un entelektüel gelişme ve düşünmede tespit ettiği üç temel evreyi temsil eden meşhur 'Üç Hal Yasası'nı Teolojik Evre, Metafizik Evre ve Pozitif Evre oluşturmakta, bunlardan Pozitif Evre, düşüncelerin ve açıklamaların bilime, empirik deneylere dayanmasını ifade etmektedir (Slattery, 2011: 71-73). Bu anlayış Ziya Gökalp'te, "Din kalpteki vecdin müsbet ilmidir!" mısraında ifadesini bulur (Korlaelçi, 2002, 288). Metafizik âlemin tamamen dışlandığı, fizik dünyada olup biten her olayın bilim ve empirik deneylere dayanması gerektiği şeklindeki dayatmasıyla pozitivism, İslâm toplumlarında ve ülkemizde meydana gelen modernleşme ve sekülerleşme sürecine katkı sağlamıştır. Kesin bir tarih vermek mümkün olmamakla birlikte pozitivismin Türkiye'ye girişi, edebiyat akımları, dönemin okullarının müfredatında bulunan müspet ilimler, Fransızca eğitim yapan okullar, Avrupa'ya eğitim amaçlı gönderilen öğrencilerin bazıları ve birtakım dernekler vasıtası ile olmuştur. Beşir Fuad, Ahmed Rıza, Salih Zeki, Rıza Tevfik, Hüseyin Cahid, Ahmed Şuayb ve Ziya Gökalp bu akımın etkisinde kalan düşünürlerimizdendir. Ahmed Rıza, Jön Türklerin bazılarını içinde toplayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin isminin, kendisinin pozitivism olan bağlılığı sebebiyle pozitivistlik işareti olan 'Nizam ve Terakki' olmasını istemiş ancak bu kabul görmemiştir (Korlaelçi, 2002, 27-163-169-170-183). Genç Osmanlılarla başlayıp Jön Türkler, İkinci Meşrutiyet, İttihat ve Terakki süreci içinde Pozitivism ideolojisi önem kazanmıştır. Pozitivismin dayandığı anlayış hem Batının üstünlüğünü açıklamak hem de Hristiyanlığa bulaşmama erdemlerini taşıyordu (Timur, 1993: 101-102). Aydınlar tarafından ilerlemenin sebebi kabul edilen bilim, merkezî bir yer edinmiş, bundan böyle artık bilim kavramı, klasik düşünce eserlerinde din kavramının gördüğü rolü üstlenmiştir. Artık herhangi bir meselede klasik ulemanın yaptığı gibi dinî delilleri sıralayarak bunların ispatını yapmak yerine aydınlar, meselenin bilim ve fünûn açısından nasıl çözülebileceğini anlatmaya girişmişlerdir (Arslan, 2012: 95-119). Christopher Losch bu konuda, ilerleme fikrinin genel anlayışa göre Hristiyanlığın "Tanrı inayeti" fikrinin sekülerleştirilmiş bir uyarlaması

olduğunu ve seküler bir din olarak görülebileceğini kaydeder. (Losch, 1991: 41'den aktaran Arslan, 2012: 40-41).

Batının bilimi karşısında Osmanlının tutumu, Osmanlının Batı konusundaki genel tutumlarıyla birlikte düşünülmesi, Osmanlının bilim alanında Batı ile ilişkilerinin incelenmesinde yardımcı olacaktır (İhsanoğlu, 1992: 335). Zira Osmanlı modernleşmesi, devlet politikası olarak gerçekleştirilmiştir. Bu tavır, Osmanlının modern bilime yaklaşımında da kendini göstermiştir (Erdoğan, 2013: 9). Dolayısıyla Tanzimat sonrası yenileşme çabaları hukuk, eğitim, teknik gibi alanlarda devlet eliyle uygulanmıştır.

Genel Tarihsel Açıdan Bilgi-Bilim ve Toplumsal Değişim

Bilgi, “Öznenin amaçlı yönelimi sonucunda, özneye nesne arasında kurulan ilişkinin ürünü olan şey, öğrenilen şey”dir (Cevizci, 1999: 122). Çağdaş bilgi teorisine göre bilgi, insan (zihni) ile diğer varlıklar arasında, bazen insanın kendisi ile kurulan bağlarla elde edilen zihinsel bir olgudur (Aydın, 2010: 20). Bilgiyi üç modelde ele alabiliriz: Aktarım, şifahlılık, öyküsellik, kutsallık, metafiziksel, mahremiyet, cemaat ve tümel özelliklere sahip olan geleneksel bilgi, modern bilgi ve küresel bilgi (Yıldırım, 2007: 101-135). Bilim ise “Dış dünyaya, nesnel gerçekliğe ve bu gerçeklikte yer alan olgulara ilişkin, tarafsız gözlem ve sistematik deneye dayalı zihinsel etkinliklerin ortak adı”dır (Cevizci, 1999: 130). Bilim, zaman ve mekân içerisinde yer alan olgu ve olayların, şeylerin yapılarını, aralarındaki sebep sonuç ilişkilerinin oluşturduğu düzeni keşfetmeyi; elde edilen verileri dedüksiyon yöntemiyle toplayıp olup bitenlerin dayandığı temel yasaları belirlemeyi hedefleyen beşerî faaliyetlerdir (Aydın, 2001, 270-271). Kısaca bilim yöntemli bilgidir; yöntemle elde edilen bilginin pratikle doğrulanmasıdır. Bilgi toplumsal bir olgudur (Arslan, 2007: 16-21). Tarih boyunca insan kendi türü ve diğer objelerle bağ kurmuş, zihnini meşgul etmiştir. Belli konuları öğrenme isteğinden hareketle, belli bir amaca yönelen bir bilgi edinme ve yöntemli araştırma süreci denilen düzenli bilgi, ‘bilim’ faaliyetinde bulunmuştur (www.tdk.com). Bu faaliyetler, tarihi süreç içerisinde insanlığın düşünce yapısını, zihniyetini ve din anlayışını etkilemiş, toplumsal değişimde belirleyicilik özelliği göstermiştir.

Bilgi ve bilimin serüvenini, toplumsal değişim bağlamında daha açık görebilmek için ilk çağ filozoflarının görüşlerini hatırlamakta fayda vardır. Başka bir deyişle toplumsal değişime katalizörlük yaptığı düşünülen bilgi/bilim, esasen diğer belirleyicilere de referans teşkil ettiği için, bu konudaki anlayış değişiminin tarihsel panoraması, toplumsal değişim analizinde kolaylık sağlayacaktır. Colin A. Ronan, bilimin ışığının ilk defa on bin yıl önce Orta Doğu’da parladığını kaydeder. Yine Ronan, Batı’daki tüm eski çağ toplumları içerisinde, olguları bir araya getirip onları karşılaştıran, bir bütün olarak olguları tutarlı bir biçimde birleştiren, evrenle ilgili açıklamalarını büyü ve hurafelerden arınmış olarak ilk açıklayanların Yunanlılar olduğunu ifade eder (Ronan, 1983: 9). M.Ö. 1000 yıllarında Antik Grek’te bilime ve felsefeye yeni bakış açısı geliştirilmiş, bu bakış açısı evrenle ilgili daha açıklayıcı ve kuramsal yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştu (Topdemir ve Unat, 2018: 17). Felsefî sistemler, bilgi ve eylem ilkeleri, insanlar için bir dünya görüşü ve bir tutumlar bütünü sunar. Filozofların kurduğu Platonculuk, Stoacılık, Dekartçılık, Kantçılık, Marksizm, Varoluşçuluk gibi felsefî sistemler, dünyayı tanımlayan bilgi tarzlarına göre ve insanın yapması gereken eylemlere göre, kendini konumlandırma şekilleridir. Bir öğreti, olayların yorumlanması ve insanların eylemleri konusunda referans ortaya koyan, gerçek olarak sunulmuş postülalar bütünüdür. Her filozof kendi düşüncelerinin, önermelerinin haklı olduğunu göstermeye çalışır (Muchielli, 1991: 31-32). Örneğin Aristoteles bilgiyi, bir taraftan objelerin gözlemi, diğer taraftan da bu objelerin kavramlar altında toplanması olarak anlar. O, tabiatı olduğu gibi, yani duyularımızla algıladığımız şekilde bilmek ister. Ona göre bilgi, eşyanın idesini bilmekle aynı şeydir. “Bilgilerimiz doğuştandır”, ancak o, bu görüşüne “deney” ve “duyu” öğelerini de katarak akılcı bir görüş geliştirir. İnsan zihninin tamamen boş olmadığını kabul eder. Dolayısıyla insan zihni bilgiye değil, bilgi oluşturma yetisine sahiptir. Doğa olaylarının rastlantısal olduğunu söylemenin, gerçekte bu olayların illetlerini bilmemek demek olduğunu söyler. (Erdem, 1993: 111-125). Kısacası Aristoteles gerçeklik araştırmalarında gözlemler yapıyor, bu gözlemlerinde bilimi kullanıyordu (Aksoy, 1994: 67). Aristoteles, değişmeyi toplumların temel kuralı olarak görür. Toplumu doğma, büyüme ve ölüm kanunlarına tâbi olan bir organizmaya benzetir.

Aristoteles'in bu görüşü, daha sonra İslâm âlimleri tarafından geliştirilerek modern sosyologlar arasında 'Biyolojik ekol' olarak bilinen sosyoloji ekolüne öncülük etmiştir (Günay, 1993: 58).

Eski medeniyetlerin bilimsel çalışma düzeyleri, doğanın incelenmesine yönelik yaklaşımlarıyla bağlantılıdır. Doğayı salt bir bilgi tutkusuyla anlama çabasına ilk defa Yunan medeniyetinde rastlanmaktadır. M.S. V. yüzyılın sonlarında ise doğa felsefesine karşı tepki güçlenmiş ve bilimsel araştırmalarda ilgi, kozmostan insana dönmüştür. Örneğin Sokrates, kendinden önceki düşünürlerden farklı olarak doğa ile ilgili konularla değil, insanı merkeze alan sorunlarla ilgileniyordu. Platon'un doğa felsefesi esas olarak mistik ve matematikseldi. Aristoteles düşüncesi ise hem Platon'a hem de atomculara tepkiler içerir. Kendinden önceki bilginlerde olduğu gibi Aristoteles düşüncesi de tüm evrenle ilgili bir sisteme dönüktü. Onun tasavvurundaki evren, hiyerarşik ve tanrısal kuruluşu ifade ediyordu (Yıldırım, 1983: 22-36). Aristoteles, doğadaki bütün olaylara ilk defa hareket veren bir illetin olması gerektiğini, bunda makul ve ilahi bir sebebin de bulunması gerektiğini savunmuştur. Ona göre âleme şekil veren, âlemdeki oluş hâdisesine ilk hareketi veren Tanrıdır. İlk hareket ettirici ve ilk sebep aynı zamanda her şeyin sonunda da yer alır. Bunun sebebi âlemdeki her şeyin amacının yine Tanrı olmasıdır. (Erdem, 1993: 111-125, Aydın, 2001: 43).

Batılı toplumların değişimde etkili olan, Hıristiyanlığa yeni bir şekil vermek için, XV. ve XVII. yüzyıllar arasında birçok Protestan kilisesinin ortaya çıkmasına yol açan yenilik hareketini ifade eden Reformasyon hareketi, Martin Luther'in Katolikliğe yönelttiği eleştiriler ve kendi düşünce sistemini yaymasıyla başlar (Kirman, 2011: 265). Reformasyon hareketi, evrensel Hıristiyan düzeni fikrini yıktı ve seküler Avrupa kavramının alt yapısını oluşturdu. Hıristiyan birliğini ciddi derecede zayıflattı. Avrupa'nın daha seküler Avrupa nosyonuna dönüşüm süreci çok aşamalıdır. Bu, Hıristiyan dünyasının, mevcut bulunan önemini kaybetmeye başlaması ve yerini daha seküler Avrupa kavrayışına bırakması şeklindedir. Bu anlamda hümanizmin fikirlerini taşıyan Rönesans ilk adımdır (Delanty, 2013: 160).

Bir entelektüel devrim olarak görebileceğimiz Aydınlanma, ilerlemeyi yalnızca imkân dâhilinde görmez, ilerlemenin kaçınılmaz olduğu fikrine dönüşür. Aydınlanmanın önemli bir ilham kaynağı, XVI. ve XVII. yüzyıllardaki bilimsel devrimdir. Bilimsel devrimi sembolik zirvesine taşıyan Newton'cu fikirdir. Artık Newton'dan sonraki bilim anlayışı öncekilerden farklıdır. Eski akıl ile duyuların düalizmi dışlanmış, ilk defa ve kesinlikle aklın ve olgular dünyasının bir birlik oluşturduğunun savunulabileceği düşünülmüştür. Comte'un sosyolojisi, XVIII. yüzyıl Aydınlanma düşüncesine dayanır. Sentezini yaptığı Charles Montesquieu (1689-1755), Jacques Torgot (1727-1781), Jean Condorcet (1743-1794) ve Saint Simon (1760-1825) onun düşüncesini temellendiren dört şahsiyettir (Turner, Beeghley, Powers, 2012: 20-28). Comte, pozitivist çizgideki rolünü, "Thales ve Pythagore, Aristoteles (384-322)'in habercileri olduğu gibi, ilk gerçek filozof Descartes ve Leibniz de benim habercilerim oldu." diyerek ifade eder (Korlaelçi, 2002, 42). Bu bir anlamda Comte'un Aristoteles felsefesine bakışıdır, Aristoteles düşüncesinin teolojik ve metafizik yorumunu reddetmesinin itirafıdır. Bu, geleneksel düşünce formundan kopuşu temsil eden Rönesans, Reform ve Aydınlanmanın şekillendirdiği bir düşünce sistemine işaret etmektedir. Comte, Roma Katolikliğinin toplumsal hayatta birleştirici güç olma anlayışına karşı çıkar ve Fransa'daki feodal-Katolik ilkelerine geri dönmek isteyen muhafazakâr toplum felsefecilerinin görüşlerini, insanın gelişimindeki daha ilkel döneme ait oldukları ve bu ilkelerin yerine pozitivistimin getirilmesi gerektiği tezini savunur. Pozitivism, toplumsal alanda daha önce Roma Katolikliğinin rolünü üstlenebilecek tek ilkedir. Dolayısıyla pozitivism, toplumlarda dinin yerini tutan bağlayıcı güç olma iddiasındadır (Skirbekk, Gilje, 2011: 497).

Bilgi/bilim alanında *doğal bilimler*, *ekonomik düşünce akımı*, *doğal hukuk öğretisi*, *psikolojik düşünce akımı*, *biyolojik düşünce akımı*, *reformasyon* önemli toplumsal gerçeklik tanımlamalarıdır (Solmaz, 2009: 3-9). Bunlardan doğa bilimleri, insanın içinde yaşadığı maddi ortamdaki düzenlilikleri ve ilişkileri araştıran, bu düzenlilikleri oluşturan yasaları belirlemeye çalışan, doğa ve doğa olayları ile ilgilenen fizik, kimya, biyoloji gibi bilimlerdir (Demir, Acar, 2012: 104). Doğa biliminin temsilcilerinden İngiliz düşünürü Roger Bacon XIII. yüzyılda, "deneyiniz, deneyiniz, denemedi hiçbir şeye inanmayınız" diyordu. Fransız düşünür Raymon de Sebond, Tanrı'nın kitabı olarak kabul ettiği doğayı, diğer bütün kitaplardan üstün tutuyordu. Nicolas D'Autrecourt, 1348 yılında Sorbonne Üniversitesinde, "Doğayı araştırmalıyız, geri kalmamızın nedeni, yüzyıllar boyu doğayı bir kenara bırakıp Aristoteles ve Platon'la boşa zaman kaybetmemizdir. Bizi kesin bilgiye, doğanın araştırılması götürecektir." tezini okuyordu. Karl

Marks da: “Duyu organlarımızla yapılan deneyler, bütün bilimlerin temelini oluşturur.” diyordu (Hançerlioğlu, 2005: 330). Bilimin ilerlemeyi sağlayan tek güç ya da fırsat olarak görülmesi, din ve ahlâkın belirleyicilik vasfından uzaklaşarak ilerleme tarafından belirlenen görevler üstlenmelerini doğurdu (Arslan, 2012: 78). Modern bilimin doğuşu, bilginin ilgi odağının Tanrıdan doğaya doğru yer değiştirmesini, gözlemlene, deney ve teori kurmada düşünsel (matematik) ve teknik araçların kullanılmasını gerektiriyordu. Birbirlerinden çok değişik ve birbirlerinin karşıtı merakların aynı insanların kafasında uyanabilmesi için öncelikle çok sıcak bir tarihî, toplumsal, kültürel kaynama ortamında bulunulması gerekiyordu (Morin, 1995: 117). Bu ortam bilimin geçirdiği serüvendi.

Doğal bilimler, tek başına teoriyle ortaya çıkmadığı gibi, yalnızca pratik bilgiyle de ortaya çıkmış değildir. Bu ortaya çıkış, tüm faktörlerin eş zamanlı olarak bulunduğu Rönesans’ta kendini gösterdi (Skirbekk, Gilje, 2011: 204). Hegel’in felsefesinin etkisini yitirmesinde önemli rol oynayan doğa bilimi, dev adımlarla ilerlemeye başladı. Düşünce tarihini etkilemesi bakımından XIX. yüzyıla tarih yüzyılı dendiği gibi doğa bilimi yüzyılı da denir (Akarsu, 1994: 88). Ekonomik planda temellendirilen ekonomik düşünce akımına göre ekonomi, toplumsal hayatın merkezine yerleştirilir ve tüm toplumsal ilişkileri etkileyip belirleyen temel faktörün ekonomik ilişkiler olduğu savunulur. Adam Smith, David Ricardo, Max Weber, Karl Marks bu anlamda önemli görüşlere sahip isimlerdir. Marks daha sonra bu düşünceye farklı bir bakış açısı getirmiştir (Solmaz, 2009: 3). Marksçı çözümlemenin ayırt edici özelliği, ekonomik etkenler, toplumsal yapı ve değişimi belirleyen temel etkenlerin merkeze almış olmasıydı. Toplumsal hayatın diğer alanları ve insanların düşünce ve değerleri hep ekonomik üretime bağlı olarak açıklanır (Wallace, Wolf, 2012: 124). Hegel’in bildiği ve kabul ettiği ‘tek emek soyut zihinsel emektir’ düşüncesinin aksine, Marks için en önemli emek üretim etkinliğidir (Turner, Beeghley, Powers, 2012: 129). Yaşadığı dönemde sınırlı bir etkiye sahip olmakla birlikte Marks’ın düşünceleri XX. yüzyıla egemen oldu. Doğu Avrupa’nın kontrolünün 1917 Rus Devrimiyle II. Dünya Savaşından sonra komünizme geçmesiyle, 1949 Çin Devrimiyle dünya üzerinde farklı Marksizm biçimlerinin yaygınlaşması (Slattery, 2011: 110), Marks’ın farklı bir bakış açısı getirdiği ekonomik düşünce akımı, dünya üzerinde zihniyet şekillenmesinde, toplumsal kabuller ve değişimlerde etkisini göstermektedir.

Weber’in çalışmaları ise rasyonelleşme teması üzerine şekillenir ve o daha çok rasyonelleşme süreci ile ilgilidir (Wallace, Wolf, 2012: 240-259). Weber’e göre rasyonelleşme, toplumun giderek araç ve neden düşünceleriyle örgütlenmesi, teknik ve hızın artması, hesaplanabilirliğin ve ileride olması gerekenin gösterilebilmesinin artması, insanın doğaya hükmetmesi süreci olup, dünyanın büyüğü ve kutsal anlamlarını yitirerek büyüğünden arınmasına yol açmıştır. Dolayısıyla rasyonelleşme, sekülerleşme için bir tetikleyici ve yol açıdır (Kirman, 2010: 29). Örneğin, modern dönemde bilim, hava durumunu çeşitli fizik ve doğa olaylarıyla açıklarken, diğer bazı kültürlerde hava durumu, tanrıların ve ataların ruhlarıyla açıklanabilmektedir. Burada ilk açıklama biçimi akılcı ve bilimsel, ikincisi gizemli ve büyüsel (Kirman, 2011: 263-264). “Rasyonelleşme, bireylerin hedeflerine ulaşmak, çıkarlarını en üst düzeye yükseltmek için akıllı ve ölçülü hareket etmesi; toplumsal grupların akılcı bir şekilde örgütlenmesidir (Kirman, 2011: 263).”

Sanayi toplumları, bilim, mantık, rasyonalite ve bürokrasilere sahip oldukları için artık hayatı dine ihtiyaç duymadan yorumlarlar (Slattery, 2011: 302). Modern Batı’da toplumun rasyonel bir yapı sergilemesinin etkisiyle din, özel toplumsal alanlardan hem kurumsal hem de sembolik olarak ayrılır. Böylece din, toplumun siyasi ve ekonomik alanlarından ayrıştırılır; onun, toplumsal yapılandırma fonksiyonları da ciddi bir şekilde zayıflatılır (Subaşı, 2004: 42). XVII. ve XVIII. yüzyılın ürünü olan Doğal Hukuk öğretisine göre ise sosyal kurumların işleyişini, değişmeyen, belirli hukuk kuralları düzenler. Pozitif kurallar, değişmeyen bir doğal düzen prensibi ortaya koyar. Doğal hukuk görüşleri, toplumun nasıl olduğundan çok, nasıl olması gerektiğine odaklanır. Bu, insan doğasına en uygun toplumsal düzenin arayışıdır. Sosyal felsefe niteliğini taşıyan bu düşünce, geleceğin toplumlarını biçimlendirmeye dönüktür ve aynı zamanda politik devrimlere yön verme etkisine sahiptir (Dinçkol, 2009: 15-17).

Diğer taraftan toplumsal olgu ve olayları açıklamada birey ve onun ruhsal yapısını esas alan Psikolojik düşünce akımı toplumun, birey ve onun ruhsal yapısıyla açıklanabileceğini, toplumun bireylerden meydana geldiğini, bu nedenle toplumsal olayların esasının psikolojik içerikli olduğunu savunur (Solmaz, 2009: 3). Bu akımın temsilcilerinden olan Freud, din ve Tanrı kavramlarını çeşitli çaresizlik komplekslerine ve korku motifine dayalı olarak izah etmeye çalışır. Freud’un psikanalizinde,

çocukların babayı örnek alma davranışlarıyla, ilkel olarak isimlendirilen insanların, tabiat güçleri karşısında sığınabilecekleri bir Tanrı imajını, benzer bir çıkarımla şekillendirdikleri varsayılmaktadır (Atsız, 2004; 96-97).

Herbert Spencer, “İnsanlar arasındaki iş bölümü, ruhsal ve yaşambilimsel farklılıkların sonucu olup, yetenekli insanlar toplumsal alanda en üst seviyelere çıkarlar ve iktidarı ellerine geçirirler.” demektedir. Toplumsal olayların nesnel ve bilimsel yönlerini görmezden gelerek ruhbilimsel etkenlerle açıklamaya çalışanların başında Hans Blüher, Havelock Ellis, William I. Thomas, Westermarck gibi sosyologlar gelir (Hançerlioğlu, 2005: 357).

Toplumların biyolojik organizmalar gibi kanunlara tâbi olduklarını, onlar gibi doğup, büyüüp, geliştiklerini ve öldüklerini savunan Biyolojik Düşünce Akımı, toplumları canlı bir organizmaya benzetir. Charles Darwin tarafından dile getirilen organizma ve evrim ilişkisi sonraki tarihlerde toplum ve değişim kavramlarıyla sosyal bilimlere aktarılmıştır. Sosyolojiyi ve din sosyolojisini derinden etkileyen düşünceyi, Comte’tan Max Weber’e, Emile Durkheim’dan Marks’a kadar sosyolojinin ve din sosyolojisinin klasik dönem düşünürlerinin çoğunda görmek mümkündür (Solmaz, 2009: 4-5).

Buraya kadar genel hatlarıyla ifade edilemeye çalışılan bilgi ve bilim serüveni, insanlık tarihinin başlangıcından beri, bilgi ve bilimin gerçeklikle ilgili tanımlamaları belirlediği gibi toplumlara yön vermede de etkisi hakkında genel bir bilgi vermektedir. Batıdaki bilimsel gelişmeler, Osmanlı toplumsal yapısının değişiminde önemli rol oynamıştır. Çünkü genel hatlarıyla bakıldığında, Osmanlı toplumunda özellikle Tanzimat sonrası dönemde aydınlar üzerinde etkisini gösteren, düşünce akımları doğuran ve siyasi ve toplumsal hayatın değişim ve dönüşümünde katalizörlük rolü gören, Batılılaşma, modernleşme, sekülerleşme, küreselleşme kavramlarıyla ilişkisel bağlamda düşünüldüğünde, bilgi ve bilim alanındaki değişim gerçekliğidir. Ancak Osmanlı toplumunda İslam dini ile bilgi ve bilim arasında kurulan ilişki, bilgi/bilim alanında yaşanan gelişmelerde belirleyici olmuştur. İslam düşünce tarihinin erken döneminde müspet ilimlere duyulan ilgide aracı sebep rolü gören felsefe, XIV. yüzyıla gelindiğinde müspet ilimlerden uzaklaşmasına sebep oluyordu. Selefçilik oldukça canlı olduğu Osmanlılarda da bilim alanındaki girişimlerin durağanlaşmasında etkili oldu. (Bayrakdar, 2016: 49, 155-157, 159). Meşrutiyet dönemine kadar felsefe dersleri öğretim müfredatlarında yer almamıştı (Berkes, 2017: 378).

Kognitif dünyanın iki temel unsurlarından olan bilgi ve din, birbirleriyle temas halindedir. Din; bilim ve felsefenin yanında bilginin en önemli formlarındandır. Aklın yanında vahye dayanan din, bir üst bilgi kaynağından yararlanmıştır. Bir inanç ve değer kaynağı olmasının yanında vahiy, aynı zamanda bir bilgi kaynağıdır (Aydın, 2010: 191). Bilgiye kaynaklık etmesi, dinî ilimlerin oluşumunu da gerektirmiştir. Dinî bilgi, Kur’an ve Hadisler bağlamında verili bilgilerdir. Bu verili bilgilerin zaman, olay ve şartlarla ilintileri, anlama ve yeniden yorumlamada farklılıklar getirmiştir. Kendi içinde disiplinler geliştiren dinî bilgi, kendine özel bir gelişme serüveni geçirmiştir. İslâm dininin bilgi gelişimi, Batı’nın bilgi serüveni ile etkileşim içinde olmakla birlikte, Osmanlıda Batının modern bilimi, aslında İslam bilimi olarak kabul edilmiş ve Batı biliminin alınmasında sakınca görülmemiştir. Osmanlı Devleti’nin dünya politikasında güç olabilmesi için bilim ve teknoloji araç olarak görülmekte ve modern bilginin alınmasında eğitim politikası önem kazanmaktadır (Erdoğan, 2013: 9). Batı uygarlığını etkileyen İslâmî ilimler, Batı’nın bilgi/bilim anlayışlarından da etkilenmiş, Batılı gibi düşünen ve Batılı gibi yaşayan aydın tipleri üretmiştir. “İnsanlık hakkındaki farklı düşünce şekillerinin hepsine tepki gösteren, özellikle de teolojik ve metafizik spekülasyonları reddeden, buna karşın gözlemlenebilir fenomenleri esas alan ve sosyoloji ile bağlantılı bir felsefe akımı olan pozitivizm (Kızılcılık, Erjen, 1994: 337)”, sosyal dünya ile doğa dünyasının öz itibarıyla aynı olduğu ve bunların ancak doğa bilimciler tarafından geliştirilen ‘bilimsel yöntem’le araştırılabilecek nesnel bir gerçekliğe sahip oldukları kabulüne dayanır. Pozitivist düşünce, XIX. yüzyıl düşünürlerinden Auguste Comte’a götürülebilir. Auguste Comte’un entelektüel gelişme ve düşünmede tespit ettiği üç temel evreyi temsil eden meşhur ‘Üç Hal Yasası’nı Teolojik Evre, Metafizik Evre ve Pozitif Evre oluşturmakta, bunlardan Pozitif Evre, düşüncelerin ve açıklamaların bilime, empirik deneylere dayanmasını ifade etmektedir (Slattery, 2011: 71-73). Bu anlayış Ziya Gökalp’te, “Din kalpteki vecdin müsbet ilmidir!” mısrasında ifadesini bulur (Korlaelçi, 2002, 288). Metafizik âlemin tamamen dışlandığı, fizik dünyada olup biten her olayın bilim ve empirik deneylere dayanması gerektiği şeklindeki dayatmasıyla pozitivizm, İslâm toplumlarında ve ülkemizde meydana gelen modernleşme ve sekülerleşme sürecine katkı sağlamıştır. Kesin

bir tarih vermek mümkün olmamakla birlikte pozitivistizmin Türkiye'ye girişi, edebiyat akımları, dönemin okullarının müfredatında bulunan müspet ilimler, Fransızca eğitim yapan okullar, Avrupa'ya eğitim amaçlı gönderilen öğrencilerin bazıları ve birtakım dernekler vasıtası ile olmuştur. Beşir Fuad, Ahmed Rıza, Salih Zeki, Rıza Tevfik, Hüseyin Cahid, Ahmed Şuayb ve Ziya Gökalp bu akımın etkisinde kalan düşünürlerimizdendir. Ahmed Rıza, Jön Türklerin bazılarını içinde toplayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin isminin, kendisinin pozitivistizme olan bağlılığı sebebiyle pozitivistlik işareti olan 'Nizam ve Terakki' olmasını istemiş ancak bu kabul görmemiştir (Korlaelçi, 2002, 27-163-169-170-183). Genç Osmanlılarla başlayıp Jön Türkler, İkinci Meşrutiyet, İttihat ve Terakki süreci içinde Pozitivistizm ideolojisi önem kazanmıştır. Pozitivistizmin dayandığı anlayış hem Batının üstünlüğünü açıklamak hem de Hristiyanlığa bulaşmama erdemlerini taşıyordu (Timur, 1993: 101-102). Aydınlar tarafından ilerlemenin sebebi kabul edilen bilim, merkezî bir yer edinmiş, bundan böyle artık bilim kavramı, klasik düşünce eserlerinde din kavramının gördüğü rolü üstlenmiştir. Artık herhangi bir meselede klasik ulemanın yaptığı gibi dinî delilleri sıralayarak bunların ispatını yapmak yerine aydınlar, meselenin bilim ve fûnûn açısından nasıl çözülebileceğini anlatmaya girişmişlerdir (Arslan, 2012: 95-119). Christopher Losch bu konuda, ilerleme fikrinin genel anlayışa göre Hristiyanlığın "Tanrı inayeti" fikrinin sekülerleştirilmiş bir uyarlaması olduğunu ve seküler bir din olarak görülebileceğini kaydeder. (Losch, 1991: 41'den aktaran Arslan, 2012: 40-41).

Batının bilimi karşısında Osmanlının tutumu, Osmanlının Batı konusundaki genel tutumlarıyla birlikte düşünülmesi, Osmanlının bilim alanında Batı ile ilişkilerinin incelenmesinde yardımcı olacaktır (İhsanoğlu, 1992: 335). Zira Osmanlı modernleşmesi, devlet politikası olarak gerçekleştirilmiştir. Bu tavır, Osmanlının modern bilime yaklaşımında da kendini göstermiştir (Erdoğan, 2013: 9). Dolayısıyla Tanzimat sonrası yenileşme çabaları hukuk, eğitim, teknik gibi alanlarda devlet eliyle uygulanmıştır.

Tanzimat Sonrası Batılılaşma Çabaları ve Toplumsal Değişim

Batılılaşma kavramı, Çağdaş Batı kültürünün dışındaki toplumların, bu kültüre girmek için sergiledikleri değişim çabalarını ifade eder. Asya, Afrika, Güney Amerika toplumlarında farklı oranlarda ve farklı gerçekleşme derecelerinde batılılaşma çabaları görülmektedir. Batılılaşma kavramı iki şekilde anlaşılmıştır: 1) Teknik alanında Batılılaşarak diğer kurumlarda geleneğe bağlı kalmak, 2) Teknik alanında olduğu gibi diğer bütün kurumlar alanında ve değerler konusunda da Batı uygarlığını benimsemek. Zaten Batılılaşmanın kabul edilebilirliği konusundaki düşünce ayrılıkları, bu iki farklı anlayışa bağlıdır. Bu yüzden Batı kültürü dışındaki toplumlarda Batılılaşma dereceleri farklıdır ve bu toplumlarda farklı biçimlerde Doğu-Batı çatışmaları, ikili toplum şekli, Batılılaşma krizi, Batılılaşmaya kargı direnmeler ve tepkiler ortaya çıkmaktadır (Ülken, 1969: 42). Türk düşünce tarihinde de batılılaşma (ve/veya çağdaşlaşma) kavramının, yalnızca teknolojik ilerleme ve sanayileşme, kalkınma anlamında düşünülerek batılılaşmaya taraftar olunduğu görülmektedir. Ancak batılılaşma konusunda ortaya çıkan tartışmalarda esas sorun, teknolojik ilerleme, sanayileşme, kalkınma gibi alanlardan daha çok batılılaşmanın kültürel alanda da gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesiyle ilgilidir (Kaygı, 1992: 19).

Osmanlı Devleti'nde batılılaşma çabaları Tanzimat'la birlikte başlamıştır. Bununla birlikte Tanzimat öncesi batılılaşma çabalarının varlığından söz etmek mümkündür. Ancak bu çabalar yalnızca askeri alanda varlığını göstermiş ve diğer alanlarda ikinci derecede kalmıştır. Tanzimat döneminde ise siyasi ve sosyal hayatın çeşitli boyutlarına yönelik batılılaşma hareketleri gerçekleştirilmeye başlamıştır (Taş, 2002: 87). Tanzimat Fermanı esasen sadece yönetim yönüyle bir düzenleme şekli olmakla birlikte devletin biçimsel olarak yenilenmesi için esaslı bir reformu gerçekleştirmeye hazır olduğunu ortaya koyar (Rasim, 1987: 2016-207). Tanzimat'la birlikte gerçekleşen kanunlaştırma çabalarında, hukuk geleneğinin biçimce kırıldığı görülür. Osmanlının geleneksel hukuku ve şeriat hukukundan alınan malzemeye Avrupa hukuklarından alınan malzemedan oluşturulan, biçimce çağdaş-batılı mecellelere benzeyen kanunlar yapma işine İslâm tarihine ilk defa Tanzimat'ta girişilmiştir (Berkes, 2017: 221). Tanzimat idarecilerinin Batı'ya açtıkları kapıdan Osmanlı toplumuna bazı yenilikler geçmişti. Ancak yapılan reformlar, Batı'dan bazı kurumların alınması ve taklit düzeyinde kalmasıyla sınırlı oldu (Belen, 1973: 21).

Batılılaşma, Tanzimat sonrası dönemde aydınların düşüncelerini meşgul etmiş ve aydınların yazılarında tartışma konusu yaptıkları bir toplumsal sorun olarak ele alınmıştır. Örneğin mutlak olarak şeriatçı ya da Doğu medeniyeti taraftarı ve mutlak olarak Batıcı olmamakla birlikte Namık Kemal (1840-1888) 1882'de yazdığı bir mektupta, batılılaşmanın kaçınılmazlığına işaret eder. Ahmet Mithat (1844-1912), 1898'de yazdığı bir yazı dizisiyle batılılaşma konusunu, “alafrangalık nedir? alaturkalık nedir?” şeklinde ele alır (Berkes, 2017: 300-368-374). Sait Halim Paşa (1864-1921), *Buhranlarımız* adlı kitabında Batının bazı olumlu yönleri olmakla birlikte, batılılaşmanın çok zararlı olduğu kanısını temellendirmeye çalışır (Kaygı, 1992: 140). Sait Halim Paşa bu konuyu şöyle ifade eder:

“Milletçe yükselmek için Batı medeniyetinden faydalanma gereğini duyduk. Bu düşünce, her nasılsa 'ne olursa olsun mutlaka batılılaşmamız gereklidir' gibi yanlış bir kanaat doğurdu. İşte bütün gayretlerimizi faydasız ve verimsiz bırakan en temel yanlışımız bu olmuştur. Bu yanlış kanaatten kurtulmak için de her bakımdan batı milletlerini taklide mahkûm olduğumuz düşüncesi doğmuştur ki, bu da diğeri kadar yanlış ve yersizdir.

Batı medeniyetinden faydalanmaya yönelik girişimlerimizin tam bir hezimetle sonuçlanmış olmasına rağmen itiraf etmeliyiz ki, milli terakkimizi gerçekleştirmek için, o medeniyetten büyük ölçüde faydalanmak zorundayız. Ancak bizzat edindiğimiz tecrübeler kesin olarak kanıtlamıştır ki, batı medeniyetinden gerçekten faydalanabilmemiz, onu aynen uygulamakla mümkün değildir.” (Sait Halim Paşa, 1333: 57-60).

Örneklerden de anlaşılacağı üzere Batı sanayiinin alınması gerektiği kadar kültürünün de alınması gerektiği konusunda yapılan tartışmalarda ortaya çıkan sorun, Batı kültüründen ne anlaşıldığı, bir başka ifadeyle Batı kültürünün ne olarak görüldüğüdür. Kültür ve Batı kültüründen ne anlaşılıyor ya da ne olarak görülüyorsa, buna göre batılılaşma gerekli görülüyor ya da batılılaşmaya karşı çıkılıyordu (Kaygı, 1992: 19). Dolayısıyla Batılılaşma konusunda tavır alış, batılılaşma taraftarlığı ya da karşıtlığıyla sınırlı kalmıyor, batılılaşma taraftarı olanlar arasında da Batı kültüründen ne anlaşıldığına göre biçimleniyordu. Örneğin Batıcıların temsilcilerinden olan Abdullah Cevdet, Ahmet Rıza, Celal Nuri, Kılıçzade Hakkı, Tevfik Fikret, Mustafa Asım, Mahmud Sadık gibi düşünürler, Türkiye’de geleneksel anlayışların, modern ihtiyaçlara cevap veremediğini, dolayısıyla terkedilmeleri gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Akgül, 1999: 118-119). Ancak Batı’ya yönelme gerekçeleri düşünürlere göre ve süreç içerisinde farklı biçimler alıyor, düşünürlerin batılılaşma konusunda toplumsal şartlara göre daha ilgili oldukları odaklar da değişiklik gösteriyordu. Örneğin Münif, Tahsin ve Şinasi gibi jeune’ler arasında görülen düşünürler, çağın gereklerine cevap vermediği, devlet-din bileşimi uygulamasının artık çağdaş dünyada mümkün olmadığı düşüncesinden hareketle, Avrupa modeline göre devlet-din ayırımına gidilmesi gerektiği görüşünde idiler (Berkes, 2017: 282). Yine din-devlet ayrımıyla ilgili tartışmalarda Namık Kemal “Rûhâniyyâtı siyâsetten ayırmak, Avrupa’ca, inkılâbât-ı ahîrenin en büyük meksûbâtından ma’dûd olmuş...” (Namık Kemal, 1962: 52) görüşüyle batılılaşma düşüncesini din-devlet ayırımına odaklanarak işliyordu. Hüseyin Cahit ise Batı’yı bütün uygarlık değerlerinin temsilcisi olarak görüyor, “Bugün dünya demek, insanlık demek batı demektir” ifadeleriyle yaşadığı dönemde değer yükleyerek dile getirdiği dünyayı ve insanlığı Batı ile özdeşleştiriyordu (Yalçın, 1975: 90). Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895) *Târîh-i Cevded* isimli eserinde, dönemin reformcularına şu mesajı veriyordu ‘Geçmişteki bütün çağdaşlaşma-batılılaşma çabaları, bir taraftan devlet adamları ve ulemâ sınıfının cehaleti ve yanlış inançları yüzünden, diğer taraftan da Batı siyasetinin çıkarlarına alet olan taklitçiler yüzünden başarılı olamamıştır’. Cevdet Paşa *Tarih*’inde çatışmaları anlatırken Osmanlı devletinin varlığını sürdürmesinin, yeniliklere karşı körce direnmekle, Batı’nın taklidiyle sağlanamayacağını kastetmektedir. Cevdet Paşa’ya göre önemli olan, Batı’dan alınacak taze, bilimsel ve teknolojik güçlerle geçmişi canlandırmayı başarmaktı (Berkes, 2017: 235). Cevdet Paşa’nın görüşü, bir yüzü Batı’ya dönük olmakla birlikte, Batılılaşma konusunda taklitçiliğe düşme endişesini güttüğünü göstermektedir. Bir orta yol olarak düşünülebilecek olan bu görüş yine Batı kültürünün nasıl anlaşıldığıyla ilgilidir. Bununla birlikte Cevdet Paşa, “Bu asırda ise küre-i arz üzerinde din-i İslâm’ın hamisi olan yalnız bir Devlet-i Osmaniyye kalmıştır.” (Cevdet Paşa, 1953:149) ifadesiyle din-devlet bütünlüğüne işaret eder. Ayrıca devletin ve hükümetin ancak İslâmî esaslara uymakla toplumsal karışıklık ve zulmü önleyebileceğini düşünmektedir (Cevdet Paşa, 1953:138, Halaçoğlu, Aydın, 1993: 445). Cevdet Paşa’nın bu görüşü göstermektedir ki Batı kültürü, batılılaşmaya temkinli yaklaşanlar ya da karşı olanlar tarafından

yorumlanırken, sahip oldukları inanç ekseninde dolayısıyla din-devlet bütünlüğü çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Batılılaşma tartışmaları sadece din-devlet ilişkisi bağlamında kalmamış, kültürün birçok yönüyle ilişkili olan kısımları da tartışma konusu yapılmıştır. Bunlar arasında dil ve eğitim konuları en çok tartışma konusu olan alanlardandır. Toplumların tarihi süreç içerisinde değişip gelişmesi ve farklılaşması gibi diller de değişir, gelişir ve farklılaşır. Türk Dili de bu süreci yaşamıştır. Bütün diller için geçerli olan bu süreç, Türk Dili için daha büyük ölçüde geçerlilik gösterir (Özdemir ve Süğümlü, 2013, s. 2272). Bu anlamda İbrahim Şinasi (1824-1871), dil alanında, yenilenme yolunda Tanzimat edebiyatında ayrı bir öneme sahiptir. Şinasi'yle birlikte Batılılaşma çabaları belli bir anlam ve hız kazanmıştır. Şinasi'nin yeni bir bakış açısı getirmeye çalıştığı Türk edebiyatının karakteristik özelliği düşünüş, bakış, yorum ve biçim açılarından "Avrupaî tarzındaydı" (Köprülü, 1999: 301, Aydın, 2000: 106). Tanzimat döneminde özellikle dil alanında yenileşme çizgisinde dönüm noktası olan araç "basın" olmuştur. Basın dilinin gelişmesinde de Türk olarak ilk rolü oynayan kişi olan Şinasi aynı zamanda gazeteyi halkın anlayacağı dilin kullanılacağı bir araç olarak gören ilk kişidir. Dolayısıyla Şinasi, dil ve edebiyat alanında çağdaşlaşmanın öncülüğünü yapmıştır (Berkes, 2017: 260-262). Yine Türk dilinin sadeleşmesi için çaba sarf edenler arasında Ali Suavi (1839-1878), Ziya Paşa (1829-1880) ve Ahmet Mithat Efendi (1844-1912) gösterilebilir (Sağol, 1998: 508). Düşünceleri bugün de etkili olan Muallim Naci (1849-1893), Osmanlıcanın, bağımsız bir dil olduğunu, Arapça ya da Farsçadan Osmanlıcaya giren sözcükleri kendi yapısına göre şekillendirip kendine mal ettiğini ve bunu yapmaya hakkı olduğunu, dolayısıyla bu tür sözcüklerin aslının kullanılmasının gerekli olmadığını ileri sürmüştü (Fuad, [t.y.]: 14). Dilde sadeleşme gelişmeleri, devleti bu konuda bazı gelişmeleri uygulamaya zorlamıştır. Bu doğrultuda Mayıs 1894'te Manastır İdadisi Müdürlüğü'ne gönderilmiş olan resmi bir genelge, okullarda Arapça ve Acemce kelimelerden mümkün olduğunca arındırılmış sade bir dil öğretilmesini ve bu doğrultuda İstanbul şivesinin esas alınmasını tavsiye etmektedir. Fuad Köprülü, eğitim alanında dilde sadeleşme konusunda yapılmış olan, kendisinin bildiği, ilk resmi girişimin bu genelge olduğunu kaydeder (Köprülü, 1999: 313). Başlangıçtan itibaren dil tartışmalarının temelini, konuşma ve yazı dilleri arasındaki ayrılıklar oluşturmaktaydı. Konuşma ve yazı dilini bir araya getirmek için gösterilen bu çabalar Cumhuriyetin ilk yıllarında amacına ulaşmıştır (Sağol, 1998: 513).

Dil alanında yenilenme konusunda, mevcut alfabenin değişimi de tartışma konusu yapılıyordu. Fethali Ahunzade (Ahundof) (1812-1878) bütün Doğu dünyasının kalkınması ve Batı medeniyetine çabuk girmesi için Arap alfabesinin ıslah edilmesi gerektiğine inanmış, İstanbul'a gelerek bu konuyla ilgili ilim adamlarıyla görüşmüştü. Yazı reformu üzerine tekliflerini toplayan eserini zamanın sadrazamı Fuad Paşa'ya sunmuştu. Fuad Paşa incelenmesi için eseri "Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniye"ye göndermiş, cemiyet, Ahunzade ile bir toplantı yapmış ve teklifi incelemiş ancak bir netice alınamamıştı (Banarlı, 1983: 1089). Esasen Doğu uluslarının kullandığı Arap alfabesinin düzenlenerek yenilenmesi yerine Latin alfabesini kullanmalarının daha uygun olacağı konusunda ilk görüş XIX. yüzyılın başlarında Fransız dilbilimci C. François Volney (1757-1820) tarafından ileri sürülmüştü. Bu görüşün farklı biçimlerde de olsa Osmanlı toplumunda tartışıldığı görülmektedir. Nitekim Dârü'l-fünûn müdürlüğü görevini de yapan Hoca Tahsin (1812-1880), Fethali ile aynı tarihlerde Arap kökenli alfabede de Latin alfabesinde olduğu gibi soldan sağa doğru yazılmasını teklif etmişti (Turan, 1990: 77). Latin harflerinin alınışı sürecinin tamamlanmasını Atatürk'ün de bu görüşte olması sağlamıştır. Latin harflerine geçiş, 3 Kasım 1928'de bir kanunla sonuçlanmış ve 1 Aralık 1928 tarihinden sonra Latin yazısının Türkçeye uyarlanmış şekli resmî Türk yazısı olmuştur (Berkes, 2017: 550).

Osmanlı toplumunda batılılaşma hareketlerinin sahneye çıktığı en önemli alanlardan biri de eğitimidir. Teknik alan başta olmak üzere, Osmanlı Devleti'nin Batı ile temaslarının başladığı, yenileşme yolunda ilk dönem, eğitim-öğretim, din eğitimi öğretimi ve kurumları açısından önem taşımaktadır. Çünkü eğitim alanında başlayan Batılılaşma çabaları, o dönemde Osmanlı Devleti'nin hemen bütün eğitim kurumları açısından merkezi yeri olan din eğitimi ve öğretimiyle yakından ilgilidir (Doğan, 1997: 407). Osmanlı eğitim sisteminde din eğitimi ve öğretiminin önemli bir yer tutması nedeniyle, eğitim sistemi ve kurumları üzerinde yapılacak bir değişiklik, tartışma alanına çekilebilecek ve mevcut eğitim sisteminin ve kurumlarının işleyişini etkileyecektir. Dolayısıyla bu tablo, üstesinden gelinmesi gereken başka sorunların da ortaya çıkması anlamına geliyordu. Çünkü eğitim alanında yenileşme çabaları bir yanda Batı modeli

eğitim öğretiminin, diğer yanda din eğitim öğretiminin birlikte yürütülmesi sorununu beraberinde getirmişti. Bir tarafta değişime yönelik planlanan eğitim sistemi ve kurumları hayat bulmaya çalışırken, diğer tarafta değişime direnç gösteren mevcut eğitim sistemi ve kurumları varlıklarını korumaya çalışıyordu.

Mevcut durumu koruma çabası, eğitimin toplumun kültürel değerlerini, toplumsal davranış modellerini yeni nesillere aktarma göreviyle ilgilidir. Dolayısıyla eğitim burada mevcut kültürü koruma, mevcut düzeni bozabilecek davranışları kontrol etme aracı olarak toplumsal denetim rolünü üstlenmiştir. Bunun yanında eğitim sistemi, yenilikçi oluşumları gerçekleştirir, uyumsuzlukları en alt düzeyde tutarak değişimlerin yolunu açar. Söz konusu yenilikçi unsurlar çoğunlukla eğitim öğretim kurumları aracılığıyla sağlanır. Dolayısıyla bu görev için eğitim sisteminin yeniliğe uyum sağlaması gerekir. Tanzimat sonrası eğitim alanında yaşanan batılılaşma süreci genel olarak, geleneğin aktarılması ve değişimin gerçekleştirilmesi çabalarında bir çatışma yaşandığını göstermektedir. Toplumsal değişimin yavaş yaşandığı durumda, kültürün yeni unsurlarının benimsenmesi kolaylaşabilir. Ancak XX. yüzyılın sanayileşmesinin getirdiği hızlı toplumsal değişim, toplumun hemen her alanında yaşanan eski ve yeni alışkanlıklar arasında önemli çatışmalara neden olur. Dolayısıyla burada eğitimin iki karşıt işlevinin uzlaştırılması sorunu ortaya çıkmaktadır (Tezcan, 1984: 184-185). Tanzimat sonrası eğitim alanında tavır alış, mevcut eğitim kurumlarının bazılarında müfredat değişikliği yaparak ya da yeni okulların yanında eski okulların da eğitime devam etmesi sağlanarak eğitimin bu karşıt işlevlerinin uzlaştırılmasına çalışılması şeklinde biçimlenmiştir.

Bu bağlamda Osmanlı Devletinde ilköğretim alanında yenileşme doğrultusunda ilk girişimlerden biri Sıbyan mektepleri üzerinde 1847'de gerçekleşen "Sıbyan Mekatib-i Haceri Efendilere Ita Olunacak Talimat" (1847) adlı düzenlemedir. Bu düzenleme ile öğretimle ilgili özellikle program, araç ve gereçler, yöntem, öğretimin süresi, uygulanacak disiplin ve öğreticilerin tespiti yapılarak bu doğrultuda öğretimin uygulanmasına başlanmıştır. Sıbyan mektepleri yenileşme döneminde kaldırılmamakla birlikte, modern eğitim veren İptidai mektepler açılmış ve bu okullarda ilkokul düzeyinde eğitim sürdürülmüştür. (Buluç, 1997: 37-39). Bir ortaöğretim özelliği taşıyan, süreç içerisinde ilköğretim düzeyiyle birleştirilmiş olan Rüşdiyeler, Tanzimat döneminde Batı tarzında kurulan okullardır (Öztürk, 2008: 300). Batı modeli okulların hazırlık sınıfları için Tanzimat döneminin başlarına kadar kullanılmış olan İdâdî kelimesi, Rüşdiyelileri yüksekokullara hazırlamak amacıyla kurulan lise dengi öğretim kurumudur (Öztürk, 2000: 464). Osmanlı eğitim sisteminde gerçekleşen değişim, devrimci bir nitelikte gelişmekteydi (Berger, 2006: 167). Bu anlamda gerçekleşen bir yenilik Dârülfünun'un açılmasıdır. Osmanlılarda görülen eğitimde batılılaşma ve değişim, Tanzimat döneminde medrese dışında yeni bir yükseköğretim kurumu olan Dârülfünun'un kurulması yolunda girişimlere neden olmuştur. Dârülfünun'un kurulması, 1845 yılında Meclis-i Muvakkat adıyla geçici olarak kurulan eğitim meclisinin programı doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu meclis Osmanlı eğitim reformunun temel ilkelerini belirlemiş ve ilk, orta ve yüksek eğitim olmak üzere eğitim sistemini üç aşamaya ayırmıştır. Dârülfünun da bu meclisin belirlediği yüksek eğitim programı çerçevesinde kurulmuştu. Dârülfünun süreç içerisinde Hikmet ve Edebiyat, Ulûm-i Tabiiyye ve Riyâziyyât, Hukuk fakültelerinin yer aldığı Dârülfünun-ı Osmânî; Hukuk, Fen ve Edebiyat yüksek mekteplerinden oluşan Dârülfünun-ı Sultânî; Edebiyat ve Felsefe, Ulûm-i Riyâziyye ve Tabiiyye ve Ulûm-i Âliye-i Dîniyye adlı bünyesinde üç fakültenin yer aldığı bir üniversite olarak planlanan ve Hukuk ve Tıbbiye'nin sonradan dâhil edilmesiyle beş fakülteli modern Osmanlı üniversitesini temsil eden bugünkü Türk üniversitesinin de temelini oluşturan Dârülfünun-ı Şâhâne şeklinde çeşitli isimler, programlar ve fakültelerle devam ettirilmeye çalışılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 31 Mayıs 1933 tarihinde dârülfünun ve ona bağlı kuruluşların lağvedilmesi kararlaştırılmış ve Maarif Vekâleti İstanbul Üniversitesi'ni kurmakla görevlendirilmiştir (İhsanoğlu, 1993: 521-525).

Toplumsal değişim, birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da yansımaları bulur ve yeni sorunları da beraberinde getirir (Tezcan, 1984: 195). Tanzimat döneminde yaşanan toplumsal değişim, eğitim alanında yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Nitekim eğitim-öğretim alanında Batı'ya dönük yenileşme hareketleri sadece devlet politikası olarak gerçekleşmiyor, bir taraftan da dönemin aydınları eğitim-öğretim alanında farklı düşünceler ve modeller ortaya koyuyorlardı. Örneğin Batıcıları temsil eden Tevfik Fikret (1867-1915) ve Sâti Bey (Sâti' el-Husri) (1880-1968), yeni bireyler yetiştirecek öğretim

anlayışında öncü rol üstlenmişlerdi. Tevfik Fikret, ekonomik ve toplumsal ilerlemenin temelini oluşturacak yeni bir eğitim sistemine yön verecek bir eğitim kurumunun açılmasını konu edinmişti (Berkes, 2017: 454). Tevfik Fikret, gençleri tam bir toplumsal sorumluluğa hazırlayacak, gençlerin fiziksel ve ruhsal yönlerden en üst düzeyde gelişmelerini sağlayacak, gençlere mutlu ve faydalı bir yaşam sanatı öğretecek okullara her şeyden daha çok ihtiyaç duyulduğunu *Tanin* gazetesinde “Ciddi bir teşebbüs: yeni mektep” başlıklı yazısında dile getirmişti (Fikret, 1909: 3). Tevfik Fikret ile görüş birliği içinde Sâti Bey, 1915’te kız öğretmen okulu niteliğinde olan Yeni Mekteb’i kurdu (Buzpınar, 2009: 177). Sâti Bey, tam anlamıyla Batılı eğitim anlayışına sahipti. Avusturya, Amerika, Fransa okullarında eğitim öğretimin örneklerini vermiştir. Bireysel eğitim, kişisel girişim konusunda İngiltere ve Prusya örnek gösterdiği ülkelerdir (Gündüz, 2010: 1405). Ziya Gökalp (1876-1924) tam bir eğitimin Türk eğitimi, İslam eğitimi, çağ eğitimi olmak üzere üç kısımdan oluştuğunu kaydeder. Tanzimat öncesinde yalnız İslam eğitimi verildiğini, Tanzimatçıların ülkeye çağın eğitimini getirmeye çalıştıklarını, bu iki eğitim anlayışının büyük çatışmalara neden olduğunu ifade eder. Gökalp’e göre Türk eğitimcileri yeni hayatta milli düşüncelerin nasıl bir rol üstleneceğine işaret ederken çağın eğitimcileri de ilimlerden pratik ve iktisadi faydalar kazanmaya, eğitim ve öğretimde uygulanması gereken yöntemlerin neler olması gerektiğini belirlemeye çalışıyorlar. Gökalp bu çalışma sürecinde İslam eğitiminin temel dayanaklarının da belirlenmesi gerektiğini savunur (Gökalp, 2010: 44-45).

Sonuç

Gelişmiş oldukları düşünülen Batı toplumlarının zenginlik, rasyonellik gibi özelliklerini, geliştirmekte olan toplumlar hedef olarak kabul edebilirler (Arslan, 2012: 77-78). Batı Avrupa’nın geçirdiği uzun tarihi gelişim süreci sonucunda ulaştığı toplumsal düzeni, bir amaç olarak benimseyen bu yaklaşım (Kızılcılık, Erjen, 1994: 47) Osmanlı toplumunda önemli bir yer edinmiştir. Osmanlı devletinde Batının kabul edilen üstünlüğü askeri, teknolojik alanla sınırlı iken, Tanzimat dönemi kabul alanının sınırlarını oldukça genişletti. Önceleri batılılaşıp batılılaşmamak tartışma konusu iken, süreç içerisinde batılılaşmada maddi alan, manevi alan ayrımı yapıldı. Maddi alanda batılılaşma, tartışma dışı bırakıldığında, manevi alan çoktan tartışma alanına çekilmiş, Batı medeniyetinin iyisiyle, kötüsüyle birlikte bir bütün olduğu, bu medeniyetin iyisinin kötüsünden kolaylıkla ayrılamayacağı, gülü sevenin dikenine katlanması gerektiği düşünceleri ileri sürülmeye başlamıştı (Berkes, 2017: 382). Askeri alan, teknolojik, hukuki, eğitim ve dil alanlarında Batıya yöneliş, artık Osmanlı toplumunun bütün toplumsal alanları için söz konusu olmaya başlamıştı. Ancak Tanzimat’ın genel karakteristiği olan ikilik, Batıya yönünü dönen her alanda da kendini gösteriyordu (Berkes, 2017: 370).

Osmanlıda oldukça karmaşık ve inişli çıkışlı bir yol izleyen Batılılaşma süreci, esasen gelenek ve modernlik arasındaki çekişmenin bir tezahürüydü. Din dayanaklı geleneksel yapı, Batının seküler değişim modeline kuvvetli bir direnç gösteriyordu. Kurumların herhangi birinde meydana gelen değişim, diğer kurumları da yapı ve içerik olarak değişime zorlamıştı. Öğrencilerin eğitim amacıyla Avrupa ülkelerine gönderilmesi, aydın kesimin Batının düşünce ve bilimini öğrenmesi, elde edilen kültürel kazanımların, edinilen yeni bilgi ve fikirlerin Osmanlı toplumunda yeni bir okuyucu kitlesi oluşmasını sağladı. Dil alanında sadeleşme çabaları, hikâye ve roman konularının okuyucunun ilgi alanını dikkate alması, halkın merak ve beklentilerini karşılayan oyun yazarlığı gibi etkenler, okuma alışkanlıklarını nitelik olarak değiştirmeyi başardı (Berkes, 2017: 261-368-370). Avrupa’da gelişen düşünce akımlarını, ideolojileri öğrenen kuşaklar devrimci, yenilikçi düşünceler üretmeye başladılar. Batı, Osmanlı yönetiminin değişim politikalarını eleştiren, yönlendiren ve zaman zaman değiştirebilen aydın kesimin de aktörlüğüyle toplumsal değişimin bir sosyo-kültürel modeli olmuş ve toplumsal yapıyı köklü değişimlere zorlamıştır

Kaynakça

- Akarsu, B. (1994). *Çağdaş felsefe -Kant’tan güümüze felsefe akımları-*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
 Akgül, M. (1999). *Türk modernleşmesi ve din*. Konya: Çizgi Kitabevi.
 Akgül, M. (2002). *Türkiye’de din ve değişim, bir Erol Güngör çözümlemesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
 Aksoy, Y. (1994). *Bilim tarihi ve felsefesi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yayını.

- Arslan, A. (2012). *Modern dünyada Müslümanlar (6. baskı)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arslan, H. (2007). *Epistemik cemaat -bir bilim sosyolojisi denemesi- (2. baskı)*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Atsız, H. (2004). Psikoanalitik kuramda dinin kökeni ve gelişim süreci. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV(3), 95-120.
- Aydın, A. (2000). Batılılaşma döneminde Şinasi ve Fransız etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 105-131.
- Aydın, M. (2010). *Bilgi sosyolojisi (2. baskı)*. İstanbul: Açılımkitap.
- Aydın, M. S. (2001). *Din felsefesi (2. baskı)*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk edebiyatı tarihi. (cilt, 2)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bayraktar, M. (2016). *İslam felsefesine giriş (16. baskı)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Belen, F. (1973). *XX. yüzyılda Osmanlı devleti*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Berger, H. (2006). Tanzimat'a yeni bir bakış: Kudüs vilayeti. H. İnalçık, M. Seyitdanlıoğlu (Ed.), *Tanzimat - değişim sürecinde Osmanlı imparatorluğu* (ss. 153-168). (H. Kaynar. çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Berger, P. L.; Berger, B.; Kellner, H. (2000). *Modernleşme ve bilinç (2. baskı)*. (Çev. Cevdet Cerit) İstanbul: Pınar Yayınları.
- Berkes N. (2017). *Türkiye'de çağdaşlaşma (24. baskı)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Buluç, B. (1997). Tanzimat döneminde ilköğretim. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, (232). 36-39.
- Buzpınar, Ş. T. (2009). Sâti' el-Husrî. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (Cilt 36, ss. 176-178). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cevdet Paşa. (1953). *Tezâkir*. (Yayınlayan: Cavid Baysun). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: ParadigmaYayınları.
- Çapcıoğlu, İ. (2011). *Modernleşen Türkiye'de din ve toplum*. Ankara: OTTO Yayınları.
- Delanty, G. (2013). *Avrupa'nın icadı (3. baskı)*. (Çev. Hüsamettin İnanç) Ankara: Adres Yayınları.
- Demir, Ö., Acar, M. (2005). *Sosyal bilimler sözlüğü (6. baskı)*. Ankara: Adres Yayınları.
- Doğan, R. (1997). Osmanlı eğitim kurumları ve eğitimde ilk yenileşme hareketlerinin batılılaşma açısından tahlili. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37(1). 407-442.
- Edoğan, A. (2013). Tanzimat döneminde modern bilim algısı. *Sosyoloji Dergisi*, (1), 1-31.
- Erdem, H. (1993). *İlkçağ felsefesi tarihi (2. baskı)*. Konya: Sebat Ofset Matbaacılı.
- Ertit, V. (2019). *Sekülerleşme teorisi*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Fuad, B. (t.y.). *İlk Türk materyalisti Beşir Fuad'ın mektupları*. (1.baskı : İstanbul, 1305). (Yayına hazırlayan: C. P. Özturan). İstanbul: Arba Yayınları.
- Gencer, B. (2012). Seküler gelenekten seküleristik modernliğe. *Rihle*, 3(10). 21-28.
- Gökalp, Z. (2010). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak (2. baskı)*. (Yayına Hazırlayan: Osman Karatay). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Göle, N. (2012). *Seküler ve dinsel: Aşınan sınırlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Günay, Ü. (1993) *Din sosyolojisi dersleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Gündüz, M. (2010). Gelenek ve modernlik arasında bir eğitimci: Satı Bey ve fenn-i terbiye adlı eseri üzerine bir inceleme. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(3), 1392-1415.
- Halaçoğlu, Y., Aydın, M. A. (1993). Cevdet Paşa. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (Cilt. 7, ss. 443-450). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (2005). *Felsefe ansiklopedisi -kavramlar ve kımlar-*. (Cilt 1, s. 330, Cilt 5, ss. 357-358). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İhsanoğlu, E. (1992). *Tanzimat öncesi ve Tanzimat dönemi Osmanlı bilim ve eğitim anlayışı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İhsanoğlu, E. (1993). Dârülfünun. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi* (Cilt 8, ss. 521-525). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kaygı, A. (1992). *Türk düşüncesinde çağdaşlaşma*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Kızılcılık, S., Erjen, Y. (1994). *Pozitivizm. Açıklamalı sosyoloji terimler sözlüğü*. Ankara: Atilla Kitabevi.
- Kirman, M. A. (2010). *Yeni dinî hareketler sosyolojisi*. Ankara: Birleşik Yayınları.

- Kirman, M. A. (2011). *Din sosyolojisi terimleri sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları. 223.
- Korlaelçi, M. (2002). *Pozitivizmin Türkiye'ye girişi (2. baskı)*. Ankara: Hece Yayınları.
- Köprülü, F. (1999). *Edebiyat Araştırmaları (3. baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kurt, A. (2012). *Din Sosyolojisi (3. baskı)*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Losch, C. (1991). *The true and only heaven progress and its critics*. W. W. Norton Company, N. Y.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü (2. baskı)*. (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Morin E. (1995). *Avrupa'yı düşünmek (2. baskı)*. (Çev. Şirin Tekeli) İstanbul: Afa Yayınları.
- Mucchielli, A. (1991). *Zihniyetler*. (Çev. Ahmet Kotil) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Namık Kemal, (1962). *Renan müdâfaanâmesi (İslâmîyet ve maârif)*. (Yayımlayan: M. F. Köprülü). Ankara: Milli Kültür Yayınları.
- Özdemir, M., Sügümlü, Ü. (2013). Dilde sadeleşme ve dil akademisi tartışmaları: Türk dili dergisi (1976), *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(9). 2269-2295.
- Öztürk, C. (2000). İdâdî. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. (Cilt 21, ss. 464-466). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, C. (2008). Rüşdiye. *Türkiye diyanet vakfı İslâm ansiklopedisi*. (Cilt 35, ss. 300-303). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Parlar, H. (2012). Bilgi toplumu, değişim ve yeni eğitim paradigması. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 193-209.
- Rasim, A. (1987). *Osmanlı imparatorluğu'nun reform çabaları içinde batış evreleri*. (Günümüz diliyle basıma hazırlayan: H. V. Velidedeoğlu). İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Ronan, C. A. (1983). *Bilim tarihi, dünya kültürlerinde bilimin tarihi ve gelişimi*. (Çev. Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Günergun) Ankara: TÜBİTAK Akademik Dizi.
- Sağol, G. (1998). Osmanlı döneminde dilde sadeleşme. G. Eren (Ed.), *Osmanlı-kültür ve sanat*. (Cilt 5, ss. 504-517). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Sait Halim Paşa. (1333). *Buhranlarımız*. İstanbul: Şems Matbaası.
- Skirbakk, G., Gilje, N. (2011). *Antik Yunan'dan modern döneme felsefe tarihi (4. baskı)*. (Çev. Emrah Akbaş, Şule Mutlu) İstanbul: Kesit Yayınları.
- Slaterry, M. (2011). *Sosyolojide Temel Fikirler (4. baskı)*. (Çev. Cevdet Özdemir, Ümit Tatlıcan) İstanbul: Sentez Yayınları.
- Solmaz, B. (2009). Sosyoloji ve din sosyolojisi tarihinde din odaklı yaklaşım ve yöntem tartışmaları. B. Solmaz ve İ. Çapcıoğlu (Ed.), *Din sosyolojisi klasik ve çağdaş yaklaşımlar (2. baskı)*. Konya: Çizgi Kitabevi. ss. 1-22.
- Sunar, L. (2015). Toplumsal değişimi açıklamak: Temel kavram ve kuramlar. L. Sunar (Ed.), *Türkiye'de toplumsal değişim (2. baskı)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. ss. 1-35.
- Taş, K. (2002). Tanzimat ve batılılaşma hareketlerine sosyolojik bir yaklaşım. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (7). 87-94.
- Tevfik Fikret. (1909, 11 Şubat). Ciddi bir teşebbüs: yeni mektep. *Tanin*, s. 3.
- Tezcan, M. (1984). *Eğitim sosyolojisi, kuram ve sorunlar (3. baskı)*. Ankara: Çağ Matbaası.
- Timur, T. 1993). *Türk devrimi ve sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Topdemir H. G., Unat, Y. (2018). *Bilim tarihi (9. baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Turan, Ş. (1990). *Türk kültür tarihi, Türk kültüründen Türkiye kültürüne ve evrenselliğe*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turner, J. H, Beeghley, L., Powers, C. H. (2012). *Sosyolojik teorinin oluşumu (2. baskı)*. (Çev. Ümit Tatlıcan) İstanbul: Sentez Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2018). Bilim. Güncel Türkçe sözlük, *Türk dil kurumu*, Erişim tarihi: 02.09.2019, <http://sozluk.gov.tr/>.
- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji sözlüğü*. (s. 42). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Wallace, R. A., Wolf, A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları, klasik geleneğin genişletilmesi (3. baskı)*. (Çev. Leyla Elburuz, M. Rami Ayas) Ankara: Doğubatu Yayınları.
- Yalçın, H. C. (1975). *Edebiyat anıları*. (Basıma hazırlayan: Rauf Mutluay). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Yazıcı, M. (2013). Toplumsal değişim ve sosyal değerler. *Turkish Studies – International Periodical For The Languages , Literature and History of Turkish or Turkic*, (8), 1489-1501.
- Yıldırım, C. (1993). *Bilim tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, E. (2007). *Bilginin sosyolojisi -kavramlar, teoriler, pratikler-*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

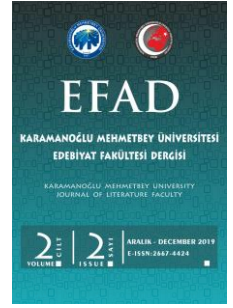
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

(EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 12 Kasım 2019

Kabul Tarihi: 21 Aralık 2019

Atıf Künyesi: Taş, M. R. (2019). “R. K. Narayan’ın *The English Teacher* Adlı Romanına Postkolonyal Kuram Çerçevesinden Altmetinisel Bir Okuma”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 266-275.

R. K. NARAYAN’IN *THE ENGLISH TEACHER* ADLI ROMANINA POSTKOLONYAL KURAM ÇERÇEVESİNDEN ALTMETİNSEL BİR OKUMA

Mehmet Recep TAŞ*

Öz

İnsanoğlunda doğuştan var olan yayılma, kontrol altına alma, tahakküm kurma itkisinin (emperyal istenç) tarih boyunca zamanın ruhuna uygun görüncü ve araçlarla devinim bulduğunu bir olgu olarak ileri sürülebilir. Fiziksel ve düşünsel açılarından yer ve zamanın gerektirdiği uygun adımları atıp güç elde edenlerin, elde ettikleri gücü ötekiler üzerinde bir kontrol ve tahakküm aracı olarak kullanıp onları sömürmekten hiçbir zaman imtina etmedikleri de bir olgu olarak ortada durmaktadır. Denilebilir ki, kontrol altına alıp tahakküm kurma itkisi (emperyalizm) hep var olmuş fakat bu itkiyi kinetik halde görünür kılan sömürü araçları değişmiştir. Sömürü maliyetini azaltmak bu değişimin en önemli nedeni olarak gösterilebilir. Önceleri ötekini yok ederek varlıklarını kontrol altına alan emperyal itki zamanla, maliyeti daha az olan ve kolonyalizm, neo-kolonyalizm, kültür kolonyalizmi ve son olarak da meta-kolonyalizm diye adlandırılan araçlarla tahakküm kurmakta ve gereken yerde uygun adımı atamamış olanların varlıklarını kontrol altına almaktadır. Buna karşın, sömürülenler cephesinde de emperyal itkinin bu tahakküm kurma araçlarına karşı sömürünün boyut ve yoğunluğunu azaltan çeşitli aktif veya pasif direniş şekillerinin geliştirilmiş olduğu ileri sürülebilir. Emperyal itki sömürü araçlarını değiştirdikçe, sömürüye maruz kalanlar da karşı çıkış ve direnme tarzlarını değiştirmektedirler. Fanon, Thiong’o, Guevara, Malcolm X gibi aktif direnme araçlarını benimseyenlerin yanı sıra, Gandhi, H.D.Thoreau, Mandela, Martin Luther King, L. Tolstoy gibi sivil, pasif ve şiddetsiz direnme araçlarını benimseyenler de sömürüye karşı belirli kazanımlar elde etmişlerdir. Bu makale, yukarıda vurgulanan açıklamalar çerçevesinden hareketle, R. K. Narayan’ın *The English Teacher* adlı romanını postkolonyal kuram temelinde alt-metinisel bir okumaya tabi tutmaktadır. *The English Teacher* adlı roman genel olarak Narayan’ın erken kaybettiği eşine duyduğu sevgi ve özlemi anlatan otobiyografik bir roman olarak değerlendirilmektedir. Makale bunu kabul etmekle beraber, Narayan’ın aynı zamanda romanı, uzun süredir devam eden İngiliz sömürü düzeninin üzerinde yarattığı kültürel baskıya karşı pasif bir direniş psikolojisi ile yazdığını, alt metinlerde tahakküm kurucunun sömürüyü algı ve düşünsel yönlendirmelerle (meta-kolonyalizm) durmaksızın sürdürdüğünü, bunun sonucunda da sömürülen bireylerin kültürlerine yabancılaştığı imasını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Narayan, pasif direniş, post-kolonyalizm, meta-kolonyalizm, alt metin

A Sub-textual Reading of R. K. Narayan’s *The English Teacher* from the Viewpoint of Postcolonial Theory

Abstract

It is likely to suggest it is a fact that the primordial instinct to control, to pervade, and to dominate has functioned through various convenient tools and occurrences that the zeitgeist required. It is also a fact that those who accumulated power by physically and spiritually taking the necessary steps in the right time and space have never abstained from using that power

* Dr Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Van/Türkiye, E-Posta: mehmetrecep@yyu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-5838-1948>.

Bu makale 3–6 Ekim 2019 tarihinde Tunus’un başkenti Tunus’ta gerçekleştirilen 5. Uluslararası El Ruha Kongresinde sunulan bildiri özetinin genişletilerek makaleye dönüştürülmüş halidir.

as a means of control and domination over the others. It can be said that the impulse to control and dominate (imperialism) has always existed, but the means of exploitation have continually been changing. The aim to reduce the cost of exploitation can be considered as the most important reason for this change. The imperial impulse, which previously usurped the assets of the others by annihilating them, in the course of time, has put into practice some other implementations as colonialism, neo colonialism, cultural exploitation, and meta-colonialism, all of which respectively are thought to have reduced the cost of exploitation. On the other hand, it can be argued that various forms of active or passive resistance have been developed on the exploited front, which reduced the size and intensity of exploitation against those means of domination. As imperial impulse changed the means of exploitation, those exposed to exploitation changed their ways of opposing and resisting, too. Beside such figures as Fanon, Thiong'o, Guevara, and Malcolm X who adopted active means of resistance, some other ones as Gandhi, Mandela, and Achebe who adopted passive means of resistance have also achieved some certain gains against exploitation. From such a standpoint, this article aims to make a sub-textual reading of R. K. Narayan's *The English Teacher* on the basis of postcolonial theory. The English Teacher is generally regarded as an autobiographical novel, which fictionalizes Narayan's love and longing for his wife who passed away at an early age. Although the article acknowledges this, it also aims to prove that since Narayan had the feeling of a passive resistance against the long-standing British oppression of colonialism, he sub-textually implied that the colonizer was incessantly exerting to manipulate the perception of the colonized through meta-colonial implementations which eventually led the individuals to be alienated from their own culture.

Keywords: Narayan, Passive Resistance, Postcolonialism, Meta-Colonialism, Sub-Textual

Giriş

Emperyalizm ve sömürgecilik kavramlarını tarihsel açıdan inceleyen pek çok kaynak bu iki kavrama ya dönemsal, ya tanımsal, ya da coğrafi açılardan belirli sınırlamalar getirmekte, bu da kafa karışıklığı yaratmaktadır. Sömürgecilik, başkalarına ait olan maddî-manevi değerlerin, yeraltı-yerüstü bütün kaynakların bir şahıs, bir grup, bir ulus veya bir devlet tarafından askeri, siyasi, kültürel, ekonomik yaptırımlarla zorla veya mecbur bırakarak ele geçirilmesi, götürülmesi veya kontrol altına alınması olarak tanımlanabilir. Sömürgeciliği belli bir döneme, kıtaya, coğrafyaya, ırka ülkeye veya dine has bir olgu olarak düşünmek yanlış değerlendirmelere neden olmakta, fasit bir döngü içerisinde karşıtlar ortaya çıkarmakta ve bu karşıtlar üstünlük sağlamak için her türlü insani ve ahlaki değerleri göz ardı edebilmektedir. Canlıya özgü primordial bir davranış kodudur sömürgecilik. İster doğanın kanunu olarak (güçlü olan kazanır, sömürür), ister yaratının hikmeti olarak nitelendirilsin, gereken yerde gereken fiziksel ve zihinsel enerjiyi harcayarak güç elde edenlerin atalet içinde bulunanları sömürü nesnesi olarak kullandıkları bir olgu olarak ortada durmaktadır. Emperyal bir güdü olan *tahakküm ve kontrol altına alma güdüsü* her canlıda vardır. Bu anlamda insanı diğer canlılardan ayıran nitelik, diğer canlılar bu güdüyü ihtiyaçları doğrultusunda kullanıma sokarken, insanlar ihtiyaçtan çok daha öteye, kapitalist bir sürece evirilmekte ve elde ettiği kapitali diğerleri üzerinde yine bir sömürü aracı olarak kullanabilmektedir. İnsanoğlunun, bu ihtiyaç ötesi '*kontrol ve tahakküm altına alma güdüsünün*' şimdye kadar ne ilahi ne de beşeri düzenlemelerle kontrol altına alınabildiğini ileri süremeyiz. Aksine ister ilahi (din) ister beşeri (hukuk-yasa) olsun bu emperyal güdüyü dizginlemek üzere vuku bulan her düzenleme bir süre sonra yeniden bu emperyal güdüye göre yorumlanıp yeni oluşumlarla yeni sömürü aracı haline getirilmektedir. Tarihsel sürece bakıldığında ne kutsal kitapların zulüm, baskı ve tahakkümü yasaklayan emir ve öğretileri, ne de insan hakları bağlamında ilk yazılı sözleşme olarak kabul edilen Magna Carta (1215) ve takip eden diğer uluslararası sözleşmelerin insanoğlunda içkin olan *tahakküm ve kontrol altına alarak sömürme itkisinin* önüne geçemediği görülmektedir. İlk çağlarda Sokrates, Platon ve Aristoteles ile başlayıp Stoacılarla devam eden, ortaçağda tek tanrılı dinlerin öne çıkardığı eşitlik ve özgürlükler ile başlayıp Magna Carta ile devam eden, yeniçağda *Haklar Dilekçesi* (1628) ile başlayıp *Habeas Corpus Act* (1679), *Haklar Bildirisi* (1689), *Virginia Haklar Bildirisi* (1776), *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi* (1789) ile devam eden, modern çağda ise dünyada insan haklarını koruma ve geliştirmede tek karar verici olan Birleşmiş Milletler tarafından çıkarılan *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* (1948), bu bildirge üzerinde şekillenen *BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi* ve *BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi* gibi birey ve toplulukların hak ve özgürlüklerini yasa ve sözleşmelerle güvence altına alıp baskı, tahakküm ve sömürüyü engellemek üzere üretilen birçok bağlayıcı ve yaptırım uygulama yetkisine sahip yasa vuku bulmuştur. Yani başka bir ifadeyle, insan hakları arayışlarının insanlığın ortaya çıkışı kadar eski olduğu görülmektedir. Tarihin her döneminde baskı ve sömürü olmuş, buna karşın hak ve özgürlükler de baskı ve sömürünün yapıldığı zamanın ruhuna uygun şekillerde ortaya çıkmıştır. Fakat bu kadar savaş, bu kadar yıkım, bu kadar baskı ve zulüm sonucu ortaya çıkan bu kadar kutsal ilahi kitap ve beşeri yasa ve sözleşmelere rağmen dünyanın ve insanlığın mevcut

durumuna bakıldığında tahakküm ve kontrol altına alıp sömürme oranının azaldığını ileri sürmek olasılık dâhilinde görülmemektedir. Gereken yer ve zamana uygun adımı atarak güç elde edenler bu gücü diğerleri üzerinde bir sömürü aracı olarak kullanmış ve kullanmaya devam etmektedirler. Buna karşın gereken yer ve zamanda uygun adımı at(a)madıkları için sömürüye maruz kalanlar da her zaman aktif veya pasif, açık veya örtük direnç gösterme manevraları geliştirmiş ve geliştirmektedirler. Yukarıda sözü geçen sözleşmelerin de sömürüye maruz kalanların sömürüye karşı geliştirdikleri manevraların etkililiği oranında kabullenmek zorunda kaldıkları ileri sürülebilir. Bu sözleşmelerin belli bir süre sömürünün yoğunluk ve boyutunu azaltmalarına rağmen, primordial emperyal itkinin kontrol ve tahakküm altına alma isteğinden kaynaklı sömüren ve sömürülen arasındaki mücadelenin devam etmesini tamamen engelleyemedikleri bir olgu olarak ortada durmaktadır. Anlaşılan o ki sömüren ve sömürülen arasındaki bu mücadele hep devam edecektir. Zira gerçek anlamda insan hakları temelinde hak, hukuk, eşitlik ve kardeşlik talebi hep mağdur olan taraftan yani sömürülenlerden gelmektedir. Tarihsel süreç çerçevesinde değerlendirildiğinde genel olarak ortaya çıkan gözlem bu talebin gücü ele geçirene kadar veya en azından eşitliği sağlayana kadar dile getirildiğidir. Madun, eşitliği sağladığı andan itibaren hak, hukuk eşitlik talebi için harcanan enerji gittikçe eksilmekte ve bir süre sonra aynı mağdur kendinden görece daha az güce sahip olan oluşumlar üzerinde tahakküm kurup onları sömürmekten her hangi bir etik beis görmemektedir. Yani sömüren özne herhangi bir mekân ve uzamda ataletle kapılıp gereken yer ve zamanda gerekeni yapmaktan geri dur(durul)duğu andan itibaren sömürülen nesneye dönüşme sürecine zemin hazırlayabilmektedir. Bir zamanlar sömürge eyaletlerden oluşan ABD'nin günümüzde en büyük sömürgeci güç haline gelmesi veya bir zamanlar Normanlar tarafından işgal edilmiş olan İngilizlerin dünyada sömürgeleştiremediği sadece 22 ülke olması (Laycock, 2012: Preface) önemli iki örnek olarak gösterilebilir.

Makalenin Hindistan asıllı R. K. Narayan'ın *The English Teacher* adlı romanını ele alması, Hindistan'ı sömürgeleştiren ülkenin İngiltere olması ve İngiltere'nin de Avrupa kıtasından bir ülke olması nedeniyle özellikle Batı Avrupa'nın sömürgeleştirme geçmişine kısaca değinmek gerekir. Bulhan, Afrika'da XIX. yüzyılda başlayan klasik sömürgeciliğin üç öncülünün; Haçlı Seferleri, Amerika Kıtasının sömürgeleştirilmesi ve Afrika Köle Ticareti olduğunu ileri sürer (2015: 242). 1095'te başlayan Haçlı Seferlerinin gerisindeki motivasyonun Klasik Avrupa sömürgeciliğine özgü olan *aç gözlülük, kültürel tahakküm, inanç ve ırk açısından üstün olma düşüncesi, günahlardan arınma, zenginlik, zafer ve düşmana karşı birleşme* gibi faktörler olduğunu savunan Bulhan, Haçlı Seferlerinin XIX. yüzyılda başlayan klasik Avrupa sömürgeciliğinin önemli öncüllerinden biri olduğunu savunmaktadır. Bulhan, keza Amerika'nın fethedilmesi ile elde edilen kaynakların Avrupalıların kendilerini daha da üstün görüp diğer halkların geleceğine karar verme yetkisinin onlarda olması gerektiğine inandıklarını da ileri sürer (2015: 242). Bu üstün olma düşüncesinin de *Atlantik Köle Ticareti* pratiğinin ortaya çıkmasını sağladığını ileri sürebiliriz. Haçlı seferlerinin sağladığı birliktelik, Amerika kıtasının kaynaklarının sağladığı ekonomik güç ve bu iki güçten kaynaklı elde edilen psikolojik gücü (inanç ve ırk olarak üstün olma düşüncesi) birleştiren Avrupa, Bulhan'a göre, üç şekilde Afrika'nın tümüne saldırmaya başlar. İlk saldırının (a) altın, gümüş, vb. yeraltı-yerüstü kaynaklarına, yani *ticari değeri olan şeylerin (emtiaların) dünyasına*, ikinci saldırının (b) işgücü sağlamak veya cinsel olarak istismar etmek için *insanların[bireylerin] dünyasına*, üçüncü saldırının ise (c) din, bilgi, kimlik ve kültürden oluşan *anlam dünyasına* yapıldığını ve sömürünün bu şekilde değişik kılıflar içinde sürdürüldüğünü ifade etmektedir (2015: 242). Özetlemek gerekirse, Bulhan da açıklamaları ile yukarıda altını çizmek istediğim noktaları Avrupa'nın Afrika özelinde gerçekleştirdiği sömürü süreci ile teyit etmektedir. Tabi zamanın ruhunun gerektirdiği bazı modifikasyonlar ile aynı süreç Hindistan özelinde de uygulanmıştır. Hindistan'da, İngiltere'nin ticari alandaki tekel şirketi *East India Company*'nin Hindistan ile 1757 yılından itibaren başlayan ticari ilişkileri üzerinden 1857'de sömürgeleştirdiği ve iktisatçı Utsa Patnaik'e göre 1765–1938 yılları arasında yaklaşık 45 trilyon dolarlık maddi gelir elde ettiği (2017: 311) ülkelerden biridir. Başka bir deyişle 16 milyon nüfusa sahip bir ülke, kullandığı sömürü araçları ile zamanın şartlarında tekstil ve baharat üzerinden dünya ticaret hacminin önemli bir kısmına sahip 200 milyonluk bir ülkeden yıllık gayri safi milli hasılasının yaklaşık 19¹ kattan daha fazlasını elde etmiştir. 1857 yılında 16 milyon nüfusa sahip olan ve ilk yazılı metinleri ancak ilk çağın sonlarında ortaya çıkan İngiltere'nin (Britanya) 1850'li yıllarda yaklaşık 200 milyon nüfusa sahip olan ve neredeyse 4000 yıllık yazılı metinlere

¹ Ekonomist Mahfi Eğilmez'in T24'te 11 Nisan 2019 tarihinde yayınlanan makalesine göre IMF'in 2019'da yayınladığı Dünyanın Ekonomik Görünümü Raporunda İngilterenin yıllık gayri safi milli hasılası 2 trilyon 829 milyar dolar olarak açıklanmıştır.

sahip olan Hindistan'ı kolonileştirmeye başlamasının nedenleri üzerinde epey bir tartışma vardır.² Fakat bu nedenlerden birinin de İngiliz toplumunun zamanın ruhuna uyup gereken yer ve zamanda gereken adımı atmasına bağlanabilir diye düşünüyorum.

Sömürülen nesne (madun), genel olarak sahip olduğu gücü, sömürgeci öznenin üzerinde kurduğu baskı ve tahakküme karşı dirence dönüştürmeye meyilli olur. Yani sömürgeci, *kontrol ve tahakküm kurma itkisinden* kaynaklı sömürü eylemini, (o güne kadar gereken yer ve zamanda gereken adımı atması sonucu elde ettiği gücü de arkasına alarak) kendi yarattığı öznelliklerle perdelediği bir tez olarak sunarken, madun da gücü oranında insan hakları temelinde daha nesnel antitezler üretmeye çabalar. Bu açıdan geçmiş pratiklere bakıldığında birçok antitezin dinamik ve aktif devingenlikte olduğu, yani gücü oranında şiddete dayandığı görülmekle birlikte bir kısmının da statik ve pasif dirence dayandığı görülmektedir. Hindistan özelinde değerlendirildiğinde sömürüye karşı biriktirilen direnç ilk başlarda aktif, yani şiddete dayalı olsa bile sömürünün yoğunluğunu azaltan asıl direncin Mahatma Gandhi karakterinde cisimleşen sivil ve pasif yani şiddete dayanmayan direnç olduğu ileri sürülebilir.

Tarih boyunca sömürüye karşı grup haklarını ve sosyal adaleti sağlamaya yönelik oluşum ve hareketler hep olmuştur. Ancak, sömürgeciliğe karşı şiddete dayanmayan pasif direnişin benimsenmesinin XIX. yüzyılda yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu direniş türü günümüzde de yerli veya yabancı baskıcı ve sömürgeci güçlere karşı değişik formlarda hatırı sayılır bir yoğunlukta kullanılmaktadır. Doğu Avrupa ülkelerinde baskıcı komünist yönetimlere karşı verilen sivil mücadeleler, Amerika'da siyahların şiddet içermeyen mücadeleleri, Afrika ülkelerinin fiili işgal ve sömürüye karşı verdiği mücadele, yine toplumların kendi iç baskıcı ve sömürücü rejim ve hükümetlerine karşı sergiledikleri direnç, nihayet Arap ülkelerindeki baskı ve sömürüye karşı *Arap Baharı* adı ile cisimleşen hareketler. Bu hareketlerin bazıları başarılı sonuçlar alırken, bir kısmı da orantısız bir şiddet ile karşılaşmıştır. Kurt Schock; sivil direnişi, çıkarlarını korumak için şiddet kullanmaktan çekinmeyen otoriter yönetimlere karşı sivil toplum aktörlerinin verdiği asimetrik mücadele olarak tanımlar (2015: 13). Michael Randel ise sivil direnişin bireyselliğe karşı olduğu için kolektif olduğunu ve sistematik şiddete herhangi bir teşebbüste bulunmaktan kaçınan bir hareket olduğunu belirtmektedir (1994: 10). Hem Schock hem de Randel, sivil direnişin kazanım elde edebilmesini direnişin bir kez veya ara sıra yapılan protestoların aksine uzun süreli olmasına bağlamakta ve bu tür direnişlerin sadece bir grubun veya bir kişinin önderliğinde tek merkezden yönetilebildiği gibi, lidersiz ve de merkezsiz bir ağ şeklinde olabileceğini de vurgulamaktadırlar (2015: 13, 1994: 10). Schock, aşırı sert ve baskıcı rejimlere karşı şiddet içermeyen sivil direnişin etkili olma şansının olup olmadığı sorusuna, şiddet kavramı üzerine araştırmaları olan düşünürler Etienne de la Boetie, Max Weber ve Hannah Arendt'e atıfla şiddet uygulayan otoritelerin güçlerini onları o konuma getirenlerin itaat ve kabullerine bağlamakta ve şayet yeteri kadar insan yeteri kadar bir zaman dilimi içerisinde otoriteye itaat ve işbirliği yapmayı reddederse otoritenin şiddet ve baskı ile uzun süre sürdürülemeyeceğini ileri sürmektedir (2015: 21). Sivil/pasif direniş kavramının akla getirdiği ilk isimlerden biri olan Gene Sharp da siyasi gücün itaat ile var olduğunu, hükmedenlerin hükümlerini onlara sunulan itaat oranında sürdürebildiklerini belirtir (1973: 16). Sharp 198 farklı sivil direniş hareketinin olduğunu tek tek açıkladıktan sonra bunların genel olarak (a) *sivil protesto ve ikna*, (b) *sosyal-ekonomik-siyasi sivil itaatsizlik ve işbirliği yapmama*, (c) *şiddet içermeyen eylemler* başlıkları altında değerlendirmektedir (1973: 9). Schock ise politik olması nedeniyle sivil/pasif direnişin çok yönlü olduğunu; kavramın üzerine çalışan birçok akademisyen, bilgin ve aktivistin kavramı *pragmatik şiddetsizlik* (pragmatic nonviolence) ve *ilkeli şiddetsizlik* (principled nonviolence) diye iki ana başlık altında sınıflandırdığını ileri sürmektedir (2015: 23). *Pragmatik şiddetsizlik*, taktiksel ve stratejiktir. İçinde bulunulan durumun şartlarına göre şekillenebilir. Sömürü ve baskı uygulayan otoritenin öne sürdüğü uzlaşma şartları etik ve ahlaki bulunmasa bile içinde bulunulan şartlar göz önüne alındığında kazanım olarak düşünülüp o an için uzlaşma sağlanabilir. Mahatma Gandhi'nin şahsında somutlaşan *ilkeli şiddetsizlik* ise etik ve ahlaki değerler üzerinden şekillenir. İnançtır, yaşam tarzıdır. Şiddet, stratejik olarak değil ahlaki ve insani olmadığı için reddedilir. Otoritenin düşünce temelinde değişimi hedeflenir.

Kavramların birbirine girmemesi için *şiddet içermeyen direniş*, *sivil itaatsizlik* ve *pasif direniş* hareketlerini birbirlerinden ayırmak gerekir, zira *şiddet içermeyen direniş* genellikle *sivil itaatsizlik* veya

² Tarih ve sayısal bilgiler, tarihçi Kallie Szczeponski'nin www.thoughtco.com/the-british-raj-in-india-195275 url adresindeki makalesinden alınmıştır.

pasif direniş (eylemsiz direniş) ile karıştırılmaktadır. Berel Lang, *sivil itaatsizlik* (civil disobedience) ve *şiddet içermeyen direniş* (nonviolence resistance) kavramlarını şöyle açıklamaktadır: “Bir *sivil itaatsizlik* hareketinin aşağıdaki şartları karşılması gerekir: (1) hareket yasa ihlalini gerektirir, (2) hareket taammüden ifa edilir, (3) fail [hareketi ifa eden], sorumluluğunu ve yasanın öngördüğü cezalandırmayı kabul ettiğini belirtir” (1970: 156). Lang, *şiddet içermeyen direnişin* ise bu kriterleri gerektirmediğini öne sürer. Lang’a göre, *sivil itaatsizlik* bazen otoritenin uyguladığı şiddete karşı şiddet ile de karşılık verebilmekte, yani tümünden bir şiddetsizlikten arınık olamayabilmektedir (1970: 156). Lang, bu nedenle iki kavramın aynı anlamda kullanılmaması gerektiğini ileri sürer (1970: 156). *Şiddet içermeyen direniş* ile *pasif direniş* (eylemsiz direniş) arasındaki fark ise *şiddet içermeyen direnişin* proaktif ve müdahale etme özellikleri gibi kriterlere sahip olması, *pasif direnişin* ise, direnişi yapanın alternatif yaratmadan sadece zayıflığını ve güçsüzlüğünü ima edip karşıdan aman beklemesi olarak bilinmektedir.

The English Teacher 1945 yılında, Hindistan’ın bağımsızlığını elde etmesinden iki yıl önce yayınlanır. Roman, genel olarak Narayan’ın otobiyografisi olarak bilinmektedir. Ki Narayan kendisinin yazdığı *My Days* adlı otobiyografisinde; Krishna’nın hayali Malgudi kasabasında hayali bir karakter olduğunu, ancak romanın çok az da olsa kurgu içerdiğini, Krishna ile yaşadıkları deneyimlerin benzer olduğunu anlatarak romanın büyük oranda kendi yaşamından esinlendiğini belirtir (Narayan, 2012: 150). Romanın büyük oranda Narayan’ın yaşamından kesitler vermesi aslında bu makalenin altını çizmek istediği noktalar ile de örtüşmektedir. Zira makale postkolonyal bir okuma ile roman kahramanı Krishna’nın, dolayısıyla Narayan’ın İngiliz sömürüsüne karşı durduğu yeri ve bir yazar olarak bu sömürüye nasıl bir tavır takındığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu şekilde belki de kadim bir geçmişi olan ve zamanın şartlarında dünyanın ihracat potansiyelinin önemli bir kısmına sahip olan 200 milyon nüfuslu bir devletin, 16 milyon nüfuslu ve hem ekonomik hem de kültürel olarak daha eksik ve de dünyanın neredeyse öbür ucundaki başka bir devlet tarafından nasıl sömürgeleştirildiği sorusuna bir yanıt bulunabilir.

The English Teacher adlı romanın yazarı Narayan’ın ülkesi Hindistan’ın, İngiliz sömürüsüne karşı Mahatma Gandhi’nin *Satyagraha*³ olarak adlandırdığı *şiddet içermeyen bir direniş* tarzı ile bağımsızlığını kazandığı kabul görmektedir. Türkçeye ‘hakikatte ısrar’ veya ‘*hakikat kararlılığı*’ olarak çevrilebilen *Satyagraha* baskı, zulüm ve kötülüğe karşı şiddete başvurmadan korkusuzca direnmeyi içerir. Fakat bu felsefe hem *sivil itaatsizlik* (pragmatik olduğu için) hem de *pasif direniş* (zayıfın, güçsüzün başvurduğu direniş olduğu için) hareketlerinden farklıdır. Gandhi, ilk zamanlarda sömürüye karşı verdiği mücadelenin *pasif direniş* olarak adlandırılmış olsa da, *Satyagraha* felsefesi ile gösterilen direnişin *pasif direniş* olmadığını, çünkü *pasif direnişte* direnişi gösterenin direniş aracı olarak sadece zayıflığını-güçsüzlüğünü; deyim yerindeyse, garibanlığını kullandığını ileri sürer (1920: 350).

Romanın olay örgüsünden kısaca söz açmak gerekirse; roman kahramanı Krishna sömürge yönetimin atadığı ve İngiliz dili ve kültürü konusunda çok hassas olan bir İngiliz tarafından yönetilen bir okulda ayda 100 rupi maaş alan bir İngilizce öğretmenidir. Yaptığı işten çok memnun olmasa da, yaşamının bir ineğin yaşamından daha monoton ve verimsiz olduğunu düşünse de (1980: 5), aldığı maaş ile eşi Susila ve kızı Leela ile mutlu bir yaşam sürdürmeye çalışmaktadır. Hint gelenek ve göreneklerine bağlı olan Krishna, karısı ve kızı ile yeni bir ev alma sürecindeyken karısı hastalanır. Önceleri geçici bir hastalık olduğu düşünülse bile, hastalığın tifo olduğu anlaşıldıktan bir süre sonra Susila ölür. Eşinin ölümü üzerine intihar etmeyi düşünecek kadar tüm dünyası kararlı Krishna, kızının sorumluluğunu üstlenmesi gerektiği düşüncesi ile intihar teşebbüsünden vazgeçer. Izdıraplı ve zorlu bir sürece girmiştir artık Krishna. Bir yandan çok sevdiği eşine duyduğu özlem, bir yandan henüz anaokuluna giden kızının sorumluluğu, öte yandan ülkesini hem ekonomik hem de kültürel açılarından sömürmekte olan bir devletin okulunda öğrettikleri ile genç Hintli öğrencilerin birer sömürü nesnesi haline getirilmesine katkı sağlama düşünceleri içinde oradan oraya savrulan Krishna, bir yabancıdan eşi Susila’nın bir süredir onunla temas kurmaya çalıştığını ve onunla konuşmak istediğini belirten bir mektup alır. Duyduğu haber ile heyecanlanan Krishna, mektubu gönderen yabancıнын bir medyum olduğunu öğrendikten sonra bu medyum aracılığı ile eşinin ruhu ile sohbetlere başlar. Bu arada kızının gittiği ana okulda öğrencilere kendine has metotları ile ahlaki değerler

³ Satyagraha, sanskritçe kökenli olup satya (gerçek) ve agraha (kararlılık) kelimelerinden türemiştir. Gandhi, Güney Afrika’da iken otoriteye karşı Thoreau’nun “sivil itaatsizlik” terimi çerçevesinde direniş gösterdiğini, Hindistan’ın bağımsızlığı için verdiği mücadeleyi ise sivil itaatsizlik teriminden farklı ve daha kapsamlı olan Satyagraha ruhu ile verdiğini açıklar (Gandhi, 1920: 206)

kazandırmayı hedefleyen çalışkan, bilgin ve işini yapmayı çok seven bir anaokulu müdürü ile de tanışıp içinde buldukları durumlar ile ilgili derin ve sorgulayıcı sohbetlere de katılır. Anaokulu müdürü ile sık sık buluşmaya başladıktan kısa bir süre sonra çalıştığı okulun müdürüne gerekçelerini belirten bir mektup yazarak oradan istifa edip daha az ücret ile anlaştığı anaokulunda göreve başlar. Medyum ve anaokulu müdürü ile yaptığı sohbetler sayesinde düşünsel olarak cismani dünyadan ruhani dünyaya geçişler yapmayı öğrenen Krishna, medyuma gereksinim duymadan eşi ile doğrudan iletişim kurup konuşmaya başlar.

The English Teacher adlı roman, İngiliz sömürsü altındaki Hindistan'ın Malgudi⁴ kasabasında bir İngiliz müdür tarafından yönetilen Albert Mission College adlı okulda İngilizce öğretmenliği yapan Krishna'nın kendisine, mesleğine, ailesine, toplumuna, eğitime, kültüre, sevgiye ve sömürge anlayışa bakışını işlemektedir. Roman, okuyucu üzerinde ilk etapta romandaki kurgunun önemli bir kısmının Krishna ve karısı Susila'nın aşkı üzerine kurulu olduğu izlenimi yaratsa da, alt metinde Krishna'nın mutsuzluğunun önemli bir nedeninin de Krishna'nın sömürgeci bir kültürün dayattığı eğitimle kültürleşmiş nesilden biri olarak aydınlanması (epiphany) ve fakat aynı sömürge dayatma ile bu kez kendi kültürdaşlarını eğitmesinin ona powerlessness⁵ formunda yüklediği yabancılaşma hissi olduğu ileri sürülebilir. Ülkesini sömürgeleştirilenlerin kontrolündeki bir okulda eğitim alan Hintli öğrencilere sömürgecinin dili ile sömürgecinin edebiyat ve kültürünü öğretmektir Krishna'yı yabancılaştırıp mutsuz eden. Romanın hemen başlarında, Mr Brown'ın bir öğrenci tarafından yanlış telaffuz edilen bir kelime üzerine duyduğu rahatsızlığı dile getirirken takındığı ciddiyet ve İngilizcenin önemi hakkında yaptığı konuşma ve yine aynı okulda çalışan başka bir Hintli hocanın Mr Brown'a destek vermesinden rahatsız olan Krishna, Hintli hoca ile yürürken yolda bu rahatsızlığını şöyle dile getirir:

Bay Gajapathy, bu dünyada [İngilizce bir kelimedeki] sesli bir harfi telaffuz edememekten daha kötü günahlar var... Dürüst olalım. Mr Brown'a, Hindistan'da konuşulan 200 dilden herhangi birisi ile 'Kedi, fareyi kovalar' cümlesini söyleyebilip söyleyemeyeceğini sor. Mr Brown otuz yıldır Hindistan'da yaşıyor (Narayan, 1980: 6).

Bu söylem Krishna'nın iki kültür arasındaki etkileşimin sömürgeci kültür lehine geliştiği düşüncesinde olduğunu göstermektedir. Krishna, okulda verilen İngilizce eğitiminin gereğinden fazla kurallar üzerine kurulu olduğunu, yani prescriptive temellere dayandığını, bu işi yapmasının altında yatan nedenin İngilizlere veya Shakespeare'e duyduğu sevgi değil, kendini düşündüğü için yaptığını, aynı maaşı tespah tanelerini dizmek veya kâğıt yırtma işi için de verseler aynı şevkle işleri yapacağını belirtir (Narayan, 1980: 7). Bu düşünce ile Krishna'nın İngiliz sömürsünün farkında olduğu anlaşılmaktadır. Krishna, sömürü kültürüne karşı olumlu hisler taşımamakta, verilen eğitimin öğrencilerin bilişsel kapasitelerini geliştirmekten uzak olan anlamsız kurallar olduğunu düşünmekte ve bu durum onu mesleğinden soğutmaktadır. Fakat Krishna tüm bunlara rağmen ilk başlarda pragmatik davranıp yine de mesleğini sürdürmekte ve sömürünün üç temel aracından ikisi olan 'eğitim' ve 'dil' ile sömürünün sürdürülmesinde önemli bir görevi yerine getirmektedir. Krishna'nın bu tavrı, Krishna'nın İngiliz sömürsüne karşı, Schock'un 198 sivil direniş türü içinde 136. sırada gösterdiği 'gizli itaatsizlik' (disguised disobedience) tarzında bir direniş içinde olduğunun bir göstergesi olarak ileri sürülebilir. Başka bir deyişle, Krishna kendi öznel durumu içerisinde pragmatik şiddetsizlik (pragmatic nonviolence) tarzında bir direnç göstermektedir. Yani, verilen eğitimin sömürünün devam etmesini sağlamaktan başka bir amaç gütmemediğini fark etmekle birlikte, o an için kendisi ve ailesinin geçimini sağlayacak başka bir olanağı olmadığını düşündüğü için işi sürdürmektedir. Romanda iki farklı eğitim sistemi kurgulanmış. Biri, sömürü yönetimini temsil eden bir İngiliz tarafından idare edilen ve her türlü olanağa sahip olan bir kolej, öteki ise ailesini ihmal edecek kadar kendini çocukların eğitimine adanmış Hintli bir müdür tarafından yönetilen imkânları kısıtlı bir okul. Böylesi bir kurgu, aslında Narayan'ın da sömürü yönetimi tarafından yaldızlanarak verilen eğitimin öğrenciler üzerinde bilişsel bir çıktı yaratmadığı, aksine onları 'moronlaştırdığı' düşüncesinde olduğunun bir belirtisi olarak kabul edilebilir. Keza, romanın hemen başında okuyucuya iki dünya sunuluyor. Biri, öznel veya eksik de olsa gelenek ve görenekler üzerinden mitlere de dayalı bir kültürü barındıran dünya, diğeri ise bu öznellik ve eksiklikten yararlanıp toplumsal iktisadin kontrolünü ele geçirmiş kuralcı ve materyalist bir

⁴ Narayan'ın çoğu romanında olayların geçtiği yer (setting) olarak seçtiği hayali (kurgusal) kasaba.

⁵ Melvin Seeman'ın kavramsallaştırdığı beş yabancılaşma türünden biri olan *Powerlessness*, Seeman'a göre, bireyin ne yaparsa yapsın sonucu kendi beklentilerine göre değiştirememeye duygusuna kapılıp pasifleşmesi ve durumdan uzaklaşmasıdır (1959: 784).

dünya. Krishna, eşi ve çocuğuyla kendi kültürleri içinde, yani birinci dünyada yer edinmeye çalışmakta fakat yer edinip yaşamını sürdürebilmek için benimsemediği ikinci dünyayı temsil edenlerin kontrolündeki okulda çalışmak zorunda bulunmaktadır. Bir tarafta eşi ve kızını elverişli şartlar içinde yaşatma arzusu, öte tarafta sömürünün ömrünü uzatmak için kendilerini kültür ve yaşam biçimlerinden koparmaya çalışan bir makinede bir dış olmanın yüklediği suçluluk duygusu. Krishna, kendi gerçeğinin farkındadır. Benimsediği kültür; gelenek, görenek ve mitlerle bezeli olmasına rağmen yine de bir nativist⁶ gibi kendi kültürünü istemektedir. İşte tam da bunu isterken onu sömüren kültürün sömürebilmesinin altındaki gerçeği ya görememekte ya da powerlessness tarzında bir yabancılaşma duygusu ile atalet içinde bu gerçeği görmezden gelmeyi yeğlemektedir. Yani Krishna, kurgunun başlarında, sömürgeleşmenin nesnel bir yaklaşımla zamanın ruhuna uygun şekilde gereken yerde gereken adımı atamamanın sonucu olduğunu görememektedir. Ashcroft ve diğerleri nativist yaklaşım ve politikaları savunanların asla baskın ve sömürgeci kültürün tahakkümüne hepten karşı koyamayacağını, çünkü onların tanımladıkları kültürün durağan ve ilerleme göstermeyen bir kültür olduğunu ileri sürerler (2007: 54). Yani zamanın ruhuna göre ilerleme gösteremeyen kültürel kodlar anın gerektirdiklerine cevap veremedikleri için sömürüye karşı savunmasızdırlar. Mr Brown'ın öğrencilerden birinin 'honour' kelimesindeki 'u' harfini unutması karşısındaki tavrını anlayamamasıdır Krishna'yı sömürge durumuna düşüren. Mr Brown, mevcut konumuna zamanın ruhunun önüne koyduğu gerçekler üzerinden hareket ettiği için, o gerçekleri görmezden gelip ataletle kapılmadığı için gelmiştir.

Makalenin giriş kısmında belirtildiği gibi; yayılmak, büyümek, tahakküm ve kontrol altına almak belli bir ırka, belli bir coğrafyaya veya kıtaya, belli bir döneme veya belli bir dine özgü bir güdü değildir. Bu güdü bütün canlılarda vardır. Gereken yer ve zamanda zamanın ruhuna uygun hareket edenler iktisadi, sosyal, kültürel, siyasal olarak ilerleme kaydederler, yani Foucault'un tanımladığı gücü⁷ (ilişkiler ağı) elde ederler. İnsanlık tarihine bakıldığında, bu gücü veya ilişkiler ağını hangi kişi, kurum, örgüt, devlet, kısaca hangi oluşum elde etmişse, o gücü diğerleri üzerinde bir tahakküm, kontrol ve sömürü aracı olarak kullandığı güçlü bir şekilde ileri sürülebilir. Coğrafi keşiflerden beri bu ilişkiler ağını (iktisadi, idari, sosyal bilimler, fen bilimleri, teknoloji, tıp vb. tüm disiplinler) örmeye devam eden bir toplumun bireyi olduğu içindir Mr Brown'a unutulmuş bir tek harf için o kadar enerji sarf ettiren. Krishna, içinde bulunduğu olumsuzluğun bir nedeninin de İngilizlerin yürütmekte olduğu eğitim sistemi olduğunu farkındadır. Şöyle der: "Bu eğitim bizi moronlara indirgedi. Biz kendi öz kültürümüze yabancılaştık ve artıkları ile beslendiğimiz başka kültürün takipçileri olduk.,," (Narayan. 1980: 178). Sonraki sayfada ise şu cümleyi sarf eder: "Bu sisteme karşıyım, bizi kültürel olarak moronlaştıran, sadece iş yerleriniz ve yönettiğiniz devlet dairelerinde becerikli memurlar haline getiren bir eğitim sisteminin tüm yöntem ve yaklaşımlarına karşıyım" (1980: 179). Krishna, eğitim sisteminin bir sömürü aracı olarak kullanıldığının farkında, verdikleri eğitimin Hintli çocukların bilişsel düzeyinin geliştirilmesi amacıyla yapılandırılmadığının da farkında, bu sistemin bir bileşeni olduğunun da farkında, bu durumdan nasıl çıkılması gerektiğini de bilmekte, fakat nedense sadece şikayet etmekle yetinmektedir. Yani, zayıfın, güçsüzün başvurduğu ve atalet içinde serzeniş yapmaktan başka da bir devinim içermeyen pasif direnişi benimsemektedir. Bu da, Krishna'nın da onları bu duruma düşüren ataları gibi gereken yerde gereken adımı atamadığının, belki de powerlessness tarzında yaşadığı yabancılaşma duygusunun verdiği huzursuzluğu dindirmek için çıktısı olmayacak bir karşı duruş sergilediğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Başlarda benimsediği bu davranış Gandhi'nin benimsediği *Satyagraha* felsefesinden çok farklıdır. Oysa Narayan'ın romanı yazdığı zamanlarda, Gandhi yeteri kadar insanla ve yeteri kadar zaman içinde sergilediği direnişle Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasına çok yakın idi. Fakat Krishna'nın çizdiği profil kurgunun belli bir yerinden sonra değişmeye başlar. Krishna, gereken yer ve zamanda olmasa da sömürü aracı olarak kullanıldığını düşündüğü okuldan istifa ederek kendini çocukların eğitimine adanmış Hint asıllı Schoolmaster'ın okulunda çalışmaya başlar. Krishna'nın bu davranışı, Gene Sharp'ın 198 pasif direniş çeşidinden 'sömürünün aracı kabul edilen kurumlardan çekilme' (Withdrawal from social institutions) olarak nitelendirilebilir. Sömürünün bir dışlisi olma duygusunun yüklediği huzursuzluğu yok etmek için ayda 100 rupi veren bir

⁶ Nativisim, sömürgeleştirilmiş bir toplumun sömürgeleştirilmeden önce sahip olduğu kendine has yerli yaşam pratikleri ve kültürel kodlarına dönmeyi arzu etmeyi ifade eden bir terimdir. Nativistler, sömürgeci kültürün etkisinden kurtulmak için sömürge öncesi tedavülde olan yaşam kodlarına geri dönmeyi gerektirdiğini savunurlar. (Ashcroft, B. vd, 2007: 143).

⁷ Foucault, güç ilişkilerinden bahsederken, gücün sahip olunabilecek somut bir varlık olmadığını, belirli reaksiyonel fiiliyetler ile oluşan bir eylem olduğunu, bir başka deyimle bir varlıktan daha ziyade deveren eden, tedavül olan, ağ benzeri bir stratejiler silsilesi olduğunu belirtir (1980: 97-99).

okulda çalışmayı reddedip daha huzurlu olacağını düşündüğü için ayda 25 rupi veren bir okulda çalışmayı yeğlemek de şiddet içermeyen bir pasif direniş olarak düşünülebilir. Gerçi maddi açıdan yaptığı fedakârlığın milli bir amaca dayanmadığını, kendini düşündüğü için, iç huzuru bulmak için yaptığını (1980: 183) belirtse de, onu huzursuz eden faktörün sömürgeci eğitim sisteminin öğrencileri moronlaştırmaktan başka bir işlevinin olmadığı düşüncesidir. Bu sürecin bir dışlisi olmayı bıraktığı için, yani Gene Sharp'ın tüm (198) şiddet içermeyen direniş hareketlerini kategorize ettiği üç ana başlıktan “(b) sosyal-ekonomik-siyasi sivil itaatsizlik ve işbirliği yapmama” eylemini gerçekleştirdiği için huzurludur. Sömürülen toplumun bireyleri sömürgecilerle işbirliği yapmadığı sürece, sömürgeci sömürüyü uzun süreli sürdüremez, çünkü sömürü maliyeti artar. Sharp'ın öne sürdüğü gibi siyasi [sömürgeci] güç itaat ile var olur, hükmedenler [sömürülenler] hükümlerini [sömürülerini] onlara sunulan itaat oranında sürdürebilirler (1973: 16).

Krishna sömüren ve sömürülen kültürler arasında kalan çoğu birey gibi önce her iki kültürü karşılaştırmaya sonra da her iki kültürün etkileşimi ile doğal bir süreç içerisinde oluşan *nativizm* ve *appropriation*⁸ uçları arasında bir yer edinmeye çalışmaktadır. Her ne kadar ortada (hibrid) görünüyorsa da davranmaya çalışsa da nativizme doğru daha fazla meyilli olduğu görülmektedir. Örneğin, eşinin hastalanmasının ilk evrelerinde eşini doktora göstermeden, muayene ettirmeden doktora durumu anlatması (Narayan, 1980: 73), kayın validesinin yönlendirmesiyle nazar bozan bir hocaya göstermesi (Narayan, 1980: 84), eşini muayene etmeye geldiğinde doktorun nazar bozmaya gelen hocayı görmesinden utanması (Narayan, 1980: 85) gibi sahneler Krishna'nın benimsemese de yerli kültüre dayalı davranış kodlarını reddetmediğinin belirtileri olarak algılanabilir. Okuyucu, Krishna'yı Krishna'nın ağzından tanımaktadır. Daha birinci sayfadan itibaren Krishna'nın otuzuna yaklaşmakta olan ve yaptığı işten memnun olmayan bir öğretmen olduğunu anlamaktadır. “Otuzuna merdiven dayayan birinin yiyen, çalışan, konuşan bir inek gibi yaşamaktan vazgeçmesi gerektiği duygusu üstüme üstüme geliyordu... Geride bir şeylerin eksik olduğu duygusu vardı hep (Narayan, 1980, s. 1). Bir zamanlar öğrencisi olduğu bu okulda ancak otuzlarına gelmiş bir öğretmen olarak çalışmaya başladıktan sonra verilen eğitimin öğrencilerin bilişsel düzeylerini geliştirmeyi değil de onları aptallaştırmayı hedefleyen bir eğitim müfredatı ile şekillendiğini ve öğrencilerin sadece itaat etmeyi öğreten bu aptallaştırıcı müfredat ile kültürlendiklerini görmesidir onu eksik bırakan. Krishna'yı rahatsız eden, ne bir akrabalık ne de velayet hakkına sahip olan idareci ve öğretmenlerin koydukları kurallara öğrencileri itaat etmeye zorlamalarıdır (Narayan, 1980: 9). Özellikle de Hindistan'da bu kadar dil çeşitliliği varken, öğrencilerin bir sömürge aracı olarak kullanılan İngiliz dilini ana dilleri gibi öğrenmeye zorlanmaları mantıksız gelmektedir. Yani Krishna, ancak otuzuna merdiven dayadıktan sonra sömürü düzeninin nasıl işlediğinin farkına varabilmekte, bu da onu mutsuz etmektedir. Sömürge sonrası dönemde sömüren ve sömürülen arasında vuku bulan ilişkileri inceleyen yazar, akademisyen ve entelektüeller genelde dilin, özellikle de İngiliz dilinin ve edebiyatının çok etkin bir sömürü aracı olarak işlev gördüğünü ileri sürerler. Bunu en radikal şekilde dile getiren Ngũgĩ Wa Thiong'o dur. Thiong'o bunu sadece dile getirmekle kalmaz, zihinlerinin de bu dille sömürgeleştirilmiş olduğunu, bu sömürüden kurtulmak için İngilizcenin her alanda tamamen terkedilmesi gerektiğini savunmuştur (1986: 12). Romandaki olay örgüsüne bakıldığında, Narayan'ın da İngilizcenin bir sömürü aracı olarak kullanıldığı düşüncesinde olduğu görülmektedir. Ancak Narayan, İngiliz dilini ve edebiyatını reddetmemektedir. Bunların Hindistan'da bulunan okullardaki işleyiş yaklaşımını reddetmektedir, yani müfredat planını reddetmektedir. Romanın adından da anlaşılabilir gibi, roman kahramanı hem alt metinlerde hem de olay örgüsüne serpiştirilen diyaloglarda genel olarak İngilizcenin katı kurallar içerisinde öğretilmesinin altındaki asıl niyetin yeni nesilleri itaat etmeye koşullamak olduğunu bazen ima bazen de açıkça dile getirmektedir. Krishna, okuyucunun karşısına aydınlanma (epiphany) sürecinin başında biri olarak çıkmaktadır. Bu aydınlanma sürecinin henüz başlarındaiken, ailevi, maddi, kişisel vb. bazı çekincelerle istemese de üst yapısı oluşmuş bu sömürü düzeninin bir parçası olmaya devam eden Krishna'nın, olaylar geliştikçe ve özellikle de eşinin ölümünün ardından o ana kadar powerlessness formunda yaşadığı sıkıntılara direnç ile karşı koymaya başladığı görülmektedir. Örneğin, artık öğrencilere, öğrendikleri bilginin bir çöp kadar değerinin olmadığını, bu bilgileri veren öğretmenlerin de ücretli uşaklar olduklarını dile getirmeye başlar (1980, s. 150). Romanın olay örgüsünün başında karşımıza sivil direnişin *pragmatik şiddetsizlik* versiyonu

⁸ Appropriation kelime anlamıyla ‘kendine mal etme’, ‘temellük’ anlamındadır. Postkolonyal (sömürge sonrası) literatürde ise; sömürgeleştirilmiş toplumların kendi sosyal ve kültürel kimliklerini [taleplerini] ifade etmede yararlı gördükleri sömürgeci kültüre ait kültürel kodları kendilerine mal etmesidir. Bu kültürel kodlar, dil, yazın türü, film, tiyatro, rasyonalizm, mantık, çözümleme gibi düşünce biçimleri vb. olabilir. (Ashcroft, vd., 2007: 15).

ile çıkan Krishna, olaylar ilerledikçe yavaş yavaş Gandhi'nin yürüttüğü *ilkeli şiddetsizliği* benimseyen biri olarak çıkmaktadır. Krishna'nın davranışlarından hareketle, Narayan'ın da dil ve eğitime bakış açısını çıkarsayabiliriz. Narayan da sömürge dönemde yürürlükte olan İngiliz eğitim sisteminin bir ürünüdür. Hint toplumunu sömürü altında tutmayı önceleyen bir sistemin genç nesilleri uyuşturmaktan başka bir amaç gütmeyeceğinin farkındadır. Narayan, otuz yıldan fazla bir süredir Hindistan'da İngiliz dilini öğreten ve Hindistan'da konuşulan dillerden tek kelime öğrenmek için hiçbir çaba harcamayan bir zihniyetin karşılıklı kültür alışverişi peşinde olmadığını geç de olsa farkına varmıştır. Bu farkındalığı Krishna karakteri üzerinden kurgulayıp okuyucunun dikkatini sömürü düzeninin devam etmesinden başka bir işlevi olmayan mevcut eğitim sistemine odaklamaya çalışmaktadır. Narayan'ın, çizdiği Krishna karakteri ile İngiliz dili ve kültürünün niteliklerini veya Batı kültür değerlerini yok saymadığı, bunların materyalist bir anlayışla dayatılmasına karşı çıktığı görülmektedir. Krishna'nın ayda yüz rupi maaş ödeyen bir eğitim kurumundan ayrılıp ayda yirmi beş rupi ödeyen başka bir eğitim kurumunu tercih etmesi de bu çerçevede değerlendirilebilir.

Sonuç

Hem tek tek bireyler hem de bu bireylerin çeşitli aidiyet ve çıkarlar etrafında ortaklaşarak kurdukları toplumsal oluşumlar arasında devam eden tahakküm kurma mücadelesinin tarihin hiç bir evresinde durmadığı bir gerçektir. Bu tahakküm kurma mücadelesinde kim zamanın ruhuna (zeitgeist) uygun hareket etmişse sömüren olmuş, bu ruha uygun hareket etmeyen de sömürü nesnesi olmaktan kurtulamamıştır. İster sömüren ister sömürülen açısından bakılsın gereken yerde gereken adımın atılmasıyla güç devşirilmekte ve o güç karşıtın aleyhine işlemektedir. Diyalektik gereği sömüren ve sömürülen arasında süregelen bu güç mücadelesi hep devam edegelmiştir. Dünya genelindeki bu mücadelelere bakıldığında bazı yer ve durumlarda şiddet içermeyen pasif direnişler başarıya ulaşmışken, bazı yerlerde de aktif direnişlerin otoriteyi belli bir noktada uzlaşmaya zorladığı görülmektedir. Fakat burada altı çizilmesi gereken nokta şudur ki; sömürüye karşı verilen mücadele ister pasif ister aktif, ister pragmatik ister ilkeli olsun direnişin barındırdığı güç ile (yeteri kadar zaman, yeteri kadar insan) paralel bir başarı elde edebildiğidir. Bireyler, ait oldukları toplum veya farklı toplumlardan gelenler tarafından baskı ve tahakküme maruz kalıp dayatılan yaşam biçimlerini içselleştiremediklerinde, aynı zamanda karşı koyacak araçlara da sahip olamadıklarının farkına vardıklarında, powerlessness (güçsüzlük) formunda yabancılaşma yaşarlar. Bu aşamada kimileri güçsüzlükten kaynaklı devinim içermeyen pasif ve teslimiyetçi bir tutum içine girerken, kimileri de ya şiddet içeren pragmatik tutum, ya sivil itaatsizlik ya da Gandhi ile özdeşleşen *Satyagraha* tarzı şiddet içermeyen ilkeli tutumu benimser.

Krishna, hem İngilizler tarafından sömürüldüklerinin farkında hem de yaptığı iş ile sömürünün üç temel aracından ikisi olan 'eğitim' ve 'dil' araçlarını kullanarak bir şekilde sömürünün devam etmesine katkı sunduğunun farkındadır. Bu farkındalığa rağmen ilk başlarda, elinden bir şey gelemediğini düşündüğü ve olumsuz durumun ortadan kalkmasını sağlayacak araçlarla sonuca etki yapamadığına kanaat getirdiği için kendini güçsüz ve etkisiz olarak düşünmekte, gerekeni yapamamaktadır. Başka bir deyişle, Krishna'nın romanın başlarındaki davranışları, sömürgeci otoritenin sömürülen kültüre ustaca dayattığı kodlar ile boğuşan zayıf, güçsüz ve yabancılaşmış, teslim olmuş bir karakterin pasif direnişi olarak değerlendirilebilir. Krishna, powerlessness duygusunun yüklediği huzursuzluğu gidermenin çaresini teslimiyet olarak nitelenebilecek davranışı benimsemeye aramaktadır. Fakat kurgudaki olaylar geliştikçe, yani çok sevdiği eşini kaybetmesi, idealist bir şekilde tüm enerjisini eğittiği öğrencilere adayan bir öğretmenle ve ölmüş eşinin ruhu ile iletişim kurmasını sağlayan bir medyum ile tanışması gibi gelişmeler Krishna'nın davranışlarında değişime yol açarak Krishna'yı sömürü karşısındaki pragmatik tutumdan ilkeli bir tutuma doğru yönlendirir. Başka bir deyişle, Krishna 'alienation as surrender' durumundan 'alienation as seperation' durumuna geçerek sömürü karşısındaki tutumunu da, yani direniş tarzını da değiştirir. Krishna geç de olsa, hiçbir şiddete başvurmada, eğitimi bir sömürü aracı olarak kullanmaktan başka bir amaç gütmeyen bir kurumun verdiği ücretin dörtte birini veren başka bir kuruma geçerek Gandhi'nin Satyagraha felsefesine doğru ilerleme kaydetmiştir. Güçsüzlüğü ve ataleti barındıran pragmatik-pasif direnişten, ahlaki prensiplere dayalı, kararlı, şiddet içermeyen bir direnişe geçmiştir. Krishna'yı hem kendine hem de kültürüne yabancılaşma ve uzaklaşma duygusundan kurtaran bu tutumu olmuştur. Sonuç olarak, Narayan'ın da

Krishna karakteri ile, gerektiği kadar insan ve gerektiği kadar süre ile gerçekleştiğinde Gandhi'nin şahsında somutlaşan bu direniş tarzı (Satyagraha) ile sömürünün önemli ölçüde önüne geçilebileceği düşüncesinde olduğu ileri sürülebilir.

Kaynakça

- Ashcroft B., Griffiths G. and Tiffin H. (2007). *Key Concept in Post-colonial Studies*. 2nd ed., New York: Taylor & Francis e-Library.
- Bulhan, H. A. (2015). Stages of Colonialism in Africa: From Occupation of Land to Occupation of Being. *Journal of Social and Political Psychology*, 2015, Vol. 3(1), pp. 239–256, doi:10.5964/jspp.v3i1.143.
- Foucault, M. (1980), *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*, Ed. Colin Gordon. New York, Pantheon Books.
- Gandhi, M. K. (1920) *The Collected Works of Mahatma Gandhi* vol. 19.
- Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, New York: International Publishers.
- Heywood, A. (1994) *Political Ideas and Concepts: An Introduction*, London: Macmillan.
- Laycock, S. (2012). *All the Countries We've Ever Invaded: And the Few We Never Got Round To*. Stroud: History Press.
- Narayan, R. K. (1980). *The English Teacher*. Chicago: The UCP.
- Narayan, R.K. (2012). *My Days: Amemoir*. S.A: Pan Mcmillan.
- Özcan, A. (Ed.). (2014). *Sömürgecilik Tarihi (Afrika-Asya)*. Eskişehir: AÜY.
- Lang, B. (1970). Civil Disobedience and Nonviolence: A Distinction with a Difference. *Ethics*, Vol:80, No:2, pp. 156-159. Doi: 10.1086/291763. Url: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/291763>.
- Patnaik, U. (2017). 'Revisiting the "Drain", or Transfer from India to Britain in the Context of Global Diffusion of Capitalism' in Shubhra Chakrabarti and Utsa Patnaik (eds.) *Agrarian and Other Histories: Essays for Binay Bhushan Chaudhuri*. Tulika Books: New Delhi.
- Randle, M. (1994). *Sivil Resistance*. Roermond: Fontana Press.
- Seeman, M. (1959). On The Meaning of Alienation. *American Sociological Review*, Vol. 24, No: 6, pp. 783-791. Published by: American Sociological Association.
- Schock, K. (2015). *Civil Resistance Today*. Cambridge: Polity Press.
- Sharp, G. (1973). *The Politics of Nonviolent Action: Part One: Power and Struggle*. Boston: Porter Sargent Publishers.
- Szczepanski, K. (2019, Jan 14). *How British Rule of India Came About-and How It Ended*. (ThoughtCo). URL: www.thoughtco.com/the-british-raj-in-india-195275. Alıntılama Tarihi: 23 Temmuz 2019.
- Taş, M. R. (2011) Alienation, Naipaul and Mr. Biswas. *International Journal of Humanities and Social Science*. Vol. 1 No. 11, Special Issue – August 2011.
- Thiong'o, N. W.. (1986). *Decolonising the Mind: The politics of language in African literature*. London: Heinemann.

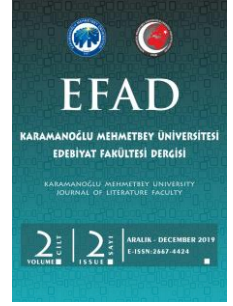

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 14 Aralık 2019

Kabul Tarihi: 26 Aralık 2019

Atıf Künyesi: Turna, M. (2019). “Ömer Seyfettin’in Hikâyelerinde Sosyal Meselelere Yöneltilen Dikkat”.
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2 (2), 276-289.

ÖMER SEYFETTİN’İN HİKÂYELERİNDE SOSYAL MESELELERE YÖNELTİLEN DİKKAT

Murat TURNA*

Öz

Ömer Seyfettin 1884 – 1920 seneleri arasında yaşamıştır. Bu seneler Osmanlı Devleti’nin siyasi, askerî, iktisadi, sosyal buhranlarla çalkalandığı; gücünü büyük oranda yitirdiği ancak hâlen hüküm sürdüğü bir döneme denk gelir. Ömer Seyfettin, asli mesleği askerlik olan bir sanatçıdır. Faal askerlik hayatı sona erdiğinde ise vefatına kadar öğretmenlik yapmıştır. Toplum hayatıyla yakından ilgili bu iki vazifeyi icra ederken yaptığı gözlemlerin hikâyelerine aksetmesi, onun eserlerini daha nitelikli ve çarpıcı kılar. Sanatçının hikâyeleri edebî ve estetik yönü kadar sosyolojik ve psikolojik cepheleri ile de değer taşır. Bu hikâyelerden, Cumhuriyet’in ilanından evvelki mevcut yapının mahiyeti, meseleleri hakkında bilgi edinmek mümkündür.

Tarihî bir dönemeç noktasında yaşamış olan sanatçının fikirlerinin olgunlaşmasında Trablusgarp’ın işgali, Balkan bozgunları, Cihan Harbi tesirli olmuştur. Türk insanına yönelen tehditlerin farkındadır. Vatan müdafaasında esir düşmüş, memleket evlatlarını okutup eğitmiş bir aydın olarak toplumun meselelerine vâkıftır. Sosyal hayatın nabzını çok iyi tutar. O, Kurtuluş Mücadelesi için kenetlenerek topyekûn harekete geçen milleti görmüş, yaşanan acı hadiselerle çare olacak yollar aramıştır. Millî hassasiyetler taşıyan biri olarak eserlerinde toplumu, onun nüvesi olan insanı ele almış ve boğuşulan sorunlar için fikirler ileri sürmüştür. Bu bakımdan Ömer Seyfettin’in hikâyeleri, Türk toplumunun tarihî öneme sahip bir devrine ışık tutmayı sağlar.

Makalede, yazarın hikâyelerinde işlediği sosyal meselelerin neler olduğu tespit edilerek, kısmen sunulmuş olan çözüm önerilerine dikkat çekilecektir. Hikâyelerin büyük oranda gerçeklerle kurgulandığı bilirse, toplumun tam bir asır öncesinde çektiği sıkıntıları, bunların kaynaklandığı sebepleri; kısacası o dönemin şartlarını aksettirmedeki başarısı anlaşılır. Böyle bir çalışmanın geçmiş ile bugün arasında bağ kurma, meseleleri muhakeme etme, insanı ve toplumu kavrama yolunda sağladığı fayda ise edebiyat araştırmalarıyla elde edilen kazancın sadece bu sahayla sınırlanmayacağı; taşıdığı boyut zenginliğini gösterir.

Anahtar Kelimeler: Ömer Seyfettin, Hikâye, Toplum, Kimlik.

Attention To Social Issues In Ömer Seyfettin's Stories

Abstract

Ömer Seyfettin lived between 1884 and 1920. These years correspond to a period when the Ottoman Empire lost its power greatly but still reigned while it was shaken by military, economic and social turmoil. Ömer Seyfettin is an artist whose main profession is military service. When his active military service ended, he worked as a teacher until his death. His observations made while performing these two duties closely related to the life of society, make his works more qualified and striking. The stories of the artist are worth not only with their literary and aesthetic aspects but also with their sociological and

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Konya/Türkiye, E-Posta: mturna@edu.tr,
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1413-6246>.

psychological aspects. It is possible to obtain information about the nature and issues of the existing structure before the proclamation of the Republic.

The occupation of Tripoli, The Balkan defeats and the World War I were influential on the maturation of the ideas of the artist who lived at a historical turning point. He is aware of the threats to Turkish people. As an intellectual who educated the country's sons in prison, he knows the issues of society. He has a finger on the pulse of social life. He saw the nation engaged in total mobilization for the War of Independence and sought ways to remedy for the bitter incidents. As one of bearing national sensitivities, his works dealt with the society and the people who are its cores, and put forward ideas for the struggling problems. In this respect Ömer Seyfettin's stories provide insight into a period of a historical importance of the Turkish society.

In this article, the social issues that the author deals with are determined and the solutions partially proposed will be highlighted. If it is known that the stories are mostly constructed with facts, the problems that the society suffered a century ago, and the reasons that stem from them; in short, its success in reflecting the conditions of that period is understood. The benefit in that such a study provides for the connection between past and present, reasoning issues and understanding of people and society cannot be attributed only to this field but also it indicates the amount of richness it carries.

Keywords: Ömer Seyfettin, Story, Society, Identity.

Giriş

Edebî eserlerdeki gerçekler, sanatçının muhayyilesinde işlenmiş, dolayısıyla kurgulanmış gerçeklerdir. Edebî eserin muhtevası, üslûbu ve sunduğu fikirler, tarihî ve sosyal bakımdan önemli ipuçları verir. Milletlerin hayatını yazıp değerlendirirken sadece resmî vesikalara sadık kalıp, onu besleyip zenginleştirecek diğer donelerden yararlanmamak, toplum hayatının tek bir rengin fonunda ve sathi olarak mütalaa edilmesine sebep olur. Dolayısıyla toplumu ve toplumla ilgili olan sahalara layıkıyla irdelemek için edebiyattan istifade edilmelidir; zira o, bu bakımdan muazzam bir birikimdir.

Mamafih edebiyat yahut genel anlamıyla sanat, belli bir özü veya bazı hakikatleri sunabilir. Bahsedilen özün veya hakikatlerin açıklanması, sanat eserinin genel doğruları yansıtmasıyla mümkündür. Sanatçı bunda muvaffak olursa, sadece gerçekliği vermekle yetinmez; tüm zamanların okuyucularına hitap ederek, klasik sayılmak için gerekli şartları da yerine getirmiş olur. (Moran, 1988, s. 28 – 29). Ömer Seyfettin'in Türk hikâyeciliğinde tuttuğu yere bu açıdan da yaklaşmak faydalı olabilir. Belli bazı gerçekleri nakletmesi itibarıyla sanatçının bir dönemin sosyal doğrultusunu sunduğu açıktır. Onun, şahıslar, vakalar ve türlü vaziyetlerle, “*tipik olan tarihî durumu*” anlattığı ve bazı yönlerden bunu somut bir hâle getirdiği ileri sürülebilir. (Moran, s. 48). Bu vesileyle belli bir sosyal gerçeklik de sanat perdesine dökülür.

Bu çerçevede Ömer Seyfettin'in hikâyeleri önem arz eder; zira onun hikâyeleri, yaşadığı o kritik dönemde, kurumları ve işleyişi ile devleti; fertleri ve sosyal ilişkileri ile milleti aksettirir. Tecrübe, gözlem ve kanaatlerini hikâyelerine aktarmış olan sanatçı, tarihe ve topluma dair bulunduğu tespitlerle kıymetli veriler sunar. Onun hikâyelerinde toplum yalın, gerçekçi tasvirlerle anlatılır. Bazen gördüğü çarpıklıkları tenkit ederken mübalağaya kaçıp sorunu mizahi olarak işlediği de vakidir; ancak bunu yaparken maksadı, meselede farkına vardığı eksikliği, hata ve anlayışsızlığı ön plana çıkartmaktır. İğneleyici üslubu ikaz içindir. Devletin siyasi gücünün kırıldığı ve yıkımın baş gösterdiği sıkıntılı bir dönemde yaşayan insanların sevinçleri, hüzneleri, meseleleri, arayışları onun hikâyelerinin konularıdır. Yazar bizzat cephede sıcak harp manzaralarına şahitlik etmiştir. Kayıpların topluma yaşattığı derin travmayı idrak etmiştir. Bunlar hem onun fikrî – ideolojik yönünü hem de eserlerinin içeriğini belirler. Bu hikâyeler hakikaten tarihî, sosyolojik, psikolojik yönleri itibarı ile incelemeye değerdir; çünkü bugün çok boyutlu sorunlara dönüşmüş bir takım hadiselerin kök hâline işaret eden; meseleleri halletmede kimlik, eğitim, adalet, kadın gibi anahtar kavramların manasına nüfuz etmeye çalışan bir zekânın dikkatini içerir. Ömer Seyfettin, sosyal bünyenin rahatsızlıklara karşı bağışıklığını yitirisinin hazin sonunu, sanatçı hassasiyetiyle resmederken; bir aydın olarak da durumun düzelmesi için çareler arar.

Makalede ele alınan sosyal meseleler, hikâyelerdeki görünüm sıklığına göre sıralanmıştır ve kronolojik bir düzen takip edilmiştir. Bu sayede sanatçının görüşlerinde değişme olup olmadığı yahut topluma dönük eleştirilerindeki dozun hangi düzeyde seyrettiği saptanabilir.

1. Hikâyelerde Toplumun Genel Görünümü ve Buna Getirilen Eleştiriler

Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde toplumun övgüye layık olan taraflarından ziyade sorunlu tarafları işlenir ve eserlerde toplum hayatında görülen aksaklık, zaaf veya kötülükler epey ter tutar. Bu makalede sosyal meselelerin ele alınması nedeniyle tasvir edilen toplum hayatından konuya uygun düşen ve genel görünümü bu hâliyle aksettiren belli bazı hikâyelerden kesitler verilecektir. Söz konusu kesitlerden sezdirilenler yahut metnin içinde, yazarın veya kahramanın yapmış olduğu yorumlar da eleştiri babından kabul edilmelidir.

Hikâyeciliğinin ilk safhalarına denk düşen “Primo Türk Çocuğu”nda (1911) yazar, Primo'nun bilinç akışı esnasında kendi fikirlerini belirtmekten geri durmaz. Ona göre Türkler müşterek bir amel, vicdan ve ruha sahip değildir. Rumlar “Megalo İdea”yı, Bulgarlar İstanbul'u elde etmeyi kendilerine millî bir gaye olarak seçmiştir. Yerli insan gayesizdir. Yazar hikâyede, millî bilinç eksikliğine dikkat çeker.

“Boykotaj Düşmanı” (1914) aynı eksende ele alınabilecek bir hikâyedir. Hikâyenin başkahramanı Mahmut Yüsri, içinde yaşadığı topluma yabancılaşmış biridir. O, Yunan esatirleri ve estetiğiyle mest olmuş; Türk'e, Türklüğe, Türkçe'ye karşı önyargılı bir gazeteci olarak kendi milletini hor ve hakir görür. Mahmut Yüsri, etraflıca düşünmeyen, millî kaygıları olmadan yaşayan toplumların prototip aydınıdır. Onun üzerinden, iyi yetişmeyen; ancak aydın diye bilinen kişilere, bu tarz kimseleri doğuran toplum düzenine eleştiri getirilir. “*Türklük lafını çıkaranların kafasını bir nar tanesi gibi ezivermek*” isteyen Mahmut Yüsri'nin çığ ve öfke dolu hâli düşündürücüdür.

“Hürriyet Gecesi”nde (1917), ilan edilen hürriyetin manası üzerine tam olarak fikri olmayan bir yazarı, seksenlik bir ihtiyara tenkit ettiren sanatçı; eserin sonunda, yine herhangi bir ideali olmayan aydın ve toplum konusunu işler. Hikâyeden duygusuz, idealsiz, sorunları ile yüzleşmeyen bir millet profilini çıkartmak pek de zor olmaz. Ezilmiş, kötülüklerle maruz kalma tehlikesi içinde olan bir toplum söz konusudur. Millî benliği, kimliği olmayan toplulukların diğerlerine yem olacağından dem vurulur. Aynı mesajın “Çanakkale'den Sonra” (1917) hikâyesinde verilmiş olması tesadüf değildir. Burada da bir milletin idealleri olması gerektiği anlatılır. Hikâyede geçen, “*Uyanınız! Kendinizi biliniz. Hayvanlar gibi gayesiz, teşkilâtsiz, medeniyetsiz yaşamayınız. Bir millet olunuz...*” cümleleri çarpıcıdır (Ömer Seyfettin, 2015, s. 488). Yaşı elliye yaklaşan başkahramanın önceleri hedefsiz biri iken Çanakkale zaferinden sonra hayatına ayrı bir anlam yüklemesi ve doğan kızına “Mefkûre” adını vermesi, toplumun nüvesi olan ferdin yaşadığı esaslı ruhi değişimi anlatır. Büyük yıkımların ardından gelen zafer, topluma özgüven aşılamış, moral vermiştir.

“Memlekete Mektup” (1919), toplumun genel görünümünün en teferruatlı sunulduğu hikâyedir. Bu kısa eserde, iktisadi boyutundan manevi havasına kadar İstanbul'un vaziyeti tasvir edilir. Kahraman, uzaktaki arkadaşına, başkentte olan biteni mektupla nakleder. Durum hiç de iç açıcı değildir:

“Piyasayı gezdim. Diyebilirim ki hemen hemen bütün ticaret bağları Rumların, Yahudilerin elinde... Harp zamanı kazananlar lüks içinde paralarını yemekle meşgul. Bu iktisadî hercümerçten ziyade beni meyus eden manevi perişanlık! Edebiyat bir ölünün kalbi gibi durmuş, soğumuş... İlmin namı yok. Felsefe alay! Sanat şaka.” (Ömer Seyfettin, s. 928)

Meşrutiyet ilan edilince, mevcut hâlin düzeleceği umulmasına rağmen öyle olmamıştır. Sanatçının bu meyanda dile getirdikleri, çağdaşı ve o dönemin canlı bir şahidi olan Akif'in “Safahat”ında naklettiklerini çağırıştırır. Aldırmazlık, cehalet toplumda yaygındır. Bunlar, sorunun kaynağını teşkil eder. Önce toplumun zihin yapısı değiştirilmelidir. Dolayısıyla şahıslarla, sistemle alakalı olarak yapılan tasarruflar, amaca hizmet etmemektedir.

Mektubu kaleme alan kahraman, millî hislerle doludur. Yolda rastladığı bir arkadaşı ile konuşur. Kahramanın arkadaşı Ebulfuruva, onun gibi millî hassasiyetler taşımaz hatta sosyal çalkantıların, istikrarsızlığın, memleketi hüsrana uğratan harplerin hep milliyetçiler yüzünden çıktığını düşünür. Ebulfuruva, İslâm'da milliyetçiliğin olmadığını söyleyince, kahramanla aralarında hararetle dakikalar yaşanır. Kahraman, İslam öncesi mazinin inkâr edilmeyeceği kanaatindedir. Ebulfuruva'nın, Enver ve Cemal Paşaları Türkçü kabul etmesine katılmaz. Onların İttihatçı ancak Ebulfuruva'nın sandığı gibi Türkçü olmadığını hatta Enver Paşa'nın Anadolu'ya sarf etmesi gereken miktarları Arap diyarlarında heba ettiğini

esef ederek anlatır. Bununla birlikte muhatabını ikna etmesi güçtür. Kahraman münakaşayı sürdürürken, zihninin diğer tarafıyla savunduğu kesimin fikir ve aksiyon sefaletini resmeder:

“Türk Ocağı âdeta sigara içmeye mahsus bir kulüpmüş! Gittim. Gördüm. Fikrî hayata dair bir şey yok. Hani o gazetelerde ilânlarını gördüğümüz serbest dersler, konferanslar falan hep yalan! ... İstanbul meflûç bir gölge hâlinde uzanmış! Uyuyor. Fakat baygın. Bu cesedi kımıldatacak ruh ölü... Biz Malatya’da İstanbul’u, payitahtımızı nasıl tahayyül ederdik. Sakın gelip de görmeğe kalkma. Benim gibi buhran içinde kalırsın. Bir idealistin ilk vasfı meyas olmamaktır. Hâlbuki ben bu saat meyasum. Bir haftadır kendimi öldürmeyi düşünüyorum. ...Yine işte aşağıya, Babiâli Caddesi’ne baktım. Bir uçurum gibi! Şeytan diyor ki: ‘Kaldır, şuradan kendini at!’ İrfan merkezi, hars ocağı böyle manevî bir anarşi içinde kalmış fert yaşamamalı!” (Ömer Seyfettin, s. 930 – 931)

Bu satırlar aynı zamanda, en seçkin yer olan İstanbul’un da ahvalini özetler. Eser veremeyen âlimler, tercüme düzeyinde bir kültür muhiti... Halkın hazin vaziyeti... Üst baş perişan insanların geçimden başka konuya kafasını yoramaması vs. gibi sorunlar, kahramanın ümitsizliğe gark olmasına sebep olur. Hikâyenin sonuna doğru söylenen, *“On beş sene evvel buradan aldığımız ümit, emel, ideal nuru artık sönmüş! Şimdi İstanbul taşranın nuruna muhtaç!”* sözleri ise yürek burkucudur. Her türlü imkânın had safhada olduğu başkentin düştüğü durum bu şekilde açıklanır.

“Acaba Ne İdi?” (1919) adlı hikâyede, toplumda adaletin ve faziletin çekilmesinden dem vurulur. Başkahraman Cabi Efendi uzun süren hastalığından kurtulup dışarı çıktığında toplumu gözlemler:

“Semtin namuslu, çalışkan, zeki, halûk, haysiyetli, âli mekteplerinden diploma almış kıymetli evlâtları ortada yoktu. Hangisini sorsa, ya ‘Allah rahmet eylesin, Çanakkale’de şehit düştü!’ yahut ‘Zavallı, ailesini geçindiremedi. Sattı. Savdı. Anadolu’ya hicret etti!’ yahut da ‘Verem oldu, yatıyor...’ cevabını alıyordu. Evet, tanıdığı fazilet sahipleri ya badire içinde ölmüş, ya ölmek için ocaklarını dağıtarak uzak ufuklara kaçmıştı... İktisat meydanında ‘Kap kapanın! Vur vuranın! Ar dünyası değil, kâr dünyası!’ felsefesini kendine din etmiş bir takım ne oldukları belirsiz yamyamlar türemiş, her şeyin fiyatını yüzde yüz bin fırlatarak koca bir milleti siyah bir ‘açlık, ölüm, kıtlık’ çemberi içinde inletmişlerdi. Ticaret ulu orta bir ‘ihtikâr işi’ olmuştu. Namuslu tüccarlar yavaş yavaş piyasadan çekilmişler, yapılan cinayetin dehşetini halktan daha vazih görebildikleri için bazıları köşelerinde felce uğramışlardı” (Ömer Seyfettin, s. 892 – 893).

Cihan Harbi’nin neticesi olan bu hadiseler, o devrin hakikat sahneleridir. Ehil olmayanların makamlara geldiği, toplumun hâl ve gidişatının iyiye yorumlanamayacağı bir dönem yaşanmaktadır. Cabi Efendi’nin gözlemleri, hastalıklı toplumun teşhiridir. Adeta bir “terbiyesizlik salgını” yaşanmakta; hürmet, kaideye riayet göz ardı edilmektedir. Sırf bu yüzden Cabi Efendi’nin evini تنها bir yere taşımayı düşündüğü nakledilir.

“Gizli Mabet”te (1919), değişen toplum ve değer ölçüleri bir Frenk’in ağzından dile gelir. Yabancı, Türklerin kendilerini tanımadığını, güzel ve estetik sokaklarına kıymet vermediklerini; kıymet verilmeyecek Avrupaî eserlere de sahip olmadıkları bir anlamı yüklediklerini anlatır. Taş yığını binalar, tabiatı öldüren mimari çirkinlikler estetik ve güzel kabul edilmektedir. Hayat ve zihniyette yaşanan değişim, beğeni düzeyinin sığılığı şeklinde kendini belli eder. Yazarın Frenk diyerek tarif ettiği bu kişi, dışarıdan bir göz olarak olan biteni tahlil eder.

Kısacası Ömer Seyfettin, toplumun genel kayıtsızlığına hayıflanmakta ve hikâye kahramanlarının ağzından özeleştirilerini dile getirmektedir.

2. Kimlik Meselesi ve Türklük

Daha önceleri başlamış olmasına rağmen Osmanlı Devleti’nde 1800’lerin sonlarında bariz bir hâl alan sosyal ve iktisadi çöküntü, olumsuz bir dizi gelişmeye yol açar. Aydınlarca politik hamleler ve kavramlar hararetle şekilde tartışılır. Tarihte 93 Harbi olarak bilinen ve Tuna boyları ile Kafkasya civarında cereyan eden Osmanlı – Rus mücadelesi, Osmanlı Devleti aleyhinde neticelenir. 19. asrın son çeyreğinden itibaren Osmanlı Devleti’nin gücü, dünya tarafından iyice sorgulanır. İçerde ise yönetimin siyaseti, şiddetli

biçimde tenkit edilir. Rumî takvime göre 10 Temmuz, miladi takvime göre 23 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet ile II. Abdülhamit'in 33 sene süren saltanatı ve Osmanlıcılık siyaseti artık geride kalır. Yaşanan ağır can kayıpları, göç etmek zorunda kalan yüzbinler, talan edilen topraklar, askerî ve aydın kanadın sert muhalif tavrı Osmanlıcılığın tükenişinde etkilidir. 1911 – 1912 senelerinde Trablusgarp'ın işgali ile başlayan ve 1912 – 1913'te tekrar Balkanlar'da baş gösteren harpler ise aydınlar arasında parçalanma ve yok olma kaygısının hissedilmesine yol açar.

Böylesine kritik bir dönemde yaşamış olan Ömer Seyfettin, bu kötü duruma neyin çare olabileceği üstüne düşünür. O, sosyal meseleler karşısında kayıtsız değildir. Toplumun sorunlarını eserlerine taşır. Örneğin “Hürriyet Bayrakları” (1913) adlı hikâyede, Osmanlıcılık siyasetini irdeler. Yazar farklı milliyetlerin bu siyasi prensibe riayet edemeyeceği kanaatinde; hatta daha da ileri gider ve Osmanlıcılık idealinin iflasını ispata yönelir.

Birlikte yola çıkan iki kişinin “Osmanlılık” kavramı etrafında konuştukları ve akabinde şahit oldukları trajikomik hadise, hikâyenin ana fikrini verir. Osmanlı ifadesine karşı çıkan başkahraman şunu söyler:

“Bir cinsten olmayan şeyler cem edilemez. Meselâ on kestane, sekiz armut, dokuz elma... Nasıl cem edeceksiniz. Bu mümkün değildir. Ve bu imkânsızlık nasıl riyazi ve bozulmaz bir kaide ise birbirinden tarihleri, ananeleri, meyilleri, müesseseleri, lisanları ve mefkûreleri ayrı milletleri cem edip hepsinden bir millet yapmak da o kadar imkânsızdır. Bu milletleri cem edip ‘Osmanlı’ dersiniz, yanılmış olursunuz” (Ömer Seyfettin, s. 252).

Muhatabı ise bu hükme karşıdır. Az sonra, dağ başında gördükleri bir Bulgar köyündeki kırmızılığı, 10 Temmuz'un takdisi olarak yorumlayan diğer kahraman, Abdülhamit'in gidişi olan bu tarihi kutlamak için Bulgarların kırmızı bayraklar asarak hürriyet heyecanını paylaştığını dile getirir. Hâlbuki o kırmızılık, dizilmiş kırmızı biber sıralarının oluşturduğu bir görüntüdür. Yanına vardıklarında, gerçeği anlarlar. Osmanlılıkta ısrar eden diğer kahramanın hayal kırıklığı derindir. Üstelik ‘kolay gelsin’ dediği köylüden doğru dürüst cevap alamamış, kimse ikisinin de suratlarına bile bakmamıştır.

Aynı hayal kırıklığını veren bir başka hikâye “Beyaz Lâle”dir (1914). Başkahraman Radko Balkaneski, Galatasaray Sultanîsinden mezun, Sofya Harbiyesi'ni bitirmiş Bulgar asıllı bir Osmanlı tebaasıdır. Osmanlı subayı olmakla birlikte, Büyük Bulgaristan İmparatorluğu mefkûresine sahiptir. Balkanların yaşadığı karışıklık sırasında derhâl saf değiştirerek işgalci bir komitacıya dönüşür. Serezli Türklerin işkenceyle parasını alıp onları Hristiyan yapma ve sonra katletme planları güder. Yazar, devletin kurumlarından istifade edip bu mertebeye yükselen Radko'nun şahsiyetinde, Osmanlıcılık idealinin çöküşünü vermeye çalışır. Radko aynı zamanda iflah olmaz bir Bulgar milliyetçisidir. Yabancı unsurlara karşıdır. Türklerin milliyet kavramını idrak edemediklerinden dolayı kuvvetten düşüklerini etrafındakilere açıklarken, Anadolu'nun serveti ile Balkanları imar etmenin faydasızlığının işte bu işgal vasıtasıyla anlaşılacağını ima eder.

“Primo Türk Çocuğu” (1914) hikâyesinde, Primo'nun babası Kenan Bey, fethedilen yerlerdeki insanları Osmanlı adıyla birleştirmeye çalışmanın faydasız olduğunu, Balkan isyanları ile açıklar. Kenan Bey'in emperyal olduğu hissedilen bakış açısına göre Türkleştirilmeyen unsurlar, Balkan bozgununun da sebebidir. O ayrıca Tanzimat'ın, Osmanlılık fikrini ikame etmesi sebebiyle tüm yapıya zarar verdiğine kanidir. Esasen Kenan Bey'in milliyet meselesine ilk uyanışı, hikâyenin 1911'de basılan ilk kısmında nakledilir. Ömer Seyfettin'in gözlem ve tespitleri, hâkim anlatıcının dilinden Kenan Bey'in zihnindekiler şeklinde anlatılır. Yazar, strateji bilen bir asker olarak, fikirlerini ve öngörülerini; hassasiyet sahibi bir sanatçı olarak da his ve sezgilerini bu satırlarda mezc eder:

“Bu nasıl insaniyet idi? Bu insaniyetin, vahşilikten, barbarlıktan, yamyamlıktan ne farkı vardı!.. Silahsız Afrika'yı tamamıyla zapt eden bu yırtıcı, insafsız, müthiş Avrupalılar Asya'yı da paylaşıyorlar, bu tecavüzlerine soğukkanla, ‘Şark meselesi’ diyorlardı. Milyonlarca adamı insan yerine saymıyorlar, onlara hayvanlardan daha aşağı muamele ediyorlardı... İngiltere Hindistan'ın kanını emiyor, bütün hazinelerini Avrupa'ya taşıyor, iki yüz doksan beş milyon insanı hizmetçi hayvanlar, yani at ve eşek gibi her türlü haktan mahrum, kendi hesabına çalıştırıyor. Rusya Türk yurdunu akla gelmez gaddarlıklarla çiğniyor; İngiltere ile üç bin senedir yaşayan kadim bir milleti,

viran olan İran'ı haritadan silmek, yeryüzünden kaldırmak için ittifak ediyorlardı... Türkiye'nin taksimi de muhakkaktı! Çünkü Asya yağmasına onu engel görüyorlardı. Evvela onu zayıf bırakmak, mahvetmek lazımdı... Bizi dünya yüzünden kaldırmak için çizilen plan duruyordu: Bosna Hersek zorla alındı. Meseleler yine bakıydı; Makedonya meselesi, Arnavutluk meselesi, Girit meselesi, Boğazlar meselesi, Şarkî Anadolu meselesi, Mezopotamya meselesi, Irak meselesi, Suriye'nin istiklâli meselesi, Arabistan meselesi ilh... Bu meseleleri Avrupalılar birer birer halledeceklerdi. Yalnız hepsinin münasip vakitlerini bekliyorlardı... ” (Ömer Seyfettin, s. 371 - 372)

Diğer taraftan kendisi de bir mason olan Kenan Bey, insaniyet prensibini savunan masonluğun nasıl bunlara müsaade ettiğini düşünür. Yabancı ülkelerin hükümet adamlarının da mason olmasına rağmen Osmanlı'yı parçalamak için ne denli gayret ettiklerini fark eder ve masonluğa girişi ile gülünç bir budalalığa düştüğüne hükmeder. Bu derin sorgulamanın neticesinde şu kanaate varır:

“Türkleri, Türklerin vatanını mesele mesele taksim edip taksit ile maddi olarak parçalamaya çalışan bu yağmacı ve doymaz Avrupalılar manevi hücumlarını da ihmal etmiyorlardı. Lisanlarını, maariflerini, ahlâklarını, terbiyelerini, âdetlerini neşir ile bir asırdan beri içimizde yalnız isimleri ‘Türk ve şarklı’ kalmış müthiş bir ‘renksiz ordusu’ teşkil ediyorlar, bu ‘renksiz’lerle şekîmemize saldırıyorlar, bizi zayıflatıyorlar, milliyet ve Türklük fikrini fransız masonluk efsanesiyle boğuyorlardı” (Ömer Seyfettin, s. 373).

Yukarıdaki satırlar, aynı zamanda, Ömer Seyfettin'in Batılı algısını aksettirmesi bakımından mühimdir. Burada yeri gelmişken onun, Batı hayranlığını ciddi bir mesele olarak kabul ettiği belirtilmelidir. Batılılarca hakir görülmeyle kabullenemez. “Harem” (1918) hikâyesinde, ecnebilerin Türk kadınlarına, “Ah, ne güzelsiniz! Fakat yazık ki Türk'sünüz. Ne ziyan, ne ziyan!” demesi, okuyucunun millî hislerini kabartmak içindir. Batı aslında dışlerini maneviyatımıza kadar geçirmiştir. “Bahar ve Kelebekler” (1911) hikâyesinde bu husus büyük nine tarafından özetlenir:

“Frenklik bir veba gibi içimize girmiş, yanaklarımızın allığını, dudaklarımızın tebessümünü silmiş, feracelerimizi parçalamış, pabuçlarımızı atmış, parmaklarımızı narin bir mercan gibi parlatarak güzelleştiren kınalarımızı bile ortadan kaldırmıştı. Eşyamızı, esvaplarımızı, evlerimizi değiştirirken ruhlarımızı da değiştirmişti. Her şey yalan, her şey sahte, her şey taklit oldu. Annelerimiz öldü. Saadet uzak bir hayale, yetişilmez bir hülyaya inkilâp etti... Âdetlerimizle birlikte sevinçlerimiz de söndü. Şimdi şaşkın ve mustarip bir nesil...” (Ömer Seyfettin, s. 172 - 173)

Hikâyede yer alan torun, nineye, eski zamanlarda yaşadıkları andan daha fazla ne olduğunu sorunca, büyük nine önceki hayatın daha eğlenceli olduğunu söyler. Çocukluk, okula başlayış, tesettüre giriş, evlilik hatta ihtiyarlık bile tatlı bir hâl olacak şekilde, törenlerle anlamlı bir havaya büründürülür. Sohbetler, kendine mahsus âdetler, türlü eğlenceler vardır. Oysa Batı mikrobunu kapamış millî hayat artık neşesini kaybetmiştir. Yazarın nineye söyledikleri, aslında sosyal bir meselenin çözümüne yöneliktir. Kendi özüne, âdetlerine, millî yaşantıya dönmek elzemdir.

Ömer Seyfettin, olumsuz koşullarla dolu dönemde, parçalanmaya zemin olacak bir ideoloji olarak gördüğü Osmanlıcılığın da uygun bir siyasi yöntem olmadığı kanaatindeydi. Kurumları ve insanıyla krize tutulmuş Osmanlı'nın yaşadığı sorunun kökeninde, kimlik meselesinin ciddi bir yer tuttuğuna inanan sanatçı, kurtuluşu, millî benliğin keşfiyle alakalı görür. Türklüğün imarı, memleketin de darboğazdan çıkışı olacaktır. Millî şahsiyet ve yaşayıştaki güzellik fark edilmelidir. Yabancılarla benzeme arzusu, aşağılık hissinin eseridir. Yazar, yaşanan tarihi hadiselerden yola çıkarak, Osmanlıcılığın bir kimlik olmadığını, Osmanlıcılığın da geçerli bir ideoloji olamayacağını düşünür. “Ashab-ı Kehfimiz” (1918) hikâyesinde Niyazi Bey'in güya övmek adına konuşurken Osmanlılığı çürütür nitelikteki sözleri dikkat çeker:

“Osmanlılık siyasi bir milliyettir. Tarihle, anane ile hiçbir münasebeti yoktur. Tanzimat ile beraber tesis edilmiştir.” (Ömer Seyfettin, s. 310)

Niyazi Bey'in bu köksüz ideolojinin gelişmesi için ümitlenmesinin okuyucuyu tebessüm ettirmesini arzulamış olan yazar, ironiyi satır aralarına serpiştirir. Nitekim ilerleyen sayfalarda bir Ermeni'nin gözüyle Osmanlılığın ham hayal olduğunun anlatılması manidardır:

“... bu Türkler namussuz adamlar değil: Fakat hepsi ideolog... ‘Osmanlılık’ vehmi onların bütün mantıklarını, muhakemelerini uyutmuş... ‘Osmanlılık’ nedir? Kaynaşma Kulübü bunun manasını bana öğretti:

1 – Osmanlı namı altında yaşayacak Türk mürk hangi milletten olursa olsun, milletler, kendi milliyetlerinden vazgeçecekler.

2 – Dinlerinden, müesseselerinden, lisanlarından yavaş yavaş ayrılacaklar.

3 – Cemaatlerinin ilham ettiği ‘irade’lerini sunî bir nisyân ile unutarak yalnız ferdî, yalnız şahsî, uzvî ‘arzularıyla’ yaşayacaklar.

4 – ‘Osmanlı’ namı altında birleşerek yeni, tarihsiz bir milliyet husule getirecekler.

Bunların hepsi o kadar boş, o kadar imkânsız şeyler ki! ‘Osmanlı Kaynaşma Kulübü’ azalarının nasıl böyle çocukça bir fikre kandıklarına şaşırıyorum” (Ömer Seyfettin, s. 319).

Ömer Seyfettin, hikâyelerinde, Osmanlıcılık ideolojisinin karşısına Türkçülük ideolojisini çıkararak, üzerinde düşünülmüş bir kurgu oluşturur. Tıpkı “Hürriyet Bayrakları”nda olduğu gibi “Memlekete Mektup”ta da kaotik bir vaziyet almış toplum hayatı resmedilir ve temelli zillete düşülmeden, çözümün milliyetçilikte olduğunu kavramak gerektiği anlatılır. Çözüm Anadolu insanındadır. Eser yazmakta ve insan yetiştirmektedir. Hikâyede milliyetçilikten, millet ve ırk nüanslarından bahsedilen şu kısım aydınlatıcıdır:

“Bizim bir ruhumuz var ki ‘öldü, öldü’ sanılır da yine ölmez. En umulmadık bir zamanda birdenbire dirilir. Bugünün İstanbulluları bizim bu ölmez ruhumuzu bilmiyorlar. Türkleri komşu milletler gibi sanıyorlar. Anadolu’yu, Azerbaycan’ı, Kafkasya’yı, Türkistan’ı, Buhara’yı dolduran fertlerin ‘dini bir, dili bir’ kardeş olduklarını İstanbullular anlamıyorlar. İstanbullular ‘Wilson Umdeleri’ne akıl erdiremiyorlar. Milleti ırktan ayırt edemiyorlar. Hepsinin müfekkiresi ‘devlet mefhumu’ içinde zebun! Hâlbuki siyasî hudutların ne ehemmiyeti olabilir. Bunları insanlar yapar. Milliyeti, millet denen birliği Allah yapmıştır. Hiçbir kuvvet onu parçalayamaz!” (Ömer Seyfettin, s. 932)

Yazarın, çözümü, ilk başlarda “muayyen bir ideal”i olmayan, sonradan Türklük şuuru edinen Mimar Sermed’le verdiği, “İlk Düşen Ak” (1919) hikâyesinde ise sorunlar ve çıkış yolları şöyle izah edilir:

“Milliyet cereyanının etrafında çıkan matbuatı okumağa koyuldum. İki ay sonra aldığım fikirleri yekûn ettim, şu çıktı:

1) Dili, dini ‘bir’ olan insanlar bir milliyettendir. Türkler de bir millettir. Fakat şimdiye kadar ‘ümme’ teşkilatıyla yaşadıkları için kendi milliyetlerini, harslarını ihmal etmişler. Arab’a, Acem’e benzemeye çalışmışlar.

2) Millet hâline geçince asrîleşmek lâzım. O vakit de Frenk’i taklit etmişler.

3) Hâlbuki Türkler de, öteki milletler gibi harsın her sahasında ayrı, hususi bir şahsiyet sahibidirler. Bu şahsiyeti bulunca terakki edebilirler” (Ömer Seyfettin, s. 1108).

‘Millî edebiyat, millî şiir, millî hukuk, millî ahlâk ve terbiye ortaya konmalıdır’ teklifinin sunulduğu eserde, kahraman da millî sanatı aramaya başlar. “Anadolu’da Eski Türk Sanatının İzleri” başlıklı bir eser yazmaya koyulur ve önceden başıboş sürdüğü hayatına bir hedef getirir.

Sanatçının muhtemelen Nafliyon esir kampında iken kaleme aldığı “Piç” (1913) adlı hikâyesi, sosyal bir mesele olan kimlik kavramına dair en sert ve hiddetli hükümlerinin olduğu eserdir. Yanya Kalesi’nin müdafaasında iken düşman eline düşen Ömer Seyfettin, aylarca esir olarak yaşar. Eziklik ve hınc hisleri, bu dönem yazdığı hikâyelerinden belli olur. Mezkûr hikâye de bu dönemin ürünüdür. Türklükten nefret edenlere yoğun bir öfkenin olduğu eserde, mazisine nankörlük edenlerin soysuz olduğuna dair bir gönderme bulunur. Bilhassa Türklüğünü inkâr edenler için kurduğu, “Hepsinin anneleri Beyoğlu’nda mı gebe kaldı?” cümlesi çok ağırdır. Sosyal karışıklığın ve siyasî bütünlüğün çözümü için kimlik meselesinin derhâl çözülmesini arzulayan Ömer Seyfettin’in, milliyetçiliği yegâne çözüm olarak düşündüğü aşikârdır. Bu çerçevede eğilip bükülmeyen bir perspektifi vardır. Beka meselesi ile karşı karşıya olan sosyal yapının feci sonuçlarla yüzleşmemesi adına, ideolojisindeki keskinliği arttırdığına şahit olunan yazarın, başka bir

çözümün olmadığına da hükmettiği anlaşılmaktadır. Yazarın “Şîmeler” (1914) başlıklı hikâyesinin de bu bağlamda anlam yüklü olduğu ifade edilmelidir.

Kimlik meselesinde sanatçının üzerinde durduğu önemli bir husus da lisanıdır. Kozmopolit imparatorluk kültürünün, zayıflama ve parçalanma sürecini hızlandırdığı fikrinde olan yazar, “Primo Türk Çocuğu” hikâyesinin ilk faslında, farklı farklı dillerin konuşulduğu bir coğrafya manzarası çizer. Kenan Bey’in girdiği otelde garson Rumca konuşur. Muhatabının anlamadığını fark edince, kullandığı dil Fransızcaya döner. Tramvayda tek kelime Türkçe konuşulmaz. Türklerin hâkimiyetindeki yerlerde Türkçe’nin konuşulmayışı yadırganır. Konuşan ancak birbirini anlamayan çeşitli unsurların, ortak payda olarak Osmanlıcada buluşamamalarından dem vurulan “Ashab-ı Kehfimiz” hikâyesinde, dilin kaidelerinin Arapça ve Farsçadan oluşu tenkit edilir. Osmanlı tebaası olan Diyamandis kaidelerin Rumcadan, Nikefor Koştanof ise Bulgarcadan olmasını teklif eder. Aralarındaki konuşmada Osmanlıca yerine Elenika veya İbranice gibi “konuşulmayan bir lisanı diriltmek” fikrinin ortaya atıldığı bile olur. Tüm bunlar Türkçenin ne denli önemli, bağlayıcı, şuur aşıl原因 bir işlevi olduğunun anlaşılması için kurgulanmıştır. Yazarın dil kavramına olan hassasiyeti “Çanakkale’den Sonra” hikâyesinde de kendini gösterir. İsmine verilmeyişi ve vasıflarının benzerlik arz etmesi sebebiyle yazarla özdeş kılınabilmesi mümkün olan kahraman, bir yerde şunları düşünür:

“Sanat diye biçimsiz hendesî çizgilerden kâbuslar, edebiyat diye Arapça, Acemce manasız ve mücerret terkipler yapılıyor, milliyet inkâr ediliyor, mazi karikatürleştiriliyor, istikbal bir duman hâlinde tasavvur olunuyordu... Yarın bu kendi ismini bilmeyen, kendi lisanını yazamayan, düşmanını kardeşi sanan zavallı millet Rusların, Fransızların, İngilizlerin elinde Hindistan halkı gibi esir olacak, onlara hayvan gibi hizmet edecek, medeniyetten, yani insaniyet ve ahlâkiyetten mahrum kalacaktır” (Ömer Seyfettin, s. 487).

Kimlik gibi derin bir meselede, birlik ve bütünlük sağlayan bir araç olarak dilin önemli bir rol üstlendiği açıktır. Ömer Seyfettin, Türk Sözü’nde çıkan Mayıs 1914 tarihli “Türkçeye Karşı Enderunca” başlıklı makalesinde, dilin, sosyal meselelerin çözümünde aldığı kritik vazifeye işaret eder. Hikâyelerinde vermek istediği mesajların bir nevi temellendirilişi olan şu satırlar nakledilmelidir:

“Bu millî uyanıklıktan vatan muhabbeti, vatan muhabbetinden de lisan muhabbeti doğuyor. Milliyetimiz nasıl Türklük, vatanımız nasıl Türkiye ise lisanımız da Türkçedir. Türkçe bizim manevi ve mukaddes vatanımızdır. Bu manevi vatanın istiklâli, kuvveti resmî ve millî vatanımızın istiklalinden daha mühimdir. Çünkü vatanını kaybeden bir millet eğer lisanına ve edebiyatına hâkim kalırsa mahvolmaz, yaşar ve yine bir gün gelir siyasi istiklalini kazanır, düşmanlarından intikam alır.

Fakat bir millet lisanını bozar, kaybederse hatta siyasi hâkimiyeti baki kalsa bile tarihten silinir. Esirleri onu yutar “ (Ömer Seyfettin, 1989, s. 63).

Onun kavramlar, sorunlar, çareler üstüne düşünen bir aydın olduğu hatırdan çıkmamalıdır. Ali Cânip yakın dostu için “Ömer surf edebiyat adamı değildi; fikir adamıdır da.. Onun için, onun eserleri tetkik olunurken telkin ve propaganda cihetleri de etüd edilmelidir. Ömer aynı zamanda propagandacı idi; mutlaka bir fikir aşılardı.” (Türk Tarih Kurumu, 1992, s. 71) der. Mamafih burada altı çizilmesi gereken bir taraf vardır; zira Ömer Seyfettin, tezli bir yazar olmakla beraber, güdümlü bir yazar değildir. İki husus arasındaki nüansı kaçırmamak gerekir.

Sanatçının sosyal meselelere kafa yorarken, dil gibi kuvvetli bir enstrümanı, ideolojisine anahtar bir kavram olarak yerleştirmiş olması, basit ve geçiştirilecek türden bir iş değildir. O, ahlaki, sosyal, estetik katmanları olan büyük bir çöküş yaşadığını idrak etmiş ve bu yüzden manivela kavramlara yönelmiştir. Çöküşün sebeplerini teşhise yarayacak ve enkazı kaldıracak teorik ve pratik araçlardan, azami derecede istifadeye ihtiyaç vardır. Dil de işte böyle geniş işlevi olan, yararlı bir teknik kavramdır. Ömer Seyfettin’e göre yaşanan çok boyutlu çöküşün bir sebebi de dildir, dilin ihmalidir, milletin ondan uzaklaşmasıdır. Farklı unsurların ayrışmaya çalıştığı esnada, milletin bütünlüğünü sağlayacak olan da bu kavramdır. Türkçe, Ömer Seyfettin’de Türkçülük ile buluşur. İnci Enginün (2004, s. 165), yazarın dil ve milliyet arasında kurduğu

bağa dikkat çeken edebiyat araştırmacılarından biri olarak bu milliyetçilik anlayışının, sanatçının asli mesleği olan askerlik ile de yakından ilgisi olduğunu savunur.

3. Yönetimle İlgili Meseleler

Sanatçının eserlerinde yönetimle ilgili meselelere temas ettiği ve kimisinde üstü örtülü kimisinde açık şekilde meselelerin halline dair teklifler sunduğu görülür. “İki Mebus” (1908) hikâyesinde, biri mebusluğu bırakmış, diğeryse hâlen mebus olan iki kahramanın konuşması esnasında dile getirilenler; devletin, toplumun yaşadığı sıkıntının giderilmesi adına oldukça isabetli tespitler içerir. İhtiyar olanın, “*Evet, garpta batınların hazırlayarak, mütevali dehaların vücuda getirerek tevarüs ettirdiği terakkiyatı biz bir hamlede kendimize mal ettik. Merdivenin en üstüne sıçradık.*” şeklindeki sözleri, aslında başka maksatla söylenmiş olsa da birdenbire yapılan hamleler hakkında muhakeme yürütmeye yarar (Ömer Seyfettin, 2015, s. 99). Tek kalemde gerçekleştirilen resmî ya da sosyal hamlelerin, olumsuz netice vermesi ihtimali yüksektir. Başka toplumların dinamiklerine göre hazırlanmış programların, hiç düşünülmeden millî bünyeye tatbiki doğru değildir. İhtiyar mebusun, Meşrutiyet’i kastederek söyledikleri, tarihî bir süzgeçten geçirilirse, bu hamlenin de devletin çöküşüne mani olamadığı görülecektir. Her ne kadar Meşrutiyet’te, başka ülkelerin sistemlerini buraya uygulamak söz konusu olmamışsa da yaşanan yoğun baskının ve iç gelişmelerin, şahıs odaklı çözüm mekanizması geliştirmesi ve bir sisteme sahip olmadan işe kalkışılmış olması, hayırlı bir netice doğurmamıştır. Programsız hamleler başarısızlığa uğramaya mahkûmdur. Bu noktada, Tanpınar’ın eserlerinde serzenişte bulunduğu husus akla gelir. O, Tanzimat’ın programsız bir hamle ile başladığını, bir kılavuz kitap bile olmadan yola çıkıldığını ifade eder (Tanpınar, 2003, s. 285).

1911’de yayımlanan “İrtica Haberi” de bu doğrultuda toplumda yaşananları nakleder. Yazarın Balkanlarda iken şahit olduğu siyasi gelişmelerin akislerini anlattığı bu otobiyografik hikâye, günübürlük politikaların bir milleti nasıl adım adım yıkıma götürdüğünü ifade eder. Hikâyenin arka planında kendini hissettiren moralsizlik, adeta yıkım öncesi psikolojisini, toplumun kırılan maneviyatını anlatır.

II. Meşrutiyet’in hemen ardından çıkmış olan “Kazık” (1909) hikâyesinde ise devletin ölçsüz politikasının ironisi yapılır. Önce hak olarak tanınmış, sonradan matbuattan geri alınmış serbestliğin tutarsızlığı hicvedilir. “*Hürriyet iyi değilmiş de yine bütün gazetecileri eskisi gibi nefyedeceklermiş.*” cümlesi, resmî uygulamaların ağırlığını yitirşini karikatürize eder.

“Pembe İncili Kaftan”da (1917) başkahraman Muhsin Çelebi’nin sadrazama devlette niye vazife almadığını açıklarken söyledikleri, üstü kapalı biçimde, devlet yönetiminin nasıl olması gerektiği hakkında fikir verir:

“*‘Çünkü ben boyun eğmem, el etek öpmem’ dedi, ‘hâlbuki zamanın devletlileri mevkilerine hep boyun eğip, el etek, hatta ayak öpüp, bin türlü tabasbusla, riyayla, tekâpuyla çıktıklarından, etraflarına daima hep bu zelil mazilerinin çirkin hareketlerini tekrarlayanları toplarlar. Gözdeleri nedimleri, himaye ettikleri, hep denî riyakârlar, ahlâksız müdâhinler, namussuz maskaralar, haysiyetsiz dalkavuklardır! Mert, doğru, izzet-i nefis sahibi, hür, vicdanın sesine kulak veren bir adam gördüler mi, hemen gârez olur, mahvına çalışırlar. Gedik Ahmet Paşa niçin hançerlendi pašam?’*” (Ömer Seyfettin, 2015, s. 569).

Kahramanın pervasızca konuşması, sadrazamın öfkesini celp etse de Muhsin Çelebi’nin söylediklerinin, hikmet yüklü sözler olduğunun farkındadır. Onu haklı bulur. Başkahramanın yaşadığı devirde bir mevkie gelenlerin ve etrafindakilerin röntgeni çekilmiş gibidir. Kurgu dahi olsa, asırlardan beridir değişmeyen bazı hakikatleri teslim eden metnin, yönetimle ilgili temel sorunlardan birine parmak bastığı bir gerçektir. Devlet, toplumu yöneten, denetleyen resmî güçtür. Bu mekanizma millet namına iş görür. Kamu hakkı, mesuliyeti içeren yerlerde görev almak isteyenlerin liyakatli, dürüst, adil olması icap eder. Devlet en küçük vazifelisinden ricaline dek o işi görmeye hak kazanmış, ehliyet sahibi şahsiyetlerce idare edilmezse, sonuçları vahim olur. Bu her toplum için geçerli bir sosyal kanundur. “Meh-mâ-emken” (1919) adlı hikâyede de benzer fikirlere temas edilir. Hak etmediği, layık olmadığı halde belli bir makama gelen kahramanın cehaleti, ibret verici şekilde sunulur.

Ömer Seyfettin'in toplumun ilerlemesi, kalkınması için yönetimle alakalı olarak dikkati çektiği hususlar, ana hatları ile bunlardır. Pek çok hikâyesinde, sosyal meselelere dair ince detaylarla satır aralarına sinmiş mesajlar, sezdirilmeye çalışılan prensipler bulunsa da makalenin sınırları nispetinde hepsini ele almak mümkün olmayacağından, bununla yetinmek icap eder.

4. Adaletsizlik Meselesi

Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde geçen adaletsizlik, bir yönüyle devletle ilgili kılınmış olsa da ekseriyetle tüm toplumun suçlusu olduğu bir meseledir. "İrtica Haberi"nde (1911), işletilmeyen hukukun, nasıl bir sosyal yaraya yol açtığı ifade edilirken, adaletsizliğin aslında, tüm toplum yapısını zehirlediği anlatılmaya çalışılır:

"Beş altı ay evvel irtica ve taassubun fevranıyla bir saat içinde öldürülenleri nasıl alayla buraya gömdüğümüzü hatırladım. Daha hâlâ katiller, müşevvikler tecziye olunmadı. Belki affolunacaklar. Evet, doğrudan doğruya, sarahaten, amden Meşrutiyet'e kasteden payitahtı ayağa kaldıran 'Kör Ali'ye ilişmeyen, hatta bu haini okşayan adalet eli onların mı canını yakacaktı. Heyhat!.. Zavallı Remzi... Şimdi acaba ruhun seni ümit ve şebâbının en hisli ve acınacak bir anında söndüren o galeyanın, o müstekreh pişdarın kısım-ı küllisini İstanbul'da kanlar akıtırken görüyor mu? Yoksa..." (Ömer Seyfettin, s. 195 – 196).

Yazar suçlunun cezasının verilmemesinin, başka suçlara kapı aralayacağını bilir. Bununla birlikte adalet, toplumun vicdanının sesini dinlemesi ile tesis edilir. Her fert dürüst ve ahlâklı olursa, o toplumda bozulmaya müsait bir ortam husûle gelmez. "Niçin Zengin Olmamış?" (1919), bu fikrin kritiğini yapan bir hikâyedir. Eserde, hile ile kazandığı servet sonrası tövbe edip eski hâline dönen bir öğretmenin gözünden, toplumun yaşadığı sefalet, iktisadi hayatta dönen vurgunculuk ve rüşvet anlatılır. Kahraman zengin olmuştur ancak gördüğü tek bir manzara, onun edindiği haksız kazançtan utanmasına neden olur. Halkın açlıktan perişan vaziyete düştüğünü görüp, insanların kendisi gibi haram yiyenler için dediklerini işitince, yaptığı işten nefret eder. Görevi suiistimal, rüşvet, yalan gibi kabahatlerin meydana getirdiği tahribat fecidir. Gördüklerinden, duyduklarından ibret alan kahramanın yaşadığı dönüşüm, yazarın adaletsizlik meselesinde sunduğu reçeteyi verir. Çözüm dürüstlükte ve sıhhatli vicdanlardadır.

Benzer bir sosyal adaletsizlik tablosu "Acaba Ne İdi?" (1919) hikâyesinde tasvir edilir. Namuslu insanların ticaret hayatında tutunamadığı, doğru sözlü ve güzel ahlâklı kişilerin sosyal hayattan çeşitli vesilelerle çekildiği bir ortamda, hikâyenin kahramanı, yaşadığı her andan ıstırap duyar. Hakka hukuka riayet eden adil şahsiyetlerin bir biri ardına gidişleriyle erdem, toplum hayatından çekilivermiş gibidir. Hikâyede, harbin getirdiği düşkünlüğe bir de adaletsizliğin eklenmesi ile günlük hayatın çekilmez noktalara vardığı dile getirilir. Ne olursa olsun, nasıl yapılırsa yapılsın kâr getirdikten sonra, neredeyse her işin mubah sayılacak hâl gelmesi, toplum düzeninin ve adaletin sarsıldığını ortaya koyar. Yazarın bakış açısıyla bu durumun, onurlu şahsiyetler için tahammülü güçtür ve sosyal yapının işleyişindeki aksaklığın, bir an evvel giderilmesi şarttır.

5. Kadın ve Evlilik İle İlgili Meseleler

Ömer Seyfettin gerek makalelerinde gerekse hikâyelerinde, kadının toplum içindeki yerine değinir. İçinde yaşadığı toplumda kadının yerinin ne olduğunu tespiti yarayan yazılarından kadın, evlilik, toplum ve kadın münasebetine dair fikirleri belli olur.

"Bahar ve Kelebekler" (1911) hikâyesinde, torun ve büyük nine arasında geçen diyaloglar esnasında, torunun zihninden geçip gidenler Türk kadınının kimliği, özelliği hakkında okuyucuyu düşünmeye sevk eder. Hikâyenin genç kahramanı, Türk kadınının vakit geçtikçe kendinden yitirdiğine, bu toplumda kadının dört duvar arasında kalmaya mahkûm bir varlık olarak kabul edildiğine hükmeder. Hikâyede bir yönüyle kadının eve hapsedilmesi meselesi işlenir. Yazarın aralarındaki yaş ve kuşak farkını vurgulayarak tasvir ettiği bu iki kahramanda bulduğu müşterek taraf, toplumdan uzak kalmış olmalarıdır.

“Odanın uyutucu ve gölgesi, sükûnunda sanki bu iki vücut eski ve yeni Türk kadınlığının meyus ve teselli kabul etmez iki timsali idi. Biri, bir asır evvelki neslin son numunesi, hayattan ziyade ölüme ve nisyana ait bir hatırası... Diğeri, bugünün, bir asırlık mecburi ve meşum terakkinin, tagayyürün narin ve tatmin olunmaz bir çiçeği idi. Netice itibariyle ikisinin de talihi bu kapalı tenha oda... bu muhteşem ve süslü mezar idi” (Ömer Seyfettin, s. 178).

Sanatçı, kadının aile ortamı dışında etrafla temasa geçememesini, kapalı bir toplumda yaşamaya bağlar. Bundan dolayı Türk kadınının kabiliyetlerinin heba olduğuna inanır. Kendisine ne kadar kıymet verilse de yaşadığı mahallin dört duvarın ötesine geçememesi nedeniyle “süslü bir mezar” içinde, gelişiminin önü kesilmektedir. Hâlbuki Türk kadınlığının, Türk milletine katacağı pek çok meziyet vardır.

“Aşk Dalgası” (1912) adlı hikâyede, yine kapalı toplum yapısı ele alınır. Toplumun kadına ve kadın erkek münasebetine bakışı işlenir. Yazarın bu konu hakkında eleştirilerini içeren cümlelerinden yapılacak kısa nakiller, görüşlerini anlamaya yetecektir:

“Kız kardeşinize sokakta bir laf söylediğinizi görmesinler, rezalet hazırdır. Hemen karakola... Kim olduğunuzu ve konuştuğunuzun kardeşiniz yahut anneniz olduğunu ispat edinceye kadar birkaç kilometre dayak yemezseniz yine talihiniz varmış demek (Ömer Seyfettin, s. 232).

Bir mahallede böyle kadınları nikâh düşen akrabalarına görünen bir aile oldu mu, evvela ‘Kötüler!..’ lâkabi takılır. Sonra boykotaj başlar. Böyle dekadan ailelerin etraflarında yükselen nefret ve tecavüz sesleriyle bütün saadetleri söner. Yerlerini, yurtlarını terketmeğe, kırlarda, uzak ve tenha köşklere, ücra yalılara çekilmeye mecbur kalırlar” (Ömer Seyfettin, s. 234).

“...annelerini, karılarını, kızlarını hapsederek asırlarca daldığı rüyasız ve granit uykusundan asla uyanmayan bir kavmin...” (Ömer Seyfettin, s. 236)

Vapurdan çıkan kadınları tasvir ettiği şu satırlarda yine ağır bir eleştiri bulunur:

“Artık şimdi kadınlar da, her tarafları örtülü koyu siyah çarşaflarının altında sanki şangırtıları işitilmemek için pamuklara sarılmış gayet ağır ve gizli esirlik ve zulüm zincirleri taşıyan lanetlenmiş, hayattan kovulmuş hasta ve dilsiz heyulalar gibi sendeleyerek, titreyerek yavaş yavaş çıkıyorlar ve başlarını önlerine eğerek düşmemek, bir şeye dokunmamak, birbirlerine çarpmamak, yanlış bir adım atmamak için kalın ve kara peçelerinin altında bastıkları yeri görmeye çalışıyorlardı...” (Ömer Seyfettin, s. 236)

Hikâyede görücü usulü evlilik de yerilir. İnce bir mizahın eşlik ettiği görücü usulü evlilik eleştirisinde ise sanatçı, yaşadığı çağın zihniyetini okuyucuya sunmaktadır:

“... En birinci emelleri oğullarına yahut kardeşlerine çirkin bir kız almaktır. Tanımadıkları evlere ‘görücü’ giderler. Ve erkeklerin birçoğu daha hâlâ bilmezler ki bu görücü hanımlar güzelden ziyade bir çirkin ararlar... Ve mutlaka da bulurlar. Güzel bir kız alırlarsa kardeşlerinin yahut oğullarının onu seveceğini, onun lafını dinleyeceğini ve sonra kendi pabuçlarının dama atılacağını düşünmek onları çıldırtır. Güzellikten dehşetle ürkerler. Bunun için İstanbul’da koca bulamayan, evde kalan kızların yüzde doksanı en güzeller, en cazibeliler, en sevimlilerdir.

Bu zavallı Türk kızlarını görücü hanımlar beğenmez. ‘A, kardeş, çok güzel ama, şeytan gibi çok bilmiş... Biz oğlumza ecinni değil, kız almak isteriz’ derler. Kimine alafranga, kimine sıska, kimine şirret gibi kusur bulurlar. Gayeleri tombul, beyazca, sessiz, miymıntı, budala, cahil, ıslanmış tavuğa benzeyen kızlardır. Böyle bir kıza rast geldiler mi, ‘Ah, işte bir melek!’ diye haykırırlar ve başlarlar oğullarına, kardeşlerine mübalağalandırarak anlatmaya...” (Ömer Seyfettin, s. 233)

“Bir Temiz Havlu Uğruna” (1927) hikâyesinde, görücü usulü evlilik hicvedilir. Evlilik gibi ciddi bir meselede, ebeveyn görüşlerinin gençlerin dilekleri ile uyuşmamasına rağmen baskın çıkması sonucunda, mutsuzluk yaşandığı vurgulanır. Annesine görücüye gittiği yerlerde dikkat etmesi gerekenleri tembihleyen bir adamın, nikâhlandıktan sonra annesinin dediklerine dikkat etmemiş olduğunu anlamasıyla yaşadığı yıkım, gülünç bir dille anlatılır. Arkadaşının bu macerasını dinleyen diğer kahraman da gittiği yerde gördüğü temiz havludan dolayı annesinin o evin kızını kendisine eş diye seçtiğini ve nasıl da pişman olduğunu nakleder:

“Nihayet bu temiz evin temiz kızıyla evlendim. Kadınlık namına düşündüğüm şeylerin hiçbirini karımda bulamadım. Vakti şimdi yalımızın her tarafı yeni bir hamam kadar temiz... Fakat düşünün, hayatımın en mühim emeline annemin bir abdesti hâkim oldu. Talihimi bir temiz havlu tayin etti. Evet, ben bir temiz havlu uğruna yandım. Bir temiz havlu uğruna...” (Ömer Seyfettin, s. 1372)

Ömer Seyfettin, kapalı toplumlarda, alışılmalı gelen davranış kalıplarıyla sergilenen işlerin fenalığa yol açtığını defalarca ifade eder. İçe dönük, ortak görüşe başvurulmayan, kapalı yönünün istismara açık olduğu toplum yapılarındaki kör noktalara değinen sanatçı, “Koleksiyon” (1914), “Harem” (1918), “Yemin” (1918), “Havyar” (1919), “Devletin Menfaati Uğruna” (1919) hikâyelerinde, suiistimale yol açan kimi hâlleri dile getirir. Gizli kapaklı dönen olumsuz fiillerin, toplumun kapalı yapısıyla ilgisinin kurulduğu hikâyelerden de yine onun sahip olduğu fikirleri anlamak mümkündür.

6. Batıl İnançlar Meselesi

Sanatçı, kimi hikâyelerinde, sosyal aksaklıkların kökeninde hurafelerin yattığını ileri sürer. Batıl inançların kötülüğünü anlattığı hikâyelerinde, ekseriyetle mizahi bir dil kullanır. “Bahar ve Kelebekler”de, büyük ninenin, baharda görülen ilk kelebeklerin rengiyle o senenin nasıl geçeceği arasında kurduğu ilişki, keyifli bir halk eğlencesi gibi görülse de aslında batıl bir inanıştan öte değildir. Ninenin âdeta fal açarcasına tahmin yürütüşü, eskilerden bugüne intikal eden hurafelerden biridir.

Cehaletin yol açtığı taassubun işlendiği “Tuhaf Bir Zulüm” (1918) hikâyesinde, kahraman Kepazef, Türklerin “en aziz hissiyatları taassuplarıdır” diyerek, geçmişte yaşadığı bir hadiseyi aktarır. Kepazef, zamanında Deliorman kaymakamlığı yapmıştır. Deliorman o devirde Türk havalisidir ve kahramanın dediğine göre tek bir Bulgar bile yoktur. Kepazef buna çare olarak Deliorman’a bir aile Makedon muhaciri ve on, on beş domuz getirir. Getirdiği aileye, hayvanları aç ve başıboş bırakmasını tembihler. Kısa sürede sayıları artan ve her yere yayılan hayvanlar Türkleri rahatsız eder. Kaymakama çıkıp durumu anlatırlar ancak Kepazef duruma müdahale etmez. Bu durumla mücadele etmek yerine hislerine, garzlerine mağlup olan halk, birer ikişer orayı terk eder. İki sene içinde ise Deliorman’da tek Türk kalmaz. Kepazef, “*Türklerin körü körüne kara taassuplarından başka hiçbir siyasi fikirleri olmadığını, vatan, yurt, ocak, bilmediklerini, İstanbul’daki her Türk mahallesine bir aile Bulgar yahut Rus yerleştirip yanlarına da serbest gezebilmek şartıyla birer sürü domuz verilirse az vakitte bütün Türklerin çil yavrusu gibi dağılacaklarını*” ileri sürer (Ömer Seyfettin, s. 821).

“Meh-mâ-emken” (1919) hikâyesinin başkahramanı Ali Efendi, kendi zihni yetersizliğini, küçükken kutsallık izafe edilen yerlerde yaptıklarına bağlar. Toplumun genelinde karşılaşılan birtakım davranışların hicvedildiği şu satırlar kayda değerdir:

“Bir gün annem beni Sümbül Efendi’ye götürdü. Türbeye üzüm koyduk. Bir hafta sonra ben almağa gittim. Gelirken yolda dayanamadım, hepsini yedim. Bir okka kadar bir şeydi. Annem bunu duyunca, ‘Eyvah, şimdi birdenbire zihnin açılacak, deli olacaksın. Ulan, günde üç üzüm yiyecektin. Benim başıma gelenler ne?’ diye haykırmaya başladı. Vakti ben delirmedim, ama zihnim de açılmadı. Yine bir gün annem beni Eyüp Sultan’a götürdü. Türbedar ağzıma anahtarı soktu. Sağa sola çevirdi. Ağzımda bir ekşilik peyda oldu. Yere şak diye tükürmeyeyim mi?

Türbedar, ‘Hanım, senin çocuğun okumaz, anahtardan gelen mübarek tükürüğü tükürdü. Yutaydı zihni açılacaktı’ dedi. Annem yalvardı, yakardı. Tekrar bir mecidiye vermeğe kalktı. Fakat türbedar bir daha anahtarı ağzıma sokmadı. Ondan sonra ben mankafa oldum.” (Ömer Seyfettin, s. 1041 – 1042).

“Keramet”te (1919), türbeyi soyan Çiroz Ahmet’in sandukayı sırtında taşımalarını, evliyanın kalkıp civardaki yangına müdahale ettiğine yoran halkın saf inancı, okuyucuyu tebessüm ettirir. Türbedeki değerli eşyaları çalan hırsız, karanlıkta sandukayı beraberinde götürürken ne olduğunu seçemeyen insanlar, mübarek zatın sandukası ile birlikte “manevi bir heybetle” aralarından geçip felaketi engellemek için makamından kalktığını zanneder.

“Türbe” (1919) hikâyesinin başkahramanı Şefika Molla, insanlara kurşun döküp muska yazan, şifa dağıtan ihtiyar bir sofudur. Otuz sene sonra evinden dışarı çıkar. Gördükleri karşısında verdiği tepkiler dikkate şayandır. Tramvaya “şeytan makinesi” diyerek binmez. Evlere, binalara şaşırır. Dualar okuyarak yoluna devam eder. Yolda gördüğü bir yer onun ilgisini çeker. Buranın türbe olduğuna hükmeder ve içeri girip suyundan içmek ister; ancak içeri şapkalı erkeklerin de girdiğini görünce öfkelenir. Müslümanlara ait türbelere “şapkalı gâvurlar”ın girdiğini zanneder; oysa kutsallık izafe ettiği ve suyundan içmeye can attığı yer, belediye abdesthanesidir. Kritiğe tutulmayan sofuca tavırların, günün gerçekleri ile uyumsuz algılayışın insanı düşüreceği gülünç durum, yazar tarafından eleştirilir.

“Perili Köşk” (1919) hikâyesinde, Hacı Niyazi, sahibi olduğu köşkü üç yıllık kira bedelini peşin alarak kiralar. Hiç kimse onun köşkünde birkaç aydan fazla kalmaz zira söylentilere göre köşkte periler dolaşır. Hacı Niyazi beyaz çarşafa bürünerek köşkü kiraladığı insanları korkutur ve kaçıtır. Kiracılar kendi rızaları ile çıktığı için peşinatı da iade etmez. Kaçırttığı kiracılardan altı aylık çocuğunu düşüren bile olmuştur. İşin aslı hiç sorgulanmadığından, mekânda evliya kabri olduğu; perilerin, ecinnilerin kol gezdiği rivayetleri kulaktan kulağa yayılır. Sermet Bey köşke talip olana kadar, insanların ürpermesine neden olan kişinin maskesini düşürecek akıllı biri çıkmaz. Evin son kiracısı olan Sermet Bey, hurafelere inanmaz. Bir gün çarşafa bürünüp ev ahalisini korkutan Hacı Niyazi’yi suçüstü yakalar ve peri safsatasıyla yapılan çirkin oyun gözler önüne serilir. İlerleyen vakitlerde, Sermet Bey’in diğer kiracılar gibi evi boşaltmadığını söyleyenler olduğunda, Hacı Niyazi, abdestsiz, namazsız sarhoşlara değil ecinninin, şeytanın bile görünmeyeceğini söyleyerek, hâlâ yaptığı hatanın arkasında imiş izlenimini bırakır.

Görülmektedir ki sanatçı, batıl itikatların toplum hayatında ne denli geniş yer işgal ettiğinin farkındadır. Çeşitli hikâyelerinin kurgusunun yalnızca batıl inançlar üstüne olması boşuna değildir. Toplumun bu kusurlarına dikkatleri yönelten sanatçının, bu durumun düzelmesi için çabaladığı açıktır.

Sonuç

Ömer Seyfettin’in değindiği meselelere bakıldığında, onun sadece bir hikâye yazarı değil; aynı zamanda kendini topluma karşı mesul hisseden vicdanlı bir fikir adamı olduğu sonucu ortaya çıkar. Onun hikâyelerinde sosyal meseleler, ağırlıklı olarak kimlik kavramı etrafında toplanır. Bunun sebebi, dağılan bir devlet ve toplum yapısı ile karşı karşıya kalmış olmasıdır. O, çözülen sosyal yapının yeniden nasıl örgütlenip ayağa kalkabileceği üzerine kafa yorar. Milliyet, Türklük üstüne inşa ettiği paradigmasını, ayrıntılara dönecek kadar uzun bir ömür sürmez; ancak yaşadığı devirde, bundan başka bir çözümün olamayacağı kanaatindedir. Kurtuluş reçetesinde, Türkçe, önemli bir yer tutar. Mamafih Türkçe, onun değerler cetvelinde başlı başına bir unsurdur. Dil, milliyetin ifadesi ve tescilidir. Bütünlüğün sağlanmasında Türkçenin rolünü henüz kamuoyunun kavrayamadığı kanaatini sezdirenen sanatçı, muhayyilesi ile yoğurduğu hikâyeleri ile olduğu kadar fikirleri ile yoğurduğu makaleleri ile de Türkçenin ehemmiyetine dikkat çeker. Türkçenin, bir dil olmaktan öte; müdafaası, ihyası gereken “manevi vatan” olduğu fikrini vurgular. Dilin milliyeti idrak etmede ve birliği sağlamada gördüğü vazifenin hafife alınmaması gerektiğini düşünür. Ona göre dil, Türklüğün bekasının hamiliğini üstlenir. Dolayısıyla dile zarar vermek, dilin sığlaşmasına neden olmak, önemini kavrayamayarak fikirlerin ve gündelik hayatın Türkçe ile irtibatını zaafa uğratmak, tahmin edilemeyecek kayıplara yol açar.

Ömer Seyfettin bir asker olması sebebiyle döneminin diğer sanatçılarından daha farklı bir donanıma, tecrübeye ve öngörüye sahiptir. Onun perspektifini sunan “Ferman”, “Beyaz Lâle”, “Piç”, “İlk Düşen Ak”, “Primo Türk Çocuğu” hikâyeleri ve “Efruz Bey” serisi hissediş bakımından olduğu kadar zekâ ve idrak bakımından da sanatçının nasıl biri olduğuna dair fikir yürütmeye yarar. Hikâyeler incelendiğinde, bu hikâyelerin Türkcülük akımına olan katkısı ve Türk edebiyatına getirdiği bakış açısı daha iyi anlaşılacaktır. Onda sanat, estetik kaygılarla beraber bir gayeye hizmet eder. Bu gaye millî bir öz taşıır. Cephe gerçeklerini bilen, esareti, yıkımı yaşamış olan Ömer Seyfettin, o devirde çok uluslu devletin ideolojik zemini olan Osmanlıcılık hakkında olumsuz fikirlere sahiptir. Bu modelde ana unsur olan Türkler, yıpranmış ve yok olma tehlikesi ile yüz yüze gelmiştir. “Primo Türk Çocuğu” hikâyesinin, bir asır öncesinden bugünleri yakalayabilen perspektifi, bu bakımdan çok çarpıcıdır ve yazarın askerlik hayatının akislerini taşıyan, strateji yüklü bir metindir. Bu strateji iki yönlüdür. Yazarın Batı gerçeğini algılayışını ve tecrübelerinden

çıkardığı dersi içerir. Bu vesile ile Türk edebiyatı içinde Ömer Seyfettin'in yeri hakkında daha derin düşünmek icap eder. Hikâyenin dönemini aşan bakış açısıyla okuyucuya, geleceğe dair işaret ettikleri ise diğer yönünü teşkil eder. Hikâyede gelecek kuşaklara yollanan mesajlar vardır.

Vatanın selameti için bilgiye dayalı fedakârlığın gerektiğini söyleyen sanatçı, değerleri canlı tutmak ve kuvvetlendirmek için yazar. Millî ruhu canlı tutacak olanın tarih bilinci olduğunu fark ettirmeye çalışır. Pek çok hikâyesinin bu yolda verildiği müşahede edilir.

O, kimlik meselesi dışında, kadının toplumdaki yerinin de çöken bir yapının meselelerinden biri olduğuna kanidir. Kadın ve toplum arasındaki mesafe, yazarın irdelediği bir konudur. Toplumdan uzaklaşmış ve yalıtılmış kadın imajı eserlerinde sıkça yer alır. Asırlardan beri baba, eş, kardeş, evlat acısı yaşayarak müzmin bir bedbaht gibi ömür sürmüş Türk kadınının emek, özveri ve tecrübelerini daha geniş bir çerçevede paylaşmasının faydalı olacağını ileri sürer. Topluma dinamizm kazandıracak enerjisinin ziyan edilmesine hayıflanır. Yazarın temas ettiği bir diğer mesele de evliliklerdir. Bu kurumun sağlam olması, toplumun geleceğinin de teminatı olacaktır. Görücü usulü evliliğe karşıdır. Yazarın muhalefetinin nedeni, çağın gerektirdiği hayatla uzlaşmayan eskilerin bakış açısının, bu kuruma verdiği zarardır. Daha işe başlarken kendi arzularını evlatlarının niyetlerinden önde tutan ebeveynlerin, aile hayatı adı altında, gençlerin yaşamlarını kararttığını alaycı bir dille eleştirir.

Yazar yönetim, adalet gibi hususlarda liyakatin, hakkaniyetin asıl olması gerektiği fikrini savunur ki bu, Türk toplumunun kök sorunlarından biridir. Batıl inançlar onun değindiği bir başka sosyal meseledir. Bu konuda, Ömer Seyfettin'in hikâyelerinden çıkan sonuç, Türk milletinin taassupkâr olduğu yönündedir. Hatta öyle ki düşmanın bundan istifade ettiğini söylediği olur. Dinin özüne vakıf olmayan, şekli unsurları asli unsurların yerine ikame eden insanların saf inançları kolayca suiistimal edilir. Bilgiye dayanmayan, söylentilerle, cehaletle yoğrulan halk inanışının nasıl bir hurafeciliği doğurduğu acı bir mizahla nakledilir. Ömer Seyfettin'in bu tarz hikâyeleri, Hüseyin Rahmi'nin eserlerini andırır. Ne var ki aralarında bariz farklar bulunur. Hüseyin Rahmi'de pozitivizmin sert ve inkârcı çizgisi hüküm sürer ve halk batıl itikatlara boğulmuş, acınacak bir grup olarak takdim edilirken aşağılanır. Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde ise halka aldanişlarına rağmen bıyık altından bir gülümseme eşliğinde hoşgörü ile bakan bir üslup hâkimdir. Ne kadar gülünç olsa da inançları ve pratiği ile bu insanlar, ret değil; kalenderce bir kabul dairesi içinde tutulur.

Sanatçının sosyal meseleleri ele aldığı hikâyeleri, kronolojik biçimde değerlendirildiği takdirde, onun vefatına doğru kimlik meselesine daha da fazla yoğunlaştığı dikkat çeker. Esasında makaleleri de bu yöndedir. Yazdıkları gittikçe bu mesele etrafında düşündürmeye ve çözüm sunmaya odaklanmış gibidir. Kuvvetle muhtemel görünmektedir ki ömrü vefa etse idi hissettiği kaygılar, sanatında daha belirgin konturlarla ortaya çıkacaktı. Bir aydın olarak mesaisini toplum için harcadığı açıktır. Toplumun sorunlarına karşı hissettiği sorumluluğu sanatına aktarmada usta bir kalem olarak mizah ve hicvi, sanat hayatının sonuna doğru daha fazla ve daha etkili şekilde kullanır. Son hikâyelerinde daha fazla müracaat ettiği mizahın ve hicvin, dozu ayarlanmış, ikaz mahiyetinde sosyal eleştiriler olarak işlev gördüğü belirtilmelidir.

Kaynakça

- Enginün, İ. (2004), *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul, Dergâh Yayınları.
 Moran, B. (1988), *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İstanbul, Cem Yayınevi.
 Ömer Seyfettin, (2015), *Bütün Hikâyeleri*. (N. H. Polat, Haz.). İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
 Ömer Seyfettin, (1989), *Dil Konusunda Yazılar*. (M. Uyguner, Haz.). Ankara, Bilgi Yayınevi.
 Tanpınar, A. H. (2003), *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul, Çağlayan Kitabevi.
 Türk Tarih Kurumu, (1992), *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*. Ankara, TTK.

KİTAP İNCELEMELERİ

BOOK REVIEWS

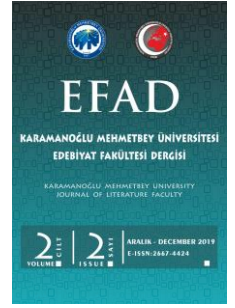

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Kitap İncelemesi

Gönderim Tarihi: 13 Eylül 2019

Kabul Tarihi: 21 Kasım 2019

Atıf Künyesi: Sarıyar, C. (2019). “Çağatay Benhür, (2018) Soğuk Savaşta Sıcak Temas: Cevdet Sunay'ın Sovyetler Birliği Ziyareti (12-21 Kasım 1969)”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 290-291.

ÇAĞATAY BENHÜR, (2018) SOĞUK SAVAŞTA SICAK TEMAS: CEVDET SUNAY'IN SOVYETLER BİRLİĞİ ZİYARETİ

(12-21 Kasım 1969)

(Konya: Palet Yayınları, 192 sayfa, ISBN: 978-605-2338-56-8)

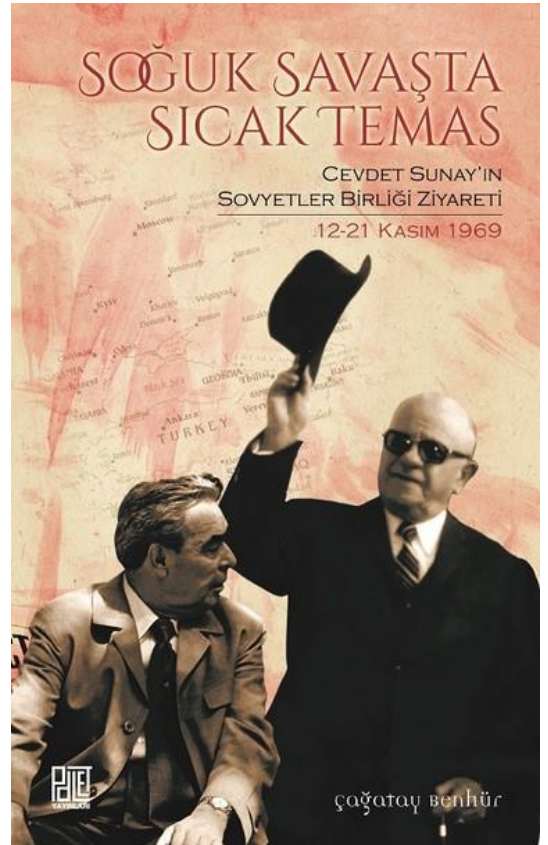
Canan SARIYAR*

Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinden Doç. Dr. Çağatay Benhür'ün 2018 yılı Nisan ayında Palet Yayınlarından çıkan eseri “**Soğuk Savaşta Sıcak Temas: Cevdet Sunay'ın Sovyetler Birliği Ziyareti 12-21 Kasım 1969**” adını taşımaktadır.

Stalin Dönemi Türk- Rus İlişkileri (1924-1953) isimli doktora tezini 2008'de tamamlayan Benhür, Stalin'den sonraki dönemleri de izlemiştir. Tarihçilerin bu konu hakkında çok fazla çalışma yapmadığını düşünerek bahsi geçen konu ile ilgili araştırmalar yapmaya başlamıştır. Yazar, kitabın ön sözünde belirttiği gibi; Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın (bir Rus ülkesini)Sovyetler Birliği'ni ziyaret eden ilk Türk devlet başkanı olması sebebiyle de bu kitabı yazmaya karar vermiştir.

Benhür, bu kitabı meydana getirirken öncelikle Rus gazetelerini tarayarak, konu hakkında geniş kapsamlı bilgilerle ulaşmış ve bu sayede kaynakçasını oldukça zengin tutmuştur. Aynı zamanda Türk Tarih Kurumu, T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Milli Kütüphane, Kiev Venedsky Arşiv ve Kütüphanesi ile Bakü ve Tiflis'ten edindikleri kaynaklardan yararlanmışır.

Kitap 160 sayfalık metinden oluşmaktadır. Kullanılan arşiv belgeleri ve Rus gazetelerinden verilen örnekler eseri zenginleştirmiştir. Dizin ile son bulan eser, toplamda 192 sayfadan oluşmaktadır. Genel olarak incelendiğinde kitabın klasik bir yöntemle yazılmadığı göze çarpmaktadır. Kitapta Cevdet Sunay ve heyetinin Sovyetler Birliği'nde geçirdiği her güne farklı bir bölüm ayrılmıştır. Bu özelliği ile diğer bilimsel kitaplardan farklı bir metot ortaya koymuştur.

* Dr., E-Posta: canan-sryr@hotmail.com. Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-5374-7103>.

“1953-1969 Türk Sovyet İlişkilerine Genel Bakış” olarak isimlendirdiği kitabın 12 sayfalık giriş kısmında yazar, Ruslar ile Türkiye arasında yaşanan gerginlikleri ve yakınlaşmaları özetlemiştir. Daha sonra gezinin başlangıcından sonuna kadar olan kısım tarihleriyle birlikte gün gün değerlendirilmiştir.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın Sovyetler Birliğini ziyaret etme fikri, Yüksek Sovyet Presidyumu Başkanı Nikolay Podgorniy’in 11 Nisan 1968’de gönderdiği mektupla atılmıştır. Podgorniy’in Sovyetler ile Türkiye arasındaki yakınlığı artırmak adına Sunay’ı davet etmesiyle oluşan temasın ardından bir yıl sonra ziyaret gerçekleşmiştir. 12 Kasım 1969 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve otuz dört kişilik heyeti, Ankara Esenboğa Havaalanından Moskova’ya doğru Anadolu isimli uçakla yola çıkmıştır. Sunay, yola çıkarken Ankara Esenboğa Havaalanı’nda gazetecilere verdiği röportajda bu gezideki amacının komşuluk ilişkileri için yararlı olacağını, memleketleri ilgilendiren konular ve milletlerarası meseleler üzerinde görüş teatisinde bulunarak Sovyetler Birliğindeki halkları yakından tanımak istediğini belirtmiştir. Türkiye saatiyle 13.00’da (Moskova) Vnukovo Havaalanına inen heyet, resmi törenin ardından büyük bir tezahüratla karşılanmıştır. İki ülkenin basını da bu ziyarete fazlasıyla ilgi göstermiştir.

Moskova’da iki gün kalan Sunay ve heyeti, Kremlin Sarayı’nda resmi görüşmeler yapmışlardır. Bu görüşmelerde karşılıklı ilişkiler ve çeşitli dünya sorunları ele alınmıştır. Ortadoğu, silahsızlanma, Avrupa Konferansı akdi, Avrupa güvenliği, Vietnam ve Kıbrıs Meselesi görüşülen konular arasında yer almıştır. Her iki tarafta iyi niyetli çözüm arayışında mutabık kalmışlardır.

Moskova’da eşlerini bırakarak sırasıyla Leningrad, Kiev, Tiflis ve Bakü’ye giden Sunay ve Dışişleri Bakanı, 19 Kasım 1969’da tekrar Moskova’ya dönmüştür. Gittiği her yerde sevgi gösterileri ile karşılanan Türk Heyeti, resmi ziyaretlerin yanı sıra şehirde bulunan müzeleri gezmiş, sosyal ve kültürel faaliyetlere katılmıştır. 21 Kasım 1969’da gezisini tamamlayan heyet, Moskova’dan 11.00’da kalkan Anadolu isimli uçakla Ankara’ya ulaşmıştır. Ankara’ya indiğinde gezi hakkındaki değerlendirmelerini paylaşan Sunay, gezinin amaçladığı doğrultuda geçtiğinden duyduğu memnuniyetten bahsetmiş ve bu ziyaretin ileride iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu yönden etkileyeceğini dile getirmiştir.

Kitapta, gezinin arkasından devam eden gelişmeler de yer almıştır. Cevdet Sunay’ın Ankara’ya dönüşünden Kasım ayının sonuna kadar Sovyetler Birliği’ne yapılan ziyaret ile ilgili basında çıkan haberler değerlendirilmiştir. Fakat yazar, burada Türk basınına yansıyan haberleri incelemiş, Sovyet basınının gezi sonrası yorumlarına yer vermemiştir.

Kitabın sonuç kısmında, gezi ve basına yansıyan haberlerle ilgili önemli tespitler yapılmıştır. Yazara göre, yapılan bu ziyaret sıradan bir gezi olmayıp, soğuk savaşta farklı kutuplardaki iki ülkenin dünya meselelerine ortak bir bakış açısı geliştirmeye yönelik olması açısından dikkat çekicidir. Ancak bunu yaparken Türkiye’nin temkinli olması da gözlerden kaçmamıştır. Ayrıca iki tarafın yetkililerinin yaptıkları toplantılarda ve protokollerde birbirlerine son derece saygılı davranması, ölçülü bir üslup kullanması, gelecekteki ilişkilerin olumlu sonuçlar çıkaracağı beklentisini yaratmıştır. Kiev, Tiflis ve Bakü’de gerçekleştirilen ziyaretler de bölge halkının Türk milletine karşı gösterdiği sevgi dolu yaklaşımları gözler önüne sermiştir. Cevdet Sunay, Bakü’de yaptığı konuşmaları özellikle Türk basınının yazmasını istemiş ve Türkiye-Azerbaycan kardeşliğinin altının çizilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Kitabın yedi sayfa süren sonuç kısmının ardından kaynakçaya yer verilmiştir. Daha önce bahsettiğimiz gibi kaynak bakımından son derece zengin olan kitapta arşiv belgeleri, tetkik eserler ve internet kaynaklarının dışında 22 Türkçe, 8 Rusça ve 3 tane de Azeri Türkçesi ile basılan gazeteler taranmıştır. Ekler kısmını da bu gazetelerden verdiği örneklerle süsleyen yazar, büyük bir titizlikle hazırlanan dizin ile eserine son vermiştir.

Uzun birikimleri neticesinde bu kitabı kaleme alan Benhür, özellikle (Sovyet / Rus – Türk) İlişkileri üzerine çalışma yapan ve yapmak isteyenlere önemli katkılar sağlamıştır. Konuya ve Rusça’ya olan hâkimiyeti kurduğu cümlelerde kendini açıkça göstermiştir. Tarih üzerine yapılan çalışmalar ile kıyaslandığında bilimselliği adeta günlük havasında aktararak kitabın akıcı olmasını sağlamıştır.

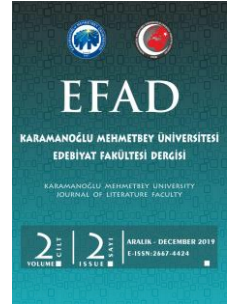
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

(EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Kitap İncelemesi

Gönderim Tarihi: 14 Ekim 2019

Kabul Tarihi: 01 Kasım 2019

Atf Künyesi: Yıldız, M. S. (2019). “Cemile TEKİN, (2018) Hırvatistan Devleti'nin Kuruluşu ve Türkiye ile Münasebetler”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 292-294.

CEMİLE TEKİN (2018), HIRVATİSTAN DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE TÜRKİYE İLE MÜNASEBETLER

(Konya: Çizgi Kitabevi, 178 s., ISBN: 978-605-196-146-0)

Mevlüt Samet YILDIZ*

Çalışmaları Balkanlar üzerine yoğunlaşmış olan Cemile Tekin, 1963 yılında Bosna-Hersek'te doğmuştur. Cemile Tekin'in o bölgede doğması ve Boşnakça, Bulgarca, Çekce, Hırvatça, Lehçe, Makedonca, Rusça ve Sırpça gibi bölge dillerine iyi derecede hâkim olması nedeniyle; inceleme konumuz olan eserini siyasi tarih ve dış politika araştırmalarında önemli bir konuma getirmektedir.

Kısaltmalar, önsöz ve giriş ile başlayan eser, altı bölümden oluşmaktadır. Eser içerisinde bu altı bölüm: Hırvatistan'ın Tarihçesi, Hırvatistan Devleti'ni Kuran Erdut Barış Antlaşması, Erdut Antlaşmasına Göre Hırvatistan'ın Siyasi ve İdari Yapısı, Hırvatistan ile Türkiye Arasındaki Diplomatik İlişkiler, Hırvatistan Cumhuriyetini Kuran Lider Franyo Tuçman şeklinde sıralanmaktadır. Eserin sonuna Sonuç, kaynakça, ekler ve dizin eklenmiştir. Önsöz'de kitabın yazılma amacı, yazım sürecine dair detaylar ve yazım sürecinde katkı sağlayanlara teşekkür metni yer almaktadır. Giriş başlığı altında ise Balkanlar'ın coğrafi sınırları, beşeri özellikleri ve tarihi hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

Hırvatistan'ın Tarihçesi ana başlığı altında yazılan birinci bölümde, Hırvatistan'ın tarih öncesi çağlardan bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkacağı yirminci yüzyılın sonlarına kadar uzanan tarihi hakkında bilgiler verilmektedir. Hırvatistan'da tarih öncesi dönemlerde insan yaşamına dair ilk buluntuların Paleolitik Çağ'a dayandığı ve bu çağdan sonra yaşanan tüm tarih öncesi dönemlerde burada büyük insan topluluklarının faaliyette bulunduğu söylenilmektedir. Bu başlık içerisinde İlk Çağ'da

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Konya/Türkiye, E-Posta: smtiyildiz@yandex.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6030-3965>.

Hırvatistan çevresinde etkin olan devletler ile etkileşim içerisinde bulunduğu belirtilmiş, yerleşim yerlerindeki mimari özellikler hakkında bilgiler verilmiştir ve hatta erken dönem Hristiyan ibadethanelerinin bazı şehirlerde inşa edildiği de söylenmiştir. Bölümün ilerleyen sayfalarında; Orta Çağ'da Hırvatistan, Osmanlı Dönemi'nde Hırvatistan, Venedik hâkimiyetinden Birinci Dünya Savaşına Kadar Hırvatistan, Sloven-Hırvat-Sırp Krallığı hâkimiyetinde Hırvatistan ve son olarak da Hırvatistan'ın 1980-1990 Yılları Arasındaki Durumu alt başlıkları bulunmaktadır. Tüm bu alt başlıklarda dikkat çeken en temel nokta, bölge üzerinde çeşitli unsurların hâkimiyet kurma mücadelesi ve bu süreçte bölgede yaşanan siyasi faaliyetlere geniş yer verilmesidir. Bölümün sonlarına doğru; İkinci Dünya Savaşı dönemi siyaseti ve sonucunda ortaya çıkan politik duruma değinilmektedir. Bölüm içerisinde son olarak Franyo Tuçman önderliğinde güçlenen ve Hırvatistan'da iktidarı ele alan Hırvatistan Demokratik Bloğunun “*Sosyalist Yugoslavya'dan*” ayrılma süreci işlenmektedir.

Kitabın ikinci bölümü, Hırvatistan Devleti'ni Kuran Erdut Barış Antlaşması başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Hırvatistan'ın bağımsızlığını kazandıran Erdut Barış Antlaşması'na giden süreçte yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Burada 19 Mayıs 1991'de Hırvatistan'da bağımsızlık için yapılan halkoylaması ile Bosna-Hersek'te yaşanan olayların sonlandırılması amacıyla gerçekleştirilen Dayton Barış Antlaşması'na da değinilmiştir. Bölümün ilerleyen sayfalarında Erdut Barış Antlaşması'nın imzalanması ve akabinde yürürlüğe hangi şartlarda gireceği hakkında bilgiler verilmiştir. Bölüm içerisinde önemli bir diğer nokta da antlaşmanın basına ve kamuoyuna nasıl yansıdığı ile siyasilerin antlaşma hakkında verdikleri demeçlerin okuyucuya aktarılmasıdır. Antlaşmanın uygulamaya geçirilebilmesi için gerekli şartların anlatıldığı bölümün son alt başlığında bu konu ile ilgili tarafların üzerlerine düşen görevler ve son olarak da antlaşmanın hangi tarihte ne şekilde uygulanmaya başlandığı aktarılmaktadır.

Erdut Antlaşmasına Göre Hırvatistan'ın Siyasi ve İdari Yapısı başlığını taşıyan kitabın üçüncü bölümünde bağımsızlığını kazanmış olan Hırvatistan Devleti'nin, diğer tüm bağımsız devlet teşkilatlarında olduğu gibi anayasal ve idari düzeni hakkında bilgiler verilmektedir.

Dünya üzerinde varlığını sürdüren siyasi her yapılanma başka devletler ile kesinlikle ilişkiler kurmuşlardır. Hırvatistan ile Türkiye Arasındaki Diplomatik İlişkiler başlığını taşıyan kitabın dördüncü bölümü, kitabın en kapsamlı bölümü olarak gözümüze çarpmaktadır. İki ülke arasındaki diplomatik gelişmelerin tarihini Osmanlı dönemi ile başlatan Tekin, bölüm içerisinde esasen diplomatik ilişkileri iki temel döneme ayırmıştır. Bu iki temel dönemden birincisi İkinci Dünya Savaşı ve bağımsızlık öncesi dönem, ikincisi ise Bağımsızlık sonrası dönemdir. Savaş döneminde Almanya ile kurmuş olduğu diplomatik ilişki sayesinde Anti-Komintern devletler tarafından tanınan Hırvatistan'ın, savaş döneminde tarafsız kalmış ülkeler ile de diplomatik ilişki kurması ve bu ülkeler tarafından tanınması büyük önem arz etmektedir. Tarafsız kalmış devletler arasında Türkiye'nin yer alması; Hırvatistan'ın hem iç hem de dış politikasında önemli bir gelişme olduğu Tekin tarafından okuyucuya aktarılmaktadır. Savaş döneminde iki ülke arasındaki ilişkilerin anlatıldığı bu bölümde dikkat çeken en temel unsur; Türkiye'nin savaş boyunca sürdürmeye çalıştığı denge politikasını bu ülke ile olan ilişkilerinde de uygulamaya devam ettiğidir. Hırvat temsilciler, her iki ülkenin karşılıklı diplomatik ilişkiler kurması amacıyla Türkiye'ye ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. Gerçekleşen ziyaretlerin sonuçsuz kalması üzerine Hırvatistan Devleti'nin basın ve yayın faaliyetleri aracılığıyla Türkiye'de yaşayan Boşnaklar üzerinde propaganda faaliyetleri yürüttüğünü bölüm içerisinde görmekteyiz. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaş ilan etmesi üzerine iki ülke arasındaki ilişkilerde duraklama yaşandığı yazar tarafından belirtilmiştir. Bağımsızlık sonrası ikili ilişkilerin yer aldığı bölümde Hırvatistan'ı ilk tanıyan ülkelerden birinin Türkiye olduğu, Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanlığı döneminde iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin çerçevesini Türkiye'nin Balkan Politikasının oluşturduğunu görmekteyiz. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer döneminde ise iki ülke ilişkilerinin, Hırvatistan'ın NATO'ya girmek istemesi ve her iki ülkenin de Avrupa Birliği'ne katılma isteğinin olmasıyla ortak paydalarda buluşmaları çerçevesinde şekillendiğini, ayrıca Hırvatistan'ın Akdeniz'e komşu olması dolayısıyla da iki ülke arasında karşılıklı turizmin gelişmesi şeklinde geliştiği belirtilmektedir. Bölümün sonlarına doğru Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Hırvatistan ile gerçekleştirdiği temaslardan ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde oynadığı rolden bahsedilmektedir.

Hırvatistan'ın bağımsızlığını kazanmasında ve Hırvatistan Cumhuriyeti'nin kurulmasında önemli rol oynayan Franyo Tuçman, Hırvatistan tarihinde önemli siyasi figürlerden biri olmuştur. Kitabın beşinci ve son bölümünde Franyo Tuçman'ın yaşamı Hırvatistan Cumhuriyetini Kuran Lider Franyo Tuçman başlığı altında anlatılmaktadır. Tuçman'ın yaşamı anlatılırken hayatında mihenk taşı oluşturan anlardan bahsedilmektedir. Zagreb Üniversitesi'nde doktora eğitimini tamamlayan Tuçman'ın akademik hayatı, idari görevleri ve siyasi yaşamı hakkında detaylar aktarılmaktadır. Bölümün sonunda ise Franyo Tuçman'ın yazmış olduğu eserler hakkında bilgiler verilmektedir.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, eser Hırvatistan tarihini ilkçağlardan başlayarak, bağımsızlık mücadelesi içerisinde bölgede yaşanan siyasi olaylara ışık tutmaktadır. Ayrıca eser, Hırvatistan'ın Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurma çabaları bağlamında Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Dünya Savaşı döneminde yürüttüğü dış politikasına farklı bir gözden bakmamıza da olanak sağlamıştır. Yazarın, 90'lı yıllarda yaşanan askeri ve politik olaylarda bölgede yaşaması ve bölge dillerine de hâkim olması nedeniyle basın yayın organlarından alıntılar yapmasıyla bölgenin sosyo politik yaşamını bize başarılı bir şekilde aktarmaktadır.

Tarih ve Uluslararası İlişkiler alanlarında bölge hakkında okuma yapmak isteyenler için başvuru kitabı niteliğinde olan kitap içerisinde 363 dipnot bulunmaktadır. Bu dipnotlar içerisinde yapılan atıfların büyük çoğunluğunu yabancı dilde yazılan yayınların olması dikkat çekicidir.

BİLİMSEL HABERLER

SCIENTIFIC NEWS

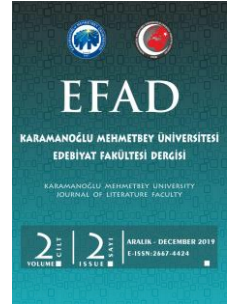
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

(EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Bilimsel Haber

Gönderim Tarihi: 06 Kasım 2019

Kabul Tarihi: 06 Aralık 2019

Atıf Künyesi: Muşmal, H. (2019). “Karaman Sempozyumu (Sosyal ve Beşeri Bilimler) 20 – 22 Haziran 2019”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 295-296.

KARAMAN SEMPOZYUMU (SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER)

20 – 22 HAZİRAN 2019

Hüseyin MUŞMAL*

20-22 Haziran 2019 tarihleri arasında Karaman Valiliği, Karaman Belediyesi ortaklığı ve Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi ev sahipliğinde Karaman (Sosyal ve Beşeri Bilimler) Sempozyumu gerçekleştirilmiştir.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Mehmet Akgül'ün projesi ve himayesi doğrultusunda ortaya çıkmış olan sempozyum fikri, Karaman Valiliği ve Karaman Belediyesince desteklenerek Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi tarafından kısa bir süre içerisinde hayata geçirilmiştir. Sempozyum çağrısı öncesinde, şahsımın başkanlığında Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Müdürü Dr. Öğretim Üyesi Erol Yüksel, Karamanoğulları Kültür ve Medeniyeti Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Ali Kapar gibi akademisyenlerden oluşan bir düzenleme kurulu tertip edilmiştir. Düzenleme kurulu tarafından, sempozyum bilim heyetinin oluşturulması esnasında akademisyenlerin Karamanlı olması, Karaman ile bir bağının bulunması veya bir vesile ile Karaman üzerine çalışmış olması gibi hususlar dikkate alınmıştır. Sempozyum sekretaryasını KMÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi Emre Koç ve Arkeoloji Bölümü Araştırma Görevlisi İsmail Akkaş yürütmüştür.

Sempozyum çağrısına çıkıldıktan sonra, hazırlık aşamasında Karaman'ın yetiştirdiği kıymetli akademisyen ve yazarlarla iletişim kurulmuş ve çağrının geniş bir çevreye yayılmasına gayret gösterilmiştir. Bu çerçevede 15 Mart 2019 tarihine kadar, bildiri başlık ve özetleri kabul edilmiş, özetlerin alanlarına göre bilim kurulunda görevli akademisyenlere gönderilmesine karar verilmiştir. Sempozyum takvimi doğrultusunda ilan edilen çağrıya 180 başvuru yapılmış, bildiri özetleri kör hakem metodu ile iki ayrı hakeme gönderilmek suretiyle incelenmiş ve gelen hakem raporları doğrultusunda 151 bildiri sunuma

* Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı, Karaman/Türkiye, E-Posta: hmusmal@kmu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-3137-0069>.

uygun görülmüştür. Bilim kurulunca kabul edilen bildirimler 15 Nisan 2019 tarihinde ilan edilerek, 15 Haziran 2019 tarihine kadar bildiri tam metinlerinin kabulüne devam edilmiştir.

20-22 Haziran 2019 tarihlerinde Karaman’da Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Yunus Emre Yerleşkesinde gerçekleştirilen sempozyuma tarih, arkeoloji, sanat tarihi, sosyoloji, coğrafya, dil, edebiyat, iktisat, işletme, kamu yönetimi, turizm, ziraat, hayvancılık, ormancılık, madencilik gibi çok sayıda disiplinden 40’a yakın kurumdan 180 civarında katılımcı iştirak etmiştir. Karaman Valisi Sayın Fahri Meral’in de katıldığı sempozyumun açılışı, sempozyum onur kurulu üyesi KMÜ Rektörü Sayın Prof. Dr. Mehmet Akgül’ün yönettiği açılış oturumu ile başlamıştır. Sempozyum açılış oturumunda alanlarında tanınan İlahiyatçı Prof. Dr. Mehmet Akgül, Tarihçi Prof. Dr. Alaattin Aköz ve İktisatçı Prof. Dr. Birol Mercan yer almış ve açılış oturumunda sırasıyla “Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Karaman”, “Kadim Başkent Karaman’ın Kentsel Dokusu”, “Karaman Ekonomisinin Rekabet Gücü” başlıklı bildirimler sunulmuştur.

Dört ayrı salonda eş zamanlı olarak sunumların yapıldığı sempozyumda ilk gün 12, ikinci gün ise 20 farklı oturum düzenlenmiştir. Şahsımın yönettiği kapanış oturumunda ise Tarihçi Prof. Dr. Mehmet Mercan, Kamu Yönetimi alanından Prof. Dr. Hacı Kurt, Sanat Tarihçisi Prof. Dr. Remzi Duran, İlahiyatçı Prof. Dr. Bayram Dalkılıç, Dil ve Edebiyat alanından Doç. Dr. İdris Nebi Uysal sempozyum hakkında uzun bir değerlendirmede bulunmuşlardır. Kapanış oturumunda konuşan akademisyenler, Karaman için yeni bir başlangıç oluşturan sempozyumun son derece başarılı bir bilgi şöleni olduğunu ifade ederek bildirimlerin yayımlanmasının oldukça önemli olduğunu altını çizmişlerdir.

Sempozyumun üçüncü günü olan 22 Haziran 2019’da Karaman’ın tarihi ve turistik mekanları olan Karaman Müzesi, Karaman Kalesi, Nalıncılar Konağı, Tartanlar Konağı, Yunus Emre Türbesi, Mader-i Mevlana Türbesi ile İbrala / Yeşildere, Manazan Mağaraları ve Taşkale Tahıl Ambarları gibi alanlara bir bilimsel gezi yapılarak sempozyum tamamlanmıştır. Sempozyum sona erdikten hemen sonra düzenleme kurulu tarafından bildirimlerin hakem sürecinden geçirildikten sonra basılmaları öngörülmüş ve bu konuda çalışmalara başlanmıştır.

Düzenleme kurulu adına, sempozyum vesilesiyle Karaman’ı tanıtmaya fırsatını veren destekleriyle, teşvikleriyle bizleri cesaretlendiren KMÜ Rektörü Sayın Prof. Dr. Mehmet Akgül’e, Rektör Yardımcıları Prof. Dr. Ercan Oktay ve Prof. Dr. Birol Üner’e teşekkürlerimizi sunuyoruz. Yine düzenleme kurulu üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Erol Yüksel, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Kapar’a, KMÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı Prof. Dr. Mehmet Mercan’a, Dekan Yardımcısı Doç. Dr. Alaattin Uca şahsında fakülte akademik personeline, Fakülte Sekreteri Halil Geçit başta olmak üzere tüm idarî personele teşekkür etmek isteriz. Son olarak katkıları nedeniyle Tarih Bölümü Yüksek Lisans öğrencileri ile Başkanı Cahit Suci nezdinde KMÜ Sağlık, Kültür ve Spor Daire Başkanlığı çalışanlarına da teşekkürlerimizi sunarız.

DEĞERLENDİRME YAZISI

WRITING ASSESMENT

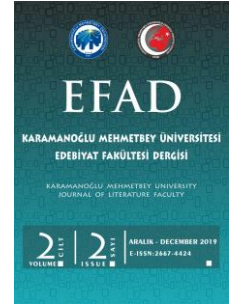
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

(EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Değerlendirme Yazısı

Gönderim Tarihi: 03 Aralık 2019

Kabul Tarihi: 10 Aralık 2019

Atıf Künyesi: Uca, A. (2019). “Atatürk’ün Annesi Zübeyde Hanım’ın İstanbul’da İki Çeşmeye Su Getirtmesi”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 297-298.

ATATÜRK’ÜN ANNESİ ZÜBEYDE HANIM’IN İSTANBUL’DA İKİ ÇEŞMEYE SU GETİRTMESİ

Alaattin UCA*

Beşiktaş’ta Rum Ali Mahallesinde bulunan iki çeşme dört seneyi aşkın bir süreden beri suyollarının bozulmasından dolayı atıl bir halde kalmış ve mahalle halkı son derece zor durumda idi. Gerçi ihtiyar heyeti bu konuda “*ahali-i hamiyet-mendândan*” yani hayırsever halktan yardım almak suretiyle çeşmelerin tamirini kararlaştırmış ve bu yolda yardım toplamaya başlamış ise de toplanan yardım ile tamir ve onarım mümkün olamamıştır.

Beşiktaş’ta Akaretler’de oturan, Mustafa Kemal Paşa’nın annesi Zübeyde Hanım, bu durumu işitir işitmez gereken miktarda parayı mahallenin ihtiyar heyetine göndermiş ve hemen gerekli tamir ve onarım işlerine başlanmış ve Şaban ayının otuzuncu Cuma günü, miladi takvime göre de 28 Nisan 1922 günü tamirat bitirilmiştir. (Şaban ayı 29 gün olduğu için gazetede bu ifade yanlıştır. Doğrusu Ramazan ayının 1. günü olmalıdır. Açılış töreni de Ramazan ayının birine denk gelen Cuma günü yapılmıştır.) Birçok kişi hazır bulunduğu halde adı geçen mahalle ihtiyar heyetinin kısa bir konuşmasını takiben Ortaköy Camii Hatibi Hafız Mehmet Efendi tarafından yapılan gayet güzel bir duadan sonra, masum çocukların âmin sesleri arasında resmi açılışı yapılmış, sular akıtılmış ve Zübeyde Hanım’ın vekili Nizamettin Bey’e teşekkür edilerek orada bulunanlara şeker dağıtılmıştır.

Bu durum Tevhid-i Efkâr gazetesinin 2 Mayıs 1922/4 Ramazan 1340 tarihli nüshasında (**Figür 1**) üçüncü sayfada şu ifadelerle yer almıştır:

“Mustafa Kemal Paşa’nın Validesi

Beşiktaş’ta İki Çeşmeye Su İsale Ettirdi

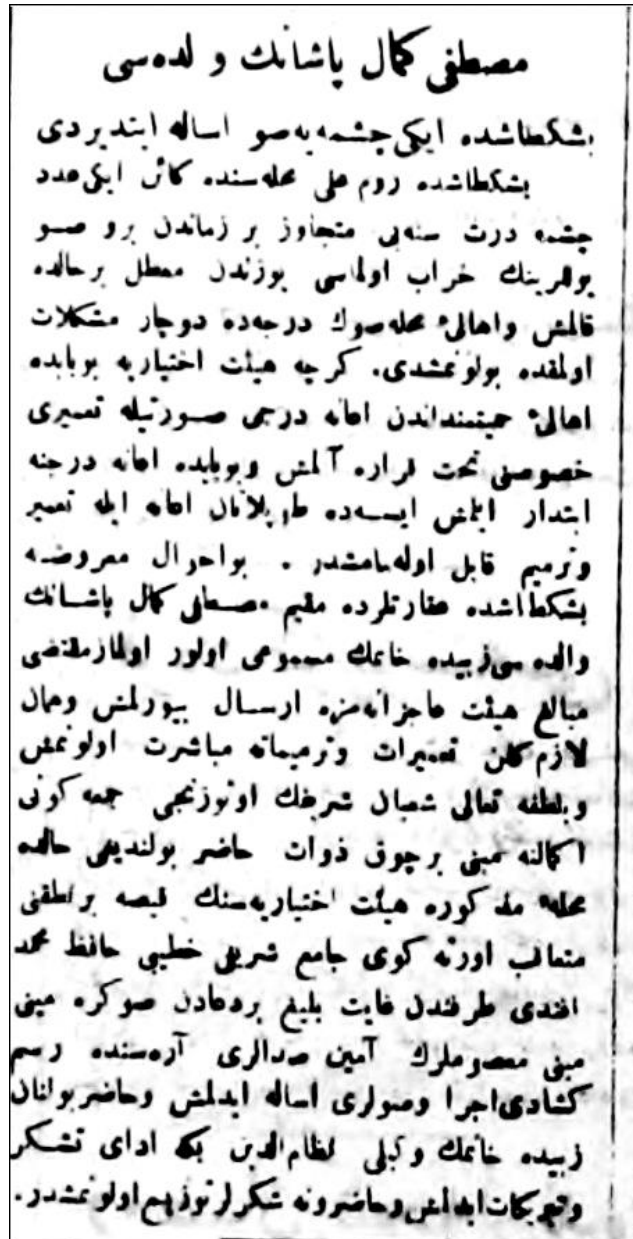
Beşiktaş’ta Rum Ali Mahallesinde kâin iki adet çeşme dört seneyi mütecâviz bir zamandan beri suyollarının harab olması yüzünden mu’attal bir halde kalmış ve ahali-i mahalle son derecede dûçar-ı müşkilât olmakta bulunmuştu. Gerçi hey’et-i ihtiyariye bu babda ahali-i hamiyet-mendândan iane derci suretiyle ta’miri husûsunu taht-ı karara almış ve bu bâbda iane dercine ibtidar eylemiş ise de toplanan iane ile tamir ve termim kabil olamamıştır. Bu ahval-i ma’ruza Beşiktaş’ta Akaretler’de mukîm, Mustafa Kemal Paşa’nın validesi Zübeyde Hanım’ın mesmu’u olur olmaz muktezî mebalîğ heyet-i âcizânemize irsal buyurulmuş ve heman lazım gelen tamirât ve termimâta mübaşeret olunmuş ve bi-lûtfihi Teala, Şa’ban-ı Şerifin Otuzuncu Cuma günü ikmaline mebni birçok zevat hazır bulunduğu halde mahalle-i mezkûre

* Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Karaman/Türkiye, E-Posta: alaattinuca@kmu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4211-6744>.

hey'et-i ihtiyariyesinin kısa bir nutkunu müteakip Ortaköy Cami-i Şerifi Hatibi Hafız Mehmed Efendi tarafından gayet belîğ bir duadan sonra mini mini ma'sumların âmin sadâları arasında resm-i güşadı icra ve suları isale edilmiş ve hazır bulunan Zübeyde Hanım'ın vekili Nizameddin Bey'e eda-yı teşekkür ve tebrikât edilmiş ve hâzırûna şekerler tevzî' olunmuştur."

Metinde geçen kelimeler şu anlamları taşımaktadır:

Valide: anne; İsale: akıtmak; Kâin: bulunan; Mütecaviz: fazla, aşan; Harab: yıkık; Muattal: kullanılmaz; Ahali-i mahalle: mahalle halkı; Dûçar-ı müşkilat: zorluklarla karşı karşıya kalmak; Hey'et-i ihtiyariye; ihtiyar heyeti; Bu babda: bu konuda; Ahali-i hamiyet-mendan: yardım sever halk; İane: yardım; Derc: toplamak; Taht-ı karara almak: kararlaştırmak; İbtidar: bir işe süratle başlamak; Termim: onarım, tamir; Kabil olmamak: gerçekleşmemek; Ahval-i ma'ruza: anlatılan, bahsedilen durum; Mukîm: ikamet eden, oturan; Mesmu': işitilen; Muktezî: gerekli, lazım olan; Mebaliğ: paralar; İrsal: göndermek, yollamak; Heman: hemen, derhal; Mübaşeret: bir işe başlamak; Bi-lûtfihi te'ala: Allah'ın izni ve yardımıyla; Şa'ban-ı Şerif: Hicri takvimin sekizinci ayı; İkmal: tamamlamak; Mebni: ...den dolayı; Zevat: şahıslar; Mahalle-i mezkûre: adı geçen mahalle; Nutuk: konuşma; Hatib: camilerde Müslümanlara dini nasihatler ve güzel sözlerle hitap eden görevli kişi; Belîğ: yeterli, güzel; Ma'sum: günahsız, suçsuz; Sadâ: ses; Resm-i güşad: resmi açılış; Eda-yı teşekkür: teşekkür etmek; Hâzırûn: hazır olanlar, bir yerde bulunanlar; Tevzî': dağıtmak.

Figür 1

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ (EFAD)

A. EFAD Yayın Kuralları

- ❖ KMÜ EFAD Dergisi'ne gönderilmesi planlanan yazı ve çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- ❖ KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisinde (EFAD), sosyal ve beşeri bilimler alanında öncelikli olarak orijinal araştırmalar, özgün derlemeler, genişletilmiş bildiri, orijinal çeviri, kitap kritiği ve editöre mektup türünde Türkçe yazılar yayınlanır.
- ❖ KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (EFAD) gönderilen çalışmalar, ilk aşamada editör grubu tarafından dikkatli bir şekilde ve nesnel bir bakış ile incelenmektedir. EFAD'a gönderilen makalelerin yazım kurallarına uygun olmaması halinde editör grubu, gönderilen makaleleri doğrudan reddedebilmektedir. Makaleler, eğer EFAD'ın yayın ve yazım kurallarına uygun bir şekilde hazırlanmış ise "çift körleme" tekniği ile üç hakeme gönderilmektedir. Üç hakemden en az iki hakemin olumlu rapor vermesi üzerine de gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra çalışmalar ilgili sayılarda yayınlanmaktadır.
- ❖ "Çift körleme" tekniği uyarınca yazarların isim ve kurum bilgileri orijinal metinden çıkartılarak alanında uzman hakemlere gönderilir. Hakem bilgileri yazarlarla, yazar bilgileri hakemler ile hiçbir koşulda paylaşılmaz.
- ❖ Hakem değerlendirme süreci maksimum 30 gün olarak belirlenmiştir. Değerlendirilmek üzere hakeme gönderilen; ancak herhangi bir geri dönüş sağlanmayan makaleler için yeniden bir hakem belirlenir ve çalışma için hakem süreci tekrar başlatılmış olur. Verilen süre içerisinde kendisine gönderilen çalışmayı değerlendirmeyen hakemin "Hakem Kurulu" üyeliği, dergi yönetimince değerlendirmeye alınır.
- ❖ KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (EFAD) gönderilen bir kurum ya da kuruluş tarafından desteklenmiş ya da Yüksek Lisans veya Doktora tezlerinden hazırlanmış çalışmaların ilk sayfasının altında dipnot olarak mevcut durum belirtilmelidir.
- ❖ KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (EFAD) gelen makaleler hakem süreci sonrasında gerekli düzeltmelerin yapılması gayesiyle yazarlara gönderildiğinde yazar, hakem önerileri dışında kalacak ve orijinal metni değiştirecek boyutta ekleme veya çıkartma yapamaz.
- ❖ KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (EFAD) gönderilen ve hakem önerileri doğrultusunda yayınlanması uygun görülen makalelerin son hali gözden geçirilmek üzere yazara tekrar gönderilir. Yazarın kontrolü sonrası, hakem süreci tamamlanan eserler geliş tarihi esas alınarak yayınlanır.
- ❖ KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (EFAD) gönderilen makalelerin her türlü hakkı yazar tarafından dergiye devredilmiş sayılır. Bu işlem için yazardan bir imza ve onay belgesi istenmez. Sisteme yüklenen çalışmalar her hakkı ile EFAD'a devredilmiş olur.
- ❖ KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (EFAD) gönderilen makalelerin sorumluluğu (bilimsel etik kuralları, intihal vb.) tek taraflı olarak yazar ya da yazarlara aittir. EFAD bu konuda bir yükümlülük altına sokulamaz.
- ❖ KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'ne (EFAD) gönderilen makaleler "iThenticate" ya da "Turnitin" isimli intihal tespit programları ile taranmaktadır. İntihal oranının aşıldığı durumlar için Editör grubu gerekli yaptırımlarda bulunma yetkisini elinde bulundurur. Bu gerekçe ile çalışmalar reddedilebilir.

- ❖ Yukarıda zikredilen kurallara uymayan eserlerin, hiçbir koşulda değerlendirmeye alınmayacağını unutmayınız.
- ❖ KMÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (EFAD) yayınlamak istediğiniz makalelerinizi efad@kmu.edu.tr adresine de gönderebilirsiniz.

B. EFAD Yazım ve Kaynakça Kuralları

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde (EFAD) kullanılan, kullanılacak olan kaynakça, künye, metin içi gönderme ve alıntı ile ilgili uyulması gereken kurallar APA American Psychological Association – Amerikan Psikoloji Derneği (APA) sistemi temel alınarak hazırlanmıştır. Daha ayrıntılı bilgi ve yazım kuralları için APA'nın web sitesi (<http://www.apastyle.org>) ziyaret edilebilir.

- ❖ Dergiye gönderilecek makaleler Word dosyası içerisinde A4 boyutunda; üstten 2 cm. ve alttan 1.5 cm. soldan ve sağdan 1.5 cm. şekilde hazırlanmalıdır.
- ❖ Makaleler Times New Roman yazı tipinde ve tek satır aralığı ile yazılmalıdır. Makale başlığı (Türkçe ve İngilizce) 12 kelimeyi geçmeyecek düzeyde kısa ve konuyu kapsayacak şekilde olmalı, kelimelerin baş harfleri büyük olmak üzere küçük harflerle, 12 punto ve bold olarak yazılmalıdır.
- ❖ Makalenin “özet” bölümü araştırmanın amacını, yöntemini ve elde edilen bulguları yansıtabilecek şekilde, en az 250 ve en fazla 350 kelime olarak, Türkçe ve İngilizce hazırlanmalıdır. Makalenin dili Türkçe ise “Özet,” yabancı dilde ise “Abstract” başa gelmelidir. Anahtar kelimeler ise en az 3 en çok 5 kelimedenden ibaret olmalıdır.
- ❖ Yazar adları makale başlığından sonra bir satır boş bırakılarak 10 punto ve bold olarak ismin/isimlerin baş harfi büyük; soy isminin ise tamamı büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Yazar adları sayfanın sağ tarafına hizalanmış bir şekilde yerleştirilmelidir. Akademik unvanlar ve diğer hususlar dipnotta 8 punto büyüklüğünde belirtilmelidir (Örn: Unvan, Üniversite adı, fakülte adı, bölüm adı, e-posta veya (Kurum Adı, Bölüm Adı, e-posta).
- ❖ Birinci düzey ana başlıklar 12 punto, kalın ve düz olmalı, her kelimenin ilk harfi büyük harfle yazılmalıdır. Makalelerde problem/çalışmanın konusu, giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, varsa bulgular, yorum/tartışma ve sonuç bölümleri izlemelidir. Alanlara göre farklı bölümler yer alabilir. Metin içindeki diğer bütün bölümler de 12 punto ve tek satır aralıklı olarak, biçimlendirme bozulmadan yazılmalıdır.
- ❖ İkinci düzey alt başlıklar 11 punto ve sözcüklerin ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harfle, kalın ve italik olarak yazılmalıdır.
- ❖ Üçüncü düzey alt başlıklar sözcüklerin ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harfle, italik ve 10 punto olarak yazılmalıdır. Dördüncü düzey alt başlıklar ilk harfleri büyük olmak üzere küçük harfle, italik ve 10 punto olarak yazılmalı ve bir “tab” içeriden başlamalıdır.
- ❖ Makale içindeki tablolar, biçimsel olarak kendi içeriğinin gerektirdiği biçimde oluşturulmalı, tablo başlığı numaralandırılmış, tablonun üstünde ve ortalanmış olarak yazılmalıdır.
- ❖ Sonuç kısmında alt başlık kullanılmamalı; dilendiği takdirde maddeler halinde sıralama yapılabilir.

Dergiye Yazı Gönderecek Yazarların Özet Olarak Kaynakça Bölümünde Dikkat Etmesi Gereken Genel Kurallar

- ❖ Yazar sayısı eğer beşten fazlaysa, ilk beş yazarın adları künyede verilmeli, beşinci yazardan sonra “ve diğerleri” ifadesi kullanılmalıdır.
- ❖ Bir çalışmanın yayın tarihi bulunamazsa en son telif hakkı verildiği tarihi verilmeli; tarih bilgisi hiç bir şekilde bulunamıyorsa “tarih yok” anlamına gelen “t.y.” kısaltması kullanılmalıdır.
- ❖ Kaynakça bölümünde yayına hazırlayan kişinin adından sonra hazırlayan(lar) yerine (Haz.), editör(ler) yerine ise (Ed.) kısaltması kullanılmalıdır.
- ❖ Kaynakça bölümünde dergi ve kitap adları tam ismi ile kısaltılmadan *eğik (italik)* olarak yazılmalıdır.
- ❖ Kaynakça bölümünde bildiri kitapları aynen “kitap” gibi, bildiri kitabından alınan bir bildiri de “kitap bölümü” gibi belirtilmelidir.
- ❖ Kaynakça bölümünde ansiklopedi, sözlük, biyografi v.b gibi kaynakların belli bir bölümünden yararlanılan bilgi için “kitap içinde bir bölüm” gibi yazılmalıdır.
- ❖ Kaynakça bölümünde ansiklopedi, sözlük, biyografi vb. kaynaklarda maddelerin yazarı belli değilse, madde adı kullanılarak giriş yapılmalıdır.
- ❖ Kaynakça bölümünde kullanılacak tezlerde, tezin adından sonra “yüksek lisans tezi”, “doktora tezi” ya da “sanatta yeterlik tezi” ifadeleri mutlaka kullanılmalıdır. Alınan derecenin alındığı üniversite ya da kurumun adı mutlaka belirtilmelidir.
- ❖ Kaynakça bölümünde yasa ve yönetmeliklerde künye girişi yasanın adı ile yapılmalıdır. Yasanın adından sonra ayrıca içinde yasanın kabul tarihi (sadece yıl olarak), künye sonunda ise yasanın yayınlandığı derginin tarihi (gün, ay, yıl olarak) belirtilmelidir.
- ❖ Kaynakça bölümünde elektronik kaynaklarda temel bilgilerin yanı sıra erişim tarihi ve erişim adresi bilgileri de verilmeli; e-kaynaklarda son güncelleme tarihi yayın tarihi olarak belirlenmelidir.
- ❖ Kaynakça bölümünde mektup, e-posta, telefon görüşmesi gibi kişisel görüşmelerin kaynakçaya eklenmesi gerekmez, görüşmelere metin içinde gönderme yapılmalıdır.

ÖRNEKLER

TEK YAZAR - KİTAP

Yazar, A., (Yayın Yılı), *Kitap adı*, Yayın yeri, Yayınevi.

Örnek:

Muşmal, H., (2009), *Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Politikası Konya Vilayeti Örneği (1876-1914)*. Konya, Kömen Yayınları.

Satır arası: (Muşmal, 2009, s. 45) Dipnot: Muşmal, 2009, s. 45.

BİRDEN ÇOK YAZAR – KİTAP

Yazar, A., Yazar, B., Yazar, C., Yazar, D., Yazar, E., ve diğerleri, (Yayın Yılı), *Kitap adı*, Yayın yeri, Yayınevi.

Örnek:

Çevik, O., Doğanay, T., Karaçayır, E., (2017), *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyal ve Ekonomik Profili*. Ankara, Murat Kitabevi.

Satır arası birinci gönderme: (Çevik, Doğanay, Karaçayır, 2017, s. 45) Dipnot birinci gönderme: Çevik, Doğanay, Karaçayır, 2017, s. 45.

Satır arası ikinci gönderme: (Çevik ve diğ., 2017, s. 45) Dipnot ikinci gönderme: Çevik ve diğ., 2017, s. 45.

TÜZELKİŞİ (KURUM) YAZARLIĞI - KİTAP

Tüzelkişi, (Yayın Yılı), *Kitap adı*, Yayın yeri, Yayınevi.

Örnek:

Türk Dil Kurumu, (2017), *Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Dil Kurumu.

YAZARI OLMAYAN - KİTAP

Kitap adı, (Yayın Yılı), Yayın yeri, Yayınevi.

Örnek:

Cambridge Türkçe-İngilizce Sözlüğü, (1985), İstanbul, Cambridge.

Satır arası ilk gönderme: (Cambridge, 2000, s. 45) Dipnot ilk Gönderme: Cambridge, 2000, s. 45.

ÇEVİRİ - KİTAP

Yazar, A., (Yayın Yılı), *Kitap adı*, (A. Soyadı, Çev.), Yayın yeri, Yayınevi, (Kaynak yapıtın yayın yılı).

Örnek:

Danermark, B., Karlosson, J.C., Jakobsen, L., Ekstrom, M., (2018), *Toplumu Açıklamak: Sosyal Bilimlerde Eleştirel Realizm* (Ü. Tatlıcan, Çev.), İstanbul, Phoenix, (2001).

BÖLÜM YA DA MAKALE, İÇİNDE - KİTAP

Soyadı, A., (Yayın Yılı), “Yayın adı”, A. Editör (Haz./Ed.), *Kitap adı*, (Yayının sayfa numaraları), Yayın yeri, Yayınevi.

Örnek:

Çakır, M. (2016), “Seçim Beyannamelerinde Genç Bireylere Yönelik Politika Vaatlerinin Analizi”, A.G. Baran ve M. Çakır (Ed.), *İnter-Disipliner Yaklaşımla Gençliğin Umudu Toplumun Beklentileri İçinde* (ss. 107-125), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

TEK YAZAR - BİLİMSEL DERGİ MAKALESİ

Soyadı, A., (Yayın Yılı), “Makale adı”, *Dergi Adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

Örnek:

Uca, A., (2017), “Atatürk İlkeleri Türk Milletine Neler Kazandırdı”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (33), 151–162.

Satır arası ilk Gönderme: Uca, 2017, s. 156 Dipnot ilk Gönderme: Uca, 2017, s. 156.

ÇOK YAZAR - BİLİMSEL DERGİ MAKALESİ

Soyadı, A., Yazar, B. ve diğerleri, (Yayın Yılı). “Makale Adı”, *Dergi adı*, cilt (sayı), sayfa numaraları.

Örnek:

Oğuz, O., & Aly, E. A. A. (2018). “Eş-Şerif Er-Radî, Hayatı ve Şiirine Etkisi”, *E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 10 (1), 379–396.

Satır arası ilk gönderme: (Oğuz ve Aly, 2018, s. 389) Dipnot ilk gönderme: Oğuz ve Aly, 2018, s. 389.

Satır arası ikinci ve sonraki göndermeler: (Oğuz ve diğerleri, 2018, s. 389).

Dipnot ikinci ve sonraki göndermeler: Oğuz ve diğerleri, 2018, s. 389.

YAYIMLANMIŞ - BİLDİRİ

Soyadı, A., (Yayın Yılı). “Bildiri Adı” A. Editör (Ed.), *Kitap adı* (sayfa numaraları), Yayın Yeri, Yayınevi.

Örnek:

Uçak, N., (2005), “Sosyal Bilimlerde Bilginin Üretimi, Erişimi ve Kullanımı”, O. Horata (Haz.), *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayınlar ve Bilgi Teknolojileri Sempozyumu: 2 Nisan 2005 – Ankara: Bildiriler* (s. 92-103), Ankara, Yeni Avrasya.

Satır arası gönderme: (Uçak, 2005, s. 96) Dipnot gönderme: Uçak, 2005, s. 96.

YAYIMLANMAMIŞ - BİLDİRİ

Konuşmacı, A. (Ay Yılı). *Bildiri adı*, Toplantı Adı, Toplantı Yeri’ de sunulan bildiri.

Örnek:

Söylemez, M., (Şubat 2009), *Gençlik Dönemlerinde Bireylerin Patolojik Vaka Tanımı*, Sosyal Psikoloji, Gaziantep'te sunulan bildiri.

Satır arası gönderme: (Söylemez, 2006) Dipnot gönderme: Söylemez, 2006.

ANONİM

Örnek:

Anonim, 1993. Tarım İstatistikleri Özeti. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 1579, Ankara.

ELEKTRONİK KAYNAK – ANONİM AĞ SAYFASI

Kaynağın adı. (t.y.). Gün Ay Yıl tarihinde http://ağ adresinden erişildi.

Örnek:

Londra'dan Girişimciliğe Davet Var. (t.y.). 04 Nisan 2018 tarihinde www.kmu.edu.tr adresinden erişildi.

Satır arası ya da dipnot gönderme: (*Londra'dan Girişimciliğe*, t.y.)

Not: *Kaynakça ve Yazım kuralları, Türkiye'de yayımlanan dergilerin yazım kurallarından da faydalanılarak derlenmiştir.*

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY
JOURNAL OF LITERATURE FACULTY